istanbul

KENT ARAŞTIRMALARI VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

Teknoloji: Kent İçin Olanak mı, Engel mi? Yoksa Yanlış Soru mu?

Koleksiyon
Türkiye'de Bilimkurgunun Hafızası

Dosya
İstanbul'un Merkez(ler)i

Metropol Meseleleri
Sıcak Dalgaları: Gözden Kaçan En Ölümcül İklim Felaketi

2022 / 005

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

Gençler İPA Kampüs'te!
Gençliğin İstanbul'u Buluşması

Gençlerin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin karar alma süreçlerine katılımını arttırmak ve katılım modelini onlarla birlikte tasarlamak amacıyla düzenlediğimiz "Gençliğin İstanbul'u" etkinliği İBB Başkanı Sayın Ekrem İmamoğlu'nun ve yaklaşık 200 gencin katılımıyla gerçekleşti. Gün boyunca atölye, beyin fırtınası ve forum gibi etkinliklerle gençler, İPA-İstanbul Gençlik Platformu hakkında model önerileri geliştirdi. İPA-İstanbul Gençlik Platformu çalışmaları İstanbul'un her yerinden gençlerin platforma katılımıyla sürüyor.

Detaylar ve başvuru: **ipa.istanbul**

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul
ipaistanbul
ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

istanbul

BU SAYIDA...

Bu sayıyı hazırladığımız döneme damgasını vuran olay kuşkusuz Rusya'nın Ukrayna'yı işgali oldu. Sorun ve sıkıntıları taşımakta zorlanan yaşlı dünyamızın bu yükü yetmezmiş gibi, Çernobil felaketinin yaşandığı coğrafyada bu kez savaşın yol açtığı yeni acı ve sıkıntılara, bu olumsuzlukların başka coğrafyalara doğru yayılmasına şahit oluyoruz. Binlerce insan hiçbir biçimde parçası olmadıkları gerilimlerin savaşa dönüşmesiyle bir aydan kısa bir sürede yaşamını yitirdi ya da yerinden yurdundan ediliverdi. Ülkemize döndüğümüzde akaryakıttan gıda ürünlerine bitmek bilmeyen zamlar ailelerin bütçelerinde büyük gedikler açmaya devam ediyor. Bir kez daha kural işliyor ve ekonomi alanında yapılan yanlışların ve vizyonsuzluğun bedelini, sorunun yaratılmasında en ufak bir dahli olmayan milyonlar ödemek zorunda bırakılıyor. Kurumsal alanda benzer bir bedel yerel yönetimlere ödetiliyor ve en büyük faturalardan biri yine bu olumsuzluklarda hiçbir sorumluluğu olmayan İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne çıkarılmak isteniyor.

Böylesi bir zaman ve ortamda İPA İstanbul Dergisi emekçileri olarak, Ataol Behramoğlu'nun ifade ettiği gibi "Yaşamak bir görev bu yangın yerinde" diyerek, var gücümüzle yaşamaya ve üretmeye sarılmaya devam ediyoruz. Bu duygularla hazırladığımız beşinci sayımızda, farklı bağlamlarda çokça tartışılan teknolojik gelişmeleri ve gündelik hayatımızdaki etkisini, özellikle kentlerle ilişkisine odaklanarak kapağa taşıdık. Tümüyle olumlama ya da reddetme telaşına düşmeden, yaşamımızın önemli bir gerçeği ve tamamlayıcısı hâline gelen teknoloji konusunda mümkün olduğunca farklı görüşlerden değerlendirmelere yer verdik.

Özellikle ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, mekânı zamanla aşmamızı mümkün kıldığı ölçüde, kentlerin makroformunda önemli dönüşümler yarattı. Makroformda ortaya çıkan bu dönüşümlerin en çarpıcısı kuşkusuz kent merkezlerinde yaşanıyor. Geçmişte de dönüşümün en dinamik mekânları olan merkezler, teknolojinin kattığı yeni boyutlar neticesinde dönüşümü artık çok daha farklı biçimlerde yaşıyor. Merkezlerin dönüşümündeki bu yeni durumu İstanbul üzerinden değerlendiren çalışmaları dosya konumuz yaparak tartışmaya açıyoruz.

Bu sayıda yoğun içeriğimize yeni iki bölüm daha katılıyor. Fark ettik ki derginin yılda dört kez yayımlanıyor oluşu bizi gündemi takip etmekten alıkoymuyor. Dolayısıyla "Kent Gündemi" bölümüyle her sayının hazırlık süreci boyunca meydana gelen önemli kentsel olaylara bir pencere açacağız. Dergi için yeni tasarladığımız bir diğer bölüm ise veri görselleştirmeleri içerecek "Monitör39". Bu bölümde İstanbul'daki 39 ilçeye dair karşılaştırmalı verinin görselleştirilmesi ile ortaya çıkan desenler her sayıda ve farklı bir konuda metropolün örüntülerini okura sunuyor olacak.

Bir başka yenilik ise "Akademi" bölümümüzde gerçekleşti. Bu sayıda Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Yüksek Lisans Stüdyosu iş birliğiyle İstanbul üzerine hazırlanmış tezler arasından bir seçkiyle karşınızdayız. Bu bölüm bundan sonra da üniversitelerden yapılacak farklı katkılar ve önerilerle şekillenecek. Bu vesileyle İstanbul'un kentsel dinamiklerinin çeşitli boyutlarına ilişkin çalışma yürüten üniversitelerimizi bu bölüme katkı sunmaya davet ediyoruz.

"Ekosistem" bölümümüz yine çok canlı ve "Koleksiyon" bölümünde Türkiye'nin bilimkurgu hafızası var. "Gösterge" ve "Sayaç" bölümlerimizle, illüstrasyon, harita ve fotoğraflarımızla bir kez daha keyifle okuyacağınızı düşündüğümüz bir sayıyla karşınızdayız.

Barış ve umut dolu günlerde keyifle okumanız dileğiyle...

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | İPA İstanbul Planlama Ajansı

İMTİYAZ SAHİBİ
Emrah Şahan (BİMTAŞ Boğaziçi Peyzaj İnşaat Müşavirlik Teknik Hizmetler San. Tic. AŞ Adına)

YAYIN YÖNETMENİ
Nazım Akkoyunlu (Sorumlu)

TASARIM KONSEPTİ VE YAYIN KİMLİĞİ
Tuğçe Tunç

YAZI İŞLERİ
Baran Alp Uncu, Berkan Özyer, Caner Murat Doğançayır, Elif Sidar Ökdemir

YAYIN KURULU
Akif Burak Atlar, Begüm Özden Fırat, Burcu Özüpak Güleç, Çağhan Keskin, Eda Ünlü Yücesoy, Ferhan Gezici, Fırat Genç, Gökçer Okumuş, Gürkan Akgün, İclal Dinçer, Mert Arslanalp, Murat Şeker, Mustafa Sönmez, Zelal Yalçın

DANIŞMA KURULU
Ahu Antmen, Ayfer Bartu Candan, Aykut Çoban, Ayten Alkan, Bekir Ağırdır, Cem Tecimen, Didem Danış, Erden Attila Aytekin, Emrah Çoraman, Enis Köstepen, Fatih Terzi, Feyyaz Yaman, Fuat Ercan, H. Tarık Şengül, Haluk Gerçek, Hatice Kurtuluş, Kemal Kılıç, Mikdat Kadıoğlu, Mine Eder, Namık Erkal, Nihat Tekdemir, Nuran Zeren Gülersoy, Sema Erder, Ümit Şahin, Yıldırım Şentürk, Yüksel Taşkın

KATKIDA BULUNANLAR
Aslıhan Şenel, Demo Lab Fotoğraf İnisiyatifi, İpek Gencosman

SON OKUMA EDİTÖRÜ
Suat Hayri Küçük

İDARİ SORUMLU
Nilay Özger 0 (212) 245 99 00

KAPAK GÖRSELİ
"Teknoloji ile İçli Dışlı" **Elif Sezgin**

BASKI VE RENK AYRIM
Seçil Ofset • 100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi 4. Caddesi No: 77, Bağcılar/İstanbul
0 (212) 629 06 15 Sertifika No: 44903

DAĞITIM
İstanbul Büyükşehir Belediyesi • Kültür AŞ

İLETİŞİM
Ceren Güler (İPA İletişim Koordinatörü)

İstanbul Planlama Ajansı • Basınköy Mahallesi Valilik Yolu Caddesi No: 2 Florya Bakırköy/İstanbul
dergi@ipa.istanbul • ipa.istanbul/dergi

BİMTAŞ • Evliya Çelebi Mah. Meşrutiyet Cad. Eski TÜYAP Binası No: 50 34430 Beyoğlu/İstanbul

ISSN:2757-797X

Yerel, süreli, 3 aylık yayın. İPA İstanbul dergisinin tüm telif hakları İBB'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı ve fotoğraflardan, yayıncının izni alınarak ve kaynak belirtilerek, tam veya özet alıntı yapılabilir.

2022 / 005

TEKNOLOJİ: KENT İÇİN OLANAK MI ENGEL Mİ? YOKSA YANLIŞ BİR SORU MU?

"KENT EN BÜYÜK TEKNOLOJİK GERÇEKLİKTİR" **UĞUR TANYELİ** 6

DİJİTAL GELECEK: DÖNÜŞÜMÜN KENT EKONOMİSİ VE İSTİHDAMA ETKİSİ **KEMAL KILIÇ** 12

TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜM BİLMECESİ **HAYRİ KOZANOĞLU** 16

AKILLI ŞEHİRDEKİ "AKIL" NEYİN, KİMİN AKLI? **NAZIM AKKOYUNLU** 20

BİLGİ ÇAĞINDA PLANLAMA: AKILLI ŞEHİRLER, SAYISAL UÇURUM VE YENİ NESİL KENTSEL HAKLAR **AYŞEGÜL ÖZBAKIR** 26

SIRADAN İŞLER, SINIRSIZ EĞLENCE: EVE TEKNOLOJİ GİRİNCE **LEYLA BEKTAŞ ATA + DEFNE KARAOSMANOĞLU** 30

KENT VE TEKNOLOJİ ÜZERİNE MİNİK BİR İÇ DİYALOG **FUAT ERCAN** 34

GÖSTERGE İSTANBUL'UN GELECEĞİNDE DİJİTAL YURTTAŞLIK **BURCU ÖZDEMİR** 38

SAHADAN MODEL: KATILIMCILIK İLKESİNİN KOLAYLAŞTIRICISI BİR DİJİTAL ARAÇ **TÜRKİYE EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER VAKFI (TESEV)** 42

KATILIMCI DEMOKRASİ İÇİN DİJİTAL DEMOKRASİ **OY VE ÖTESİ DERNEĞİ** 44

DİJİTALDE SİVİL VE KAMUSAL ALAN **ÖZGÜR YAZILIM DERNEĞİ** 46

KOLEKSİYON TÜRKİYE'DE BİLİMKURGUNUN HAFIZASI **NAZLI BÜLAY DOĞAN** 48

KENT GÜNDEMİ İSTANBUL'DA KONUT: BARINMA HAK MI KRİZ Mİ? **ÖZGE TEKÇE** 62

İKİ TEKER ÜSTÜNDE KENT İŞÇİLERİ: MOTOSİKLETLİ KURYELER: GÜNCEL EMEK HAREKETLİLİĞİ VE SORUMLULUĞUN BÖLÜŞÜMÜ ÜZERİNE 66

EKOSİSTEM İSTANBUL'UN DENİZ KUŞU YELKOVAN **DİLEK ŞAHİN** 68

DOSYA: İSTANBUL'UN MERKEZ(LER)İ İNŞAAT SEKTÖRÜ KENT MERKEZLERİNİ NASIL DEĞİŞTİRİYOR? BÜYÜK VE YENİ OLAN HER ZAMAN DAHA MI İYİDİR? **BURCU HALİDE ÖZÜDURU** 76

MERKEZÎ İŞ ALANLARI ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME **TOLGA LEVENT** 80 TRANSFORMATÖR, TİYATRO SAHNESİ, KAOS VE YANKI ODALARI: İSTANBUL'UN KENT MERKEZLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE OLASI GELECEKLERİ **GÜRKAN AKGÜN + İCLAL DİNÇER + MİNE EDER + MURAT GÜVENÇ** 84 KADINLARIN KONUT GÜVENCESİZLİKLERİ **CEREN LORDOĞLU** 90 İSTANBUL'DA PROTESTO: KENT MERKEZİNDE GÖRÜNMEK **GİZEM FİDAN** 94 15 DAKİKALIK KENT TAM BİR ÇIKMAZ: ŞEHİRLER HERKES İÇİN FIRSAT KAYNAĞI OLMALI **EDWARD GLAESER** 98

BÜYÜKŞEHİR HAFIZASI "KÜLTÜRÜ TOPLUM VE YAPTIĞIMIZ PLANLI ÇALIŞMALAR ÜRETİR!" 102

MONİTÖR39 KÜLTÜR SANAT **NİLAY ÖZGER + TUĞÇE TUNÇ** 106

METROPOL MESELELERİ HİBRİTLEŞEN KAMUSAL ALANDA DEĞİŞEN PARADİGMALAR VE KAMUSAL SANAT **EKMEL ERTAN** 108

RÖGAR, ARABA MOTORU, TEKNE, AĞAÇ KOVUĞU: ŞEHRİN İNSAN-HARİCİ ÖZGÜR BİREYLERİ **AYTEN ALKAN** 112 GÖZDEN KAÇAN EN ÖLÜMCÜL İKLİM FELAKETİ: SICAK DALGALARI **ÜMİT ŞAHİN** 116

AKADEMİ İSTANBUL'DA ULAŞIM ÇÖZÜMLERİNE DÖNÜK ARAŞTIRMALAR **CANER MURAT DOĞANÇAYIR** 120

SAYAÇ 124

İÇİNDEKİLER

Teknoloji: Kent İçin Olanak mı Engel mi? Yoksa Yanlış Bir Soru mu?

Teknoloji kentler için nimet mi lanet mi? Bu soruyu iki ayrı kutupta bulunan yaklaşıma dayandırmak mümkün. Birinci yaklaşım, modernleşmenin devamı olarak metropollerin/kentlerin boğuşmakta olduğu sorunların çözümünü teknolojik ilerlemede buluyor. Buna göre dijitalleşme ve diğer teknolojiler kent hayatının çeşitli alanlarına sokuldukça, kentler "akıllı" kılındıkça sorunların üstesinden gelineceği ileri sürülüyor. Başka bir ifadeyle, bilgi akışının hızlanması ve çoğalması, verimlilik gibi faydaları öne çıkarılarak teknolojiye sosyal, ekonomik ve siyasi yapılardaki sorun ve maliyetleri çözecek bir sihirli değnek işlevi atfediliyor. Diğer yanda ise teknolojinin mevcut sosyal, ekonomik ve siyasi sorunları otomatik olarak çözmeyeceği, aksine bunların üzerini örterek mevcut eşitsizlik ve adaletsizlikleri derinleştirerek devam ettireceği savunuluyor. Ancak keskin hatlarla çizilmiş bu karşıtlık teknolojinin kentler için sunduğu avantajları ve dezavantajları yeterince görebilmemizin önüne geçmekte. Bu nedenle teknoloji ile ilgili değerlendirmeleri iki kutuplu eksenin ötesine geçerek yapmak önemli olduğu kadar gerekli de.
Bir taraftan teknolojinin kullanımı çalışma hayatından sokağa ve demokratik bir kent hayatının inşasına birçok imkân sunabiliyor. Böylelikle, teknoloji sayesinde kent hayatında bilgi paylaşımı, şeffaflık ve katılım gibi ilkeleri hayata geçirmenin çeşitli araçlarını edinmek mümkün. Ancak teknoloji, kişisel hak ve özgürlüklerin ihlali, eşitsizliklerin derinleşmesi gibi sorunları da beraberinde getirebiliyor. Örneğin, katılımcılık ilkesine bağlı olarak kullanılmadığı, tek taraflı bilgi toplama amacıyla kullanıldığı sürece teknolojik/dijital araçlar kolaylıkla "kontrol-baskı" araçlarına dönüşebiliyor. Dahası hâkim ekonomik, siyasi ve toplumsal yapı ve ilişkileri göz ardı ederek teknolojinin tek başına bir çözüm olarak ele alınması mevcuttaki ve yeni gelişecek adaletsizlik ve eşitsizliklerin görmezden gelinmesine neden olmakta. Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler üzerinden şekillenen "dijital uçurum" sonucunda birilerinin siyasi karar alma, hizmetlerden faydalanma gibi süreçlerin dışında kalması buna bir örnek. Bundan dolayı teknolojinin kent hayatındaki yerini, özgürlüklere ve demokratik pratiklere katkısını anlayabilmek hem teknolojinin mevcut ekonomik, siyasi ve toplumsal ilişkilere etkisini hem de bu ilişkilere bağlı olarak şekillenen teknolojinin kullanım biçimlerini beraber ele almakla mümkün.

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

“Kent En Büyük Teknolojik Gerçekliktir”

Geçmişten bu yana teknolojinin gelişimi kent yaşamında gözle görülür birçok değişikliğe yol açıyor. Bu değişiklikleri İstanbul üzerinden izlemek; ulaştırma, inşa, yapım, bilgi ve haberleşme teknolojilerinin gelişiminin dünya ve kent kavrayışının yanı sıra kentin gündelik yaşamına etkileri hakkında mimarlık tarihçisi Prof. Dr. Uğur Tanyeli ile konuştuk.

Söyleşi: Elif Sidar Ökdemir

Teknolojinin gelişimi ve kentin dönüşümünü paralel okuyarak bir dönemlemeden veya büyük kırılma noktalarından bahsetmek mümkün mü? Örneğin ulaşım, iletişim gibi alanlardaki teknolojik gelişmelerin kentsel yaşamda yarattığı değişiklikler neler oldu?

Uğur Tanyeli · Öncelikle şu gerçeği görmek zorundayız; kent zaten en büyük teknolojik gerçekliktir. Biz çoğu zaman kentin sadece mimari boyutunu görmeye çalışıyoruz. Oysa kent böyle bir şey değil. Kent öncelikle bir toplumsal gerçekliktir. Öte yandan bütün toplumsal gerçeklikler de teknolojik gerçekliklerdir. Dolayısıyla kentin değişimiyle teknoloji arasındaki ilişki kadar dolaysız bir ilişki başka hiçbir alanda yok dersem yanlış olmaz. Richard W. Bulliet adında önemli bir araştırmacının Ortadoğu’da Roma Dönemi’ndeki araba ve denizcilik teknolojisinden Ortaçağ’da deveyle ulaştırmaya geçmenin sonuçları üzerine yazdığı bence şahane bir kitap vardır. Bu tür gelişmelerin neyi nasıl değiştirdiğini anlatır. Örneğin, arabayla ulaştırma yapılan bir teknolojik sistemin içinde kentinizin sokakları çıkmaz sokak olamaz. Ama deveyle veya eşekle ulaştırma yapıyorsanız kent birdenbire pekâlâ bir çıkmaz sokaklar ağı hâline gelir.

Söz gelimi, antik dünyayı ve kentleşmesini anlamak için deniz teknolojisi anahtar kavramdır. Antik kentte polisi var eden şey, büyük ölçüde toplumsallığıdır. Polisi polis olarak kurmayı sağlayan toplumsallıktır, ama öte tarafta o bir teknolojik gerçekliktir. Çünkü antik Yunan ve Roma kenti ancak Akdeniz ölçeğinde yürütülen bir deniz ulaştırmasıyla ayakta durur. Hiçbir şekilde, söz gelimi kara ulaştırmasıyla varlık kazanan bir Yunan kenti tasavvur edilemez. Nedeni ise şu: Roma İmparatorluğu’nun son döneminde bile bir gemi dolusu buğdayı Akdeniz’in bir ucundan öteki ucuna gemiyle götürmek, onu karada 75 mil taşımaktan ucuzdu. 75 mil yaklaşık 150 kilometre demek. Bunların hepsi kentsel gerçeklikleri değiştirirler. Osmanlı Çağı’nda da bugünün dünyasında da aynı şey gerçekleşir. Bu nedenle teknoloji çoğu zaman gündelik ve popüler kültürdeki inançlardaki gibi değildir. Örneğin Türkiye’de modern dünyada teknolojiye bağımlı olduk gibi sevilen bir argüman var. Ama hayır, yanılıyorsunuz: Teknolojiye bütün çağlar boyunca bağımlıydık. İnsanı insan yapan şey teknolojidir zaten. Elimize yerden bir taş alıp onu bir sopanın ucuna bağladığımız noktadan beri teknoloji üretiyoruz. Sandığımızın aksine atom bombasıyla veya bilgisayarla başlamadı teknoloji üretmemiz. Bu doğrultuda bakarsak, kent-teknoloji ilişkisini daha iyi kavrarız gibi gözüküyor.

Ulaşım teknolojilerinin kentlerin gelişimi için büyük bir kırılma noktası olduğunu söylediniz. Peki bu tartışmayı İstanbul üzerinden ilerletecek olursak İstanbul’da da buna benzer, öne çıkan durumlardan bahsetmek mümkün mü?

Tabii. Şöyle düşünün: İstanbul’un konumu bile doğrudan doğruya teknolojik imkânlarla tanımlı bir konumdur. 330 yılında Konstantin, Konstantinopolis adıyla neden İstanbul’u burada kuruyor? Bu kent Ankara’da kurulamazdı

çünkü Ankara'ya ulaşmanın o çağdaki tek aracı karayoluydu. Ne var ki, geleneksel karayolu ulaşımı son derece kısıtlı imkânlar verir, yüzyıllar boyunca ancak pahada ağır ama ağırlığı hafif olan nesneleri taşımak için anlamlıdır. Örneğin ipeklileri Çin'den taşırsınız çünkü ipek o kadar pahalıdır ki taşımaya değer. Ama iki çuval darıyı alıp da Tahran'dan İstanbul'a getiremezsiniz. Çünkü buraya geldiği zaman darının fiyatı üstüne eklenen taşıma masrafı nedeniyle artık altın gibi olur. Bu, İstanbul'un niye bu coğrafyada kurulduğunu açıklayan teknolojik bir argüman. Ek olarak İstanbul'un iki denizin yanı sıra karayla da bağlantısı var. Kara da başka imkânlar sağlar, askeri teknoloji bağlamında önemlidir. Ama deniz bütün ekonomik etkinliklerin temel varoluş imkânını tanımlar. Dolayısıyla denizcilik teknolojisi kaçınılmaz olarak İstanbul'u var eder. İstanbul'un Haliç'i var, Marmara Denizi var. Bu demektir ki liman yapmanıza bile gerek yok. Ama büyük kalyon tipi yelkenli gemilerle birlikte artık rıhtım yapmak gerekir. Yeni liman inşa ve kullanım teknolojileri doğar. Bu, bütün dünya ve çağlar için geçerli bir argüman.

Fotoğraf Tahir Akkurt

İstanbul'un sadece bu özellikleri değil, su meselesi de bu yer seçimiyle bağlantılı bir küçük açmaz oluşturur. Bugün aynı imkânlardan söz edilemese de İstanbul bir zamanlar dünyanın en avantajlı deniz yollarındaydı. Ama öte tarafta İstanbul iki tane küçük yarımada. Doğudan ve batıdan, Asya'dan ve Avrupa'dan gelen iki küçük yarımada üzerinde konumlanır ve dolayısıyla yakınında su sağlayabileceğimiz büyük ırmaklar yok. Bu nedenle İstanbul kurulduğu günden beri su sıkıntısı çeker. Nereden su alacaksınız? Geç Antikitede Istırancalar'dan su getirmek gerekiyordu. 150 km kadar uzaktan... İstanbul'un sadece bentleri var, bunlar da küçük derelerin üzerinde minik bentler. Bu da doğrudan teknolojiyle bağlantılı açmaz. Ancak şimdilerde Sakarya'dan su getiriyoruz. Basınçlandırılmış su şebekemiz sayesinde bunu yapabiliyoruz. Bugün bile su teknolojik bir problem oluşturur İstanbul için. Teknolojik imkânlarınız kısıtlıysa, kentsel büyüme imkânlarınız da kısıtlı olur. Dolayısıyla kenti var eden şey, avantajlarla dezavantajların tanımladığı bir optimumda buluşmaktır.

İstanbul'un farklı dönemlerine baktığımızda teknolojiyle ilişkisi nasıl değişiyor? Örneğin İstanbul'un imparatorluk başkentindeki imtiyazlı pozisyonundan sonra Cumhuriyet Dönemi'nde Ankara'nın ardına düştüğü değerlendirmesini yapmak mümkün. Bu sırada ne değişti?

İstanbul'un teknoloji tarihinin ayrıntılı yazılması gerekiyor. Böyle bir tarih yazılmadığı için bunun cevabını size ancak ezbere verebilirim. Kabaca bir tarihsel çerçeve çizersem, İstanbul için modern dönem bir eşik oluşturur. İstanbul'un dünya çapında önem kazanmasını sağlayan meselelerden biri, antik çağın neredeyse sonunda kuruluşudur. 330 tarihinde deniz ulaştırmasından doğrudan yararlanıyor. Dolayısıyla burası Roma kentinden ulaştırma bakımından daha avantajlı bir nokta hâline geliyor çünkü Constantinus, Tiber Nehri'nin ucundaki Roma'nın artık aynı teknolojik avantajları taşımadığını görüyor. İstanbul ise onları taşıyor. Önce bugünkü İzmit'i, Nikomedya'yı düşünüyorlar. Diocletianus onu Roma'nın başkenti yapıyor. Sonra bakıyorlar ki orası Marmara'nın ucunda kör bir konumda. O zaman orayı terk edip İstanbul'a geliyorlar ve teknolojik avantajını kullanıyorlar. Osmanlı dünyası bu teknolojik avantajı sürdürüyor. İstanbul'un büyük bir nüfusa sahip olmasını sağlayan şey, ulaştırma teknolojisi bağlamındaki bu avantajıdır. Çünkü İstanbul'u besleyebilmeniz için bir yerlerden tahıl taşımanız lazım. İstanbul Bizans Dönemi'nde ve Osmanlı Dönemi'nin önemi bir bölümünde Mısır'dan gelen buğdayla beslenir. Çünkü Mısır'dan getirebiliyorsunuz ama karadan Bulgaristan'dan getiremiyorsunuz. Bu bir teknolojik eşik tanımı. Bu eşik artık adım adım 19. yüzyıldan başlayarak değişir ve buhar teknolojisiyle birlikte yepyeni bir nitelik kazanır. Zaten modern dönemde bütün modern teknolojiler İstanbul'un gündemine girer. Suyu yüzyıllar boyunca yerçekimi ivmesiyle akarken, artık yerçekimi ivmesiyle gelmez İstanbul'un. Bütün o su kemerleri eskiden bunu yaparlar. Romalıların da, Osmanlıların da, Bizanslıların da su teknolojisi, yerçekimi ivmesini kullanmaktan ibarettir. Ama modern dünyada buharlı pompa icat edilir ve İstanbul'un birdenbire yapısı değişir. Bu, İstanbul'un yüzlerce yıllık su sorununda

bir dönüm noktası oluşturur. İstanbul her yaz su sıkıntısı çekerken artık diyelim ki 1900 yılında aynı miktarda su sıkıntısı çekmez. Kimileri zannediyorlar ki İstanbul'da çeşmeleri açınca yüzyıllar boyunca şakır şakır su akıyordu. Hayır, bazı yazlar su azaldığı zaman çeşmeler kururdu. Evleri soracak olursanız, su teknolojisi sadece sokak çeşmesine yetiyor yüzlerce yıl boyunca. 16. yüzyılın ortalarında, İstanbul'un suyunun ancak 7-8 tane özel konut niteliğinde büyük saraya getirilebildiğini biliyoruz. Geri kalan herkes mahalle çeşmesinden su alır. Ama 1900 yılında artık İstanbul'da evinizde su akmaya yavaş yavaş başlar. 1910, 1915 yıllarında hâlâ her eve su şebekesi uğramıyor. Su evlere büyük oranda Cumhuriyet Dönemi'nde girecek. Buradaki eşik modern dönem ve buhar teknolojisinin gelişi.

İstanbul'un tramvayla tanışması da teknolojik bir eşiktir. Örneğin tramvay yapılmak isteniyor ama İstanbul'da tesviye edilmiş, tramvayı geçirebilecek sokak yok. İstanbul yüzyıllar boyunca araba teknolojisinden çok binek hayvanı teknolojisiyle ve deniz taşımacılığıyla ayakta duran bir yer. Tramvay yapılmaya karar verildiğinde ilk olarak bugünkü Divanyolu, Beyazıt ve Sultanahmet arasındaki yol tesviye edilecek çünkü yol inişli çıkışlı. Dolayısıyla yaklaşık 1860 tarihindeki bu gelişme de İstanbul'daki önemli teknolojik eşiklerden biri daha. Tramvaya göre örgütlendiğinizde de araba teknolojisine uygun değilsiniz. İstanbul ancak II. Mahmut Dönemi'nde, 1820'lerden başlayarak binek arabasını yoğunlukla kullanmaya başlıyor. Orada bile problem var çünkü binek arabanızı geçirecek yolunuz yok. Bu tarihlerde de yol açmak gibi projeler ortaya çıkacak çünkü kentin sokaklarından at arabalarınızı, faytonlarınızı geçirme şansınız yok. Bir diğeri örneğin otomobil. Bu ise 50'lerin problemi. 50'li yıllarda birdenbire İstanbul otomobille büyük ölçüde tanışacak. Erken cumhuriyette yavaş yavaş İstanbul'u bu doğrultuda dönüştürmeye yönelik projeler var. Örneğin Atatürk Bulvarı 1930'larda açılır, Prost imarları bunun bir parçasıdır. Ama İstanbul'u otomobil merkezli olarak dönüştüren girişimler 1950'lerden itibaren ortaya çıkar; otoyollar, Londra Asfaltı, Ankara Asfaltı gibi şehirden uzaklaşan yolların başlangıç noktaları. Bunlar otomobil merkezli bir şehir kurmaya yönelik çabalar. İstanbul hâlâ bu eşiğin içinde devam ediyor. Bir kere o furya başladıktan sonra artık bu kadarı yetti denemediğini herhalde herkes biliyor. Ankara Asfaltı'nı açıyorsunuz, başka bir yol onun önüne eklemleniyor. Sürekli eklemlene eklemlene bütün İstanbul'u otomobil merkezli olarak teknolojik bir değişim sürecinin içine sokuyorsunuz. Bunların hepsi eşikler. İstanbul için artık gittikçe tırmanan, daha sık aralıklı eşiklerden söz edebiliriz. Her şey İstanbul'u değiştiriyor.

Tüm bunların yanında haberleşme teknolojisi de bu büyük eşiklerden biri olarak görülebilir sanıyorum. Çünkü esasında haberleşme ve iletişim alanındaki gelişmeleri bilginin taşınması üzerinden düşünmek ve bunun kent yaşamındaki karşılıklarını da tarif etmek mümkün.

Evet, asıl taşınan şey bilgidir zaten. Postane teknolojisi bile bir eşiktir. Eski İstanbul'da 16. yüzyılda evinize posta gelmiyor. Posta hizmeti sadece devlet için çalışıyor. Bağdat'a resmî bir emir göndereceksiniz İstanbul'dan gönderiyorsunuz. Fakat ben Bağdat'taki enişteme mektup göndereceğim diyemiyorsunuz; Bağdat'a giden bir kervan bulmanız ve mektubu kervanın görevlisine verip bunu Bağdat'ta Ahmet Efendi'ye ver demeniz gerekiyor. Bilgiyi ne kadar taşıyabiliyorsanız o kadar gelişebiliyorsunuz. Osmanlı Dönemi'nin önemli bir parçasında bilgiyi taşımanın önünde çeşitli teknolojik engeller var. Dolayısıyla Türkiye'de iletişim imkânlarının uzun bir süre boyunca kısıtlı olduğunu bilmek zorundayız. 19. yüzyılın başında II. Mahmut Dönemi'nde posta sistemi kuruluyor. O zaman bile posta mahalle imamına geliyor, oradan imam alıp evlere götürüyor. Niye, çünkü modern adresleme sistemini kurmadınız. Çünkü adres de bir teknolojik değişim. Kapı numaramız yok çünkü geç 19. yüzyıl öncesinde topografya teknolojisine uygun yapılmış bir kadastral düzen yok. Sokak adları da yok. Mektup eve nasıl ulaşacak? Bu, iletişim bağlamında ciddi kısıtlılıkları olan, teknolojik kısıtlılıkları olan bir topluma işaret ediyor. 19. yüzyılın başında bile hâlâ Türkiye'de böyle bir sorunumuz var. Türkiye'de eve mektup sistemi neredeyse büyük kentlerde bile efektif çalışmaya ancak İttihat Terakki ve hatta Cumhuriyet Dönemi'nde geçecek. Ama telgraf gibi başka teknolojik değişimler Türkiye'de önemli meselelere yol açacak. Telgraf, imparatorluğu doğrudan doğruya bütünleştiren ilk teknik imkân. II. Abdülhamid Dönemi'nde artık imparatorluğun her yerine ulaşan telgraf hatları var. Dolayısıyla bir gereksinme doğduğunda, Yıldız Sarayı'ndan hemen Bağdat'a, Basra'ya ve Mekke'ye telgraf çekilebilir oluyor. Bu önemli bir değişim eşiği. Kentler birbirlerinden haberdar olmaya başlıyorlar. Ama başka engeller de var. Onun için Türkiye teknoloji tarihi çok karmaşıktır. Örneğin artık telgraf çekiyorsunuz ama Bağdat'a nasıl gideceksiniz? Bir tarafta elinizde telgrafınız var, öte tarafta ulaştırma teknolojiniz onunla yarışamıyor. Bunların hepsi ülkenin bütünleşmesinin ve kentsel değişiminin önünde engeller. İmparatorluk ve iç pazar bütünleşemiyor. İç pazar bütünleşemeyince kentler büyüyemiyor. Çünkü bir yerden bir yere mal götürmek, Osmanlı sisteminin içinde çok zor. Şöyle söyleyelim: Hesaplamalara göre 16. yüzyılda İstanbul kendisinden sonraki ikinci kentin yaklaşık olarak 10 misli büyüklüğünde. Bu, pazarın bütünleşmeyişinden kaynaklanıyor. Malları ve bilgiyi iletemiyorsunuz. Bilgiyi iletmek için elinizde 16. yüzyıldaki tek imkânınız devletin atlı posta sistemi. Posta tatarı denilen bir grup insan atlarla devletin resmî evrakını taşıyor. Ama İstanbul'da üretilmiş bir malı Belgrat'a götürmek imkânsıza yakın. Bunlar teknik eşiklerin nasıl kentsel büyümeyi etkilediğini görmemizi sağlayan meseleler. Bunları aşmak Türkiye'de demiryoluyla yavaş yavaş başlayacak, o bile tam olarak aşamayacak. Demiryolu bütün Türkiye'yi uzun süre bütünleştiremeyecek çünkü her yere demiryolu ulaşmıyor. Türkiye'nin önemli bir bölümü demiryolundan yararlanarak mal taşıyamıyor. Örneğin 1935 yılında Denizli'ye demiryolu çoktan ulaşmış ama demiryolunu kullanamıyorlar, çünkü pahalı. Dolayısıyla demiryolu insanları taşıyor fakat büyük miktarda mal taşıyamıyor. Bu, ülkesel ve uluslararası pazarı bütünleştirmenin henüz teknolojik açıdan mümkün olmadığı veya az olduğu anlamına geliyor. Türkiye gelişmesinin ve kentsel değişiminin önündeki engellerin yüzlerce yıl boyunca devam ettiği bir yer. Avrupa'yla kıyaslanması bu yüzden mümkün değil. Avrupa'da bu engeller çok daha erken aşılmış, coğrafi imkânlar nedeniyle. Orada kıtayı birbirine bağlayan kararlı akışlı bir akarsular

sistemi var. Bizim coğrafyamızdaki imkânlar bu açıdan çok kısıtlı. Demek ki, bu ülkede sayısız engeli aşarak ilerliyoruz, engellerin önemli bölümüyse teknolojik engeller. Çünkü coğrafyayla baş edebilmemiz de teknolojik bir gerçeklik. Özetle, modern dünyada artık coğrafya kader değil, coğrafyayı da değiştiririz.

Mimarlık ve yapım teknolojilerinin dönüşmesi kent ölçeğinde nasıl bir dönüşüme sebep oldu? Malzeme temini meselesini ulaştırma teknolojileri üzerinden konuştuk diyebiliriz. Bunun yanı sıra başka katmanlara da bakacak olursak çizim, inşa araçları ve yapım bilgisinin dönüşümü kentte neyi değiştirdi?
İkisini ayırarak cevaplayayım. Yapıma ilişkin teknolojik bilginin ülkeden ülkeye, yerden yere taşınması, bahsettiğim gibi geçmiş yüzyıllarda ulaştırma ve iletişim meseleleriyle engellenir. Bugün projeyi İstanbul'da hazırlayıp yapıyı Tokyo'da inşa edebilirsiniz. Çünkü inşaata ilişkin teknik direktifleri kıtalar aşırı bile gönderebilirsiniz. Ne var ki, bu da yetmez; götürmek istiyorsanız ona göre proje çizersiniz. 16. yüzyılda Bağdat'ta cami yapılsın diye emir verirsiniz; ancak oradaki imkânlarla yaparlar. Ama İstanbul'dan bir projeyi Bağdat'a götürürseniz bile, Bağdat'takiler o projeyi diyelim ki İstanbul'da okunabildiği gibi okuyamazlar. Çünkü "projeyi okumak" diye bir teknik pratik vardır; o da taşınan ve öğrenilen bir bilgidir. O bilgilerin üretilmediği çağlarda mimarlık bilgisi taşınmaz. Çok zor ve yavaş taşınır. Yapım teknolojisinin taşınmasının yüzyıllar boyunca zor olduğunu söyleyebilirim. Onun için genellikle yakın çevredeki yapı malzemesi stokları, işçiliği ve bilgisi kullanılır yüzlerce yıl boyunca. Uzaklardan yapı malzemesi getirmek ancak en prestijli yapılar için söz konusu olur. Ayasofya, Süleymaniye yapıyorsanız, o zaman onun malzemesini bütün Akdeniz dünyasından taşıyıp getirebilirsiniz. Örneğin, Justinianus zamanında Ayasofya için İspanya'dan başlayarak bütün Akdeniz dünyasından mermer getirmişler. Aynı şey Süleymaniye için de geçerli. Baalbek'ten, İskenderiye'den sütun getirmişler. Ama bu tür yapılardan yüz yılda, hatta birkaç yüzyılda bir tane yapılır. Köşe başındaki hamamı yaparken Barselona'dan mermer getirtilemez. Yakın çevredeki imkânlar kullanılır. Osmanlılar da onu kullanmışlar. İstanbul'daki bütün yapılar küfekiyle yapılmışlardır taş olarak. Küfeki eskiden Bakırköy civarında bulunan ocaklardan çıkarılırdı. Bugün Bakırköy Adliyesi'nin bulunduğu alan, eski küfeki ocaklarının bulunduğu alandır. Oradan çıkarıyorsunuz, İstanbul'a mandaların çektiği taş arabalarıyla getiriyorsunuz. Bu modern dünyadaki ulaştırma teknolojisiyle ve üretim teknolojilerinin değişimiyle değişir. 19. yüzyıl biterken Malta'dan taş zemin kaplama levhaları ithal edilir çünkü buharlı gemiler çağında taş taşınabilir olur ya da Marsilya'dan kiremit getirtilebilir. O nedenle hâlâ Marsilya kiremidi diye bir çatı malzememiz var.

Buharlı hızarlar geldiği zaman, artık İstanbul'un ahşabını Romanya'dan getirirsiniz. 1800'lerin sonunda 1900'lü yılların başında, İstanbul'un ahşabı Karadeniz kıyısında İnebolu'dan ve bugünkü Romanya'nın doğusundaki bölgeden taşınıp hazırlanmış, kesilmiş elemanlar olarak getiriliyor. Birdenbire elimizde çok ucuz, hazır, standart kerestemiz var. Bu teknolojik değişim İstanbul'u ahşaplaştırdı. İstanbul'un ahşabı yüzlerce yıllık bir gelenek değildir. İstanbul'un ahşap dış kaplamalı evlerinin tarihi, buharlı hızarın gündeme gelişiyle başlar, 19. yüzyılda ortaya çıkar. İstanbul ondan önce ahşap karkastı. Ana taşıyıcıları ahşap, ara dolguları kerpiç olan, yüzü sıvalı bir yapı teknolojisi burası için tipikti. 19. yüzyılda İstanbul artık standart ahşap üretim endüstrisiyle üretilmiş ahşaba geçer. Bu, İstanbul'u ahşap yapılarla dolduran süreçtir. Doğrudan doğruya buhar teknolojisiyle bağlantılı bir değişimden söz ediyoruz. Kent ahşaplaşınca daha kolay yanar hâle gelir; yangınlar tırmanır. Bu kez gelişmiş bir yangınla savaş teknolojisi kullanmak gerekir. Teknolojiler yeni teknolojilerin doğuşunu tetikler. 19. yüzyılın sonunda İstanbul çimentoyla, dolayısıyla betonarmeyle tanışır çünkü ithal edilir. Betonarme teknolojisi ithal edilmekle kalmaz, yabancı sermayeli şirketler kendi patentli betonarmelerini burada inşa etmeye başlarlar. Erken 1900'lerde İstanbul'da Fransız ve Belçika inşaat firmaları vardır. Onlardan betonarme yapı talep ederseniz, size projesi ve inşaatı birlikte kendi patentli betonarme teknolojilerini uygularlar. Türkiye'de uzun bir süre boyunca çelikle inşa yapılmaz. Çünkü hem yüksek teknoloji gerektirir hem pahalıdır. Çelik inşaatı yapmak için apayrı kalifiye bir işçilik lazım. Betonarmeyi Türkiye'deki 1950'lerden başlayarak yaygınlaştığı biçimiyle, neredeyse sırt hamalının emeğiyle inşa edebilirsiniz, ama çelik inşaatı böyle yapamazsınız. Bu yine önünüzde bir küçük açmaz oluşturur. Çelik yapamıyorsanız yüksek yapı yapamazsınız. Örneğin, asansör icat etmediğiniz bir dünyada yüksek yapınız olmaz. Bütün yapıların en fazla 4-5 katlı olabildiği bir dünya yaratırsınız. Dolayısıyla mimarlık bir üslup meselesi olmaktan çok, bir teknoloji meselesidir. Her çağda böyledir, bunu sık sık unuturuz. İstanbul'un ahşap evini geleneksel ev zannederiz. Hayır, İstanbul'un ahşap evi Amerika'nın o kovboy kasabalarını var eden değişimle bağlantılıdır. "Balloon frame" denilen tekniğe benzer endüstriyel ahşapla yapılmış yapılardır onlar. Bütün Amerikan kentlerinin banliyöleri bugün bile İstanbul'dakilerle akraba 19. yüzyılda yapılmış ahşap endüstriyel

Fotoğraf Tahir Akkurt

evlerle doludur. Ahşabın endüstrileşmesinin belirdiği, ahşabın buhar teknolojisiyle işlenebilir olduğu bir dünyanın ürünleridirler. Bu nedenle mimarlığı ulusal bir üslup sorunu zannetme hâlinin çocuksu olduğunu söyleyebilirim. Böyle bir şey yok, hiçbir çağda da yoktu. Eskiden vardı da sonra kayboldu zannedenler yanılıyorlar. Her çağda öncelikle teknolojikti. Ukala bir deyişle söyleyeyim: Teknoloji mimarlığa içsel, üslupsal biçimlenmelerse dışsaldır.

Teknolojinin gelişimi ve nüfus ilişkisini nasıl değerlendiriyorsunuz? Aralarında bir paralellikten bahsetmek mümkün mü?

Tabii, örneğin, teknolojik imkânlar hepimizin mobilitesini artırır. Mobilitenin artışı, kentsel gelişmeyle de kentsel biçimlenmeyle de doğrudan ilişkili. Mobilite ülke çapında arttıysa, uzaklarda yaşayanlar sizin kentinize gelebilmeye başlarlar. Gelemedikleri çağlarda zaten sorun olmaz. Bağdatlılar kalkıp da yola çıkıp İstanbul'a taşınamazlar 16. yüzyılda. Ülkesel hareketlilik dolayısıyla kentin boyutuna doğrudan etkili olur. İkincisi, kentin boyutuna şöyle de etkili olur; başka yerlerden o kenti besleyebilecek malları ve hizmetleri taşıyıp getirmeniz, iaşe ve ibadesini sağlamanız gerekir. İstanbul gibi bir kentin et, tahıl ihtiyaçları var. Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldan başlayarak İstanbul'un iaşesi diye ciddi bir sorunu var. Çünkü İstanbul'a bir yerlerden tahıl getirmek gerekiyor. Gelmediği zaman devlet neredeyse tahıl gemisi avcılığına çıkardı. Söz gelimi, 16. yüzyılda Antalya'ya yazı yazar merkezi yönetim: Orada bir tahıl gemisi görürseniz boşalttırmayın, İstanbul'a yollayın. Böyle belgeler var. Aynı şey et için söz konusu. Neredeyse bütün Trakya ve Bulgaristan İstanbul'a et sağlar. Çünkü İstanbul'un nüfusu deyince yüz binlerden söz ediyoruz ve et tüketimi 16. yüzyılda da büyük bir miktarda. Bütün Güney Marmara, Yalova ve Balıkesir arasındaki bölge İstanbul'un taze sebzesini sağlar. Çünkü İstanbul'un yakın çevresinde geniş tarım alanları yok, hiçbir çağda da yoktu. Böyle bir taşımacılık etkinliği nüfusu biçimlendirir. Getirebiliyorsanız büyür, getiremiyorsanız kent büyümez.

Mobilitenin kentin içinde de başka bir biçimde düşünülmesi gerekir. Çünkü bir noktadan bir noktaya gidebiliyorsanız kent bütünsel çalışır. Büyük bir kentiniz var olması, onun bütünsel çalışması anlamına gelmez. İstanbul 16. yüzyılda ve 18. yüzyılda da büyüktü ama İstanbul'un içinde mobilite düşüktü. İnsanlar kendi mahallelerinde, semtlerinde yaşarlardı. Bu, kentin içindeki hareketliliği düşürür ve aynı zamanda onun nedenidir de. Kentin içindeki hareketliliğin düşüklüğü nüfusu kaçınılmaz olarak kendi içine kapalı küçük anklavlara kapatır. İstanbul dolayısıyla bütünsel çalışmaz. İnsanlar birbirleriyle az diyalog kurarlar. Dev bir kentte yaşıyorlardır ama aslında büyük kentte gibi yaşamazlar. Bugün bile İstanbullunun mobilitesi, New Yorklunun, Londralının, Berlinlinin mobilitesinden düşük. Yani ulaştırma araçlarını ve teknolojisini kullanma miktarı onlardan daha az. Türkiye'de kadınlar büyük ölçüde hâlâ –gelir düzeyiyle kuşkusuz değişmek koşuluyla– mahallelerini hâlâ çok zorunlu olmadıkça terk etmezler. Daha varlıklı grupların kadınları kentin bütününü kullanabilirler, daha düşük gelir grupları kendi mahallesinde yaşarlar. Onun için mahalle hâlâ Türkiye'de kentin yakın çevresinde, varoşta anlamını bir ölçüde korur. Ulaştırma teknolojisiyle mobilitenin, mobiliteyle kentleşmenin ve kentleşme biçiminizleyse kent kavrayışınızın ilişkisi var. Nüfusun bileşimi, dünyayı ve kenti kavrayışımız, hepsi teknolojiyle bağlantılı. Teknolojinin bütün insani davranışları biçimlediğini çok sık unuturuz. Teknoloji hayatı kolaylaştırmanın aracı değildir, hayatımızı mümkün kılar; gündelik yaşamı teknoloji belirler, koşullandırır.

Bugün artık "veri odaklı tasarım" ve "veri odaklı planlama" çok yaygınca tartışılan, artıları eksileri üzerine konuşulan meseleler. Veri bir yandan da özellikle bilgi üretimi üzerinden teknoloji tartışmasının merkezine oturuyor gibi. Bunun kentlere nasıl bir yansıması olacağını düşünüyorsunuz?

Bu sadece kent meselesi değil, veri toplamanın bugün geldiği noktadaki sorunları da işaret etmek isterim. Çünkü bu artık bütün demokratik hakları tahrip eden bir imkâna da dönüşmüş durumda. Hepimizin bilgilerini tek bir dijital sistemin içinde toplama hâli, uzun vadede yeryüzünün her yerinde olumsuz etkileri ortaya çıkacak bir gelişmedir ve çıkıyor da. Çünkü size ilişkin bütün bilgi merkezi olarak arşivleniyor. Neyi sevdiğiniz, ne satın aldığınız, hangi internet ağlarını kullandığınız, hangi siyasal görüşe sahip olduğunuz vs. kamu otoritesi tarafından hepsi bilinir oluyor. Bu özel alanı tahrip ediyor. Her şeyin kamusal olduğu bir dünyada yaşıyorsunuz. Bunun sorun üretmeme ihtimali yok. Bu, Çin'den başlayarak antidemokratik yönetimlerin en güçlü desteğine dönüşmüş durumda. Kişisel haklarımızın sınırını çizemez ve savunamaz hâle geldiğimiz bir dünyada yaşıyoruz. Bu yalnızca kent bağlamında problem değil, çünkü artık bütün dünya kentsel hâle geliyor. Artık kentsel olmayan bir yer kalmadı dünyada ve hatta Türkiye'de. Öyle bir noktaya geldik ki, her yer kentsel olacak ve yüksek bir denetim rejimi içinde yaşanacak. Sonuçta gelecek yüzyılların bir tür Ortaçağ'a dönüşme ihtimali var artık. Bunun yıllar önce "yeniden Ortaçağ'laşma" olduğunu söyleyen bazı kuramcılar oldu. Onlar henüz daha bu kadarını öngörmemişlerdi. Bu bir biçimde gerçekten büyük bir denetim rejiminin ve farklılıkları tasfiye rejiminin kurulmakta olduğu anlamına geliyor. Farklılıkları tasfiye etmek demek, yeni düşünme imkânlarını tasfiye etmek demek. Herkesi denetim araçlarıyla bir anlamda konumuna sabitlemek demek. Yanı sıra sayısız avantajı da kuşkusuz var; bankacılıkta, belediyecilikte. Nereye nasıl yatırım yapacak bir belediye, veri analiziyle hızlı bir biçimde kararlarını üretebilir. Geçmişte olsa neredeyse sokakta dolaşarak karar verirlerdi, bu sokak bozuk mu, sizin ne şikâyetiniz var; bunun sorulduğu dönemler vardı dünyanın her yerinde. Bugün ne gerek var ki? Oturduğunuz yerden veri analiziyle bunu yaparsınız. Ama teknolojiler hep böyledir. Bir taraftan sorun çözer, bir taraftan sorun üretir. Veri analizi de öyle. Veri toplama teknolojisi bir açıdan müthiş hızla sorunlar çözer ve işinizi kıyaslanmayacak kadar kolaylaştırır. Benim gençliğimde şehircilik araştırması yapmakla bugün yapmak aynı şey olabilir mi? Bankacılık başka türlü ayakta durabilir mi? Bugün dijital sistem olmasa banka sistemi toptan çöker. Ama öte taraftan olumsuzluklarını da görmek zorundayız. Belki de zaten bütün insanlık tarihi teknoloji üretmek ve teknolojinin kimi sonuçlarıyla mücadele etmek suretiyle biçimleniyor. Bir taraftan teknoloji üretiriz, öbür tarafta da teknolojinin yarattığı problemlerle uğraşır dururuz.

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

İPA'dan yeni bir program
İPA DİJİTAL

"Kenti geleceğe taşımak" vizyonuyla hazırlanan İPA Dijital programı kent ve dijitalleşen dünya arasındaki ilişkiyi yeniden ele alıyor. Dijitalleşmenin sanat, mimari, kent yönetimi ve diğer birçok alanda hayatımıza etkisinden ilham alarak tasarlanan program başladı. Tüm eğitim programlarımızı ipa.istanbul adresinden inceleyebilirsiniz.

Detaylar: **ipa.istanbul**

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul
ipaistanbul
ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Dijital Gelecek
Dönüşümün Kent Ekonomisi ve İstihdama Etkisi

İçinde bulunduğumuz dijital dönüşüm ile yepyeni bir ekosistem şekillenmekte. Bu dönüşümün taşıyıcılığını yapan teknolojilerden yapay zekâ, blok zinciri ve sanal gerçeklik sayesinde kentlerde doğrudan veriye dayalı, aracısız, dolaysız, çeşitli kısıtları aşan ve daha verimli sosyal ve ekonomik ilişki ve pratikleri geliştirmek mümkün. Bu da yeni davranış ve bakış açılarını gerekli kılıyor.

Kemal Kılıç[*]

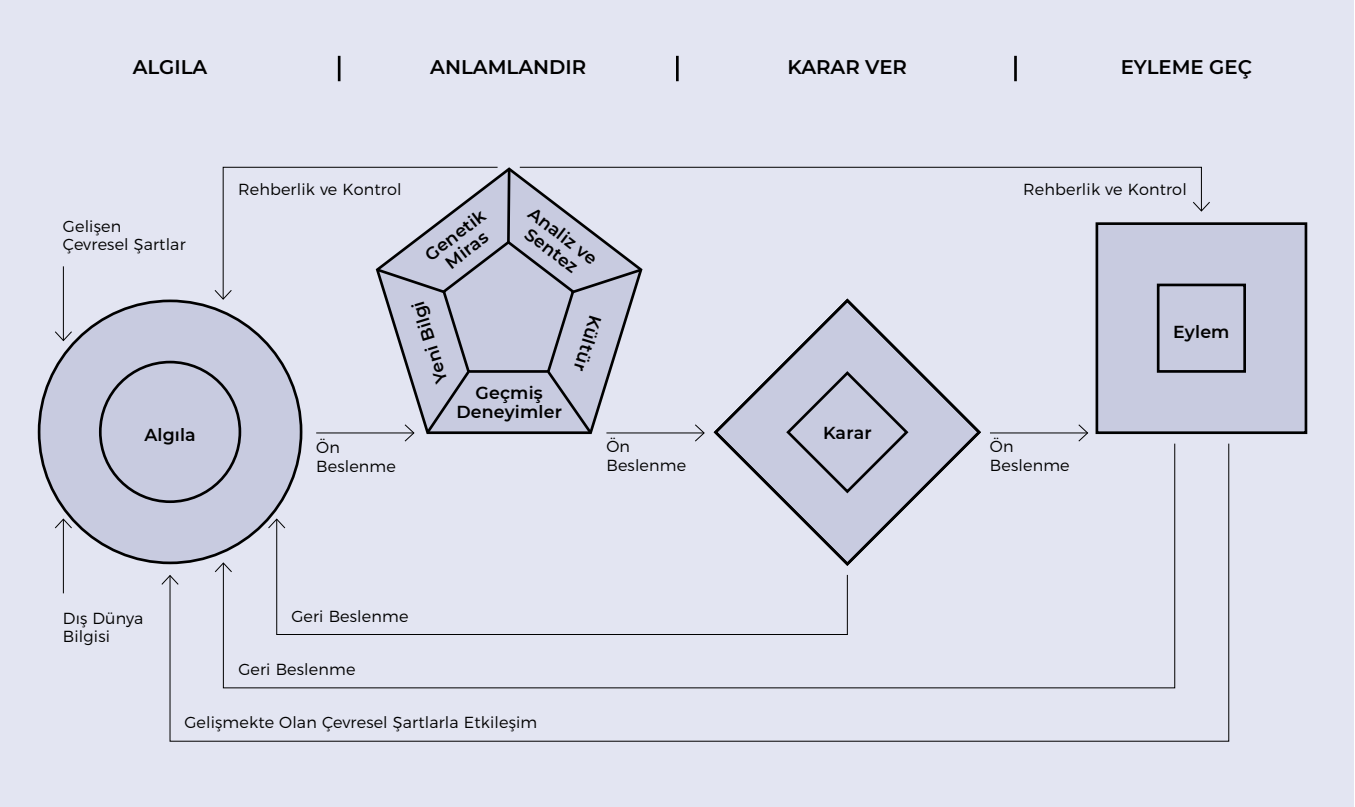
[*] Yrd. Doç. Dr., İstanbul Uluslararası Enerji ve İklim Merkezi (IICEC), Sabancı Üniversitesi

Hayatımız, yani en değerli şeyimiz, vermiş olduğumuz (ve verecek olduğumuz) kararların toplamıdır. Karar vermek temelde, alternatifler arasından amaçlarımıza en uygun olanın seçilmesidir. Bu seçim bir süreçtir. Amerikan Hava Kuvvetleri'nde bir subay olan John Boyd, Vietnam savaşı sırasında savaş pilotlarını gözlemleyerek karar sürecini AAKE döngüsü ((A)lgıla, (A)nlamlandır, (K)arar Ver, (E)yleme Geç) adını verdiği bir modelle kavramsallaştırmıştı.[1]

Beş duyu organımızla çevremizde olan biteni algılarız. Duyu organlarımızdaki sinir hücreleri, algıladıkları sinyalleri elektrik akımına çevirerek beynimize, yani konnektomumuza gönderirler. Konnektomumuzun temel hücreleri nöronlardır. Nöronlarımızın arasındaki bağlantıların o sıradaki yapısı, gelen sinyalleri ne şekilde anlamlandıracağımızı ve bu sürecin ardından nasıl bir karar vereceğimizi belirler. Nöronlar birbirleriyle fiziksel olarak bağlı değildir ve aralarında sinaps adı verilen boşluklar bulunur. Konnektomumuza giren sinyaller nöronların üzerinden elektrik akımı olarak ilerlerken, sinapsları kimyasal reaksiyonlar sayesinde geçerler. Yani sinyaller konnektomumuzdaki yolculuklarına elektro-kimyasal akım olarak devam ederler. Konnektomumuzun o sıradaki yapısı gereği görece daha ağır basan elektro-kimyasal akıma tekabül eden alternatif, bizim seçimimiz, yani kararımız, yani değer verdiğimiz alternatif olur ve motor sistemimiz üzerinden eyleme geçmek üzere, bir elektrik sinyali konnektomumuzu terk eder. Böylelikle konuşuruz, yürürüz, el sallarız, yazarız.

Dijital gelecek, içerisinde bulunduğumuz dijital dönüşüm sürecinin kurduğu bir ekosistem olacaktır. Dijital dönüşümü tek cümleyle tanımlayacak olsam, "AAKE döngüsünden insanın ıskartaya çıkarılmasıdır" derdim. Beş duyu organımız yerine kameralar, mikrofonlar, sensorlar, vb. araçlar algılayacak, derlenen veri bulut ya da kıyı bilişim olarak adlandırılan bir ortama nesnelerin interneti üzerinden aktarılacak, veri güvenliği siber güvenlik ya da blok zinciri gibi teknolojilerle sağlanacak, verinin içerisindeki bilginin ortaya çıkarılması yani verinin anlamlandırılması görselleştirme, istatistik, veri madenciliği, makine öğrenmesi gibi yöntemlerle yapılacak. Ortaya çıkarılan bilgiyle, benzetim, optimizasyon, meta-sezgiseller gibi analitik yöntemler kullanılarak kararlar verilecek ve siber-fiziksel sistemler, robotlar, cobotlar, chatbotlar, üç boyutlu yazıcılar vb. araçlar eyleme geçecek. Bireyler, dijitalleşmiş AAKE döngüsüyle sanal/artırılmış/karma gerçeklik gibi arayüzlerle etkileşime geçecek. Dijital dönüşümün kalbinde ise veriden anlamın çıkarılması ve karar verilmesi fazlarını yerine getirecek olan, yapay zekâ olarak adlandırılan zeki sistemler yer alacak.

Peki, dijital dönüşümün taşıyıcılığını yapan bu teknolojiler, genelde kent hayatını, özelde ise kent ekonomisini ne şekilde dönüştürecek? Bu yazıda, yer kısıtını da dikkate alarak, söz konusu teknolojilerden öncelikli olarak değerlendirdiğim üçüne odaklanacağım ve bu teknolojilerin olası uygulamalarını örneklendireceğim.

Şekil 1. Albay John Boyd tarafından kavramsallaştırılmış AAKE döngüsü[2]

Yapay Zekâ

Yapay zekâ (YZ), terimin gündeme ilk olarak getirildiği 1956 yılından bu yana, gerek akademik dünyanın gerekse iş dünyasının, üzerinde çalıştığı bir teknoloji. Günümüzde, nesnelerin interneti sayesinde çok büyük boyuttaki veriye masrafsız ulaşılması, bulut/kıyı bilişim gibi teknolojilerle bu veriyi hızla işleyebilecek bilişim gücünün varlığı sayesinde gündelik hayatımızda daha sık uygulamalarına rastlamaktayız. AAKE döngüsünün insan konnektomunda gerçekleşen, veriden anlamlı bilginin çıkarılması ve karar verilmesi fazlarını yerine getiren bilişim sistemleri olarak kısaca tanımlayabiliriz. Örneğin; Google Haritalar, trafik verisini algılayan, hangi noktalarda ne kadar yoğunluk olduğu bilgisinin ortaya çıkarılmasıyla bu veriyi anlamlandıran, ardından da bu bilgiyi kullanarak en kısa yolun ve/veya en kısa zamanda bir yere varmamızı sağlayacak olan rotanın hangisi olduğuna karar veren bir YZ uygulamasıdır. Ya da sizin daha önceki alışverişlerinizden ve diğer müşterilerin yapmış olduğu alışverişlerden yola çıkarak farklı ürün ve hizmet önerisi yapan tavsiye sistemleri de birer YZ uygulaması.

Yapay zekâ sistemleri, özellikle hızla değişen, oynak bir ortamda, sahadan gerçek zamanlı derlenen veriyi kullanarak, kişisel algımızla sınırlı kalmadan, insani karar verme süreçlerinde sıklıkla kullandığımız karar sezgisellerinin zaaflarına takılmadan, daha nesnel, daha isabetli ve gerçekliğe daha uygun kararlar vermemizi sağlar.

YZ sistemleri, özellikle hızla değişen, oynak bir ortamda, sahadan gerçek zamanlı derlenen veriyi kullanarak, kişisel algımızla sınırlı kalmadan, insani karar verme süreçlerinde sıklıkla kullandığımız karar sezgisellerinin zaaflarına takılmadan, daha nesnel, daha isabetli ve gerçekliğe daha uygun kararlar vermemizi sağlar. Bu sayede kullanıcılar tarafından belirlenmiş olan çeşitli kriterlerin (yani değer sistemlerinin) ve kısıtların gereğine uygun olacak şekilde, kaynakların çok daha verimli kullanılmasının önünü açarlar. Kent hayatında ulaşım, temizlik, güvenlik, sağlık, paylaşım gibi birçok alanda katkı yapabilirler. YZ sistemleri bazı kararları insanların yerine verirken, bazı kararlarda insanlarla bir takım olarak çalışacaklardır.

Kentin farklı noktaları arasındaki trafik talep verisi, kentin ulaşım altyapısı ve araç parkı, çalışan kısıtları, hizmet kalitesi hedefleri gibi birçok veriyi kullanarak sefer frekanslarının belirlenmesi, yeni rotaların oluşturulması, durak yerlerinin kararlaştırılması ve olası beklenmeyen bir durum karşısında alternatif çözümlerin geliştirilmesini toplu taşıma bağlamında hayata geçirilebilecek bir YZ uygulaması örneği olarak kabul edebiliriz. Böylece uzman görüşü kullanılarak verilmiş birçok kararın veriye dayalı bir şekilde alınması mümkün olabilecektir. Kentin farklı bölgelerinin

farklı demografik niteliklerini, o bölgede bulunan sağlık kurumlarını, kentin ulaşım altyapısını ve trafik verisini, gün içerisinde ya da haftanın farklı günlerinde değişen talep durumunu veri olarak kullanarak, sağlık hizmet sunumuna yönelik olarak kaynakların atamaları yine YZ sistemlerinin şehir hayatına yapacağı katkıya bir başka örnek oluşturuyor.

Bu örnekleri daha da çoğaltmak elbette mümkün. Dikkat çekmek istediğim konu benzeri birçok kararın nesnel ve gerçek zamanlı veriye dayalı bir şekilde verilmesinin insan fizyolojisinin sınırları nedeniyle pek de mümkün olmaması ve YZ sistemlerinin bu bağlamda sürece dâhil edilmesinin kamu kaynaklarının daha verimli ve adil bir şekilde kullanılmasının önünü açacak olmasıdır.

Blok Zinciri: Akıllı Kontratlar, NFT, Token Ekonomisi

Teknik arka planı bir yana, blok zincirleri (BZ) kabaca dağıtık, halka açık ve dijital kayıt defterleridir. Yani her yapılan işlemin kayıt altına alındığı ve kurgusu sayesinde bu kayıtların değiştirilmesinin neredeyse imkânsız olduğu bir ortamdır. Blok zincirleri, merkezi bir otorite ya da aracıya ihtiyaç duyulmayan, demokratik bir yönetişimin geçerli olduğu bir ortam sunarak akranlar arasında iş yapılmasının ve değer üretilmesinin önünü açar.

Blok zincirleri, merkezi bir otorite ya da aracıya ihtiyaç duyulmayan, demokratik bir yönetişimin geçerli olduğu bir ortam sunarak akranlar arasında iş yapılmasının ve değer üretilmesinin önünü açmaktadır.

Bitcoin, Ethereum vb. kripto paralar BZ teknolojisinin ilk yaygın kullanım alanı oldu. Günümüzde ise akıllı kontratlar, dağıtık özerk organizasyonlar, dağıtık finans, token ekonomisi, NFT'ler vb. başka birçok kullanım alanıyla hayatımıza girmekte. Nasıl internet bireylerin birbirleriyle masrafsız ve çok hızlı iletişimlerini mümkün kılan bir ortam sağlayarak hayatımızda devrimsel bir dönüşüm sağlamışsa, merkezi bir otoriteye veya aracıya duyulan ihtiyacı ortadan kaldıran BZ teknolojisi de akranların doğrudan, anlık ve masrafsız bir şekilde iş yapmalarını sağlayarak bir başka devrimsel dönüşüme kapı aralamakta.

Örneğin, çatısında güneş paneli olan bir ev sahibi, akıllı kontrat adı verilen algoritmalar sayesinde günün belli bir zaman diliminde ürettiği ihtiyaç fazlası enerjiyi sistemde başka bir tüketiciye satabilecek, bu süreçte alışverişi yapan iki taraf dışında hiç kimsenin rol almasına ihtiyaç duyulmayacaktır. Akıllı kontrat, sanal ortamda yapılan ödemenin karşılığında, bir tarafın ürettiği elektriğin diğerine aktarılmasını sağlayacak. Bu alışverişte ödemenin yapıldığını doğrulayacak ya da ödeme sürecinde aracılık yapacak bir bankaya ya da enerjinin temin edilmesini sağlayacak bir enerji şirketine gerek olmayacak. Enerji şirketleri bir anlamda sahip oldukları altyapıyı akranların kendi arasında yapacakları ticaret için anlık olarak kiralayan bir mülk sahibine dönüşecek.

Uzun zamandır, firmalar müşterilerine ve/veya kullanıcılarına yönelik olarak çeşitli ödül, kupon, bilet vb. verdikleri sadakat programları sunmakta. BZ'nin sağladığı dağıtık ve güvenli ortamda bu sadakat programları elektronik tokenlar (e-Token), yani sanal jeton ya da biletler gibi ekonomik varlıklar üzerinden gerçekleştirilebilecek. Bireyler, gene BZ üzerinden bu ekonomik varlıkları birbirleriyle değiştirebilecek, dijital ya da fiziksel çeşitli ürün ve hizmet ihtiyaçlarının giderilmesi için kullanabilecek.

Firmalar sunmakta oldukları çeşitli hizmet ve ürünlerin hak sahipliği hisselerini NFT adı verilen muadili bulunmayan tokenlar olarak da pazara sunabilecek, böylece bireyler firmanın sadece belli bir hizmet ya da ürününe ortak olabilecek. BZ'nin sağladığı güvenli, halka açık ve dağıtık ortam sayesinde bu ürün ve hizmetin getirisi şeffaf ve gerçek bir şekilde takip edilmesi mümkün olacak. Böylece bir yandan müşterisi olduğumuz bir firmanın, bir yandan da sahibi olacağımız, hatta bir yandan da belki de ürün geliştirme ve/veya pazarlama süreçlerinde çalışanı olabileceğimiz yeni bir ekonomik ilişki modeli (altyapı) kurulmakta. Bu örneğin de gösterdiği üzere, dijital dönüşümün kurmakta olduğu ekosistem, sadece siber ve fiziksel, imalat ve hizmet, insan ve makine arasındaki sınırları değil, toplumsal sınıflar arasındaki sınırları da daha fazla muğlaklaştırıyor.

Dijital dönüşümün kurmakta olduğu ekosistem, sadece siber ve fiziksel, imalat ve hizmet, insan ve makine arasındaki sınırları muğlaklaştırmamakta, toplumsal sınıflar arasındaki sınırları da daha fazla muğlaklaştırmakta.

Öte yandan, bütün bu karmaşık ekosistem içerisinde kişilerin gelirlerini artıracak (örneğin, çatımızda ürettiğimiz elektriğin ne kadarını, günün hangi saatinde kime satıp karşılığında ne almamızın amaçlarımıza –yani kriter ya da değerlerimize– daha uyumlu olacağına karar verebilecek) YZ sistemlerine ihtiyaç duyulacak. Başlı başına yeni bir sektörün doğmasına yol açacak bu süreç sonunda, her birimizin fiziksel ve sanal ekonomik varlıklarını doğru yönetmesini sağlayacak YZ temelli asistanları olacaktır. Bu sistemler farklı alanlarda uzmanlaşacak, büyük olasılıkla bütün bu sistemleri koordine edebilecek kâhya YZ sistemlerine dahi ihtiyaç duyulacaktır.

Sanal Gerçeklik

Gerçeklik spektrumunun bir ucunda maddi dünya yani fiziksel dünya, diğer ucunda ise tamamen elektronlardan oluşan sanal gerçeklik bulunur. Daha çok oyunlarda veya eğitim amaçlı uygulamalarda görmeye alıştığımız sanal gerçekliğin, Facebook'un adını Meta'ya çevirmesinin ve metaverse'ü "yeni iletişim ve bilişim platformu" olarak pazarlamaya başlamasının ardından daha yaygın bir şekilde hayatımızın içerisine girmesi sürpriz olmayacak. Aslında Second Life (İkinci Hayat) gibi popüler oyunlar 2000'li yılların başlarından beri kullanıcılarına sanal bir gerçeklik ortamı sunmaktaydı; bu ortamda kişiler diğer kullanıcılarla sosyalleşmekte, çeşitli etkinlikler düzenlenmekte, yaratıcılıklarını sergilemekte, kişilerin sahip oldukları ya da ürettikleri sanal varlıklar gerçek parayla alınıp satılmaktaydı. Yani siber ve fiziksel dünya arasındaki sınırlar zaten muğlaklaşmaktaydı.

İnsan beyni tekrarlarla öğreniyor, üzerinden elektrokimyasal akım geçirdiğimiz bağlantılarımız kuvvetleniyor ve bizler için değerli olan yani tercih edilen alternatif olmaya başlıyor. Bu nedenle 2000'li yıllarda doğan ve büyürken meşgul olmaları için ellerine aileleri tarafından akıllı telefonlar, tabletler ve bilgisayarlar verilen kuşakların büyüdükçe, gündelik hayatlarının önemli bir kısmını bu sanal ortamlarda geçirmelerini öngörmek yanlış olmayacaktır. Hele eski adıyla Facebook, yeni adıyla Meta ya da Microsoft gibi hâlihazırda dijital dünyanın en önemli oyuncularının bu bağlamda yapacakları çalışmaların da bu süreci hızlandıracağını öngörebiliriz.

Bireylerin fiziksel dünyadakinin yanı sıra belki daha da değerli görecekleri sanal kimliklerinin de olacağı, bu sanal kimliklerinin sanal hizmet ve ürünlere ihtiyaçları olacağı ve birilerinin de bu sanal hizmet ve ürünleri tedarik edeceği bir evren kuruluyor. BZ teknolojileri sayesinde bireylerin hak sahipliği iddialarının halka açık ve tartışılmaz bir şekilde güvence altında olacağı, üstelik fiziksel dünyadaki hammadde, tedarik süresi, enerji, fizik kanunları vd. birçok kısıtın olmadığı bir evren ortaya çıkıyor. Gerçek evrendeki bir mekân fiziksel kısıtlar nedeniyle sadece belli sayıda ziyaretçi alırken sanal bir ikizi çok daha fazla ziyaretçi kabul edebilecek, hatta sanal sahibine gerçeğinden daha fazla gelir sağlayabilecek. Yani fiziksel ve sanal dünya arasındaki sınırların daha da muğlaklaşarak melez bir gerçeklik içerisinde yaşayacağımız, fizikselin çok ötesinde paralel bir ekonominin kurulduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. Oksijen, su, gıda, enerji, sağlık ve güvenlik gibi fiziksel varlığımız için ihtiyaç duyduğumuz şeyler haricinde hemen her şeyin dijital bir alternatifinin de olacağı bir gelecek.

Fiziksel ve sanal dünya arasındaki sınırların daha da muğlaklaşarak melez bir gerçeklik içerisinde yaşayacağımız, fizikselin çok ötesinde paralel bir ekonominin kurulduğunu söylemek pek de yanlış olmaz.

Sonuç Yerine

Bildiğimiz dünya, dijital dönüşümün taşıyıcılığını yapan teknolojilerin sadece bu üçü üzerinden değil, diğerleri üzerinden de yıkıcı yeniliklerle karşı karşıya. COVID-19 salgını sırasında beyaz yaka evlerinden çalışabilmiş ama mavi yaka çalışanlar için bu o kadar mümkün olamamıştı. Karma gerçeklik teknolojileri sayesinde mavi yaka çalışanlarının da yataklarından kalkmadan üretim hattındaki bir siber-fiziksel sistemi yönetebileceği bir gelecek bizi bekliyor. Böylece mavi yakanın konnektomu AAKE-döngüsünde makinelerin algılama ve eyleme geçmeleri arasında bir köprü işlevi görebilecektir. Ya da eklemeli imalat teknolojisiyle, bildiğimiz tedarik zincirlerine yıkıcı bir etki yapacak şekilde ihtiyaç duyduğumuz ürünleri alışveriş merkezlerinden ya da marketlerden değil, sokağın köşesindeki (hatta evdeki!) üç boyutlu yazıcılardan alabileceğimiz bir dönüşüm söz konusu.

Ama asıl büyük dönüşümü davranış ve bakış açılarımızda yaşayacağız gibi görünüyor.

Kurulmakta olan ekosistemin gereği her şeyin hızla değişebildiği, oynak, belirsizliklerin hâkim olduğu, çok aktörlü, karmaşık ve muğlak bir ortamda, geçmiş öğrenmişliklerimiz ve davranış kalıplarımızla yolumuza devam etmemiz pek mümkün görünmüyor. Sürekli dönüşmeye açık, yaratıcı çözümler geliştirebilecek esneklikte, çevik bir bakış açısı geliştirmeyenlerimizin fazla bir yaşam hakkı olmayacak gibi görünüyor. Özetle değişime kapalı ve muhafazakâr insanlar için (yani an itibarıyla hemen hepimiz) kış yaklaşıyor.

Notlar

1 Boyd, J. R. (1987). "Organic design for command and control", A discourse on winning and losing.

2 Şeklin Orijinalini İngilizce olarak bulabileceğiniz kaynak: Blaha, L. M. (2018). "Interactive OODA processes for operational joint human-machine intelligence", içinde NATO IST-160 Specialist's Meeting: Big Data and Military Decision Making, North Atlantic Treaty Organization ve Science and Technology Organization.

Teknolojik Dönüşüm Bilmecesi

Dijitalleşme hayatın hemen her alanını hızla dönüştürüyor. Teknolojinin ekonomik ilişkiler ve kent hayatındaki etkileri kapsayıcı olduğu kadar karmaşık da. Teknoloji kullanımının ve dijitalleşmenin üretim ilişkilerine ve çalışma şartlarına hem olumlu hem de olumsuz yöndeki etkilerini, hak arayışlarına ve demokratikleşmeye sağladığı olanakları ve engelleri, giderek yoğunlaşan gözetim altında olma riskini Altınbaş Üniversitesi'nden Prof. Hayri Kozanoğlu ile konuştuk.

Röportaj: Baran Alp Uncu - Caner Murat Doğançayır

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

Geçtiğimiz yüzyılda sanayideki dönüşümlerin gündelik yaşamımıza etkilerini geriye dönük yorumlayabiliyoruz. Ancak "Sanayi 4.0" olarak adlandırılan sürecin teknolojik, endüstriyel ve sosyal ilişki ve pratikleri nasıl etkilediğini algılamak henüz dönüşümün tam ortasındayken o kadar da kolay olmayabilir. Size göre "Sanayi 4.0" sürecinin ayırt edilebilir, farkını ortaya koyan karşılıkları neler?

Sanayi 4.0 kavramı Alman büyük imalat sanayi devlerinin ABD, Japonya ve Çin'in teknolojideki atılımlarına cevap verme çabası olarak ortaya atıldı. Ancak daha sonra ileri teknolojileri simgeleyen, Davos Dünya Ekonomik Forumu sözcülerince de dillendirilen jenerik bir ifade hâline geldi. Bilindiği gibi su ve buhar enerjisinin üretimde kullanımı (Sanayi 1.0), elektrik enerjisinin devreye girişi (Sanayi 2.0) ve bilgisayar destekli üretim (Sanayi 3.0) daha önceki teknolojik sıçramaların kavşak noktalarıydı. Bunların her biri bir yandan kapitalizmin gelişimine katkıda bulunmuş, öncü teknolojileri ilk seferber edenlerin ciddi bir sermaye birikimi sağlamalarının yolunu açmıştı. Bir yandan da insanların yaşamlarını kolaylaştırmış, açılan yeni işlerle ve eski teknolojilerde kaybedilen işlerle istihdam piyasasının çehresini değiştirmişti. Küresel elitlerin fikir platformu Davos kurucusu Klaus Schwab, daha önceki sanayi devrimlerinin doğrusal evrim sağlamalarına karşın, Sanayi 4.0'ın üstel bir sıçrama potansiyeli bulunduğunu öne sürüyor. Sanayi 4.0, robotların devreye girdiği, sadece imalat sanayinde değil hizmet sektöründe de insan emeğine tehdit oluşturduğu bir aşama. Fiziksel, dijital ve biyolojik alanlardaki çizgiyi bulanıklaştırarak teknolojileri buluşturuyor. Hız, kapsam ve sistemsel anlamda sıçrama yaratarak, her sektörde yıkıcı etkilere neden oluyor. Tüm üretim, yönetim ve yönetişim sistemlerini değişime zorluyor. Bunlar Sanayi 4.0'ı bir devrim olarak gören kişilerin tezleri. Bazı araştırmacılar ise, Sanayi 4.0 kapsamındaki değişimlerin öncekiler kadar, özellikle İkinci Sanayi Devrimi ölçüsünde büyük bir etki yaratmayacağı fikrindeler. Geçmişte teknolojik değişimin sonuçlarını görmek oldukça zaman almıştı. Bugün de açıkçası böyle bir bekleme aşamasındayız.

Bu dijitalleşmeyle koşut giden otomasyonun üretim, lojistik ve tüketim gibi genel etkilerinin yanında çalışma koşulları ve iş yeri mekânındaki karşılığı (sınıf ilişkilerine, sömürüye ve yabancılaşmaya etkileri) kentlerimizdeki imalathanelerde, ofislerde veya evden çalışma gibi farklı alanlarda nasıl gözlemleniyor?

Göründüğü kadarıyla COVID-19 salgını geride bırakıldıktan sonra da bazı sektörlerde "hibrit çalışma" denilen mesai saatlerinin ev ile ofis arasında bölünmesi pratiği yaygınlaşacak. Bunun elbette çok yönlü sonuçları gözlenecek. Burada emek sınıfları içerisinde ciddi bir yarılma ortaya çıktığını vurgulayalım. Öğretim üyesi, danışman, muhasebeci, bilgisayar programcısı vb. beyaz yakalı çalışanlar işlerini evden yürütme olanağı bulurken; sağlık çalışanları, temizlik işçileri, kuryeler, gıda imalat işçileri mesleklerinin gereği olarak her gün yüksek risk altında işyerlerine gitmek zorunda kaldılar. Sanayide uzaktan çalışma en yaygın biçimde üretimin işgücünün ucuz olduğu coğrafyalara kaydırılması sonucu ortaya çıkıyor. Burada Asya ve Pasifik'te yoğunlaşan; evde sigara sarmaktan, küçük elektronik parçaların montajına uzanan bir yelpaze söz konusu. Çoğunlukla küresel veya yerel tedarik zincirlerine eklemlenen bir faaliyet sürdürülüyor. Crowdworking (kitle kaynağı) adı verilen çalışma yönteminde ise, dijital platform üzerinden verilerin sınıflandırılması, fotoğraf seçme gibi görevler yerine getiriliyor. Genelde parça başı, çok ucuza iş yaptırılıyor. Online platformlar mekânsal konum dinlemeksizin emek arzıyla talebini buluşturuyor. Yoksul ülkelerde yaşayanlar kendi hayat standartları içerisinde anlam taşıyan düşük gelirlere ulaşırken, metropol kapitalist ülkelerdeki işverenler de ucuz bir emek gücü havuzuna erişebiliyorlar. Biraz evvel vurguladığımız mühendis-mimar, finansçı-muhasebeci gibi evlerinden işlerini sürdürebilen profesyonel meslek sahipleri pandemiden önce de çalışma düzenlerini belirlerken belli bir özerkliğe sahiplerdi ve teknoloji de esnekliklerini artırıyordu. Ancak yapılan araştırmalar evden çalışanların daha uzun saatler mesai yapmak zorunda kaldıklarını, buna karşın daha düşük ücretler aldıklarını gösterdi. Yeni çalışma biçimlerinin toplumsal cinsiyet boyutu da var. Kadınlar evden çalışınca evin bakımı, çocuklarla ilgilenme derken sırtlarına daha fazla yük biniyor. Evden çalışmanın tecrit, yalnızlık, anksiyete gibi olumsuz yan etkilerinin ortaya çıkması olasılığı da düşünülmeli. Çünkü ofis ortamındaki yardımlaşma, dayanışma, iş birliği yapma ve empati kurma olanaklarından uzak kalıyorlar. İnsanlar sosyalleşme, iş arkadaşlarından öğrenme, gerektiğinde içlerini dökme fırsatlarından da mahrum oluyorlar. Buna karşın işe giderken yorulma, yıpranma, zaman kaybetme, yol masrafına katlanma gibi maliyetlerden kurtulma şansına kavuşuyorlar. Göründüğü kadarıyla evden çalışma önümüzdeki dönemde de iş hayatının bir gerçeği olarak karşımıza çıkacak. O zaman çalışanların haklarını yeni koşullar çerçevesinde güvence altına alması büyük önem taşıyacak. Öncelikle çalışma sürelerinin belirlenmesi, çalışanlara erişememe hakkı tanınması gibi konular üzerinde odaklanmak zorunlu. İşveren tarafından çalışanlara bilgisayar, mobilya gibi gerekli donanımların sağlanması; internet bağlantısı, ısıtma gibi maliyetlere işverenin katkıda bulunması, yemek hakkının devamı gibi taleplerin gündeme getirilmesi de büyük önem taşıyor.

"Gözetim kapitalizmi" yaklaşımı kişisel verilerin başta teknoloji şirketleri tarafından toplanan ve kullanılan verilerin üzerinden kâr elde edilen metalara dönüştürüldüğünü ileri sürmekte. Teknolojinin bu kadar yoğun kullanıldığı bir dönemde buradan çıkış için ne türden bir stratejiye ihtiyaç var?

Gözetim toplumu zaten teknolojinin olanaklarının artışıyla birlikte devletin yurttaşları izlemesi, insanların içinde yaşadığı rejimin normlarına uygun davranıp davranmadığının denetlenmesi, "çizgi dışına" çıkanların saptanması ve cezalandırılması için devreye girmekteydi. COVID-19 süreciyle birlikte pandemiyle mücadele açısından insanların izlenmesi daha meşrulaştı. Aynı şekilde kişilerin girdiği çıktığı mekânların kayıt altına alınması yaygınlaştı; aşı verilerinin izlenmesi de bireyleri bu ağlara daha fazla entegre etti. Devletler pandemiye karşı mücadele konjonktüründe yapay zekâ ağırlıklı gözetim ve denetim altyapısına yatırım yapmak için daha fazla gerekçe elde ettiler. İşverenler zaten çalışanlarını disiplini sağlamak, verimi

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

artırmak, hırsızlığı önlemek gibi bahanelerle gözetim altında tutmaktaydılar. Gözetim toplumunun üçüncü veçhesi de teknoloji şirketlerinin kişisel veriler üzerinden kâr sağlama stratejileridir.

Bugün veriyi "21. yüzyılın petrolü" olarak niteleyenler var. Veriyi elinde bulunduranlar büyük güç elde edebiliyor, bundan kâr sağlayabiliyor, verileri paketleyip pazarlayabiliyor. Böylelikle bizim eğilimlerimiz, tercihlerimiz, alışkanlıklarımız izlenebiliyor, bir metaya dönüşüp ikincil piyasalarda kendine alıcı bulabiliyor. Veri çekişli dijital ekonomi büyük dengesizlikler ve uçurumlara yol açabiliyor. Veri kökenli eşitsizlikler var olan toplumsal ve sınıfsal eşitsizlikleri derinleştiriyor. Bir market alışverişindeki ürün tercihlerimizden, sosyal medyadaki beğenilerimize kadar tüm verilerimiz işleniyor. Tüketim tercihlerimizden, cinsel yönelimlerimize, siyasi ve etnik kimliğimize kadar her ayrıntı değerlendiriliyor. Bunun bize bir gelir olarak geri dönmesini önerenler var ama ben bunu pek gerçekçi bulmuyorum. Kısa dönemde teknoloji şirketlerinin vergilendirilmesi, buradan elde edilen gelirin kamu bütçesine dönmesi daha anlamlı olabilir. Orta uzun vadede platformların kamu mülkiyetine girmesi, verilerin toplumsal yarar için seferber edilmesi düşünülmeli. Tabii ki demokratik bir toplumda özgürlüğümüzün ve özel yaşamımızın mahremiyetinin korunması sağlanmalı; kişisel verilerin kontrol, izleme, cezalandırılma, ödüllendirilme için kullanılması kesinlikle engellenmeli.

Diğer yandan, son dönemdeki hak arayışlarının ve toplumsal hareketlerin mobilizasyonunda da sosyal ağlar başta olmak üzere teknolojik imkânların etkili kullanımı söz konusu. Bu teknolojilerin haklar ve özgürlükler üzerindeki etkileri ve olası sonuçları nelerdir?

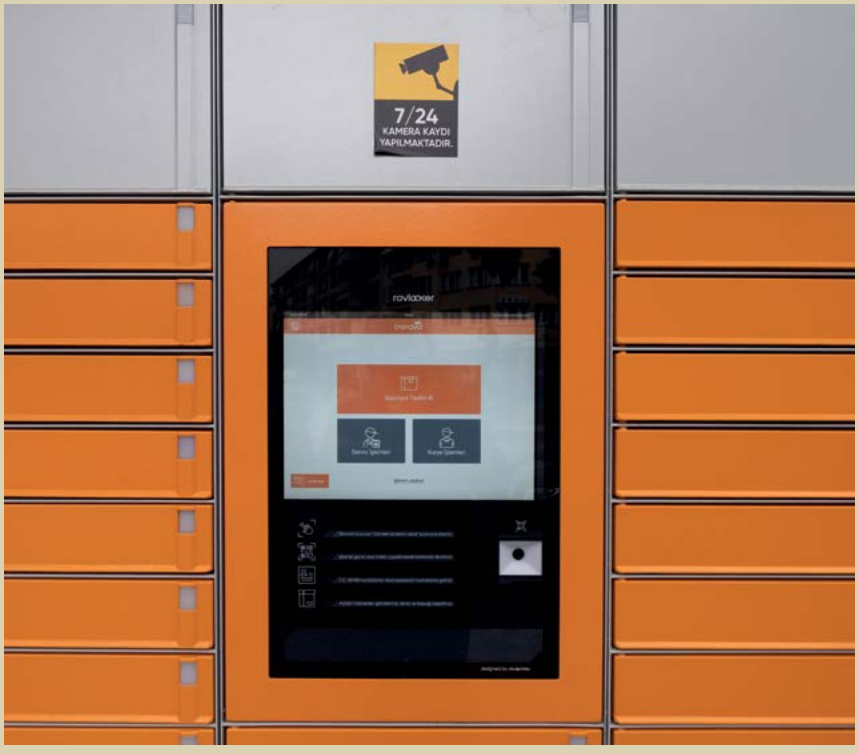
Teknoloji bir yandan gözetim toplumunun taşlarını döşerken, bir yandan da ağlar yoluyla demokratikleşmenin, yatay ilişkiler kurulmasının fırsatlarını yaratıyor. Bu son yıllarda özellikle toplanma ve gösteri özgürlüğünün bulunmadığı ülkelerde daha önemli bir rol oynuyor. Tahrir Meydanı'ndan Gezi'ye, daha yakın dönemde Sudan ve Tunus'taki protesto hareketlerine kadar dijital ortamdaki çağrılar ve duyurular etkili bir faktör oldu. Sosyal medya ortamı demokratik tartışma için, yüz yüze toplantılara katılmaya zamanı bulunmayan veya koşulları elvermeyen insanların da gelişmeleri izlemesi için zemin yaratıyor. Gelgelelim teknolojinin demokratikleşmesinin de kendine özgü sorunları var. Birincisi, yüz yüze, göz temaslı, kalıcı ilişkiler kurulması gereğini hissettirmiyor. Örneğin insanlar sendikaya üye olma yerine bir tartışma grubunda yer almayı tercih edebiliyor. İkincisi, sosyal medya ortamında aşırı görüşler daha kolay dikkat çekiyor, insanlar kolayca kutuplara savrulabiliyor. Üçüncüsü, demokratik, enformatik, dayanışmacı işlevlerinin yanında ırkçı, kadın düşmanı, şiddete eğilimli, uyuşturucuyu özendiren vb. mesajlar da kolaylıkla yayılabiliyor. Dördüncüsü, sosyal medya/medya popülaritesi, gerçek örgütlerde, kanlı canlı parti dernek ve sendikalarda belirleyici olabiliyor. İnsanlar, demokratik bir tartışma ortamı yaratılırsa medya popülaritesi bulunan kişilerin arkasına kolayca takılabiliyor. Trump'ın yükselişinde bir ekran yüzü

olmasının payı büyük. Beşincisi, sosyal medya ortamlarında platformun sahipleri kolaylıkla beğenmedikleri kişi, örgüt veya görüşleri engelleyebiliyor. Veya en son Ukrayna savaşında gördüğümüz gibi, Rusya BBC sitesine erişimi keserken, Twitter ve Facebook da Rus yetkililerin açıklamalarını bloke edebiliyor.

Teknolojinin kent yaşamına yansımaları ve kentlerin teknolojinin gelişimine verdiği yön düşünüldüğünde genelde akla ilk gelen ulaşım ve altyapı hizmetleri ve bunların sunum şekilleri geliyor. Sizce kent sakinlerinin çalışma yaşamları, iş-ev arası seyahatleri, hane içi alışkanlıkları veya çalışma dışı zamanlarına yeni teknolojik gelişmeler nasıl etki ediyor?
Bu da artı ve eksileriyle değerlendirilecek bir süreç. Örneğin; uzaktan çalışabiliyoruz, bilgiye erişebiliyoruz, dünyanın neresinde olsak dünyadaki gelişmelerden haberdar olabiliyoruz. Buna karşılık mesai saatleri dışında da çalıştığımız kurumlar tarafından gelen talepleri reddedemiyoruz. "Tatildeyim", "Uzak bir ülkedeyim" demeniz bile size yönelik taleplerden sıyrılmanıza olanak tanımıyor. Örneğin, ben sorularınıza Sidney'den cevap veriyorum. 15 bin kilometre uzakta da olsam Türkiye'deki maçları telefonumdan izleyebiliyorum. Buna karşın "Çocuğum şu üniversitede yüksek lisansa başvurdu, acaba tanıdığınız hoca var mı?" tarzı sorulara muhatap olmaktan da kurtulamıyorum.

Teknoloji yerel yönetim sistemlerinin verimini artırıyor; bir sonraki trenin ve otobüsün ne zaman geleceğini kolaylıkla bir uygulama sayesinde öğrenebiliyorsunuz. Sağlık, ulaşım, güvenlik açısından bile büyük veri ve makine öğrenmesi hizmetlere erişimi kolaylaştırabiliyor. Akıllı şehirlerde büyük veri altyapısı ve açık veri erişimi çeşitli olanaklar sunabiliyor. Örneğin; otobüste, trende parasız internetten yararlanabiliyorsunuz. Sınırlı kaynakların kullanımı optimize edilebilir; trafik kargaşası azaltılabilir; hava hareketleri önceden tahmin edilip sele, orman yangınına önlem alınabilir. Önümüzdeki süreçlerde elektrikli araba kullanımı, şarj hizmetlerinin verimli sunumu kentlerin çehresini farklılaştırabilir. Buna karşın pandemi dönemi teknolojiye erişmek için altyapı gerektiren hizmetlerin zengin yerleşimlerde daha verimli kullanılabildiğini, buna karşın yoksul yerleşimlerde hem altyapının yetersizliği, hem de evlerde maddi donanım eksikliği ve dijital okuryazarlığın zayıflığı nedeniyle gereken verimin alınamadığını gösterdi. Örneğin eğitimli ailelerin çocuklarının eğitimi fazla aksamazken çok çocuklu, bilgisayarı ve/veya internet bağlantısı bulunmayan yoksul ailelerin çocuklarının eğitimi tamamen kesintiye uğradı. Kentlerde izleme ve gözetim altyapısı, sunduğu olanaklar yanında, kişisel mahremiyetin ihlalinin de kapısını açmak gibi olumsuz yan etkilere de sahip.

Otomasyonla gelmesi beklenen kitlesel işsizlik karşısında nasıl bir politikaya veya hazırlığa ihtiyaç var. Evrensel temel gelir, hiç değilse geçiş dönemi için bir çözüm olabilir mi? Başka alternatifler var mı?
Şimdiye kadar hep teknolojik gelişmelerin insanların yerine makinelerin/robotların ikamesini getireceği, emekçilerin üretim sürecinden ayıklanması sonucunu doğuracağı endişesi yaşandı. Ancak her defasında bazı işler ortadan kalkarken, daha fazla yeni iş ve istihdam olanağı yaratıldığı görüldü. Bugün de en azından şu ana kadar benzer bir tablo ortaya çıktı. Pandemi sonrası süreçte başta ABD gelmek üzere metropol kapitalist ülkelerde tam tersine çalışanların işgücünden çekilmesine, bazı iş kollarında yeterli başvuru olmaması nedeniyle emek açığının devam etmesine tanık oluyoruz. Teknoloji aslında toplumsal yarar doğrultusunda seferber edilebilse insanların tehlikeli, meslek hastalıkları yaratma riski bulunan işlerden uzak durması; hatta sıkıcı, tekrara dayalı, bilgi ve beceri gerektirmeyen işlerin robotlar ve yapay zekâ tarafından üstlenilmesi olanağı doğar. Burada en genel anlamda robotların fiziksel fonksiyonları, yapay zekânın zihinsel fonksiyonları ifa etmesini kastediyorum. Böylelikle insanlar yaratıcı, geliştirici, zihinsel tatmini yüksek işlerde yoğunlaşabilir. Zaten henüz yapay zekâ tek tek bazı fonksiyonları daha çabuk ve kusursuz yerine getirse de insanın genel zekâsı düzeyine erişemedi. Teknolojinin yaratacağı işsizlik sorunu, çalışma saatlerinin kısaltılması, son dönemlerde daha popüler şekliyle çalışma günlerinin azaltılmasıyla mevcut işlerin daha çok kişi arasında paylaştırılmasıyla hafifletilebilir. Temel gelir ödemesi de emek sürecinden bağımsız kişilere sırf yurttaş olma sıfatıyla asgari bir geçim düzeyi sağlayabilir. Kişiler böylelikle belli bir dönem işgücü piyasasından uzak durma olanağı yakalayabilir veya bu güvence sayesinde düşük ücretli, cazip gelmeyen işlerden uzak durabilir.

Akıllı Şehirdeki "Akıl" Neyin, Kimin Aklı?

Teknolojideki büyük gelişime yaslanan Sanayi Devrimi kentleri derinden dönüştürürken, teknoloji de söz konusu değişimde büyük rol oynadı. Şimdi bir kez daha teknolojik devrim çağındayız ve bu büyük devrim, büyük ölçüde bir kentsel devrim! Sanayi Devrimi'nin mantığına uygun biçimde geçirdiğimiz uzun dönem, makineyi merkezine alarak insanları, kentleri, gündelik hayatı makine biçiminde kodladı. Fakat içinde bulunduğumuz teknolojik devrim bu açıdan oldukça farklı özellikler gösteriyor. Bu kez makineye, kentlere, gündelik yaşama, akıllılık, derin öğrenme, yapay zekâ gibi insan türüne özgü özellikler kodlanıyor. Gerilim kaynağı da olan bu durum, yaşamın ve kentlerin yeniden kuruluşuna yönelik bazı beklenmedik olanaklara da kapı aralıyor.

Nazım Akkoyunlu ·

· Şehir Plancısı, BİMTAŞ Genel Müdür Yardımcısı

Baş döndürücü bir teknoloji devrimi yaşıyoruz. İnternet bu devrimin bir sonucu olduğu kadar taşıyıcı gücü olarak da teknolojik gelişmenin en önemli uçlarından birini oluşturuyor. İnternetin yaygın kullanımının başladığı 1995 yılında dünyada yaklaşık 16 milyon bilgisayar iletişim ağı kullanıcısı vardı; bu sayı 2001'de 400 milyona, 2005'te 1 milyara ulaştı.[1] Elektriğe erişimin yüzde 78 olduğu bir dönemde (2011) dünya nüfusunun yüzde 90'ı en az bir cep telefonu ile iletişime erişebilir duruma gelmişti (2010).[2]

İnternet ve ilgili kullanımlardaki artışın başlıca sonuçlarından biri donanım-yazılım ikilisinde yazılım lehine yaşanan dönüşüm oldu. Bilgisayar ortaya çıktığında yazılım, donanımın yanında bilgisayar üreticisinin ücretsiz verdiği bir eklentiydi. Bugün artık donanımdan büyük oranda özgürleşmiş bir yazılım ekosistemi ve kendi kuralları olan bir yazılım ekonomisi var.

Büyük veri, derin öğrenme, yapay zekâ ve kapalı algoritmalarla oluşturulan kimlik, kendi bilgimizin ve kontrolümüzün dışında şekilleniyor. Sanal kimliğimizin gerçek kimliğimiz üzerinde artan hâkimiyetini bir nevi yazılım ve donanım ikilisindeki işleyişe benzetebiliriz.

Benzer bir durum farklı bir biçimde fabrikalarda da yaşanıyor: "1920 yılında bir otomobilin maliyetinin yüzde 85'inden fazlası rutin işçilere ve yatırımcılara gidiyordu. 1990 yılında bu iki grubun aldığı pay yüzde 60'ın altına düşerken kalan miktar tasarımcılara, mühendislere, plancılara, stratejistlere, finans uzmanlarına, üst düzey yöneticilere, avukatlara, pazarlamacılara gitmeye başladı. Bugün bir yarı iletken çipin mali karşılığının yüzde 3'ü kullanılan hammadde ve enerjiye, yüzde 5'i malzeme ve üretim tesislerine, yüzde 6'sı ise kol emeği işçisine giderken; geriye kalan yüzde 85'lik bölüm, özel tasarım ve mühendislik hizmetlerine ve bu hizmetlerin oluşma sürecinde yer alan geçmiş buluşların patent ve telif haklarına gidiyor."[3] Nihai ürünün maliyeti tanımlanırken etken hammadde ve kol emeği karşısında tasarım ve mühendislik hizmetleri, bir nevi yazılım maliyetleriyle ilişkilendirilerek muhasebeleştiriliyor. Bir ürünü bir kez tasarlandığında yapay zekâ, derin öğrenme, otomasyon türü gelişmelerin bir sonucu olarak onu fiziksel olarak üretmenin veya çoğaltmanın maliyeti geçmişe oranla oldukça düşük bir paya sahip. Dolayısıyla çoklu nedenlerle istihdam tarafında denge kol emeğinden somut olmayan emeğe doğru kaymış bulunuyor.[4]

Tüm bu dönüşüm yarattığı heyecandan hiç de geri kalmayan endişelere de kaynaklık ediyor. Bu gelişmenin yarattığı olumsuzluklara yönelik anahtar kelimelerden öne çıkanlara örnek olarak, kitlesel işsizlik, işlevsizleşme, gözetim toplumu ve teknoloji temelli eşitsizliklerin artışını örnek verebiliriz. Teknoloji üzerinden yürüyen bu tartışmalarda kuşkusuz en korkutucu olan boyut insanların kendi hayatları ve toplumsal yaşam üzerinde karar verme haklarının manipüle edildiği sonucuna varmaları. Burada temel hissiyat internet başta olmak üzere, veri toplayıcılar üzerinde bıraktığımız izler, çeşitli analiz süreçleri ve algoritmalar aracılığıyla isteklerimizin, kararlarımızın manipüle edilmeye ve yönlendirilmeye açık hâle geldiğine yönelik. Devletin ve şirketlerin hakkımızda topladığı veriler bizim bilgimiz dışında sanal bir ikizimizi oluşturuyor.[5] Büyük veri, derin öğrenme, yapay zekâ ve kapalı algoritmalarla oluşturulan bu kimlik, kendi bilgimizin ve kontrolümüzün dışında şekilleniyor. Sanal kimliğimizin gerçek kimliğimiz üzerinde artan hâkimiyetini bir nevi yazılım ve donanım ikilisindeki işleyişe benzetebiliriz. Sonuç olarak, başlangıçta donanım (beden) ile eşgüdümlü olarak bireyin, toplumsal ve çevresel koşullarla birlikte inşa ettiği yazılımın (kimliğin), zaman içerisinde donanımdan (yani bedenden) bağımsız olarak inşa edilmiş, "özgürleşmiş" sanal kimliklerin (yazılımlar) tahakkümü altına girmesinden söz ediyoruz.

Bir başka boyuta geçecek olursak; teknoloji tarafında yaşanan bu gelişmeler kentlerde ifadesini "akıllı şehir" kavramında buldu. Bu kavrambelli bir gelişme serüveninin sonunda, günümüz metropollerinin sorunlarına, gelecek tasarımlarına dair teknoloji barındıran tüm önerilerin içerisine atıldığı dipsiz bir kuyuya işaret ediyor. Teknoloji firmalarının öncülük ettiği ve teknolojiyi merkezine alan bu türden yaklaşımlara yönelik yerinde eleştiriler, kavramı teknoloji odağının dışına taşırmış olsa da kavramın genel kullanımında teknolojik akıl ve kaygıların ağırlığı devam ediyor. Tüm bu kargaşa ortamının sağladığı enerjiden beslenerek metnin izleyen bölümlerinde, kentlerde yaşanan bu "çılgın" dönüşüme çözüm olarak hortlayan "aklı" merkeze koyarak tartışmaya açacağız.

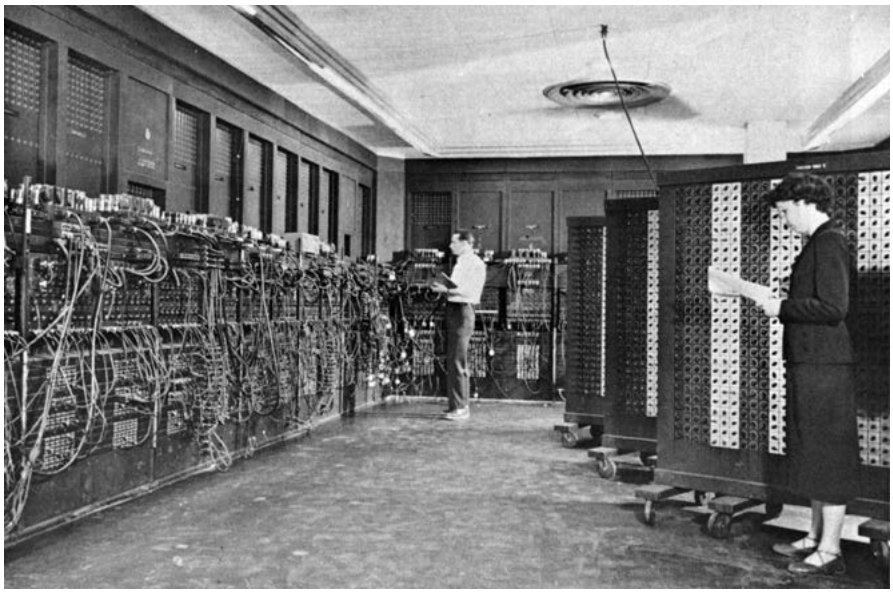
Makine Kentlerden Akıllı Kentlere

Sanayi Devrimi ile birlikte kentsel sorunlara çözüm olarak geliştirilen planlama ve ütopik tasarımlarda, modernist geleneğe rehberlik eden metafor kuşkusuz "makine" olmuştur: "1933 yılında Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi'nin (CIAM) Atina'da düzenlediği toplantıda yayınlanan 'Atina Kartası' ile kentsel planlama için işlevsel bir yaklaşım sunulmuş, kentin yaşam alanları, çalışma alanları ve dolaşım alanları olarak çeşitli işlevsel parçalara bölünmüştür. Burada önemli olan makinenin parçalarını uyumlu bir şekilde bir araya getirmekti. Makine çağının kenti bir makine gibi planlanmalıdır."[6] Dolayısıyla sorun elimizdeki parçalarla optimum bir bilgisayarı (donanımı) nasıl toplayacağımızla ilgiliydi.

Yerleşime uygun bir anakart (anakara) ve bu anakarta uygun parçalar. Anakartın seçimi ve parçaların (işlevlerin) doğru yerleşimi için devreye İlhan Tekeli'nin deyimiyle aydınlanmanın çocuğu planlama ve dolayısıyla plancı girer. Burada kentlerin aklı, kuşkusuz uzmanlaşmış, araçsal ve teknik bir akıldır.[7] Bilimsel verilerle kenti analiz eder ve mekânı biçimlendirmeye yönelik kararlar üretir. Özetle, üretilen planlama ve tasarım kararları farklı etkileri olmakla birlikte ağırlıklı olarak fiziksel mekân yani donanıma ilişkindir. Parçası olduğumuz, içerisinde yaşadığımız şey esas olarak makine/donanımdır.

"Değişen ne?" sorusuna yanıt aramak için bugünün kentleşme eğilimlerine dair üç tespit önemli görünüyor: Birincisi nüfusun büyük metropollerde yoğunlaşması, ikincisi teknolojik dönüşüm (dijitalleşme), üçüncüsü ise hareketliliktir. Bu üç güçlü gelişme birbiriyle doğrudan ilişkili bir dizi başka etkenle birlikte günümüz kentlerinin karakteri üzerinde belirleyici niteliktedir. Kent nüfusunun kır nüfusunu geçmesinden kısa bir süre sonra 2018'de dünya nüfusu içerisinde yüzde 55'e yükselen kentsel nüfusun 2030'da yüzde 60 olacağı tahmin ediliyor. Daha çarpıcı olan, 1990'da nüfusun yüzde 7'si nüfusu 10 milyonu geçen 10 büyük metropolde yaşarken, 2018'de nüfusu 10 milyonu geçen metropollerin sayısı 33'e yükselirken, bu kentlerde yaşayan nüfusun toplam içindeki oranının

Görsel Philadelphia, Pennsylvania'da bulunan ENIAC (Electronic Numerical Integrator And Computer). Glen Beck (arkada) and Betty Snyder (önde), 1947-1955. **Kaynak** Wikipedya, Mart 2022; https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Eniac.jpg adresinden alınmıştır.

da yüzde 13'e yükselecek olmasıdır. Yapılan hesaplamalar 2030'da 41 kentin nüfusunun 10 milyonu geçeceğini öngörüyor. Benzer bir artış, nüfusu 5 milyon ile 10 milyon arasındaki orta ölçekli kentlerde de gerçekleşiyor.[8] Söz konusu büyük metropollerde ekonomik etkinliklerdeki ağırlık sanayi sektöründen, hizmet sektörüne kaymış bulunuyor.[9] Ancak konuyu basitçe hizmet sektörüne kayma olarak da geçiştiremeyiz. Hardt ve Negri; ikinci paradigmadan üçüncüye, endüstrinin egemenliğinden hizmetler ve enformasyon egemenliğine geçişe bir ekonomik postmodernleşme, daha doğrusu enformatikleşme süreci adını veriyor.[10] Genel olarak teknolojik gelişmeler, temelinde ise internetin gelişimi çalışma yaşamı, eğitim, kültür, sanat vb. birçok alanda dönüşüme yol açtı. Dijital dönüşüm olarak da isimlendirilen bu sürecin kentin mekânsal yapısında meydana getirdiği dönüşüm, bir işlevin başka bir işlevle yer değiştirmesinin ötesinde çok daha karmaşık bir duruma işaret ediyor. "Teknolojik değişim ile küreselleşmenin oluşturduğu birleşim, kimin hangi işleri nerede, ne zaman ve nasıl yaptığı konusunda köklü değişimler yaratmaktadır. Bu durum işlerin tabiatına, bunları yerine getiren insanlara ve dolayısıyla kentlerin tabiatına dair oldukça çelişkili sonuçları mevcuttur."[11] Bir diğer dinamik olan hareketliliğe baktığımızda buradaki başat aktörün kuşkusuz "göç" olgusu olduğunu söyleyebiliriz. 2020 verilerine göre yılda 272 milyonu sınır-ötesi ve 763 milyonu ulusal sınırlar içerisinde olmak üzere toplamda bir milyar kişiyi (her yedi kişiden biri) kapsayan bir nüfus hareketinden bahsediyoruz.[12] İşlerin insanlara, insanların da işlere doğru hareketi söz konusu. İkisinin arasında bu kabarış hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki kentlerin karakterini dönüştürmekte.[13] Dolayısıyla bugünün kentlerinin karakterinde dönüşüme yol açan önceden tahmin edilmesi güç bir göçmen nüfus etkisi olduğunu İstanbul deneyiminden de biliyoruz. Kuşkusuz hareketlilik göçlerle sınırlı değil; turizm, ticaret, eğitim vb. nedenlerden kaynaklı uluslararası ve ulusal hareketlilik türleri de mevcut, tabi bir de kent içi hareketlilik var. Büyük metropoller aynı zamanda kent içi hareketliliğin de yoğun biçimde yaşandığı ve hareketlilik türlerinin çeşitlendiği yerler olarak öne çıkıyor.

Özetle, sanayinin yer seçimi ile kırdan kopan nüfusu kendine çekerek büyüyen sanayi kentinin kentleşme sürecinin dışında, içerik, ölçek, hız ve daha birçok açıdan farklı, karmaşık bir kentleşme sürecinden bahsediyoruz. Buradan hareketle nüfusun, toplumsal ilişkilerin, hizmet, mal ve insan akışlarının yoğunlaştığı, hareketliliğin arttığı, donanımın değil yazılımın hâkim olduğu bugünün metropolünde kararların nasıl alınacağı, dolayısıyla modernist planlamanın ve plancının yerine ne geleceği soruları ortada yanıtsız kalmış biçimde duruyor. Zira Şengül'ün de işaret ettiği gibi postmodernist kamptan yapılan eleştiriler modernist planlamayı etkisiz kılmış, ancak yerine yeni bir şey de koyamamıştır. [14]

Üretilen planlama ve tasarım kararları, farklı etkileri olmakla birlikte ağırlıklı olarak fiziksel mekân yani donanıma ilişkindir. Parçası olduğumuz, içerisinde yaşadığımız şey esas olarak makine/donanımdır.

Yazılım Cephesi Harekete Geçti

Planlamanın içinde bulunduğu krize ne ölçüde çözüm üreteceği bilinmezliğini korurken, teknolojik gelişmelerin sağladığı tehlikeli olabilecek bazı koşulların belirginleştiği bir ortamda yaşıyoruz. Bunların başında kuşkusuz veri geliyor. Sağ-kanat piyasacı görüşün, "dünya o kadar hızlı değişmektedir ki plancıların bu hıza ayak uydurması mümkün değildir" mottosuyla özetlenen temel tezini hatırlamakta yarar var. Soldan gelen son karşı argüman ise Amazon'dan, Wallmart'a günümüzün en başarılı kapitalist girişimcilerinin bu başarılarını iyi planlamaya borçlu olduğu yönünde. Bu türden bir planlamanın arkasında ise kuşkusuz büyük ve gerçek zamanlı veri bulunuyor.[15]

Kent planlama için de durum farklı değil. Cep telefonu sinyalleri, toplu ulaşım kartları, sensörler, GPS, kredi kartları, kameralar üzerinden görüntü işleme teknikleri türü çok sayıda yenilikçi veri kaynağı, kentin mevcut durumuna ilişkin veri toplama olanaklarını sınırsız bir boyuta taşıyor. Söz konusu veriler bir yandan geleneksel analiz yöntemlerinin dışında yenilikçi tekniklerin önünü açarken, bir yandan da planlama ve tasarım kararlarına algoritmalar aracılığıyla yön vermeye imkân tanıyor. Veriye dayalı planlama ve tasarım olarak

isimlendirilen bu sürece yönelik temel eleştirilerden biri, verilere ve algoritmalara bir nesnellik atfedilmesinin bir sonucu olarak planlama sürecini apolitikleştirdiğini öne sürüyor. Bir başka eleştiri ise söz konusu algoritmaların kapalılığı, dolayısıyla piyasa dinamiklerine bağlı mevcut eğilimler üzerinden hareket etmesi sonucunda eşitsizlikleri arttırdığı vurgusunu yapıyor.[16]

BAE'de çöl üzerine inşa edilen Masdar City, Güney Kore'de Songdo gibi örnekler, çeşitli yazılım ve algoritmalarla donanmış komuta işlevi gören bir merkez üzerine inşa edilmiştir. Songdo kenti bir ağ teknolojileri şirketi olan Cisco Sistem tarafından Güney Koreli ortakları ile birlikte geliştirildi. Cisco danışmanlık hizmetleri başkan yardımcısı Herzberg, "Şehrin sinir sistemini ve merkezi beynini inşa etmek için (çok uluslu bir gayrimenkul geliştirme şirketi olan) Gale International'in Cisco'ya ihtiyacı vardı" diye özetlemişti durumu.[17] Cisco Masdar City ihalesini de yine bir ağ teknolojileri şirketi olan Ericsson'a kaptırmıştı. Başta bahsettiğimiz kaygıya geri dönecek olursak burada yaşayan insanların kendi gelecekleri ve yaşadıkları çevreye ilişkin karar süreçlerinin dışında bırakılmaya razı olduğunu söyleyebiliriz. Richard Sennett'in Masdar ve Songdo için söylediği bu türden kentlerin çok sıkıcı olacağı veya cazip olmayacağı yönündeki eleştirisinin daha ötesinde bir sorunla karşı karşıyayız[18]; kente ilişkin bütün kararların bu tür merkezlerde alınması ve insanların kararları sorgulamak ve katılmak için çaba harcamalarına gerek kalmaması: "En iyi durumda Songdo, şehir sakinlerinin ve ziyaretçilerin davranış ve tercihlerini önceden tahmin edecek, eylemin bir ya da iki adım önünde duracak ve her şeyi "tertemiz" ve "kontrol altında" tutacaktı. En sonunda şehir efendilerine etkili ve verimli bir şekilde hizmet edebilecekti."[19] Bu hâliyle geri dönen "aklın" sanayi devriminin başındaki fabrika sahibi ütopyacıların aklından pek farklı olmadığını söyleyebiliriz. Üstelik merkeziyetçi olduğunun ve demokratik olmadığının farkında bir akıldan söz ediyoruz. O'Shea'ya göre, "Merkezi ve demokratik olmayan alternatifler, batılı şehirlerin başarısı için önemli olmakla birlikte Asya, Afrika ve Güney Amerika'da bu alternatifler tek başına yeni şehir peyzajları yaratamayacaktır."[20]

Türkiye'deki duruma baktığımızca çok sayıda siyasetçinin kavramı dillendirdiği, merkezi yönetim ve yerel yönetimin ilgili birimleri tarafından büyük bütçeli yatırımların yapıldığı görülüyor. Ancak kavram sadece geleceğe yönelik yatırımlara kaynaklık etmekle kalmıyor.

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

Veriye dayalı planlama ve tasarım olarak isimlendirilen bu sürece yönelik temel eleştirilerden biri, verilere ve algoritmalara bir nesnellik atfedilmesinin sonucu olarak planlama sürecini apolitikleştirdiğini öne sürüyor. Bir başka eleştiri ise söz konusu algoritmaların kapalılığı, dolayısıyla piyasa dinamiklerine bağlı mevcut eğilimler üzerinden hareket etmesi sonucunda eşitsizlikleri arttırdığı vurgusunu yapıyor.

Kanal İstanbul olarak lanse edilen temelde Sazlıdere içme suyu havzasını imara açmayı hedefleyen ve ciddi bir meşruiyet sorunu yaşayan projenin de parçası hâline getirilmiş bulunuyor. Üstelik tam da bu meşruiyet krizini çözmeye yönelik olarak "akıllı şehir" etiketinin projenin bileşenleri arasına sokulmasını, bu etiket aracılığıyla bu büyük akıl*dışılığın* üzerini kapatma niyeti olarak okumak gayet anlamlı görünüyor. Akıllı şehrin daha önce kentsel dönüşümle boşaltılacak alanlar için rezerv alan olarak ayrılan bölgede inşa edileceğinin bakan düzeyinde dile getirilmesi zorlamanın boyutlarını göstermiyor mu? Masdar'ın soğuk çöl üzerine inşa edilmiş bir şehir olduğunu, çölün de kendine ait bir ekosistemi olduğunu unutmadan hatırlatalım. Diğer taraftan Kanal İstanbul projesiyle imara açılan alanlar İstanbul'un doğal kaynakları bakımından en kritik alanları ve projenin uygulanması durumunda geriye döndürülemez kayıpların oluşması kaçınılmaz olacak! Yukarıda akıllı şehir kavramının içerisine her şeyin atıldığı bir kuyuya dönüştüğünden bahsetmiştik, görünen o ki şimdi içine Kanal İstanbul atılıyor. Bir başka anlatımla "Beton Kanal" projesinin akılla ilişkisi ancak kuyuya atılan taşın çıkarılması için harcanan çabayla kurulabilir.

Tartışmaya Başlarken

Bu karamsar tablonun karşısında alınabilecek alternatif pozisyonları tartışmayı gerektiren bir noktaya gelmiş bulunuyoruz. Geçmişin hatalarından gerekli dersleri çıkarmış, tüm canlıları, cansız varlıkları gözeten ve sürecin aktörü olarak kabul eden, fiziksel mekânın ötesine geçen, kişisel hak ve özgürlükleri koruyan, kapsayıcı ve kamucu bir mücadele ve müdahaleye ihtiyaç var. Söz konusu müdahale için gerekli ipuçlarını elde edebileceğimiz, *Açık Veri Portalı, Katılımcı Bütçe, Katılım Platformları* gibi yerel deneyimlerin sayısı her geçen gün artıyor. Öte yandan bu tür deneyimler merkezine değişim değerini koyan kapitalist kentleşme dinamiklerinin karşısında bütünlüklü bir karşı projeye dönüşemiyor. Böylesi bir projenin kısıtları ve olanakları açısından kullanım değerini tartışmasız biçimde öne çıkaran tutarlılığı yüksek bir karşı duruş örneği olarak ise açık kaynak kodlu yazılım hareketine odaklanmak bir başlangıç noktası yakalamak açısından yol açıcı olabilir. Kuşkusuz bu hâlleriyle açık yazılım gibi örnekler daha bütünlüklü bir projeyi temsil etmiyorlar ancak kamusallığı ve herkese açık olmayı bir değer olarak yaşatma açısından yaşayan örnekler olarak daha büyük bir yapıyı düşünmemize de olanak sağlıyorlar. O nedenle kısaca da olsa açık yazılımın gelişim hikâyesine ve geldiği bugün bulunduğu noktaya işaret ederek değerlendirmemizi tamamlamayalım.

1976'da bilgisayar meraklıları topluluğuna yazdığı meşhur mektupla Bill Gates yazılıma yönelik telif ücretlerinin ödenmesini talep ederek yazılım geliştiricilerini hırsızlıkla suçladı.[21] Oysa bugün hâlâ kullanılan birçok ana özelliğin temelini atan Unix işletim sisteminin BSD (Berkeley Software Distribution) sürümü 1978'de Berkeley'de öğrencilere dağıtılarak öğrencilerin kodların yüzde 90'ını değiştirilmesi ile gelişmişti.[22] 1979'da Unix'in kodları lisanslanırken, aynı tarihlerde IBM ve onu takip eden şirketler donanımı yazılımdan ayrı satmaya başladı ve yazılımın kullanıcıya kapatıldığı "kapalı kaynak" modeline geçildi. İşletim sistemlerinin lisanslanması ile birlikte kullanıcıların çıkarlarına şeffaf bir biçimde hizmet etmesi beklenen yazılımın şirketlerin çıkarlarına hizmet serüveni de böylece başladı. Geliştiriciler programları şirketlere satıyor, telif hakkı kısıtlamalarına tabi kılıyor böylece değişiklik yapma veya iş birliğine dayalı yeniden yazmaya erişimin önü artık tıkanıyordu.[23] Esasında liberal yaklaşımın yazılımı değişim değeri ekseninde lisanslamasında beklenmedik ya da şaşılacak bir durum yok. Buraya kadar anlatılan hikâyenin kıymetli tarafı kullanım değerini merkezine alan açık kaynak kodlu yazılım hareketinin başlangıcına işaret etmesidir.

Şirketlerin yazılımı lisanslayarak kapalı kaynak modeline geçmesine bir tepki olarak ortaya çıkan açık kaynak kodlu yazılım hareketi esasında bir ters yüz etme hareketidir. 1970'lerde Harvard'da programcı olarak çalışmaya başlayan Richard Stallman'ın yaptığı çağrıyla başlattığı hareket, GNU Unix Değildir (GNU Not Unix), değişim değerine karşı kullanım değeri, özel lisans'a karşı GPL (General Public License), copyright'a karşı copyleft'i, merkeziyetçiliğin yerine dağıtılmış iş birliğini koydu. Ortaya çıkan ürünler, şeffaf, hesabı verilebilir ve daha da önemlisi uyarlanabilir yazılımlar oldu.

Başlıktaki soruya dönecek olursak, teknoloji firmalarının kâr merkezli, antidemokratik uygulamalarının değil, merkezine kullanım değerini alan, şeffaf, hesabı verilebilir, uyarlanabilir, iş birliğine dayalı bir kent planlama sistemini geliştirdiğimiz zaman şehre hak ettiği aklı atfedebileceğiz. Akıl kamusal olduğunda yarattığı şehir de kamusal olacaktır. Tam da bu noktadan tartışmaya devam edeceğiz.

Notlar

1 Castells, M. (2020), İnternet Galaksisi: İnternet, İş Dünyası ve Toplum Üzerine Düşünceler, Ankara: Phoenix Yayınevi.

2 Hilbert, M. (2009), Technological Information Inequality as an Incessantly Moving Target: The Redistribution of Information and Communication Capaties Between 1986 and 2010, Journal of American Society for Information Science and Technology 65, No. 4; aktaran Shoshana Zuboff, Gözetleme Kapitalizmi Çağı, Okuyan Us Yayınları.

3 Reich, R. (1992) The Work of Nations, Vintage Books; aktaran Kemal İnan (2015), Teknolojik İş(lev)sizlik: Kitle Üretiminden Yaratıcı Tasarıma, İletişim Yayınları.

4 Hardt, M. ve Negri, A. (2001), İmparatorluk, Çeviren Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

5 O'Shea L. (2021), Geleceğin Tarihleri, Çeviren Ayşecan Ay, Metis Yayınları.

6 Ünlü, T. (2020), "Mekânın Biçimlendirilmesi, Kentsel Planlama ve Plancı", Kent Planlama: Kavramlar, Konular, Güncel Tartışmalar içinde s. 117, İmge Kitabevi, Ankara.

7 Tekeli, İ. (2001), "Bir Modernite Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması", Modernite Aşılırken Kent Planlaması içinde, İmge Kitabevi, Ankara.

8 United Nations Economic and Social Council (2018), Sustainable Cities, Human Mobility and International Migration.

9 OECD Territorial Review: İstanbul, Turkey, OECD 2008, 2008 tarihli OECD İstanbul raporuna göre İstanbul, genel trende karşıt olarak sanayi üretiminin hâlâ yoğunluğunu koruduğu bir metropolitan bölge.

10 Hardt, M. ve Negri, A. (2001), İmparatorluk, Çeviren Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

11 Huws, U. (2006), "Sabit, Başıboş ya da Çatlamış: Yirmi Birinci Yüzyıl Kentinde Çalışma, Kimlik ve Mekânsal İş Bölümü", Monthly Review, (4), Khalkedon Yayınevi.

12 World Cities Report 2020, "The Value of Sustainable Urbanization", UN Habitat, 2020.

13 Huws, U. (2006), "Sabit, Başıboş Ya da Çatlamış: Yirmi Birinci Yüzyıl Kentinde Çalışma, Kimlik ve Mekânsal İş Bölümü", Monthly Review, (4), Khalkedon Yayınevi.

14 Şengül, H.T. (2012), "Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", Kentsel Planlama Kuramları içinde, Derleyen Melih Ersoy, s. 59-113, İmge Yayınları.

15 Morozov, E. (2019), "Digital Socialism? The calculation debate in the age of big data", New Left Review, (116), s. 33-67.

16 Safransky, S. (2020), "Geographies of algorithmic violence: Redlining the smart city", International Journal of Urban and Regional Research, 44(2), s. 200-218.

17 Herzberg, C. (2017), Akıllı Şehirler Dijital Ülkeler, Optimist Yayın Grubu.

18 Sennett, R. (2012), "No one likes a city, that's too smart", The Guardian.

19 A.g.e.

20 A.g.e.

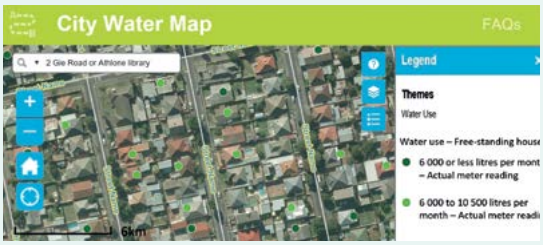
21 O'Shea L. (2021), Geleceğin Tarihleri, Çeviren Ayşecan Ay, Metis Yayınları.

22 Wikipedia (Mart, 2022); https://tr.wikipedia.org/wiki/Unix adresinden alındı.

23 O'Shea L. (2021), Geleceğin Tarihleri, Çeviren Ayşecan Ay, Metis Yayınları.

Katılımcı Akıllı Şehir Örnekleri *

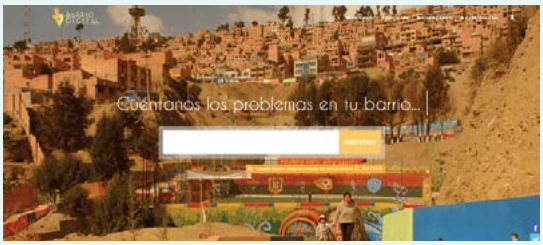
Teknolojiyi yurttaş merkezli bir model çerçevesinde aşağıdan yukarı doğru, demokratik, katılımcı ve şeffaf bir biçimde gerçekleşen bir dönüşüm için kullanan kentlere her geçen gün daha fazla rastlıyoruz. Artan sayıda kent, özel şirketlerin tekeline girmeyip teknoloji-indirgemecilik de yapmadan kendisini "akıllı" hâle getirmenin çabasını veriyor. Dijital bilgi ve iletişim teknolojilerinin katılımcı ve dayanışmacı bir şekilde kullanılması hedeflenirken kentler üretilen toplumsal yeniliklerin birer deney alanı, kentliler de üzerinde çalışılan denekler olarak konumlandırılmıyor. Aksine, kentliler yenilik arayışlarının öznesi, yürütücüsü ve paydaşı olarak görülüyor. İlk dönem akıllı kent girişimlerinde uygulanan geniş kapsamlı, merkezi ve pahalı bilgi edinme ve gözetleme programları/projeleri yerine daha küçük ölçekli ve tabana yayılarak işleyen sistemler tercih ediliyor. Bu yeni yaklaşıma dayanan dünyanın farklı kentlerindeki projelerin bazıları şöyle:

Cape Town Su Haritası
Güney Afrika'nın Cape Town kentinde uygulamaya 2018 yılında konulan dijital haritalama sistemi kuraklık zamanlarında kentlilerin su tasarrufunda bulunmalarını ve yönetmeliklerdeki su kullanım kısıtlamalarına uyum göstermelerini teşvik etme amacını taşıyor. Çevrim içi haritada hedeflere uygun biçimde su tasarrufu yapan haneler sergilenmekte. Dijital haritanın, kentteki hane içi gereksiz su kullanımının önüne geçilmesine oldukça önemli bir katkı sunduğu belirtiliyor.

Toplumsal Cinsiyet Gösterge Sistemi, Buenos Aires
Buenos Aires kent yönetimi Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin (SDG) beşincisi kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmaları yürütmekte. 2030 yılını hedefleyerek yürüttüğü bu çalışmalarını paylaşmak ve bunların şeffaf biçimde denetlenebilmesinin önünü açmak için kent yönetimi toplumsal cinsiyet temelli istatistiki verileri kent sakinleriyle güncel olarak paylaşan bir sistemi devreye soktu.

Dijital Mahalle, La Paz
Bolivya'nın La Paz kentinde uygulamaya konulan Barrio Digital (Dijital Mahalle) sayesinde özellikle yoksul mahallelerde yaşayanlar olmak üzere kent sakinleri de kent yönetimine aktif olarak dâhil ediliyor. Dijital platformun parçası olan başta telefon uygulaması olmak üzere farklı araçlar yoluyla kentliler kent yaşamıyla ilgili şikâyet, talep, öneri ve sorularını paylaşma ve ilgili mercilere iletme imkânına sahip. Kent sakinleri karşılığında yerel yöneticilerin konu ile ilgili cevaplarını, geliştirdiği ve yürüttüğü proje, eylem ve politikaları öğrenebiliyor ve çalışmaları takip edebiliyor.

Decidim Barcelona, Barselona
Decidim Barselona, 2013-2016 yılları arasında Barselona, Madrid, Helsinki ve Reykjavik kentlerinde Avrupa Birliği tarafından finanse edilerek yürütülen ve doğrudan demokrasi araçlarının oluşturulmasını hedefleyen Decentralised Citizen Participation Technologies (Merkezi-olamayan Yurttaş Katılım Teknolojileri, D-CENT) projesinin bir parçası olarak uygulamaya konuldu. Barselona Belediyesi'nin eylem planına yön veren Plan Clima (İklim Eylem Planı) ve Katılımcı Bütçe gibi katılımcı süreçler, herkesin kullanımına açık olarak uygulamaya konulan bu dijital platform üzerinden yürütülmekte.

* Bu bölüm Metropolis'in "Metropolitan Development Practices and Policies: A Critical Look" başlıklı raporundan derlenmiştir; https://www.metropolis. org/sites/default/files/resources/m3_-final.pdf

Bilgi Çağında Planlama
Akıllı Şehirler, Sayısal Uçurum ve Yeni Nesil Kentsel Haklar

Kentlerin işleyişinde giderek daha fazla etkin hâle gelen bilgi iletişim teknolojilerinin, yaygınlaşan akıllı şehir uygulamaları ve kent sakinlerinin gündelik hayatlarındaki pek çok faaliyetin kayıt altına alınmasıyla ölçeği dönüşen büyük veri yönetimi... Tüm bunlar hem şehircilik yaklaşımlarının beslenme kanallarını güncellemeye hem de yurttaşların faaliyetleriyle besledikleri ancak ne kadar öznesi oldukları tartışmalı kentlerin dijital dönüşümünde nasıl birer özne olabileceklerini tartışmaya zorluyor.

Ayşegül Özbakır *

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

21. yüzyıl, hem sosyal hem de ekonomik olarak daha iyi bir yaşam kalitesi elde etmek için "veri"den "bilgi"ye önemli bir dönüşüm çağı olarak kabul edilmekte. Bu çağın önemli belirleyicilerinden olan Bilgi ve İletişim Teknolojileri'nin (BİT) toplumdaki rolü, bilimsel literatürde bilgi ekonomisi, sanayi sonrası toplum, ağ toplumu veya bilgi devrimi gibi bir dizi kavram kullanılarak tartışılıyor. Konuya ilişkin temel eleştiri yeni toplum ile öncekiler arasında gerçek bir fark olup olmamasına dayansa da teknoloji aracılığıyla yeni nesil sosyal etkileşim biçimlerinin oluştuğu üzerinde de bir fikir birliği mevcut. Şüphesiz, toplumlar arasında bu tür bilgi aktarım yollarının, mahallelerin ve şehirlerin sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel özellikleri hakkında genel bir kamuoyu bilincini arttırdığı ifade edilebilir. Günümüz insanının, yeni bilgi türlerine ve kamu hizmetlerine ihtiyaç duymasıyla sonuçlanan ve herhangi bir konum ve zamanda bilgi üretme, paylaşma ve tekrar bilgi alma konusunda daha farklı yetenekler geliştirebildiğini biliyoruz.

Yerleşmeleri ilgilendiren birçok konuda olduğu gibi, şehirler, farklı aktörler ve tüm kentliler tarafından üretilen büyük verinin üretildiği mekânlar hâline geldi ve bu verilerin yönetişimi gittikçe önem kazandı.

Benzer biçimde, bu çağın ekonomik modeli olarak öne çıkan bilgi ekonomisi temelinde de, aktörler ve bu aktörler tarafından verinin ve bilginin üretilmesine dair kanallar, paylaşım ve yenilikçilik gibi faktörler ön plana çıktı. Öte yandan, yerleşmeleri ilgilendiren birçok konuda olduğu gibi, şehirler, farklı aktörler ve tüm kentliler tarafından üretilen büyük verinin üretildiği mekânlar hâline geldi ve bu verilerin yönetişimi gittikçe önem kazandı. Veri toplanması, ölçümü, analizi ve sosyo-ekonomik aktivitenin akıllı kullanımı sayesinde, açık veriler bu çağda şehirlerin önemini daha da artırmakta ve planlama disiplininin yeni alanlarına işaret etmekte.

Bu kapsamda son yıllarda ulusal ve uluslararası literatür ve uygulamada "akıllı kent" kavramı sıklıkla karşımıza çıkıyor. Ancak kentlerin çevresel, toplumsal, ekonomik ve diğer alanlardaki problemlerine BİT ve veri temelli yenilikçi çözümler üretebilme kapasitesine referans veren bu yaklaşımın planlama disiplini açısından henüz yeterince ele alınmamış boyutları var. Başta kamusal alanlarda üretilen projeler olmak üzere, yeni nesil kentsel hizmet sunumu sırasında tüm kentliler tarafından üretilen verilerin hangi aktörler tarafından ve nasıl yönetileceğine dair ülke, bölge ve kent ölçeğinde "veri yönetişim planı" ve "yasal çerçeve"nin oluşturulması gerekmekte. Bu yasal çerçeve yine bu çağın gereksinimi olan yeni nesil kentsel haklar olarak da tanımlayabileceğimiz "kentsel veri

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

hakkı"nın herkesi kapsayacak biçimde geliştirilmesi ile tanımlanmalı. Yakın gelecekte, içerisinde "akıllı kent" bileşenleri ve çözümlerinin de olabileceği kentsel dönüşüm alanlarının oluşma ihtimaline göre planlama disiplini kendini güncelleyebilmeli. Özellikle plan eli ile yürütülen süreçlerin içerisinde yerel yönetimlerin inşaat sektörüne yön verebileceği ve tüm kentlilerin yeni nesil kentsel veri hakkını koruyacağı bir "veri yönetişimi çerçevesi"nin bu süreçlere dâhil edebilmesi gittikçe önem kazanacak.

Kanada'nın Toronto kentinde Google Sidewalk Lab tarafından başlanan ve 2020'de iptal edilen "Quayside Projesi"[1] örneğinde olduğu gibi söz konusu süreçlere yakın zamanda yeni aktörlerin katılması ve hatta teknoloji alanında çok uluslu şirketlerin kentsel mekânda yeni talep ve ürünler oluşturmaları şaşırtıcı olmayacak. Dolayısıyla planlama mevzuatı ve plan süreçlerinin bu gelişmelere kamu hakkını koruyacak biçimde "yönlendirici araçlar" üretmesi gerekiyor.

Başta kamusal alanlarda üretilen projeler olmak üzere, yeni nesil kentsel hizmet sunumu sırasında tüm kentliler tarafından üretilen verilerin hangi aktörler tarafından ve nasıl yönetileceğine dair ülke, bölge ve kent ölçeğinde "veri yönetişim planı" ve "yasal çerçeve"nin oluşturulması gerekmekte.

Akıllı kentler ve büyük veri konularındaki tartışmalara paralel olarak planlama disiplininin çözüm üretmesi beklenen üçüncü boyut, kentsel ve kırsal alanlar arasında BİT'e olan erişim ve kullanım açısından ciddi bir ayrışmanın gözlenmesi. İngilizce'de "digital divide" olarak adlandırılan ve Türkçede "sayısal uçurum (SU)" veya "sayısal bölünme" olarak isimlendirilen bu ayrışma, dünyada ve ülkemizde 1990'ların sonundan bu yana gerek akademik gerekse kamu ve özel sektörde önemli bir tartışma konusu hâline geldi. Sayısal uçurum, son dönemde yapılan uluslararası zirvelerde tartışılmakta ve ülkeler bu konu için kendi ulusal politikalarını belirlemeye çalışmakta. BM'nin New York'ta gerçekleştirdiği "Milenyum 2000" zirvesinde sayısal uçuruma karşılık alınacak önlemler tartışılmış, Okinawa'da yapılan G8 zirvesinde, bilgi zenginleri ve fakirleri arasında giderek artan uçurum konusuna dikkat çekilerek internet erişimi olanlarla olmayanlar arasındaki uçurumun, eğitim, mesleki beceriler, okuryazarlık, kamu sağlığı ve ekonomik başarıları da etkilediği ve bu alanlarda mevcut uçuruma katlayıcı etkiler yaptığına bildirisinde yer verdi.[2]

2000 yılındaki bu Okinawa Zirvesinde, mevcut sayısal uçurum yerel değil küresel bir konu olarak ele alınmış, ABD yönetimi kendisini küresel düzeydeki sayısal uçurumu kapatmaya adadığını

belirtmişti. Bu konudaki çalışmaları koordine etmek için Eylül 2021'de Birleşmiş Milletler (UN) International Telecommunication Union (ITU) tarafından "Partner2Connect Digital Coalition" kuruldu. Bu koalisyon, küresel ölçekte özellikle sayısal uçurumun en şiddetli yaşandığı ülke ve coğrafyalarda azaltılmasını ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içerisinde herkesin eşit ve adil bir biçimde teknolojiye erişebilmesini hedeflemekte.

Türkiye'de sayısal uçurum literatürü incelendiğinde ise, 1990'ların sonunda konu ile ilgili Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) ve TUİK çalışmaları gibi bazı girişimlerin başladığı gözlemleniyor. Bununla birlikte, ilk araştırmaların ağırlıklı olarak fiziksel erişim analizlerinde yoğunlaştığı biliniyor. Fakat 2002 yılından itibaren giderek artan sayıda araştırmacı "sayısal uçurum" kavramının teorisini, "erişilebilirlik" konusunun ötesinde ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel altyapıya bağlı olarak araştırmak gerektiğini öneriyor. Oldukça hızlı büyüyen ve teknoloji değişimine paralel olarak yeni dinamikleri içine alan sayısal uçurum konusu ile ilgili coğrafi konum ve sosyo-ekonomik koşullara dayalı analizler ve bunların sonucunda yere özgü politikaların henüz tamamlanmadığı ortaya çıktı. Dünyada birçok ülke sayısal uçurumu azaltmak için farklı stratejiler öneriyor ve bunlardan bazılarını uyguluyor. Literatürde sıklıkla sayısal uçurumu ölçmek için International Telecommunication Union (ITU) tarafından oluşturulan DOI (Digital Opportunity Index- Sayısal Fırsat Endeksi) kullanılmakta.[3] Ancak bu endeks tüm dünya ülkeleri için aynı parametreleri kullandığından yere özgü coğrafi, sosyo-ekonomik ve politik koşulları içermemekte. Dolayısıyla bu indeksin ülkeler ve/veya ülke içindeki bölgelerin eşitsizlikleri ile ilgili olarak yeterli bir performans sunmadığını söyleyebiliriz.

DOI'ye ilaveten, 2008 yılında Türkiye'nin de üyesi olduğu ITU tarafından toplumların bilgi toplumu olabilme yönündeki gelişimlerini takip edecek tek bir endeks oluşturma ve bu endeksin sonuçlarının düzenli olarak açıklanacağı bir yayın talebine cevap verecek biçimde "BT Gelişim Endeksi-ICT Development Index (IDI)"oluşturuldu.[4] Endekse ilişkin ilk sonuçlar ITU tarafından 2009 yılında "Measuring the Information Society" adlı raporda sunuldu.[5] IDI temel hedefleri şöyle sıralanmıştı:

- Ülkelerin BT konusundaki seviye ve gelişen değişimini incelemek,
- Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki BT gelişimini ölçmek,
- Sayısal uçurumu ölçmek (ülkeler arasındaki farklı BT gelişim seviyelerini ölçmek),
- Ülkelerin, mevcut kapasite ve kabiliyetler doğrultusunda gelişme ve büyüme eğilimlerinde BT'den faydalanma potansiyellerini ölçmektir.

Yukarıda özetlenen hedefler doğrultusunda, IDI üç aşamalı bir model olarak tasarlanmış olup, ilk aşamada toplumların bilgi teknolojilerine hazır olma (ICT readiness) durumunu ifade eder. Bu kapsamda öncelikli olarak söz konusu teknolojilere fiziksel erişim ve ağ altyapısının hazır olması için gerekli yatırım ve çalışmaların yapılması önemli. İkinci aşamada, bilgi teknolojilerinin kullanım seviyesinin artırılması ve yoğun olması yani toplumda herkes tarafından kullanılabilirliğinin artması

Fotoğraf Bekir Dindar

amaçlanmalı. Üçüncü ve son adımda ise bu teknolojilerin yaşam kalitesini de artıracak biçimde ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik açısından verimli ve etkili kullanılabilmesi hedeflenmeli.

IDI kavramsal çalışması sonucunda, endeks üç alt endekse bölünmüştür:

- Erişim alt endeksi: Bu endeks, BT'ye hazır olma durumunu toplam beş altyapı kategorisinde erişilebilirliği hedef almaktadır (sabit telefon, mobil telefon, uluslar arası internet bant genişliği, bilgisayarlı hane sayısı, internetli hane sayısı).
- Kullanım alt endeksi: Bu endeks, toplam üç kategoride BT yoğunluk ve kullanım göstergesini kapsamaktadır (internet kullanıcıları, sabit hat- geniş bant, mobil geniş bant).
- Kabiliyet alt-endeksi: Bu endeks, BT kabiliyet ve yeteneklerini ölçmeye yönelik üç adet göstergeden (yetişkin okuryazarlığı vb.) oluşur.

ITU tarafından oluşturulan IDI endeksine göre, ülkelerarası gelişimde Türkiye 2008, 2010 ve 2017 yıllarında sırasıyla 60, 59 ve 67'nci sırada yer aldı.

Ülkemizde 2000 yılında kurulmuş olan ve 2009 yılında ilk stratejik planını hazırlayıp kamuoyuna sunan BTK yayınladığı raporda, Türkiye'de sayısal uçurumun azaltılması için bazı hedefler koymakla birlikte kurumun sayısal uçuruma ilişkin ağırlıklı olarak fiziksel erişime öncelik verdiği gözlemleniyor.

Sayısal uçurum konusu salt fiziksel erişimle ölçülerek ele alınabilecek bir problem değil, ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel boyutlar gibi birçok faktör tarafından ele alınması gereken bir alan.

Sonuç olarak, planlama disiplininin kentler ve toplumlar arasında oluşan bu yeni nesil uçurumun azaltılmasına yönelik temelde cevap arayabileceği soruları şöyle sıralayabiliriz: Sürekli ve hızlı bir değişim eğilimi gösteren sayısal uçurumun ülkemizdeki durumu yere özgü kriterleri de içine alacak şekilde nasıl analiz edilebilir ve bu analizlere göre yeni nesil altyapı standartlarında kullanılabilecek "sayısal uçurum tipolojileri" nasıl oluşturulabilir? Bilgi ve ağ toplumunda sayısal uçurum tiplerinde ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik bileşenler tanımlanabilir ve ayrıştırılabilir mi? Bu bileşenler farklı yerleşmelerde mekânsal olarak ne tip değişkenlik gösterir? Planlama farklı uçurum türlerine nasıl cevaplar üretmelidir?

Şüphesiz sayısal uçurum konusu salt fiziksel erişimle ölçülerek ele alınabilecek bir problem değil, ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel boyutlar gibi birçok faktör tarafından ele alınması gereken bir alan. Mevcut literatürde konuya "kavramsal" boyutta katkı veren az sayıda çalışma bulunmasına rağmen, eğilim artık sayısal uçurumun diğer bilim dallarındaki teori ve kavramlardan da faydalanarak kendine özgü dinamikleri de içeren yeni tanımlamalara ihtiyaç duyduğu yönünde. Bu noktada planlama, konuya sayısal uçurum tipoloji analizleriyle yeni tanımlar katmak, bilgi çağındaki güncel gelişmelere zamanında, kapsayıcı ve adil bir biçimde cevaplar üreterek geleceğin kentlerini herkes için daha yaşanabilir kılacak stratejiler geliştirebilmeli.

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

Notlar

1 Wylie, B. (13 Ağustos 2018), Searching for the Smart City's Democratic Future. Centre for International Governance Innovation; https://www.cigionline.org/articles/searching-smart-citys-democratic-future/.

2 Okinawa Charter on Global Information Society (22 Temmuz 2000), University of Toronto G8 Research Group Information Centre; http://www.g8.utoronto.ca/summit/2000okinawa/gis.htm/.

3 ICT Data and Statistics, Digital Opportunity Index (DOI), ITU-D; https://www.itu.int/ITU-D/ict/doi/index.html/.

4 ICT Development Index 2017, ITU Data; https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html/.

5 ITU (2009), Measuring the Information Society - The ICT Development Index; https://www.itu.int/pub/D-IND-ICTOI-2009/.

Sıradan İşler, Sınırsız Eğlence
Eve Teknoloji Girince*

Toplumsal cinsiyet ilişkilerini gündelik hayatın akışı içerisinde açığa çıkarabilmek için ev mekânı sınırsız kaynak sağlıyor. Teknolojinin yaygınlaşarak evlere girmesiyle ev içi iş bölümü ve mekân kullanım pratiklerinin nasıl değiştiği ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bu dönüşümden nasıl etkilendiği tartışılmaya değer meseleler arasında. Elektrikli ev teknolojilerinin toplumsal cinsiyetle ilişkisini mekânsal düzlemde incelemek bu ilişkinin gündelik hayata etkisini açığa çıkarmanın yollarından biri olabilir.

Leyla Bektaş Ata˙ - Defne Karaosmanoğlu ¨

˙ Dr., Doktora Sonrası Araştırmacı, Kadir Has Üniversitesi İletişim Fakültesi
¨ Doç. Dr., Kadir Has Üniversitesi İletişim Fakültesi

İnsanın, "insan olarak" yaşamını sürdürdüğü düzlem olan gündelik hayat, sıradan, rutin ve döngüseldir, gün içinde yapıp ettiklerimizle tekrar tekrar üretilir.[1] Bu esnada objeler ve eşyalar, bunların kullanımı ve temsili yoluyla değişen anlamlar kazanır.[2] Bu metin kapsamında, ev teknolojilerinden ne ölçüde kimler tarafından yararlanıldığına, yeniden üretim faaliyetlerinin ve iş bölümünün toplumsal cinsiyetle ilişkili olarak nasıl temsil edildiğine odaklanıyoruz. Buzdolabı, çamaşır ve bulaşık makinesi, elektrikli süpürge, ütü ve diğer küçük ev aletleri gibi ürünlere yönelik üretilen TV reklamları üzerinden evlilik ve aile ilişkilerinin; anne, baba, eş, partner, kız ve erkek çocuk rollerinin ne tür mekânlarda tezahür ettiği, hangi deneyimlerin, duyguların, hayal ya da gelecek tahayyüllerinin öne çıktığı üzerinde duruyoruz. Gündelik hayattan kesitler içeren reklamların toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisine dair sembolik ve estetik göstergeler sunduğunu ve bu göstergelerin toplumsal bilinci oluşturmakta etkili olduğunu düşünüyoruz.[3] Ev işlerine bağlı elektrikli teknolojilerin temsili üzerinden evin, ev hâlinin, ev içi rollerin, ev içinde kişiler arası dinamiklerin zamanla hangi açılardan ve nasıl değiştiği, kamusal ve özel ayrımlarının nasıl ele alındığı ve bunların gündelik hayata nasıl yansıdığı bu metnin cevap aradığı sorular arasında yer alıyor.

Ev içerisinde kimlerin hangi mekânı ya da aletleri kullandığı ya da kullanmadığı iş bölümüne dair bilgi verir.

Bu metin aracılığıyla 1970'lerden günümüze devlet ve özel TV kanallarında yayınlanan ev teknolojileri reklamlarını söylem analizi yöntemiyle inceliyoruz. Söylem analizi yönteminde neyin göründüğünden çok, neyin görünmez kılındığı da önemli olduğundan ekranda sunulan görsel, metin veya objeyi kendi başına incelemek yerine, bunları çevreleyen kurumsal araçlara bakarak bu metinlerin, görsellerin ve objelerin nasıl üretildiği üzerinde durulur.

Başka bir ifadeyle, hâkim güç ilişkilerinin nasıl yürütüldüğüne odaklanılır. Bu güç ilişkilerinin hangi mekânlarda tezahür ettiği de kimin hangi mekânda görünür ve görünmez kılındığına dair önemli içerimlere sahiptir. Ev içerisinde kimlerin hangi mekânı ya da aletleri kullandığı ya da kullanmadığı iş bölümüne dair bilgi verir. Ev gündeliğinin nasıl tezahür ettiği ve mekânsallaştığı toplumsal cinsiyet rollerinin ne şekilde yeniden üretildiğiyle yakından ilişkilidir. Bu metinde, üç ev içi bölümünü, banyo (ve çamaşır odası), mutfak ve salonu kimlerin nasıl kullandığı ve bu mekânlarda ne tür ev işleriyle ilişkilendikleri üzerinden tartışmaya açacağız.

* Bu metin, 120K822 numaralı "Türkiye'de Elektrikli Ev Teknolojilerinin Toplumsal Tarihi (1930-2020): Kadınların Gündelik Hayatlarında Modernleşme" adlı TÜBİTAK 1001 projesinden üretilmiştir.

Banyo (ve Çamaşır Odası): Erkeğin Huzur ve Oyun Alanı

TV reklamlarındaki banyo mekânında evin erkeğine (baba, koca) sıkça rastlıyoruz. Özellikle kombi ve şofben gibi elektrikli ev aletleriyle ilişkili reklamlarda bornozu üstünde, sıcak suyun verdiği huzuru kabul etmeye hazır koca figürü sıklıkla karşımıza çıkar. Erkek çocuklar da babalarıyla birlikte banyoya girme, oyun oynama ve eğlenmekten geri durmaz. Evli ve çocuklu aile temsili, dilediği su sıcaklığına kolaylıkla erişen, sessiz çalışan kombisinden bahsetmekten hoşlanan, saçını gülümseyerek kurutan babaların çehresinde somutlanır.[4] İşin içine duş almak yerine çamaşırları yıkamak, kurutmak gibi ev işleri girdiğinde kadınlar da banyoda ya da çamaşır odasında boy göstermeye başlar.[5] Bu esnada yanında bir erkek görüyorsak bunun genellikle iki sebebi vardır: Ya ürünü "fedakârlık göstererek" o satın almıştır ve özelliklerini sıralıyordur ya da kadın işi organize ederken makinenin performansını teste tabi tutuyordur. Bosch'un sıklıkla başvurduğu bu temaya bir örnek verelim: Çamaşır odasında, elinde kronometreyle makinenin kaç dakikada yıkadığını test eden ve makine, vaat edildiği gibi 15 dakikada işini bitirince son derece şaşıran bir erkek ve erkeğin şaşırmasına şaşıran bir kadın görürüz. Yıkama tamamlanınca kadın çamaşırları makineden çıkarır ve sepete koyarak (büyük olasılıkla) kurutmaya yönelirken erkeğin hâlâ elindeki kronometreye bakarak şaşkınlığını koruduğunu görürüz.[6] Teknoloji vaadini yerine getirmiş, kadın işin geri kalanını koordine etmiş, erkeğe ise inanamamak kalmıştır. Farklı reklamlarda ise kadınların ziyaretlerine gelen arkadaşlarıyla çamaşır odasında işleri yapmaya devam ederken sohbet ettiğine şahit oluruz.[7] Aynısını erkekler yapar mıydı diye sormadan geçmek güç görünüyor. Erkekler tek başlarına ya da çocuklarıyla banyo ya da çamaşır odasında bir işe girişecekleri zaman ise görevi başarıyla yerine getireceklerine dair güvensizlik diğerleri tarafından sıklıkla dile getirilir[8] ya da erkekler teknoloji kanalıyla işler iyice kolaylaştıysa bu mekânlarda boy gösterir.[9]

Mutfakta, olağan, sıradan, rutin olan kadına bırakılmışken sıra dışı, heyecan verici ve nadiren gerçekleşenlerde başrolü erkek alır.

Mutfak: Anneden Kıza Rol Devri

Mutfak, kadınların ve kız çocuklarının mekânıdır: "Arçelik ve ben annemin en büyük yardımcısıyız"[10] diyen kız çocuğu on yıllar geçse de mutfakta benzer rolü üstlenmeye devam eder. Erkekler mutfağa ürünlerin çalışma prensibini ya da satın alma kriterlerini açıklayan dış ses ya da cihazları test eden beyaz önlüklü uzman olarak girerler. Bazı durumlarda ise erkekler mutfağa kadınların hayallerinde girerler; yemek pişirirler, yerleri silerler.[11] Bunların dışındaysa erkekler mutfakta özel bir gün için hazırlık yaparlar. Genellikle üst sınıftan erkek temsillerine rastladığımız bu reklamlarda mutfak, sade bir tasarıma sahiptir; içerisinde sadece ilgili etkinlik için ihtiyaç duyulan ürün ve malzemeler vardır. Örneğin Bosch'un buzdolabı reklamında mutfağa giren erkek bir yandan evlilik teklifi hazırlığı yaparken diğer yandan buzdolabının performansını test eder. Her rafın aynı derecede soğutup soğutmadığını kâselere konan çileklerin arasına yerleştirdiği termometrelerle ölçer. Akşam yemeğinde ihtiyaç duyacağı kadehler hemen buzdolabının arkasındaki mutfak dolabındadır. Buzdolabında sadece çilek kâseleri ya da teklifin ardından dökülecek gül yaprakları vardır.[12]

Kısacası, mutfakta, olağan, sıradan, rutin olan kadına bırakılmışken sıra dışı, heyecan verici ve nadiren gerçekleşenlerde başrolü erkek alır. Erkeğin yemek pişirmeyle ilişkisinde, yaptığı işin eğlenceli, sosyalliğe davet edici ve dışarıdan görünürlüğü önemlidir.[13] Profilo reklamının hatırlattığı gibi, örneğin açık havada barbekü yapılacaksa çıtır çıtır yanan ateşin başında erkek varken teknoloji bu pişirme özelliğini mutfağa

getirdiğinde fırınla bir başına kalan kadındır.[14] Bununla birlikte Bosch'un son dönemde erkekleri de mutfağa sokmaya başlaması, yemek pişirme ve çocuk bakımında birincil düzeyde rol vermesi, mekân kullanımında süregelen keskin ayrımları aşındırmaya yönelik umut vericidir.[15]

Her zaman özel mekâna ait olmuş bir ev teknolojisi kablosuz olduğu anda evin dışına çıkar. Fakat onu evin dışına çıkartan on yıllardır onunla haşır neşir olmuş kadın değil, son birkaç senedir oyuncağı hâline getirmiş erkektir.

Salon: Kadın Becerisinin Onay Mekânı

Salon, genellikle mutfakta pişirilenlerin onaya sunulduğu mekândır. Onay makamı genellikle koca ya da kayınvalidedir. Kayınvalideler, oğullarının sadece beyaz eşya değil aynı zamanda eş tercihlerini de test ederler ve ev işlerine katkı sunarken görünmezler.[16] Gelinlerin kayınvalideler tarafından takdir edilmesi için tasarruflu olmaları ("oğullarının parasını" hesaplı harcamaları), lezzetli yemekler pişirmeleri, iyi temizlik yapmaları beklenir. Erkekler salonda gazete okurken, kahve içerken, hafta sonunun tadını çıkarırken boy gösterirler; kadınlar ise masayı kurmuyorlarsa çoğunlukla elektrikli süpürgeyle görünürler.[17] Bu esnada yanında oğlu varsa işin oyuncul yönü ağır basar. Erkek çocuklar anneleriyle ev işi yaparken oyun oynarlar,[18] kız çocuklar ise anneyi taklit ederek işi öğrenmeye çalışırlar.[19] Makinelerin her türlü özelliklerine hâkim, onları sürekli test etmekle yükümlü, beyaz önlük giymiş "bilim adamlarına" reklamlarda çokça rastlanır.[20] Erkeğin diğer alet/edevat ve makinelere kıyasla elektrikli süpürgeye daha yakın olduğu görülür. "Bilim adamı" temasıyla birlikte "muzip" erkek temasına da sıklıkla rastlıyoruz. "Muzip" erkekler sürekli deney yaparlar ve makineyi oyun oynarmış gibi kullanırlar. Örneğin, 1980'lerde Rowenta elektrikli süpürge reklamında "muzip" erkek Rıfat yere sürahiyle su döker, "ıslak kuru" Rowenta ise halıdan suyu çeker. Kadın, "yapma Rıfat" diye azarlar. Kadın, "Rıfat, lavabo" der ve Rıfat makineyle lavaboyu açar, "Rıfatçığım, kahven" der ve Türk kahvesini sehpaya koyduğu anda makine kahveyi içer (çeker).[21] Aslında halılara bilerek su döken yaramaz deneyci erkek, makineyle özdeşleşmiştir. Yine 1980'lerdeki Simtel Süper reklamında erkek, karısına hediye aldığı süpürgeyi evde oğluyla test eder. Kadın eve geldiğinde, "Bu süpürgeyi herkes süper emiş gücü için alıyor, ya sen?" diye neşeyle sorar. Erkek, "Ben senin için aldım" der ve muzipçe kameraya doğru güler.[22] 1990'ların sonunda ise yine erkek, ütünün gücünü artırmak için iki ütüyü uç uca ekleyerek kadının korku dolu bakışları altında bir deney yapmaya çalışır.[23] Burada da erkek için teknolojiye yaklaşım deneyselken, kadın için işlevselliğin önemli olduğu mesajı verilir.

Her dönem rastladığımız muzip ve deneyci erkek teması, günümüzde özellikle kablosuz elektrik süpürgesi reklamlarıyla yeniden üretiliyor.

Her dönem rastladığımız muzip ve deneyci erkek teması, günümüzde özellikle kablosuz elektrik süpürgesi reklamlarıyla yeniden üretilir. Kablosuz elektrikli süpürgelerin piyasaya girmesiyle ev işi adeta oyuna dönüşür ve sahneye artık erkekler de çıkmaya başlar. Kablosuz süpürgelerin tasarımı da erkek kullanıcının dikkatini çekecek kadar şaşaalı ve janjanlıdır. Adeta erkeğin en sevdiği oyuncağıdır. Dilediğinde tabanca, tüfek veya testere gibi tutabilir.[24] Erkekler salonu, müziğin ritmine ayak uydurarak kablosuz süpürgeyle süpürür. Hatta o kadar eğlencelidir ki süpürmek, evin dışına çıkar, karşı komşunun evinin önündeki kadınlara muzipçe gülerek, evlerinin girişini süpürür.

Bu da yetmez, park hâlindeki otomobilin bagajından çiçek saksılarını alan baba oğulun yanına gider, toprak dökülmüş bagajı süpürür. Bu arada üst ses, "Verdiği limitsiz keyifle, bir başladın mı duramazsın" der.[25] Her zaman özel mekâna ait olmuş bir ev teknolojisi kablosuz olduğu anda (yani onu eve bağlayacak gereksinim ortadan kalktığında) evin dışına çıkar. Fakat onu evin dışına çıkartan on yıllardır onunla haşır neşir olmuş kadın değil, son birkaç senedir oyuncağı hâline getirmiş erkektir. Gündelik hayatın sıkıcılığını ve sıradanlığını kıran erkek, aynı zamanda kablosuz süpürgeyle özel ve kamusal mekân ayrımını da yıkar.

Sonuç Yerine

1970'lerden bugüne TV reklamlarında kadınlar gündelik hayatın icracıları olarak, rutin, sıkıcı, tekrarı olan, döngüsel işler yaparken resmedilir. Erkekler ise tam tersine gündelik hayatın sıkıcılığını kesintiye uğratan, oyun oynayan, eğlenen kişilerdir: Tertemiz, sıcacık banyolarda huzuru ve rahatlığı temsil ederler. Sade döşenmiş tam teşekküllü mutfaklarda beyaz önlüklerini giyerek ya da ürünü satın alarak kadın kullanıcıya bilim ve tekniğin gücünü anlatırlar ya da sıra dışı olayları keyifle, oyunla organize ederler. Salonlarda hazırlanan yemekleri çoğu zaman anneleriyle test ederler. Bazen teknolojinin sınırlarını sınar, evin sınırlarından kablosuz süpürgeleriyle çıkar ve tüm mahalleyi kendi oyun alanlarına çevirirler. Ev aleti ev düzleminde kalmayacaksa onu gezintiye çıkaran da elbette erkektir.

Notlar

1 Lefebvre, H. (2012), Gündelik Hayatın Eleştirisi I (Çeviren I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.

2 Lupton, E. (1993), Mechanical Brides: Women and Machines and Home to Office. New York: Princeton Architectural Press.

3 Bozdoğan, S. ve Kasaba, R. (1997). "Introduction", Rethinking Modernity and National Identity in Turkey (Derleyenler: S. Bozdoğan ve R. Kasaba) içinde. Washington, D.C: University of Washington.

İleri, N. ve Değirmencioğlu, C. (2020), "Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiyesi'nde Asri Ev Tartışmaları ve Elektrikli Tenvirat", ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters, 12. Sayı, s. 92-126.

4 Arçelik (1980'ler), bymehmet1992, "TRT'de yayınlanan 80li yılların güzel reklamları 3", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=zrGLsYzxx9w, 0:02-0:33.

Arçelik (1985), Terbet, "TRT Reklam Kuşağı (1985) 2", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=LJjdnTsVlW8, 3:48-4:07.

Demirdöküm (1986), Terbet, "TRT Reklam Kuşağı (1986) 3", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=Sfi50hih010, 1:52- 2:22.

Demirdöküm (1990), Terbet, "TRT Reklam Kuşağı (1990) 1", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=coGTMYbm4Zc, 0:08-0:27.

AUER (1990), Terbet, "TRT Reklam Kuşağı (1990) 1", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=coGTMYbm4Zc, 9:36-9:55.

Bosch (2008), Orhan Can Aslan Arşivi, "Bosch Kombi Reklamı 2008", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=bjOMalemi6E.

5 AEG (1980'ler), bymehmet1992, "1970-1980 Reklam Kuşağı", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=i9eh-dERM-o, 08:04-08:33.

Bosch (2007). Orhan Can Aslan Arşivi, "Bosch Çamaşır Makinesi Reklamı 2007 (Murat Yıldırım)", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=gRx-L2zegG0.

6 Bosch (2006). Orhan Can Aslan Arşivi, "Bosch Çamaşır Makinesi Reklamı 2006 (Emre Karayel)", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=bxT2SfAOoMQ.

7 Arçelik (1979). Koray Canses, "1979 TRT REKLAM KUŞAĞI – 3", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=-Tu4SVewJzI, 0:04-0:29.

Bosch (2000a). Orhan Can Aslan Arşivi, "Bosch Maxx Çamaşır Makinesi Reklamı 2000", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=Ymhpt3Myg48.

8 Beko (2011). drAdeLante, "Beko Çamaşır Makinesi 2011 Bebekli Reklamı", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=J0UiXbuvRyo.

9 Beko (2019). Emirali Doğrul, "Emir Ali Doğrul Beko reklamı", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=RJLRhnafBzQ.

10 Arçelik (1991). DDKR TV Arşivi, "TV1 Reklam Kuşağı 2 (31.12.1991)", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=_ClAFOl9x7I, 4:57-5:28.

11 Arçelik (2008). Orhan Can Aslan Arşivi, "Arçelik Ocak Reklamı 2008", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=hpRwg3S-0m7U.

12 Bosch (2005). Orhan Can Aslan Arşivi, "Bosch Buzdolabı Reklamı 2005", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=FGKf7f9iAoI.

13 Arçelik (1999). nostalji reklamlar, "Arçelik'in 1999 Yılı Bulaşık Makinesi Reklamı", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=HWpAM_yCC3w.

Vestel (2016). Kenan imirzalıoğlu, "Vestel reklam 13 5 2016 – KENAN", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=s2UxnXl2oI8.

Bosch (2017). Sevilen Reklamlar, "Bosch Reklamı (YENİ) Bosch Ankastre", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=fN-hOmLa5-0M.

14 Profilo (2016). Profilo Ev Aletleri, "Profilo Gurme Piliç ankastre Fırın Reklam Filmi – 2016", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=8_cOntlKWT0.

Bektaş Ata, L. (1 Mart 2018). Sıradan (banal) erkekliğin beş hâli. K24. Link: https://t24.com.tr/k24/yazi/siradan-erkekligin-bes-hali,1617

15 Bosch (2017). Sevilen Reklamlar, "Bosch Reklamı (YENİ) Bosch Ankastre", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=fN-hOmLa5-0M.

16 Arçelik (1990). terbet, "TRT Reklam Kuşağı (1990) 4", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=g4pvi7TIKVs; 0:06-0:36.

Vestel (2007). Orhan Can Aslan Arşivi, "Vestel Bulaşık Makinesi Reklamı 2007 (Sumru Yavrucuk)", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=J6ocrjuoXrs.

Arçelik (2009). Orhan Can Aslan Arşivi, "Arçelik Fırın Reklamı 2009 (Nevra Serezli - Halil Ergün seslendirmesiyle)", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=eJSAceFp-bw.

17 Bosch (2000b). nostalji reklamlar, "İclal Aydın'ın Yer Aldığı 2000 Yılı Bosch Elektrikli Süpürge Reklamı", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=mztnFZVnhvg.

Fakir (2000). MuRaT ÜREL, "Fakir Prestige 2000 Elektrikli Süpürge Reklam ve Tanıtımı", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=6e5vZcgKPsU.

18 Philips (2017). Philips Türkiye, "Marathon ailesinin yeni üyesi Philips Marathon Ultimate LED ile tanışın!", erişim: 13 Ocak 2022, https://www.youtube.com/watch?v=sr3B-vVHzas.

19 Bosch (2012), SandyGonlubeyaz, "Ralf Reklam (Bosch-Finish), Temmuz 2012", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=fyBLF-R12i30.

20 Simtel (1986), Terbet, "TRT Reklam Kuşağı (1986) 4", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=Oh7DKz92P1A&t=4s, 3:43-4:12.

Rowenta (1996), Nostalji Zamanı, "Star TV Reklam Kuşağı (Nisan 1996 - Haziran 1997) 410 Dakika", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=7AbpVM9JWtg, 14:11-14:45.

21 Rowenta (1980'ler), bymehmet1992, "1970-1980 Reklam Kuşağı", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=i9eh-dERM-o, 7:15-7:42.

22 Simtel (1980'ler), bymehmet1992, "1970-1980 Reklam Kuşağı", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=i9eh-dERM-o, 16:03-16:32.

23 Philips (1999), Orhan Can Aslan Arşivi, "Philips Azur Excel Plus Ütü Reklamı 1999", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=OabTrwPt638.

24 Bosch (2018), Bosch Home Turkey, "Bosch Serie I 8 Unlimited Kablosuz Dikey Süpürge", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=8c4aODqpI-k.

25 Bosch (2021), Bosch Home Turkey, "Unlimited Serie 6 Kablosuz Dikey Süpürge - Bi Başladın mı Duramazsın", Erişim: 13 Ocak 2022; https://www.youtube.com/watch?v=6_etl10eKqE.

Kent ve Teknoloji Üzerine Minik Bir İç Diyalog

Bir kent kuracağız da, uzun zamana yayılan ve kendi ellerimizle inşa ettiğimiz kentler neden lanet yağdırıyor? Kentlerin laneti ve bunaltısını gündelik hayatımızda yaşıyoruz ama esasında ne gibi lanetlerle karşılaşacağımızı canlı bir biçimde, oldukça erken bir dönemde edebiyat ve bilimkurgu filmlerde izlemiştik. Acaba filmler/romanlar kentlerin lanete dönüşmesinin gerçek nedenlerini anlamamızı sağladı mı?

Fuat Ercan[*]

[*] Prof. Dr.,

"Şehri şimdi ve burada gömecek teknoloji ve örgütsel araçlara sahibiz."[1]

-M. Berman

"Sırf yapısı gereği hiçbir bilgisayar, hayat tecrübesi ve denenmiş bilgi bakımından büyük bir şehir kadar zengin olamaz."[2]

-L. Mumford

Winter is Coming yani tehlike geliyor diye ısrarla düşünceli duyguların dile getirildiği günlerden sonra COVID-19 salgını ile beklenen kış geldi. Tüm dünyayı tehdit eden salgın en çok kentleri, kentsel yaşamları etkiledi. Uzmanlaşma, meslekleşme ve iş bölümü ile edindiğimiz o kadar kibirden sonra, bu olup biteni kabul etmek zor oldu. Olmadı mı? Zorluğu aşmak için evlerimize sığındık, evlerimizi hapishaneye dönüştürdük. Ama o sığınıklarımızda temel ihtiyaçlarımızı nasıl karşılayacaktık? Dahası onlara ulaşmak için gerekli olan geliri elde etmek için bu ortamda nasıl çalışacaktık? Güvenlikli kentsel rutinler ve gündelik ritmimiz bizi bir sürprize hazırlıyormuş. "Metamorfozların ıssızlığında" kentlerimizin sokakları "tonlarca ağırlıkta bir sessizliğe" büründü.[3] Bizi güçlü kılan farklılaşma, uzmanlaşma ve iş bölümünün geldiği aşama sadece COVID-19'u yersizyurtsuz bırakmamış, bizleri de virüse karşı korunaksız kılmıştı. Kendi adıma hissettiğim en önemli duygu yetersizliğim/donanımsızlığımdı. Bu duygunun sadece benimle ilgili olduğunu da düşünmüyorum. Salgın günlerinde bu eksiklik duyguları içinde okuduğum Richard Sennett'in Beraber isimli çalışması hissettiğim(iz) duygular üzerine düşünmemi sağladı. Sennett, "Çalışma, insanların kişisel çabaları, toplumsal ilişkilerini ve fiziksel çevreyi nasıl şekillendirdikleri ile ilgili. Beceri ve yeterlilik üzerinde özellikle duruyorum; çünkü bana göre, modern toplum, insanları gündelik yaşamları doğrultusunda becerilerinden uzaklaştırıyor. Atalarımızdan çok daha fazla makineye sahip olsak da onları nasıl daha iyi kullanabileceğimize dair pek bir fikrimiz yok. Modern iletişim teknikleri sayesinde insanlar arası iletişim olanaklarımız daha geniş olsa da, yine aynı şekilde, nasıl daha iyi iletişim kurabileceğimize dair de pek bir fikrimiz yok"[4] diyor. Beceri kaybı ile makine arasındaki iç bağlantıyı kuran Sennett COVID-19'la yüzleştiğimiz bu günler için bir diğer önemli bağlantıya işaret eder: İş birliği ile vasıf arasındaki bağlantı. Uzmanlaşma, farklılaşma ve meslekleşmeye eşlik eden makineleşme süreci bizleri vasıfsız bıraktığı ölçüde, vasıf gerektiren iş birliğinden de mahrum bırakır: "Karmaşık bir toplum çalışması için gereken iş birliği vasıflarını kaybederiz."[5] İçinden geçtiğimiz günler belki de Lewis Mumford'u haklı çıkarmıştı: "[T]üm yaşam aygıtları öylesine kompleks hâle gelmiş ve üretim, dağıtım ve tüketim süreçleri öylesine özelleşmiş ve bölünmüştür ki birey kendi kapasitesine duyduğu güveni kaybetmekte. Gün geçtikçe anlamadığı emirlere maruz kalmakta, hiçbir surette kontrol edemediği güçlerin insafında kendisinin seçmediği bir noktaya doğru sürüklenmekte." Yaşadığımız lanetin temel nedeninin megateknolojiler olduğunu işaret eden Mumford, makine koşullu bireyin

kendisini kayıp ve aciz hissettiğini dile getirir.[6] Teknolojik gelişmeye eşlik eden vasıfsızlaşma ve vasıf isteyen iş birliğinden uzaklaşma tehlikesinin yoğunlaştığı mekânlar şehirler olduğu için Sennett şehir plancılarına seslenir: "Umuyorum, maddi zanaatkârlık ve toplumsal iş birliğini anlamlandırmak, şehir planlamasının nasıl geliştirebileceğiyle ilgili yeni fikirler üretebilir." Sennett sorunu şehir plancılarına havale ediyor ama sorunun sadece planlama ve şehir plancılarla sınırlı olduğunu düşünmüyorum. Fırsatların yoğunlaştığı kentler, gelişme ve uygarlığın sembolü olan kentler bir öğrenci arkadaştan edindiğim ifade ile "lütuftan lanete" dönüşmüş durumda. İlerleme olarak tanımladığımız teknolojiler mi kentleri yaşanmaz kılmıştı?

Deniz ve toprak insandan önce vardı, kent ise insanın yarattığı dünyadır.[7]

–B. Sönmez

COVID-19 sürecinde hapishane evlerimizde yoğun film ve roman okumalarımda teknoloji-kent olgusu üzerine epey düşünme fırsatım oldu. Kent ile teknoloji arasındaki bağlantıları düşünürken çağrışımlar beni Burhan Sönmez'in *İstanbul İstanbul* romanı ile Aristoteles'in Metafizik'i arasında bağlantılara götürdü. Aristoteles'in pek çoğunu anlamadığım Metafizik adlı çalışmasının XII. Bölümünde, "Meydana gelenlerin bazıları (a) doğal olarak bazıları (b) zanaatla bazıları ise (c) kendiliğinden meydana gelir; öte yandan bunların tümü, (i) bir şey aracılığıyla, (ii) bir şeyden, (iii) bir şey hâline gelirler"[8] der. Sönmez ise kitabında kentlerin nasıl insan yapımı olduğunu söylüyor: "Deniz ve toprak insandan önce vardı, kent ise insanın yarattığı dünyadır. Kentin insandan doğduğunu, suya muhtaç çiçekler gibi ona bağlı kaldığını anlarsın... Eğri taşlar bir tapınağın kapısına, kırık mermerler vakur bir heykele dönüşür. Kentte koyunların köpek olmasına bu yüzden şaşırmaman gerektiğine inanırsın." Bilim ve teknoloji üzerinden kenti analiz etmeye kalktığımızda bir problem olduğunu düşünüyorum. Kentlerin bizzat kendisinin insanların en gelişkin teknolojisi olduğunu düşünüyorum. Kentler insan eli ile inşa ettiği ve suya muhtaç çiçekler gibi ona bağlı hâle geldiyse ne oldu da lanete dönüştü? Lanet dediğimizde sadece COVID-19, hava kirliliği ve işsizlik, yoksulluk değil, kocaman plastik bir makine olarak insanları içine alıp amansız, çaresiz bırakıyor. Ferdi Tayfur'un sözlerini yazdığı/okuduğu *Bu Şehir* parçası: "Beni bu şehir boğuyor/ Bilmem bana ne oluyor?/ Çöken karanlığın içinde/ Umutlarım tükeniyor/ Yokum sanki bu şehirde./ Şehir benim içimde/ Fırtınalar koparıyor/ Çaresiz yüreğimde/ Gürüldeyen gürültüsü/ Oluyor ömür törpüsü."[9] Yokum sanki bu şehirde, ama şehir içindeyken boğulma duygusu umutlarımızı da azaltıyor. Tüm bunlar neden gerçekleşti? Nedenlere vereceğimiz cevap önemli.

Bir kent kurun kendinize.

–Aristophanes

Lanetin kaynaklarını işaret ettiğimizde "su gibi muhtaç olduğumuz kentlerimizi" yeniden biz insanlarca dönüştüreceğimiz umudunu yeşertebiliriz. İnsanların, kentlilerin kenti yeniden inşa edebileceğine dair ilk metinlerden biri de Aristophanes'in *Kuşlar* adlı metni, kentlerin tarihsel olarak insanlar için pek hayırlı olmadığını söyleyen Mumford'un bile örnek olarak gösterdiği Atina ve Atina demokrasi çürümeye/çökmeye başladığında yazılmıştı. Atinalı, Pisthetairos (arkadaşına güvenen) ile Euelpides'in (umutlu) Atina kentinden bunalıp yeni bir kent arayışı/umudu ve dahası yeniden kurulmasını anlatır. Yani Güven ile Umut'un iş birliğiyle gerçekleştirilecek yeni bir kente olan inanç. Önceden insan olan Hüthüt kuşu ile iki dostun kurduğu diyalog önemli:

— HÜTHÜT: "Atina'dan daha büyük bir yer mi arıyorsunuz?"
— UMUTLUGİL: "Daha büyük olmasın daha rahat olsun."
— HÜTHÜT: "Soylu kişilerin oturduğu bir yer mi yani?"
— UMUTLUGİL: "Yok canım, ne münasebet! Soylunun her türlüsünden tiksinirim, adından bile."

Azra Erhat'ın *Kuşlar* için yazdığı metinde işaret ettiği gibi: "Yeni şehri kurmak için hazırlıklara başlanır. Şehre bir isim aranır ve "Nephelokohygia" (Havakukukuşya) adında karar kılınır. Tam o sırada bir sürü adam gelip şehrin kuruluşundan faydalanmak isterler. Yeni şehir için şiirler düzen yoksul bir şair; kehanetler savuran aç ve sefil bir tanrı sözcüsü, bir şehircilik projesi çizmiş mimar Meton, bir kanun satıcısı vb. hepsi yeni kurulacak olan şehirde boğaz tokluğuna çalışmak isterler. Pisthetairos hepsini kovar."

Aristophanes komedi içerikli metninde yeni kentten Pisthetairos'a kovdurduğu ya da şehre sokmadığı iki kişi/sembol önemlidir: Tanrılar (egemenler-iktidarlar) ve ünlü Hippodamos (şehir planlamacısı).

Burada neden denmez, çünkü denir.[10]

–Godard

Bir kent kuracağız da, uzun zamana yayılan ve kendi ellerimizle inşa ettiğimiz kentler neden lanet yağdırıyor, neden Ferdi Tayfur sanatçımızı bunaltıyor? Kentlerin laneti ve bunaltısını gündelik hayatımızda yaşıyoruz ama ne gibi lanetlerle karşılaşacağımızı canlı bir biçimde oldukça erken bir dönem edebiyat ve bilimkurgu filmlerde izlemiştik. Acaba filmler/romanlar kentlerin lanete dönüşmesinin gerçek nedenlerini anlamamızı sağladı mı?

Godard Alphaville filminde kapitalizm ve artan otoriter yapıları deşifre etmeyi amaçlamıştı. Filmden anlamlı bir diyalog:

— Neden?
— Burada neden denmez, çünkü denir.
— Bireylerin hayatında ulusların hayatında olduğu gibi her şey birbiriyle bağlantılıdır ve her şey sonuçtur.

Nedenler ile çünküler arasındaki iç bağlantıları ve bağımlılıkları işaret etmediğimiz ölçüde de sanki sonuçlara yoğunlaşıp, sonuçlarla kavga ediyoruz. Sonuçlara yol açan nedenler zaman içinde görünmez olduğundan, sonuçlar şimdiki zaman ve düşüncelerimiz üzerinde belirleyici oluyor. Mumford

uygarlığın kendine özgü barbarlığı olarak tanımladığı mega makine ve ilerleme genel olarak insanlığa değil artık "mega makinaya ve onun yardımcılarına hitap ettiğini" ve ilerleme ile elde edilen "başarıların önemi, insanî değerlerinden değil fakat bilimsel ya da teknolojik zorluklarından" kaynaklandığını işaret eder. Yine de teknik her noktada yaşamın bir fonksiyonu olduğundan, "teknik" ilerlemenin aşırı-büyümesinin ve aşırı-entegrasyonunun, diğer organik dengesizlikler gibi yaşamın birçok hayatî fonksiyonunu tehdit etmesinin kaçınılmaz" olduğunu belirtir. Alphaville filminde her şeyi tasarlayan ve yöneten büyük bir bilgisayarın dile gelişidir bu: "Şimdiki zaman dehşet verici, geri döndürülmez olduğu için ve demirden yapılmış olduğu için. Zaman beni olduran şey."

Godard Alphaville'de kapitalizm ve onun baskıcı tektipleştirici dünyasını anlatmak isterken karşımıza tüm topluma egemen bir makine/bilgisayarı ve onu var eden bilim insanı/insanlarını çıkartır. Endüstriye dayalı ulus-devletin gelişiminin ilk aşamalarından itibaren bilim insanı ile makineleşme arasındaki bağlantılara sıklıkla referans yapılıyor. Mary Shelley Frankenstein ya da *Modern Prometheus* romanında, "Bir insan yaratmaya bu duygularla başladım" diye konuşturur çılgın bilim insanını. Duyguları gerçekleşir: "Taş kesilmiştim. (...) Manzara zifiri karanlıkta kaybolmuştu. (...) Yaratmaya doğru giden bütün ilerleyişim, kendi ellerimin eserini yatağının yanı başında canlı olarak görmem."[11] Shelley'in çalışması için seçtiği alt başlık *Modern Prometheus*. Prometheus bu sefer titan değil ve bir bilim insanıdır ve insanlara ateşi değil, tanrıyı tanrı yapan can verme özelliğini tanrılardan çalmak istemektedir. J.W. Goethe de *Faust* romanında ilerleme ve gelişme için ruhunu şeytana satan bilim insanını anlatır. *Faust* da Prometheus gibi yeni şartların ürünüdür. *Faust* ilk başta hastalıkları iyileştirme amacı ile yola çıkarken, zamanla tam da dönemin sanayileşme mantığına uygun bir yıkım/yeniden yaratıma yönelir. Her iki erken dönem metin ilerlemeyi, gelişmeyi ve dolayısıyla teknolojiyi işaret ederken çelişkili bir duygu/sonuca sahiptir. Tanrının yerini almak ya da tanrıya karşı şeytanla uğraşmak sonuçta yıkım getirecektir. Kent ve kentin inşası/mimari için ilk elden yapılan övgüler: "Bakın, şu kente bakın/ Daha dün ölümün kolları arasında imiş gibi kokuşmuştu./ Şimdi ise her yandan yaşama yeniden doğuyor!/ Hazdan, sevinçten sarhoş titriyor/ zamanla bir gece yarısı dört farklı felaket duygu içeri girer: yoksulluk, borç, kaygı ve gereksinim."[12]

> *Ateş soluyan, elektrikli, camdan ENTEGRAL eliyle evrenin sonsuz denklemini bütünleştirmek.*[13]
>
> **–Y. Zamyatin**

Zamyatin'in *Biz* romanında evrenin sonsuz denklemini oluşturacak bir makineden, ENTEGRAL'den bahseder, Tek Devlet ile bilim insanı arasındaki eşitsiz ilişkinin ürünü olan bir toplumun ürünü. Evet insanların kendi elleri ile oluşturduğu ama artık kendi karşısına organize olmuş bir güç olarak çıkan işleyişten bahsediyoruz. Lütfü lanete dönüştürmede teknoloji ve makinelerin etkisini göz ardı etmemeliyiz ama sorunun teknoloji ve makineler olduğunu düşünmüyorum. Kentsel alanda gerçekleşen yıkımın sorumlusu teknoloji, bilim veya aydınlanma değil, bilim, teknoloji ve makineleri kullanan ulus-devlet destekli sermaye birikimi olduğunu düşünüyorum. Bilimkurgu film ve romanlar da sıklıkla teknoloji-makineler ve bilim insanı ve bazen bilim insanı-şirket bileşimi bir fail gösterilir. Zaman içinde insanın doğa ve diğer insanlarla kurduğu ilişkinin ürünü olan bilme sanatı (tekne) toplumsal anlamda önemli sonuçları olmasına rağmen, bu bilme biçiminin kendi eli ile inşa ettiği kentte bir arada, eşit ve özgür yaşamı inşa etme yani bir politike tekne'ye sahip olma anlamına gelmediğini işaret etmeliyiz. "Politike tekne olmadan insan hem kendisi hem diğer yaratıklar hem de yeryüzü için bir tehlikedir."[14] Kentlerin plastik bir hapishaneye dönüşmesi tarihsel olarak farklı evrelerden geçtikten sonra ulus-devlet destekli sanayi ile sermaye birikimi arasındaki zaman içinde değişen iç bağlantılar (inner connection) ve içsel bağımlılıklar (inter dependency) dolayında gerçekleşmiştir. Evet, Sanayi Devrimi muazzam bir bilgi birikimi üzerinden yükseliyordu ve iş bölümü farklılaşmayı artırıyordu, ama bu bilgi birikimi ve iş bölümüne eşlik eden bir başka işleyiş/oluş vardı: sermaye birikimi. Teknoloji ve makineleşme ile Sanayi Devrimi ve sermaye birikiminin karşılıklı içsel bağlantılar ve içsel bağımlılıklar oluşturdukları ve mekânsal olarak kentlerde yuvalandıklarını biliyoruz. Zamyatin'in ENTAGRAL olarak tanımladığı makinenin bir tarihi olduğu ve ama esas istenen düzeye ulaştığını işaret ediyor: "ENTEGRAL'in yapımı bugünden itibaren 120 gün içinde tamamlanacaktır. Bin yıl önce kahraman atalarımız dünyayı fethederek Tek Devlet'in egemenliği altına soktu. Sizleriyse daha da şanlı bir görev bekliyor: Ateş soluyan, elektrikli, camdan ENTEGRAL eliyle evrenin sonsuz denklemini bütünleştirmek."

Zamyatin *Biz* romanında bütünsel bir işleyiş ile onu belirleyen değişkenler arasındaki ilişkiyi ele alıyor. Integral ifadesi bu anlamda önemli ve anlamlı. İşleyişi oluşturan değişkenlerin sahip olduğu işlevler ve bu işlevlerde gözlemlenen değişimlere bağlı olarak güçlenip-kapsayıcılığı artan bir yaşam ortamı. Ulus-devlet destekli sermaye birikiminin kendine mekân olarak seçtiği mekânlar olarak kentler, geçirdiği dönüşümlerle insanları uysal, özgüveni olmayan varlıklara dönüştürmüştür. Bu durumun sonucunda bu günlerde özellikle çok yoğun ilgiye mazhar olan "İnsanlaşmış makineler, makineleşmiş insanlar; hepsi birbirine benziyorlardı."[15] Ayhan Geçgin *Kenarda* adlı romanında der: "Çalışan ve sadece çalışmak için var olan bedenlerden oluşmuş ayırt edilmez yığının bir parçası şimdi koltuklarda, ayakta kapı yanlarında, koridorda, köşelerde kümeleşmiş, yol boyu konuşup şakalaşıyor, biri diğerine laf atarak dalaşıyordu. Hiçbir boşluk, atlama, sürtme yoktu, bir dişlinin dönerek öteki dişliye geçmesi gibi düzenli bir hareketle fabrikada çalışıyor, trene binip eve dönüyor, uyuyor, ertesi sabah uyanıp işe geliyor, aynı dön güyü tamamlıyorlardı. Çalıştıkları sürece vardılar, var olmak için de çalışmak zorundaydılar- takip eden çalışamaz duruma gelip atılana kadar. Aynı şey onları hem canlı hem de ölesiye güçsüz kılıyordu."[16]

Henri Lefebvre'in işaret ettiği üzere: "Çağdaş deneyimlerin toplamından ortaya çıkan sonuç, ekonomik öngörülerin ve devlet iktidarlarının kaynakların, tekniğin ve bilimin getirdiği araçların optimum kullanımını nadir olarak düşündüğüdür. Bunları yalnızca kamuoyunun, acil durumların, (yapılabildiği durumlarda) itirazların zorlamasıyla kullanırlar. Neden peki? Bütçe ve maliye gerekçeleri, yani "ekonomik" gerekçeler nedeniyle. Bu gerekçeler, daha derin nedenleri saklamaktadır. Gerçekte iktidarlar kendi stratejileriyle, aygıtlar kendi çıkarlarına göre hareket ederler, bu ise temel sorunları genelde ikinci plana iter."[17] Kentsel yaşamın sürekli hastalık üreten bedenini inşa eden ulus-devlet destekli sermaye birikimi paradoksal biçimde hasta bedeni iyileştirme adına daha yoğun müdahalelere yönelmiş durumda. Mega projeler ve akıllı kentler gibi teknoloji yoğun gelişmelerin yanı sıra bu günlerde Endüstri 4.0 uygulamaları ile human-machine yani insan-makine etkileşim sistemlerini geliştirmenin muazzam hızlandığı bir dönemden geçiyoruz. İşleyişi gözlerden tutacak şekilde analiz edip insan ve teknoloji ekseninde ele alan Yuval Harari sorunun artık sadece kentsel ortam yani bizlerin dışındaki gerçekliği değil, yeni uygulamalarla biyoteknoloji, bilgi teknolojisi ve yapay zekânın etkileşimli birbirini tetikleyeceği bir dönüşümün olacağını işaret ediyor. Değişimin önceki dönemlerden çok daha vahim bir toplumsal bölünmeye, artık kurgusal değil, gerçekten biyolojik olacak bir bölünmeye yol açabileceği işaret ediliyor. Toplumsal eşitsizliğin arttığı ortamda "faydasız" insanların eko-evrende hiçbir ekonomik faydasının olmadığını ve bu insanlar için de hiçbir şey yapılamayacağını öngörüyor.[18]

Yazının bana verilen sınırlarını zorlama pahasına şunu diyebiliriz, bilim ve teknoloji toplumsal ihtiyaçları karşılamak için kullanılabilir, yeter ki toplumsal ihtiyacı olanlar bunu talep etsin. Bu talepler organize bir güç olarak Aristophanes'in *Kuşlar* oyununda olduğu gibi soyguncu ve soygunculara destek veren bilim insanlarını bu kentlerden kovabilsinler. Bugünlerde kenti çılgın projelerle yaşanmaz kılanlara karşı bilim-teknolojinin kullanılması iki düzeyde önemli; mücadele için bir araya gelmeyi sağlayacak bir donanım ve yetkinlik ile yeni bir politike tekne yaratmak için olanakları sunabilir. Ulus-devlet destekli sermaye birikim süreci kentin bedenini gayri-insanı ve irrasyonel kıldıysa, kente yaşayanlar kentin bedenine kendi yaşam enerjileri ile birleştirerek dönüştürülebilir. Aristophanes'in "Umut ve Güven"ini yeniden düşünüp kent için bir araya gelme becerisi gösterebiliriz. Göstermeliyiz...

Notlar

1 Berman, M. (2013) Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, Çeviren Ü. Altuğ ve B. Peker, İstanbul, İletişim Yayınları.

2 Mumford, L. (1996) Makine Efsanesi, Çeviren F. Oruç, İstanbul, İnsan Yayınları, s. 31.

3 Godard'ın Alphaville Lemmy Caution'un Garip Serüveni (1965) filminde pek bir önemsediğim ifade.

4 Sennett, R. (2102) Beraber, Çeviren İ. Özküralpli, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, s. 9.

5 A.g.e.

6 Mumford, s. 582.

7 Sönmez, B. (2015) İstanbul İstanbul, İstanbul, İletişim Yayınevi, s. 36.

8 Aristoteles (2015), Metafizik, Çeviren Y.G. Sev, İstanbul, Pinhan Yayınevi, s. 167.

9 Ferdi Tayfur, "Bu Şehir"; https://music.youtube.com/watch?v=n1EgBr_A5sY&list=RDAMVMn1EgBr_A5sY. Kentin içinde kaybolma duygusunu çekilen video da oldukça iyi verilmiş.

10 Godard, J. (1965) Alphaville, Lemmy Caution'un Garip Serüveni.

11 Shelley, M. (2015) Frankenstein ya da Modern Prometheus, İstanbul, İş Bankası Yayıneviü, s. 55.

12 Goethe, J.W. (1983) Faust, Çeviren H.İ. Dinamo, İstanbul, Yazko Yayınevi, s. 241, 412.

13 Zamyatin, Y.I. (2016)Biz, Versus Yayınları, Çeviren A.S. Türedi, s. 106.

14 Kurtar, S. (2013) "Prometheus'tan Modern Teknolojiye İnsanlığın Trajik Öyküsü", Posseıble Düşünme Dergisi, Sayı 3.

15 Zamyatin. (2016).

16 Geçgin, A. (2016) Kenarda, İstanbul, Metis Yayınevi, s. 25.

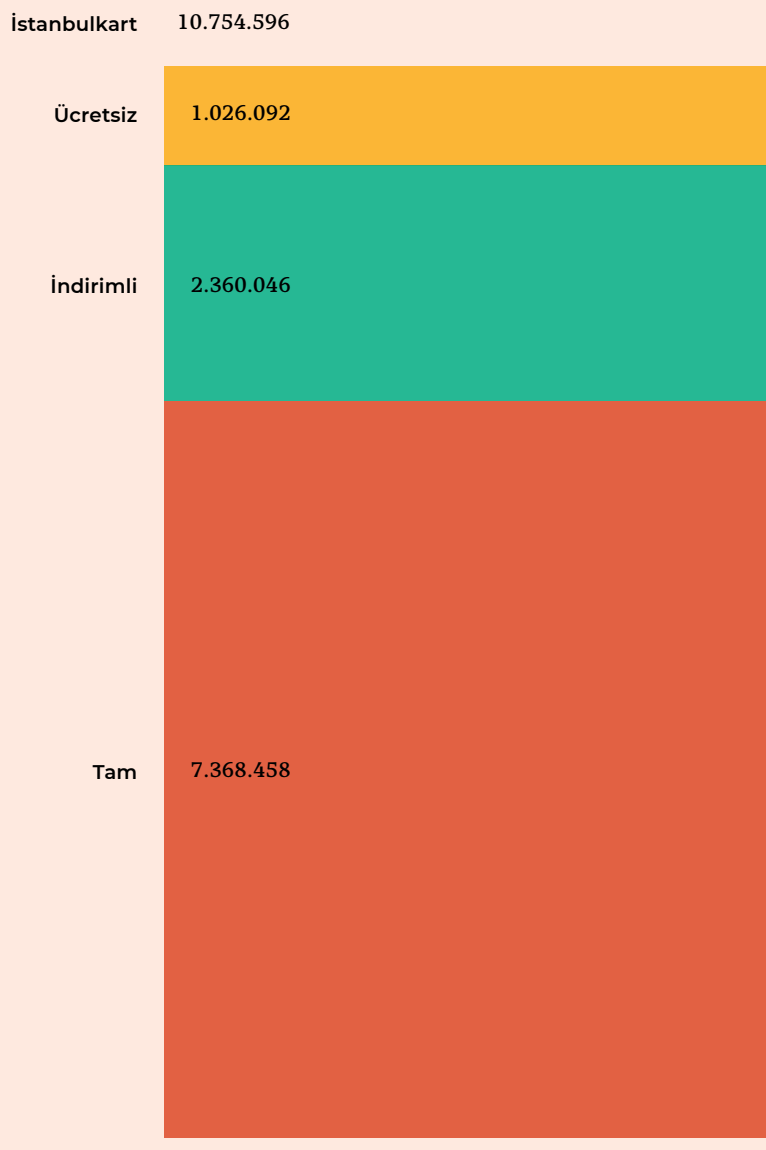
17 Lefebvre, H. (2017) Kentsel Devrim, Çeviren S. Sezer, İstanbul, Sel Yayınevi, s. 134.

18 Harari, Y. N. (2016). Homo deus: a brief history of tomorrow. Harari, Y. N. (2018). 21 Lessons for the 21st Century.

İSTANBUL'UN GELECEĞİNDE **DİJİTAL YURTTAŞLIK**

Burcu Özdemir[*]

[*] Dr., İBB Akıllı Şehir Müdürü, İTÜ Bilişim Uygulamaları Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi

Dijital kimlik üzerine yapılan tanımlar, "dijital vatandaşlık" ya da "dijital yurttaşlık bilgisi" kavramında birçok soruyu da beraberinde getirdi. Bu sorulara geçmeden vatandaşlık (citizenship) ve yurttaşlık bilgisi (civics) kavramları arasındaki farkı vurgulamakta fayda var. Çünkü önüne gelen "dijital" kelimesi, kavramların anlamında bir farklılığa yol açmıyor.

Vatandaşlık bir bireyin, belirli bir ulusun ya da ülkenin üyesi olarak sahip olduğu bireysel hak ve özgürlükleri kapsarken, yurttaşlık bilgisi ise vatandaşlık kavramının tamamlayıcısı olarak daha büyük grup olan toplumun eylem ve aksiyonlarının temsilcisidir. Dolayısıyla, yurttaşlık bilgisi kavramı bir ülkede vatandaşlarının, yaşayanlarının, ziyaretçilerinin uymaları ve uygulamaları beklenen kuralları, sorumlulukları ve hakları kapsıyor.[1]

Fiziksel dünyada tanımı ve farkı görece kolay yapılan vatandaşlık ve yurttaşlık bilgisi kavramını, dijital dünyada nasıl yorumlayacağımız ise zor bir soru. Çünkü dijital dünyada düzenlemeler, kurallar, yönetmelikler ve yasaların nasıl oluşturulacağı da bugün net değil. Hatta coğrafi sınırların dijital ekosistemde ortadan kalkmasıyla, "nettaşlık" (netizen) kavramı da öne sürüldü.[2] Bireyin, yurttaşı olduğu toplumdaki bakış açılarını benimsediği varsayımıyla konuya dijital birey üzerinden bakmak daha kolay olacak.

İBB Akıllı Şehir Müdürlüğü Tuğçe Tunç

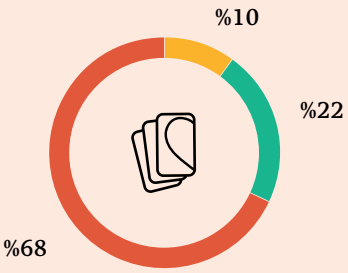
Herhangi bir ontolojinin dijital dünyada var olması, dijital olarak nitelendirilmesi için yeterli. Bireysel anlamda, dijital dünyada sahip olduğumuz ontolojiler toplamı ve eylemlerimiz bir yanda dijital kimliğimizi oluştururken bir yandan da dijitalleşme seviyemizi belirler. Günlük yaşantımızda dijital ortamların payı ne kadar? Eskiden fiziki dünyada gerçekleştirdiğimiz eylemlerimizin ne kadarı dijital dünyaya kaydı? Bu sorular, bireysel anlamda ne kadar dijitalleştiğimizi de ortaya koyacaktır. Kentlerin dijitalleşme seviyelerine bakılırken sahip olduğu dijital bağlı cihaz sayısı önemli bir indeks girdisi. Bireyin dijitalleşme seviyesi için de dijital dünyada sahip olduğu kişisel hesaplar bir gösterge olabilir. Burada finansal hesaplarımızdan, üye olunan sosyal medya platformları gibi çok farklı dijital platform üyeliği göz önüne alınabilir. Tüm bunlar da aslında sahip olduğumuz –yukarıda sözü geçen– ontolojiler toplamıdır.

Peki, bireysel dijitalleşmemiz ne zaman dijital yurttaşlık kavramına erişecek? Öncelikle, bireyin gerçek kişi olarak doğrulandığı dijital kimlik yapısının oluşması gerekecek. Bir diğer önemli unsur ise hizmetlerin dijital dünya üzerinden yurttaşa sunulmasıyla alakalı. Bu bakış açısı ile şehrin ve sakininin dijitalleşmesini incelersek İstanbul verileri üzerinden örnekler sunabilirim.

İstanbul Dijitalleşirken Mevcut Durum

Örneğin, 50'ye yakın rastgele seçilmiş dijital belediye hizmetinin, rastgele seçilmiş 1 haftalık kullanıcı sayısı 35 milyona ulaşmakta. Yaklaşık olarak 16 milyon nüfusa sahip İstanbul'da, belediye hizmetlerinden dijital olarak faydalananların oranı günlük nüfusun yüzde 31'ine varıyor. Elbette özel sektör de dâhil olmak üzere verilen tüm dijital hizmetlere erişimin tekilleşmiş dijital ID üzerinden erişimine bakılırsa net rakamlara ulaşılacaktır. Aslında bu noktada çok önemli bir kavram gündeme geliyor: Şehrin dijital uçurum seviyesi. Çünkü kamu yönetiminin önemli prensiplerinden biri, verilen hizmetlerde kapsayıcı olmaktır. Dolayısıyla karşımıza çıkan bir diğer kavram da dijital kapsayıcılık. Dijital dünyanın dezavantajlı profili, bazen yoksulluktan bazense yoksunluktan dijital hizmetlere erişememekte. Yoksunluktan kasıt; gerekli olan yetkinlikler. Bugün en çok duyduğumuz kavramlardan biri olan dijital okuryazarlık buna en güzel örnektir.

İstanbulkart Segmentasyon Dağılım Oranları

818.665	Nadir Kullananlar
207.427	Sık Kullananlar
1.545.043	Toplu Taşımaya Mesafeliler
332.056	Otobüse Binmeden Asla'cılar
251.127	Metroyla Gidelim'ciler
231.820	Gezginler
4.851.010	Gün İçi İşlerini Halledenler
1.036.949	Rutin Kullananlar
951.621	Adalar'dan Gelenler
528.878	Toplu Ulaşım Dışı Harcamalar

2021 yılında tamamlanan *İBB İstanbul Dijital Uçurum* çalışmasındaki çıktılara göre 3 farklı dijital uçurum grubuyla karşılaşıyoruz. Anket katılımcılarının yüzde 37'si dijital okuryazarlık seviyesi "yüksek", yüzde 46'sı "orta" ve yüzde 17'lik kısmı ise "düşük" olarak belirlenmiştir. Dijital okuryazarlık seviyesi düşük olan katılımcıların profiline bakıldığında, yüzde 59'u kadın, yüzde 86'sının en son bitirdiği okul lise altı, yüzde 87'si gelir getirici bir işte çalışmamakta ve yüzde 50'sinin aylık hane halkı geliri Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından belirlenen 2021 yılı asgari ücret (2825 lira) ve bu değerin altında kalmaktadır. Görüldüğü üzere dijital yurttaşlık kavramının kapsayıcılık düzeyi de önemli bir gündem olarak karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla, her alanda dijitalleşme süreçlerinin hızla yaşandığı günümüzde; özellikle kamu yönetimde yer alan yerel ve merkezi iradelerin hizmetlerinde, dijital kapsayıcılığı artırma amaçlı atacağı adımları planlaması gerekiyor.

Muhtemelen gelecek yıllarda, kentin altyapı yükümlülüklerinin içine, dijital altyapı da eklenecek. Çünkü günümüzde enerji, yol, su, gaz, kanalizasyon gibi kentsel temel ihtiyaçların içinde internete erişim de önemli bir ihtiyaç artık. Dijital kapsayıcılık sadece kentin sakini için değil, yerel ve merkezi idareler için de çok önemli. Şehrin ve yaşayanının dijitalleşme seviyesi kenti entegre yönetebilmek, planlama ve yatırımlara girdi sağlayacak; içgörü ve öngörü yaratan, nitelikli verilerin oluşmasında kilit rol oynuyor.

Örneğin, İstanbul'da yurttaşın kullandığı dijital altyapıya sahip belediye hizmetlerinden (ulaşım kartı, iletişime geçtiği ALO153, sosyal, kültürel ve spor hizmetleri vb.) günlük ortalama 25 milyon yurttaş etkileşim verisi tek bir kaynakta toplanıyor. Mevcut durumun entegre bir şekilde değerlendirilmesi için anonim olarak tekilleştirilen veriler, şehirde yaşayan yurttaş gruplarının eğilim ve ihtiyaçlarına uygun hizmetler sunmakta ve yurttaşın günlük hayatını kolaylaştıracak hizmetlere yönlendirilmesinde önemli bir girdi sağlıyor. İstanbulkart verileri üzerinden segment analizi yapıldığında, hangi yurttaş grubunun, toplu taşımada hangi ulaşım aracını ne sıklıkla, hangi saatte tercih ettikleri, eğilimlerinin konum bazlı dağılımı gibi birçok önemli girdiye ulaşılıyor.[3] Bu analizler sayesinde, toplu ulaşım türleri arasındaki 3 entegrasyonun (hatların entegrasyonu, biletin entegrasyonu ve tarifelerin entegrasyonu) daha etkin planlanması ve işletilmesi sağlanıyor.

Diğer yandan da bir araya gelinen dijital kamusal alanların oluşması da dijital yurttaşlık kavramını beslemekte. Dijitalin kamusal alan olarak kullanımı, yurttaşın hak ve özgürlüklerini daha kolay dile getirebilmesi, daha çok kişiye duyurması açısından oldukça önemli. Toplumun eylem ve aksiyonları dijital dünyada birçok forum ve sosyal medyada yerini almış, kamuoyu oluşmuş durumda.

İstanbul'da katılımcı demokrasinin önemi ve değerine inanan bir yönetim anlayışı sayesinde, dijital yurttaşlığın gelecek zamanda daha çok konuşulacağı ve bu kavramın netleşeceği aşikârdır. Çünkü İstanbul hâlihazırda yurttaşının dijitalleşmesinde önemli bir adım olan dijital hizmet ve altyapıyı fiziksel dünya ile paralel bir şekilde geliştirmek için gerekli birçok adım atıyor, "Söz Senin" ve "İstanbul Senin" yazılım uygulamalarıyla birlikte yereldeki yurttaşına dijital kamusal mekânlar da oluşturuyor.

Notlar

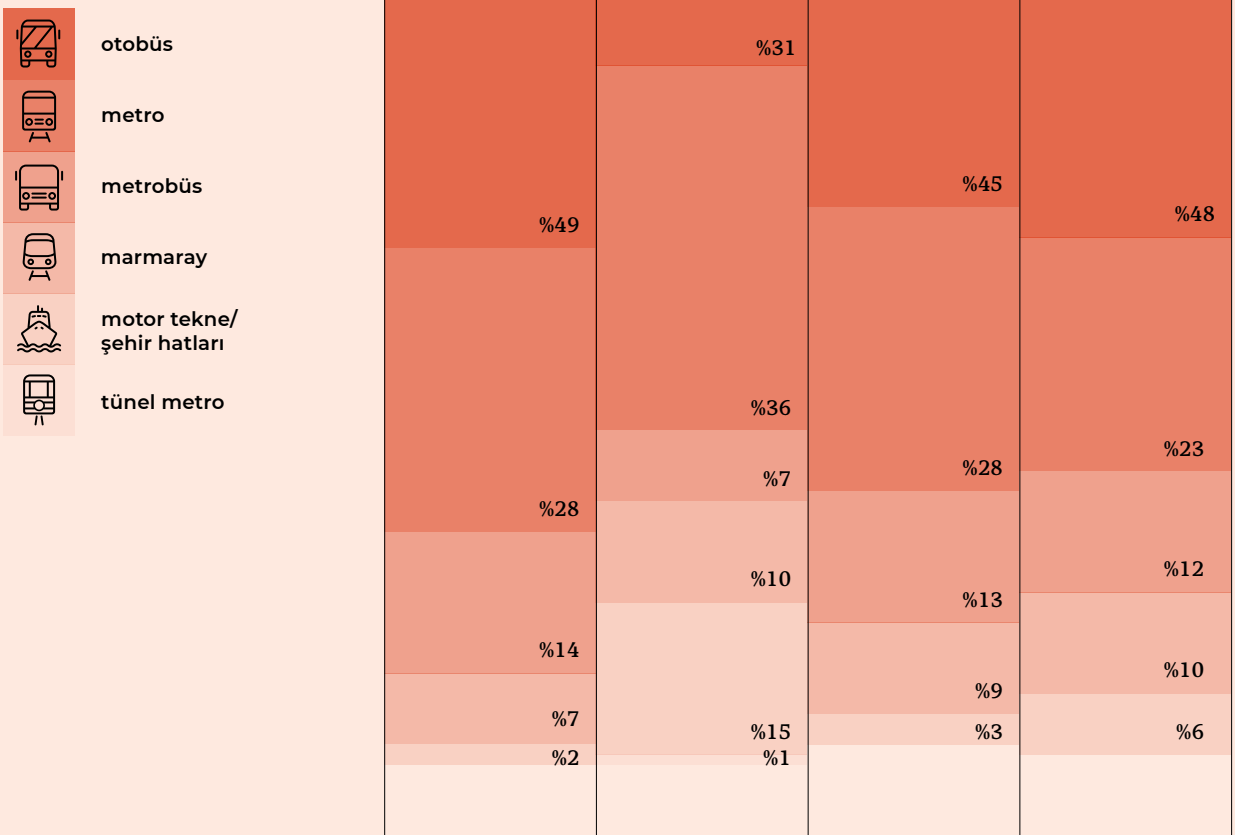
1 Davis, C. (2021). Digital Civics and Citizenship: An Applied Approach. Rowman & Littlefield.

2 "Netizen, bir ağ ve dünya vatandaşı olarak ağın ve ağın eylemlerinin gelişimine etkin bir şekilde katkıda bulunan internet kullanıcılarına verilen tanımdır." Michael Hauben, "Common Sense: The Net and Netizens", Part I/III, alt.culture. usenet, July 6, 1993.

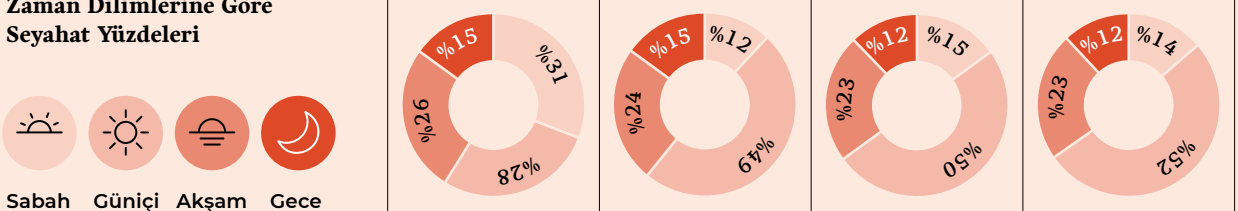
3 Metne eşlik eden veri görselleştirmeler için temel alınan, İBB Bilgi İşlem Daire Başkanlığının İstanbul Trafik Mükemmeliyeti Projesi kapsamında hazırladığı İstanbul Kart Davranış Segmentasyonu çalışması yapılmıştır. Veri kaynağı olarak İBB iştiraki BELBİM kayıtları esas alınmıştır. Temmuz- Eylül 2021 tarihleri arasında en az 1 kere işlem yapılmış olan toplam 10.754.596 İstanbul Kart bilgisi çalışmaya dahil edilip yapılan işlem bazında segmentasyon çalışması yapılmıştır.

	Tam · Segment 1 Sık Kullananlar 4,8 Milyon	Tam · Segment 2 Adalar'dan Gelenler 950 Bin	Tam · Segment 3 Gün İçi İşlerini Halledenler 4,8 Milyon	Tam · Segment 4 Toplu Ulaşım Dışı Harcamalar 528 Bin
Ortalama Yaş	39	36,1	38,2	39,1
Erkek	%42	%18	%20	24%
Kadın	%18	%16	%17	17%
Toplam Kart Basım Adedi	116	30	11	1
Kart Basılan Gün Adedi	47	10	6	1
En Son Kaç Gün Önce Kart Bastı	34	55	58	77
Günlük Ortalama Kart Basım Adedi	2	3,2	1,7	1

Araç Tiplerine Göre Seyahat Yüzdeleri

Zaman Dilimlerine Göre Seyahat Yüzdeleri

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

MoDeL: Katılımcılık İlkesinin Kolaylaştırıcısı Bir Dijital Araç

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), yurttaşların yerel politika süreçlerine katılımına, açık veriye erişimine ve yerel politikaları izleyip, denetleyebilmesine katkı sunarken sivil toplum ve yerel yönetimler arasındaki iş birliğini geliştirmeyi amaçlayan MoDel: Stratejik Plan İzleme ve Katılım Aracı'nı geliştirdi. Projenin içeriğini, amacını ve şu ana kadar elde edilen sonuçlarını böylesine bir e-demokrasi aracının etkin biçimde hayata geçmesinin koşullarını ve önündeki engelleri de ele alarak vakfın araştırma direktörü Dr. Itır Akdoğan ile konuştuk.

Dijital araçlar yerelde demokratik pratiklere nasıl katkı yapabilir? Katılımcılık, şeffaflık gibi prensiplerin hayata geçirilmesine hangi alanlarda ve ne derecede katkı sağlayabilir?

Dr. Itır Akdoğan · Dijital araçlar; katılımcılık ve şeffaflık için veri üretilmesi, saklanması, güncellenmesi, açık veri formatında paylaşılması, analizi, erişilebilirliği ve takibini, kullanıcıların etkileşimini ve birlikte çalışabilirlik (birinin yaptığının ötekinin işine yaraması) ilkesini kolaylaştırabilirler. Ancak bunları tek başlarına yapamazlar. Kent yöneticilerinin bu araçların demokratik yönetişimde kullanılmaları için siyasi karar almaları gerekir. Bu karardan sonra teknoloji işleri kolaylaştırabilir. 2000'den beri e-demokrasi çalışmalarında gözlemlediğim en büyük kısıt, bu siyasi kararın olmaması, olduğu zaman da teknolojinin karardan sonra sürece dâhil edilmesi. Oysa teknolojinin imkânlarından ilham alınabilse, yani karar süreçlerine teknolojinin kendi de eklenebilse, dijital araçlar demokratik pratiklere daha fazla katkı sağlayabilirdi.

Türkiye genelinde çeşitli belediyelerle yürüttüğünüz MoDeL isimli projenin hedefleri, kapsamı, katılımcıları ve sonuçları hakkında bir değerlendirme yapabilir misiniz? Mevcut plan, proje ve faaliyetlerin izlenmesi ve faaliyet önerilerinde bulunulmasının yanı sıra yerel yönetimlerin stratejik planlarının yurttaşların katılımıyla hazırlanabilmesinde işlevi olabilir mi?

TESEV'de, veriye dayalı yerel politika süreçlerini kolaylaştırmak için karar alıcı ve yurttaşların kullanımına açık dijital politika araçları geliştiriyoruz. Bunlar kentsel politikaların yenilikçi ve isabetli olması, uygulanan politikaların etkilerinin ölçülebilmesi ve kamu kurumlarının hesap verebilirliği açılarından oldukça önemli bir rol oynuyor. MoDeL: Stratejik Plan İzleme ve Katılım Aracı belediye ve sivil toplum kuruluşlarına birlikte planlama, birlikte çalışma ve izleme ve değerlendirme olanakları sunmayı hedefliyor.[1] Bu araç, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği tarafından desteklenen kamu ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi için Ortaklıklar ve Ağlar Hibe Programı çerçevesinde yürütülen Daha Demokratik Bir Yerel Yönetişim İçin Sivil Toplumun Güçlendirilmesi (MoDeL) Projesi kapsamında geliştirildi.

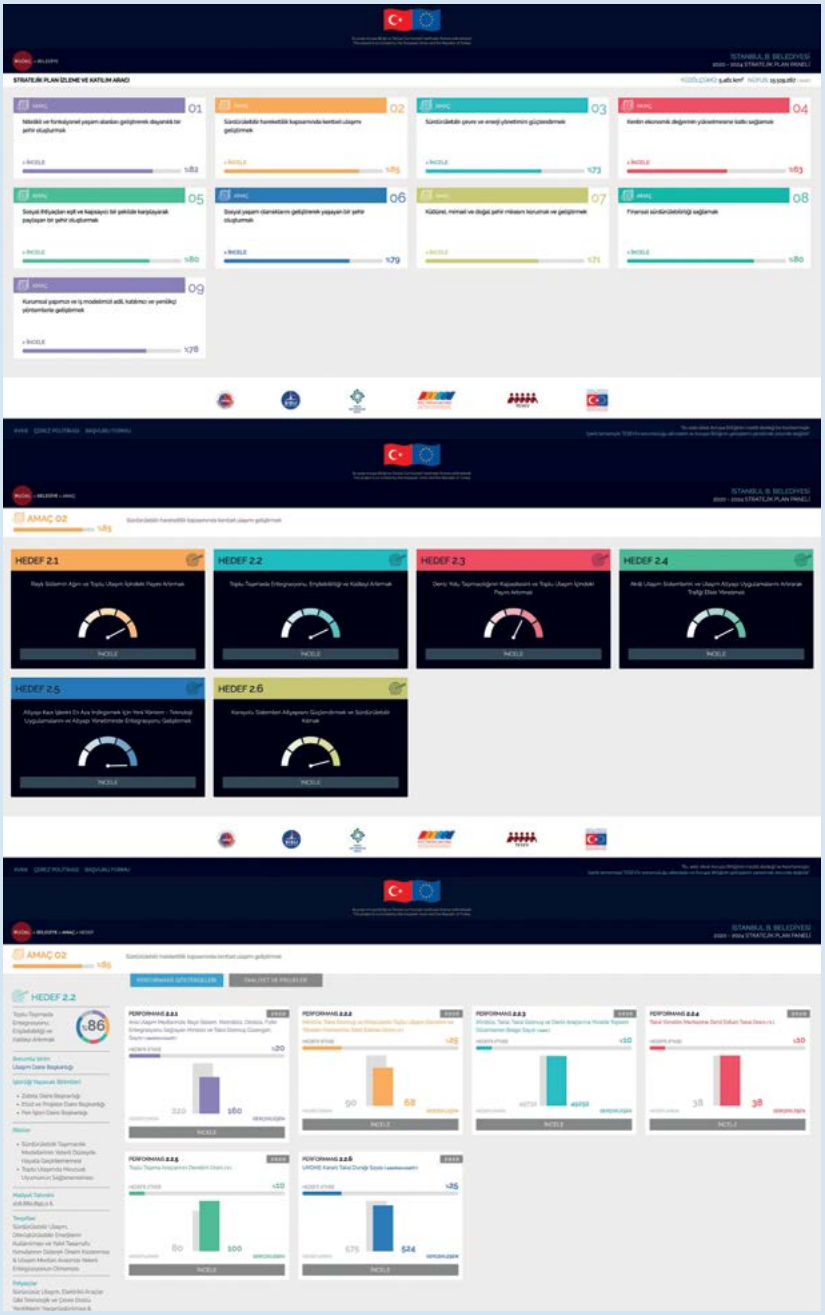
TESEV'in yürüttüğü projenin ortakları Şişli Belediyesi ve Türkiye Kent Konseyleri Birliği, iştirakçisi ise Denge Denetleme Ağı'ydı. Proje, Adana, Ankara (Yenimahalle), Burdur, Gaziantep, İstanbul (Maltepe), İzmir (Karşıyaka), Kars, Sinop, Van ve Yalova'da faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin ve belediyelerin katılımıyla uygulanmaya başlandı; süreç içerisinde İstanbul, Ankara, İzmir, Balıkesir, Malatya, Eskişehir Büyükşehir Belediyeleri, İstanbul Sultanbeyli Belediyesi ve İstanbul Büyükçekmece Belediyesi de projeye eklendi.

MoDeL, belediyelerin beş yıllık stratejik planları, yıllık faaliyet raporları ve performans programlarını ve bu belgelerde yer alan amaç, hedef, gösterge ve faaliyetleri şeffaf, anlaşılır ve etkileşimli bir şekilde sunuyor. Aynı zamanda bu araç sivil toplum örgütlerine, belediyenin faaliyetleri ile ilgili iş birliği ve içerik önerilerini doğrudan belediyeye iletme fırsatı sağlıyor. Bu özellikleriyle MoDeL

bir yandan belediyenin hangi amacına ne ölçüde ulaştığını izlemeyi, diğer yandan etkin iş birliklerine imkân vermeyi hedefliyor. Bunun yanı sıra belediyenin kendi izleme, değerlendirme ve raporlama süreçlerine katkı sunan bir arka plan da barındırıyor.

Bu proje ve ürünü olan web sitesi başta sivil toplumun güçlendirilmesini hedeflemişti. Süreç içinde, birçok farklı belediye ile yaptığımız toplantılarda aslında bunun belediyelerin stratejik planlama birimlerine de faydalı olacağını gördük. Özellikle MoDeL üzerinde verinin girilmeye başlamasıyla, örneğin stratejik plan ve faaliyet raporlarının birbiriyle konuşmadığı, göstergelerin yıllık mı akümüle mi planlandığının net olmadığı gibi durumlarla karşılaşıldı ve bunlar iyileştirme için belediyeler tarafından not alındı.

Kamu, özel, sivil tüm kent paydaşları, MoDeL üzerinden kolaylıkla hazırlayabildikleri e-dilekçelerle belediyelerin doğrudan ilgili birimlerine yıl boyu hedeflerin göstergeleri hakkında görüş (örneğin, çevreciler iklim kriziyle ilgili eksik ya da yanlış buldukları göstergeler hakkında) bildirebilirler. Planlanan proje ve faaliyetleri birlikte hayata geçirebilmek, kentin sorunlarına birlikte çözüm üretebilmek için iş birliği önerebilirler. Böylelikle, sadece stratejik plan yapma vakti geldiğinde değil, tüm dönem boyunca düzenli olarak yurttaş katılımı kolaylaşabilir. Belediye de kullanıcı dostu arka planda, tek belgede, hangi birime hangi profilden ne görüş ve veya iş birliği önerisi gönderilmiş takip edebilir. Böylelikle paydaşlarının nokta vuruşu katılımlarını değerlendirebilir. Karşılıklı bilgiye erişim ve etkileşimi güçlendirmesi ve bunun düzenli olarak yapılmasını sağlamasıyla MoDeL'in yerel yönetimlerin stratejik planlarının yurttaşların katılımıyla hazırlanabilmesinde çok önemli bir işlevi olabilir.

MoDeL ve benzeri dijital demokrasi araç ve platformlarının gelecekte İstanbul ve Türkiye genelinde daha yaygın ve etkin biçimde kullanılabilmesinin koşul ve imkânları nelerdir? Bunların yerelden ulusal ölçeğe doğru demokratik yapı ve ilişkilere etki etmesinin önündeki fırsatlar ve engeller nelerdir?

Tüm yenilikçi uygulamaların yayılması için gerekli şartlar MoDeL için de geçerli: Bir ihtiyacı karşılaması, kullanıcı dostu olması ve kullanıcıların bu araçla ilgili etraflarında konuşması. Sanırım MoDeL ilk ikisinde daha güçlü. Bunu sağlayabilmek için süreçte ilgili tüm paydaşlarla, bazılarıyla birden çok danışma toplantıları yaptık ve mümkün olduğunca ihtiyaç olan bilgiye erişim ve etkileşimi kolaylaştırmaya çalıştık. Sırada üçüncü şart için yapılması gerekenler var. Bu da mümkün olduğu kadar çok sivil toplum örgütünün ve belediyenin aracı aktif kullanması ve deneyimlerini paylaşmasından geçiyor. Başta söylediğim gibi önündeki en büyük engel ise demokratik yönetişimin ilke olarak benimsenmemesi ve günümüzün teknolojisinin izlenmemesi olurdu. MoDeL izleme, değerlendirme ve katılımın çok net bir aracı üzerinden, stratejik plan üzerinden çalıştığı için, yereldeki belediye dışı kurumlar ve ulusal ölçekteki kamu kurumlarının stratejik plan süreçlerinin demokratikleştirilmesi için de kolaylıkla ilham olabilir.

Notlar

1 "Daha Demokratik Bir Yerel Yönetişim İçin Sivil Toplumun Güçlendirilmesi (MoDeL) Projesi", MoDeL: Stratejik Plan İzleme ve Katılım Aracı; https://kentekatilim.org/

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Katılımcı Demokrasi İçin Dijital Demokrasi

Seçimlerde bilinç ve katılımı artırmaya yönelik çalışmalarıyla önce çıkan Oy ve Ötesi, karar alma mekanizmalarına vatandaş katılımını odağına alan "Dijital Demokrasi Projesi"ni uyguluyor. Hakkında www.dijitaldemokrasi.org adresi üzerinden ayrıntılı bilgiye ulaşılabilecek olan platform ve dijital demokrasi uygulamalarının somut yansımaları hakkında Oy ve Ötesi Derneği Başkanı Ertim Orkun ile konuştuk.

Dijital demokrasiyi nasıl tanımlarsınız, yerel yönetimler için neden önemli olduğuna dair bir vurguyla neden dijital demokrasiye ihtiyacımız var?

Ertim Orkun · Dijital demokrasi, yurttaşların/vatandaşların katılımcı demokrasiye erişimini sağlayan, yereldeki politikaların ve uygulamanın bir parçası olmasına imkân veren dijital bir platformdur. Oy ve Ötesi'nin kurguladığı Dijital Demokrasi Projesi ise katılım odaklı dijital demokrasi araçlarının Türkiye'de tanıtılması ve yerel yönetimlerin bu araçları kullanmasını teşvik etmek için tasarlanmış olan bir "ötesi" projesidir.

Bizler seçimlerdeki müşahitlik çalışmalarımızda bilinçlendirmeyi ve katılımı teşvik ettiğimiz gibi bu alanda da vatandaşlara ve yerel yönetimlere dijital demokrasi araçlarını göstermeyi ve hem vatandaşları hem de yerel yönetimleri bu araçları kullanmaya teşvik etmeyi amaçlıyoruz. Bu ve benzer platformların hem yurttaşlar hem de yerel yönetimler tarafından sahiplenilmesinin, hatta bizzat kendilerinin kullanmasının ve yönetmesinin, ülkemizdeki katılımcı demokrasiyi geliştireceğine inanıyoruz. Oy ve Ötesi'nin buradaki rolü, platformun daha etkin kullanılması konusunda katalizörlük etmekle sınırlı.

Çağın bilgi ve iletişim teknolojisine uygun hazırladığımız platformun şöyle bir akışı bulunuyor:

- Katılımcı demokrasinin yaygınlaşması için çalışan Oy ve Ötesi gönüllüleri ve yurttaşlar, yerel yönetimlerle iş birliği içinde kendi sorunlarını dile getirebilecekler,
- Birbirlerinin öneri ve şikâyetlerini görüp, onlar hakkında tartışacaklar,
- Bu tartışmalar neticesinde çözüm önerilerini oluşturacaklar,
- Kendi önerileri içerisinden bir seçim yapabilecekler,
- Buldukları çözümün yerel yönetimlerde yasa/yönetmelik hâline gelmesi için yerel yönetimlere çağrı yapacaklar,
- Yönetmelik hâline geldikten sonra uygulamaları görerek iyileştirecekler.

Avcılar Belediyesi ile proje yürütüyorsunuz. Bu proje ve çıktılarına dair bilgi verebilir misiniz?

Bu platformu, Avcılar'da pilot uygulama olarak hayata geçirmek üzere çalışmalara başladık. Avcılar Belediyesi ile başladığımız çalışma, henüz test aşamasında. Platformun geliştirilmesi ve ihtiyaca cevap verebilmesi için belediye ile birlikte çalışıyoruz. Geliştirme sürecinin üç adımını ortak sorunları görmek, çözüm üretmek ve çözüm önerileri üzerine tartışmalarda kolaylaştırıcılık yapmak şeklinde açıklayabiliriz. İlçe sakinleri, platform aracılığı ile yerel sorunları tartışmak üzere bir araya gelebilecekler. Bu tartışmalar neticesinde çözüm önerilerini şekillendirmeleri için onlara destek vereceğiz. Son olarak da yurttaşlar ve yerel yönetim, bu önerilerin belediye meclisi gündemine alınması için birlikte çaba gösterecek.

Avcılar Belediyesi ile kurguladığımız platformun diğer platformlardan farklarını şu şekilde detaylandırabiliriz:

- Kamu otoritesi tarafından sunulmuş değil, yurttaşlar tarafından şekillendirilmiş bir girişimdir.
- Hem yurttaşlara çözüm önerilerini oluşturmaları için destek olur hem de yerel yönetimler ile yurttaşlar arasındaki iş birliğinin gelişmesi için aracı olur. Çözüm odaklıdır.
- Farklı kesimlerinden, farklı inanç ve görüşlere sahip kişileri bir araya getirir. Onlara eşit ve adil bir zemin sunar. Tarafsızlığından ve bağımsızlığından ödün vermez.
- Ortak sorunların tespit edilmesi, çözüm yollarının bulunması ve bunların politika hâline getirilmesi için diyalogu başlatır. Özgürlükçü, demokratik, bilgilendirici iletişimden ve dayanışmadan yanadır.
- Her türlü şiddeti ve ayrımcılığı reddeder.

Başta İstanbul olmak üzere Türkiye özelinde dijital demokrasi uygulamalarına dair, engelleri, olasılıkları ve fırsatları da göz önünde bulundurarak nasıl bir yol haritası önerirsiniz?

Bu alandaki genel gözlemimiz, Türkiye'de kullanılan dijital demokrasi araçları genel itibarıyla var olan kamu hizmetlerinin elektronik ortama taşınmasından ibaret olduğu yönünde. Bunun dışında yurttaşların taleplerini alma ve onlara geri bildirim sağlamaya yönelik bazı uygulamalar da var. Ülkemizde bu konuda çalışan birkaç büyükşehir belediyesi, birkaç da ilçe belediyesi mevcut. İBB'nin bu alanda başlattığı çalışmadaki farklılıkları da yakından takip ediyoruz.

Ülkemizde, yurttaşların yönetime katılımına yönelik araçlar ise hem sayıca az hem de oldukça düşük seviyede bir katılıma olanak veriyor. Bu tip katılım araçları ile yurttaşlar sadece kamu otoritesi tarafından kendilerine sunulan seçeneklerden birini tercih edebilir veya şahsi önerilerini ve şikâyetlerini yetkili mercilere ulaştırabilirler.

Yurttaşların teşvik edilmesi önemli ama kişilerin sonucunda kazanacağı faydaları görmesi çok daha önemli. Kazanım için sadece yurttaşların değil, karar vericilerin de bakışı önemli.

Burada açık veri önemli ve platformlarda da bu verilerin gösterilmesi gerekir. Çünkü yurttaşlar önerilerini bu plan-bütçe bilgisine göre oluşturabilirler. Diğer taraftan geliştirme sürecinde hemen bütün sorunlara çözüm üretmek yerine "sorun alanını daraltmak" ve başlangıçta seçilmiş birkaç konuya odaklanmak da bir çözüm olabilir. Örneğin park, kreş, bebekli ailelerle dayanışma, şehir planlama, kentsel dönüşüm gibi.

Üzülerek gördüğümüz konulardan bir tanesi de belediyelerin bileşenleri olan kent konseyleri ve belediye meclisinin düzeni, ulusal düzeyde var olan kutuplaşmaları tekrarlıyor. Aksine bu bileşenler uzlaşmayı hedeflemeli ve bu süreç grubu olan tüm partilerle birlikte yürütülmeli.

Arzumuz, bu platformu farklı partilerle ve farklı sosyo-ekonomik düzeydeki il ve ilçelerde uygulamaya geçirmek. Yapılan çalışmaların hızlı sonuç vermesini beklemiyoruz ama ülkemizin potansiyelinin farkında olarak her geçen gün daha iyi sonuçlar alınacağına inancımız tam.

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Dijitalde Sivil ve Kamusal Alan

Kent yaşamında ticarette ve kamu hizmetlerinde dijital araçların kullanımı giderek artıyor. Bir yanda sektörlerin, hizmetlerin erişimiyle ilgili kişisel konum verileri ve dijital izlerini optimizasyon için edinmesi bir gereklilik olarak dillendiriliyor. Öte yandan tüm bu kişisel verilerin kamu ve özel kurumlar tarafından erişilebilir olması kişisel veri güvenliği açısından yurttaşların geleceğe yönelik endişelerine de sektörlerin ve politika yapıcıların ümitvar açıklamalarına da kaynaklık edebiliyor. Endişelerin ötesinde dijital alanın sivil ve kamusal geleceğinin nasıl şekillenebileceğini Özgür Yazılım Derneği ile konuştuk.

Sizce kentlerde demokratik bir veri temelli hizmet politikası için hangi şartların sağlanması gerekiyor? İnternet sonrası gelişen büyük veri, yapay zekâ, otomasyon vb. konular genellikle gözetim, güvenlik, işsizlik, eşitsizlik gibi olumsuz yönleriyle tartışılıyor. Sizce söz konusu gelişmelerin daha iyi bir dünya için taşıdığı potansiyeller neler?

Sanırız ki tartışma konusuna teknolojik bir öge karıştığı zaman tartışılan şeyin beşeri yanı tamamen unutuluyor. Geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de teknolojiye dayanan tüm sorunların kaynağı insanlardan doğacaktır. Açıklıkla belirtmek gerekiyor ki bu teknolojilerin bugün yarattığı sorunlar kesinlikle öngörülmemiş şeyler değil. Tartışmada iki yaklaşımla karşılaşıyoruz. Bunlardan biri veri üretiminin ve birikiminin kaçınılmaz olduğu ile kişisel veri/bilgilerin kanunlarla korunabileceği iddiası. Her iki görüş de bilginin gerçekliği ve dijital süreçlerin imkânları ile bağdaşmayan nitelikte. Dünya bundan 40 yıl önce de dönüyordu ve sonsuz miktarda veri olmadan bugün de dönebilir. Aksinin iddia edilmesi bilginin güç, gücün de para demek olmasından geliyor. Hâliyle insanların sırtından milyarlar kazanmış şirketler her kişisel veri düzenlemesinde serzenişe başlıyorlar. İnsanların aleyhine toplanan verilerin işlenmesinin kanunlarla düzenlenebileceği gerçeği de ne yazık ki hem yürüyen süreçlerin maddi kapasitesi hem de bilginin doğası gereği kısıtlı kalıyor. İş kanunlarının Avrupa'da yükselen işçi hareketine bir tepki olarak çıkması gibi kişisel veri düzenlemeleri de benzer bir tepki ile ortaya çıktı. Belki bundan bir süre sonra işler rayına oturabilir ama zamanında kömür madeninde ölmüş işçilere faydası olmadığı gibi verisi kullanılan insanlar ve tahrip edilen topluma da bir faydası olmayacaktır kanunların.

Teknolojik uygulamaların kaçınılmaz olarak kötü olmadığını, politik olarak kötücül kullanıldığını ifade ediyoruz. Hemen hızlıca yeni dünyanın teknolojik anayasa maddelerini saymaya başlayabiliriz: (1) İnsanlar bilgisayarlardan önceliklidir. (2) Kimseyi yaşamı ile verisi arasında bırakma. (3) Gerekmedikçe veri toplama. (4) Toplamak zorunlu ise bunun açıklamasını yap. (5) Veriyi asla tek elde biriktirme. (6) Veriyi gerekmediği ilk anda imha et... Bu liste uzayıp gidebilir. Şimdi kamu adına sorulması gereken, vatandaşların hayatlarını iyileştirmek adına çıkacakları yolda Silikon Vadisi kapitalistleri gibi mi davranacaklar, yoksa adil, demokratik ve özgür bilişim sistemleri geliştiren insanlardan yana tavır alıp demokratik ideallerin yansıması olan araçları mı kullanacaklar? Örneklemek gerekirse, bedava diye her yerde reklamı yapılan İBB WiFi ağı aslında bedava değil. Kullanabilmek için bir GSM hattı sahibi olmanız, SMS alabilmeniz ve üçüncü bir şirketle yaptığınız sözleşmeler gereği bir grup kişisel verinizi bu şirketlere sağlamanız gerekiyor, cebinizden çıkan para haricinde. COVID-19 sürecinde İstanbulkart ile seyahat etmek istediniz. Daha önce depozitosu dışında bir masrafı olmayan bir kartı kullanırken, HES kodu tanımlama zorunluluğu ile bir anda size bir belediye yetkilisi cep telefonunuz yoksa HES kodu tanımlayamayacağınızı ve dolayısıyla seyahat edemeyeceğinizi söyledi. Hastaneden randevu almak, muayene ve tetkik sonuçlarınızı görmek istiyorsunuz ama e-devlet sizden bunları yapabilmeniz için cep telefonu ve SMS kabiliyeti istiyor. Banka hesabı açmak istiyorsunuz, aynı şekilde. Sokakta gözünüzü açıyorsunuz her yer kamera. Bu örnekler sonsuza doğru gidebilir. Hepsinin ortak

noktası insanları düşünmeyen, otokratik şekilde planlanmış, zorbalıkla yürüyen sistemler olması. Sonuç olarak bu sistemleri tasarlayanların temel güvencesi elindeki kartı beyaz masada tanımlatmaya çalışan yaşlı yurttaşın cep telefonu olmayışından dolayı duyacağı çaresizliğe şahit olmayacakları gerçeği.

Şayet teknoloji ile insanların hayatlarının iyileştirilmesi ve bunu yaparken medeni haklarına zarar verilmemesi hedefleniyor ise öncelikli olarak yazılımın demokratik yönü olan özgür yazılım hareketi ile kamunun tanışması gerekiyor. Basitçe kamunun parası ile yapılan veya kamu tarafından etkili olarak alternatifi olmadan hizmet vermekte kullanılacak her yazılımın özgür yazılım olması şart. İkincil olarak şehir yaşamı dâhil toplumsal yaşamı iyileştirmeye yönelik tüm veri operasyonlarının mümkün her noktada anonim gerçekleştirilmesi, gerçekleştirilemediği yerlerde yapılmaması, sadece insanlar tarafından net bir şekilde gerekli gördüğü durumlarda çok ciddi güvencelerle yapılması gerekli. Bu yeni bir icat değil, tüm modern demokrasilerin temelindeki bir ilkenin yeni bir konu olan dijital teknolojilere yansıtılmış hâli. Teknolojiyi beşeri sorunlarımızın yaması olarak kullanmak çözüm sayılamaz. İşsizliğin arttığı bir ülkede insanları teknoloji şirketlerinin altında düşük ücretle ve güvencesiz çalıştırmak bir çözüm değil sadece utançtır örneğin. Soru elimizde dünyayı cennete çevirecek gücü nasıl kullanacağımız.

Yalnızca akıllı cihazlarımızın konum verisiyle değil sanal ortamdaki hizmetler içindeki gezintimizde de işleyişine hâkimiyetimizin tartışmalı olduğu günlük faaliyetlerimizi sürdürüyoruz. Örneğin internet üzerinden sağlanan veri temelli profilleme ile aslında tanımadığımız sanal kimliklerimiz oluşturuluyor. Bu kimlikler üzerinden çeşitli değerlendirmelere ve manipülasyonlara tabi tutuluyoruz. Bütün bunlar sanal bir dünyada gerçekleşiyor. Dijital okuryazarlık ve veri güvenliğiyle ilgili kent sakinleri olarak ne düzeyde bir farkındalık gözlemliyorsunuz?

Türkiye'de her ne kadar internet altyapısında bir türlü ilerleyemesek de hayatın her yerine bir şekilde bilgisayarları sokmayı başardık. Bu başarı ne yazık ki tek taraflı bir durum. Sistemin geliştiricilerinin tek taraflı bakışı sebebi ile sadece kullanıcı yani itaat eden bir bilişim kullanıcısı yaratıyoruz. Bu bakımdan Türkiye'de hem kişisel mahremiyetin analog geçmişinin eksikliği ile süregelen bir dijital mahremiyet algısı eksiği hem de "sistemin" gidişatına koşulsuz itaat en çok gözlemlenen sorunlardan. Demokrasiler gibi bilişim sistemleri de yukarıdan indirilerek pek bir başarı elde edilemiyor sosyal anlamda.

Durumun düzeltilmesinde devletlerin bir rolü olabilir ama asıl hareket ancak insanlardan gelebilir. Bu bakımdan Almanya iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Her ne kadar Avrupa Birliği ile birlikte son zamanlarda kötü yönde adımlar atmaya gayret etseler de Stasi dönemini geçirmiş ve devletinden türlü kötülük görmüş Almanya vatandaşlarının gözetime olan bakışı öyle ileri düzeyde ki bir takip sistemi olan Google haritalarının sokak görüntülerinin neredeyse hiç olmadığı tek ülke Almanya. Görüleceği üzere devletin bir müdahalesi olmadan çok etkili bir farkındalık topluma hâkim. Aynı durumu sokak gözetiminin tek taraflı aygıtları olan kameralar için de gösteriyorlar, özgür yazılımların kamudaki kullanımı için de.

Bu gelişmenin bir yaklaşımı da güvenlik. Özgür yazılımlar her zaman güvenliği ifade etmese de şirketlerin çıkarlarından daha iyi bir taahhüt oluşturuyorlar. Kamunun verileri ve hâli ile güvenliği ile ilgili olarak herkesin denetimine açık, özgür yazılımları kullanmak bireylere bu konuda hiçbir başka yazılımın sunamayacağı garantiler sağlıyor. Bunu aynı zamanda bugün sosyal medya olarak andığımız gözetim şirketlerinin yerini almak üzere federatif özgür sistemlerle değiştirerek toplumsal bilgi akışını da kâr güden şirketlerin elinden uzaklaştırmaya çalışıyorlar. Bunlar bütünen analog demokratik değerlerin dijital dünyaya uygulanmasından ibaret.

Kent sakinlerinin veri güvenliğiyle ilgili bireysel çabalarının ötesinde yapabilecekleri nelerdir? Sivil toplum kuruluşları, demokratik kitle örgütleri veya başka biçimlerde ne türden inisiyatifler geliştirilebilir? Bu türden bir dünyada bizi bekleyen tehditler ve bunlar karşısında hayatta kalma stratejileri sizce nelerdir? Ne tür önlemler alınabilir, hangi dayanışma pratiklerine ihtiyaç var?

Bireyler farkındalık sahibi olabilir, verilerine hâkim olabilir ve direnebilir. Dünyada bu kavgayı veren ve insanların kullanımına inanılmaz etkili araçlar sunmuş kocaman bir topluluk var. Şayet bir kişi toplumsal değişimi beklemeden ve küçük de olsa bu değişime katkı sunmak istiyorsa bugün oturup yapabileceği küçük dijital yaşam değişiklikleri ile inanılmaz ilerleme sağlayabilir. Bunun için hazırladığımız "güvenlik rehberini" önerebiliriz.[1]

Sivil toplumun ise bireyler kadar alması gereken yol var. Sonuçta insan toplulukları olan bu kurumlar da genel kanıları yaşatır nitelikte oluyorlar. Bir üniversitenin öğrencilerini eğitime ulaşmak için Zoom veya daha kötü yazılımlar kullanmaya zorlaması veya neredeyse tüm konferansların özgür ve etik alternatifleri olmasına rağmen hâlâ Zoom üzerinden yapılması bunun en net göstergesi sayılabilir. Belki öncelikli olarak yapılması gereken Türkiye sivil toplumunun bu konuda geliştirilmesi ve eğitilmesi. Buna ek olarak özgür yazılımlara göç, bilişim sistemlerinde genel güvenlik ve şifreleme imkânlarının ilerletilmesi ve ulaşabildikleri alanlara bu düşünce ve yaşayışı yansıtmaları olabilir. Dernek paydaşlarının kişisel verilerinin doğru şekilde işlenmesinin sağlanması ve aynı zamanda idari işlemlerle sürekli olarak ilerleyen idare müdahalesinin de hukuken önüne geçilmesi gerekli. Örgütlenme ve bilgi yine sorunun çözümü olarak görünüyor. Bu bakımdan bir topluluğun öncülük etmesi gerekecektir muhtemelen. Bu konudaki çabalarımız ne yazık ki salgın dolayısı ile dağıldı. Belki yeni ve güzel bir yılın başlangıcında tekrar canlanabilir. Özgür Yazılım Derneği yazılım özgürlüğü ile ilerleyecek toplumsal özgürlüğün her zaman takipçisi olmaya çalışacaktır.

Notlar

1 Özgür Yazılım Derneği Güvenlik Rehberi: https://guvenlik.oyd.org.tr

Türkiye'de Bilimkurgunun Hafızası

Nazlı Bülay Doğan*

* Dr., Sosyal Bilim Araştırmacısı, İstanbul Planalama Ajansı

Türkiye'deki bilimkurgu camiasının 2012'den beri evi olan Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi, genç yaşta aramızdan ayrılan fizikçi Berkol'un anısına kurulan bir paylaşım mekânı. Bu yıl onuncu yaşını dolduracak olan Kadıköy Caferağa Mahallesi'ndeki kütüphane, ismini aldığı Özgen Berkol Doğan'ın hayallerini yaşatmanın yanı sıra bilimkurgu alanında uzmanlaşmış zengin koleksiyonuyla eski hayalleri ulaşılır kılarak yeni hayallerin kurulmasına da vesile olma amacını taşıyor.

Nebula ve Hugo ödülleri alan son dönem bilimkurgu eserlerinden farklı dillerdeki klasiklere, yerli yazarların yapıtlarından bilimkurgu dergilerine ve elbette ki meraklıların nostaljiyle, özlemle hatırladığı eski basımlara, bilimkurgunun türlü hâlleri kütüphanenin raflarında okurlarını bekliyor. Her hafta yapılan "Perşembe Söyleşileri"nde özel yer verilen bilimkurgu teması sıklıkla edebiyat yapıtları ve filmler üzerinden masaya yatırılıyor. Akademisyeni, araştırmacısı, çevirmeni, yazarı ve elbette ki okuyucusuyla, bilimkurgucular, fantastik kurgu veya korku meraklıları ve daha nicesi burada toplanıyor, tartışıyor, paylaşıyor, üretiyor. Bu paylaşımın temellerinden birini de edebî değerinin ötesinde anlamlar taşıyan çeviri bilimkurgu serileri oluşturuyor.

1950'lerden, 70'lerden, 80'lerden ve 90'lardan ikonlaşmış bilimkurgu serileri, Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi'nin sahaflardan ve koleksiyonerlerden edinerek kataloğuna kattığı önemli eserler. O dönemde çocuk olanların hayal güçlerini tetikleyen kitaplar, her bir kuşağın bilimsel ve teknolojik gelişmelere bakışının, bunlara nasıl anlamlar atfettiğinin ve kendi üretimini nasıl buralardan hayal etmeye başladığının araştırılabileceği önemli kaynaklar. Bu eserlerin Türkiye'de bilimkurgunun hafızasını oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz.

2021 sonunda, Özgen Berkol Doğan Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) arasında imzalanan protokolle, Türkiye'nin tek bilimkurgu kütüphanesi İBB koruması altına girmiştir. Geleceğin bilimkurgucularının hafızalarında yer etmek üzere yolumuza devam ediyoruz.

M. Cevahir Akbaş

EDMUND COOPER ONUNCU GEZEG
PAUL ANDERSON DÜNYAMIZI KİM YOK ET
ARTHUR C.CLARKE SAFAK PROJESİ
ARTHUR C. CLARKE SAFAK PROJESİ
ARTHUR C. CLARKE SAFAK PROJESİ
ARTHUR C.CLARKE SUSUZ DE
ARTHUR C.CLARKE SUSUZ DE
ARTHUR C. CLARKE
JOHN BRUNNER TERRA'NIN GİZLİ
C.J.CHERRYH uzay düğümü
C.J.CHERRYH uzay düğümü
C.J.CHERRYH uzay düğüm
RAY BRADBURY
RAY BRADBURY GÜMÜŞ ÇEKİRGE
RAY BRADBURY
DR. ISAAC ASIMOV ÇELİK MAĞARA
ISAAC ASIMOV Asi Gezegen
ISAAC ASIMOV Asi Gezegen
ISAAC ASIMOV UĞURSUZ GEZEGEN
ISAAC ASIMOV UĞURSUZ GEZEGEN

Farklı yaşlardaki bilimkurgu meraklılarıyla konuştuğunuzda, hikayelerinin çoğunlukla çocukken bir bilimkurgu kitabıyla tanışmalarıyla başladığını görürsünüz. Çok genç bir okurla karşı karşıya değilseniz, bu kitap büyük ihtimalle yerli bir üretim değil, bir çeviri edebiyat ürünüdür. Türkiye'deki ilk bilimkurgu yazarlarından Müfit Özdeş'in anılarında bu kitaplar, 1950'lerde Çağlayan Yayınları tarafından yayınlanan "Yeni Dünyalarda Serisi" olmuştur.* Ertem Eğilmez ve Refik Erduran tarafından 1954'te kurulan Çağlayan Yayınları, polisiye roman ve bilimkurgu alanında birçok eseri Türkçe okuyan kitleye ulaştırmıştır.

* Özdeş, M. ve İ. Yamanol (2018). "Perşembe Söyleşileri: Müfit Özdeş'le Zaman-da Yolculuk", Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi; https://www.youtube.com/watch?v=KKN66X7Gez4/

Türkiye'nin önemli bilimkurgu çevirmenlerinden Levent Mollamustafaoğlu, "Yeni Dünyalarda Serisi"nin yayımlanmasının ilk uzay araştırmaları gündeminin ortaya çıkmasıyla eş zamanlı olduğunu söyler.* Uzay gündeminin bu şekilde kullanılması aslında yayınevinin ticari kaygılarını göstermektedir. Macera romanları olarak çok ucuza satılan bu kitaplar, orijinaline sadakat gibi dertleri olmadan, eksik bölümler ve eklenmiş macera/cinsellik bölümleriyle basılmıştı.

* Gürsoy, M., L. Mollamustafaoğlu, M. Özdeş ve B. Somay (1991). Bilim-"Kurgu, Dili ve Çevirisi Üzerine Söyleşi", Metis Çeviri, 14:11-21, https://parso-menfanzin.com/2019/05/30/bilim-kurgu-dili-ve-cevirisi-uzerine/

Isaac Asimov, Robert Heinlein gibi altın çağ yazarları başta olmak üzere seride Türkçeleştirilen –ancak isimleri geçmeyen– ünlü bilimkurgu yazarlarının kitaplarının birçoğunu Kemal Tahir çevirmiş, imza olarak A. Kahraman mahlasını kullanmıştır. Cezaevinden yeni çıkan ve maddi sıkıntıları olan Kemal Tahir, aynı yayınevinden çıkan Mayk Hammer çevirilerini de aynı imzayla yapmıştır. "Yeni Dünyalarda Serisi"nden önce basılan bu çeviriler ve devamında Kemal Tahir tarafından yazılan sahte Mayk Hammer'lar, okuyucu tarafından çok büyük ilgi görmüştür. Polisiye edebiyat duayeni Erol Üyepazarcı, ilk Mayk Hammer kitabının 100 bin baskıyla dönemine göre inanılmaz bir başarı elde ettiğini aktarır.* Bu başarıda, Kemal Tahir'in Amerikalı kahramanı yerelleştirme becerisi, kitapların çok ucuza gazete bayilerinde satılması ve özellikle genç okuru cezbeden kapaklar ön plandadır. "Yeni Dünyalarda Serisi" aslında Mayk Hammer basımları ile benzer bir bakış açısıyla oluşturulmuştur.

* Üyepazarcı, E. (2014), "Perşembe Söyleşileri: Türkiye'de Polisiye Edebiyat", Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi; https://www.youtube.com/watch?v=xmOORGYpMGE/

Türkiye'deki ilk çeviri bilimkurgu serisi, bu ticari kaygılarla, yazarların isimleri olmadan, içeriği farklılaşan, macera kısımları ön plana çıkarılan eserlerden oluşurken; bu yönelim ileriki on yıllarda Türkiye'de bilimkurgu basımına yön verecek bir gelenek yaratır. Metis Yayınları editörlerinden Müge Gürsoy Sökmen bu durumun, bilimkurgu romanlarını bir bütün olarak görmemekten kaynaklandığını aktarır.* Sonrasında, 1970'lerde Okat Yayınevi'nin, 1980'lerdeyse Baskan Yayınları'nın çıkardığı bilimkurgu serilerinde romanların içindeki macera unsuruna yönelik vurgu devam etmiştir. Science-Fiction kelimesini çevirerek Türkçe'ye bilimkurgu kelimesini kazandıran Orhan Duru, 70'lerdeki "feza romanları" furyasını, ABD ile SSCB arasındaki uzay yarışının sonucu olarak 1969'daki ilk başarılı Ay'a inişle ilişkilendirir. 1971'de Okat Yayınevi'nin Uzayda Suikast adıyla çevirdiği Philip K. Dick'in Solar Lottery romanı, yayınevinin başlattığı "Uzay Serisi"nin ilk kitabıdır.

* Gürsoy, M. vd.(1991), A.g.e.

1980'lerde Baskan Yayınları'nın 25 kitaplık kurgu-bilim serisi, bu sefer de 80'lerde çocuk olmuş bilimkurgu meraklıları için ayrı bir anlama sahip olacaktır.* Her ne kadar çevirilerde artık yazarların isimleri yer alsa ve orijinallerine sadık olma kaygısı güdülse de, Türkiye'deki bilimkurgu çevirilerinin niteliği Baskan Yayınları'ndan günümüze birçok yayınevi için oldukça sorunlu addedilecektir. Genç okurlara yönelik, ucuza mal edilecek ve hızlı satılacak kitaplar basma kaygısının çevirinin niteliğini düşürdüğü, bilimkurgu severlerin devamlı gündeme getirdiği bir mesele olarak yakın zamana kadar tartışılacaktır.

* Tunç, H. (2012). "Baskan Kurgu-Bilim Dizisi"; https://www.kayiprihtim.org/portal/projeler/baskan-kurgu-bilim-dizisi/

1990'larda Metis Yayınları'nın çıkaracağı bilimkurgu serisi, 80'lerdeki döngüyü kırmıştır. 2000 sonrası yerli bilimkurgu camiasının önemli temsilcilerinden Bilimkurgu Kulübü'nden İsmail Yamanol, 1995-2002 yılları arası Metis Yayınları'nın çıkardığı 33 kitaplık serinin o güne kadar Türkiye'de yayınlanmış en kapsamlı bilimkurgu yayıncılığı örneği ve 2010'lardan bakıldığında hâlâ en nitelikli baskı olduğunu belirtir.* Ancak "Metis Bilimkurgu Serisi" ciddi bir maddi zarar getirdiği için yayınevi, Ursula K. Le Guin eserleri dışında bilimkurgu basmayacağını ilan eder ve birkaç istisna dışında bu kararından geri dönmez. Dolayısıyla bu bilimkurgu serisi görece yakın tarihli basımlardan oluşsa da, tekrar basımı olmayan kitaplar hızla nadir kitap kategorisine girer ve ancak sahaflarda çok yüksek fiyatlara bulunabilen eserler hâline gelir.

Müfit Özdeş'in hikaye kitabı olan ve Metis Yayınları tarafından "Metis Bilimkurgu Serisi" içinde basılan Son Tiryaki tüm bu çeviri edebiyat dizileri arasındaki tek yerli bilimkurgu eseri olacaktır. Gelecek on yıllarda ivme kazanacak yerli bilimkurgu kitaplarının habercisi olacak bu eser, hâlen daha Türkiye'deki bilimkurgu severler tarafından ayrı bir öneme sahip görülür.

* Yamanol, İ. (2016). "Metis Bilimkurgu Serisi"; https://www.bilimkurgukulubu.com/edebiyat/metis-bilimkurgu-serisi/

Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi, Berkol'un ailesi ve dostları tarafından kurulduğu 2012 yılından bu yana bilimkurgu ve fantastik kurgu koleksiyonunu, Türkçe basılmış alanın tüm eserlerini koleksiyonuna katarak ve yabancı dildeki yayınları edinerek genişletmektedir.

Özgen Berkol Doğan'ın aramızdan ayrıldığı 30 Kasım'ın yıldönümünde yapılan kütüphane açılışının üstünden iki ay geçmeden başlayan Perşembe Söyleşileri, 2020 başında COVID-19 pandemisi nedeniyle online formata geçmesine rağmen on yıla yakın zamandır devam etmektedir

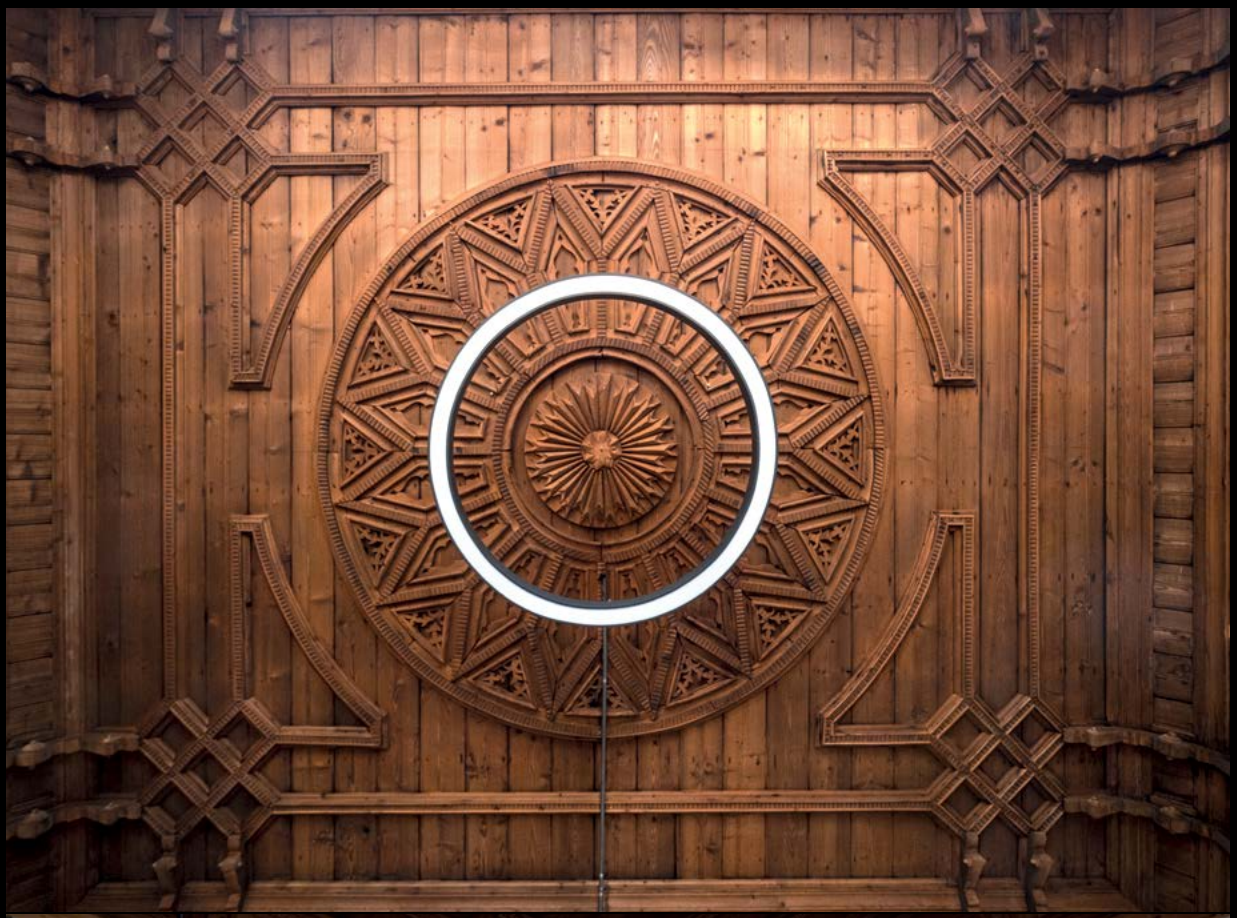

WHAT REMAINS TO BE DISCOVERED JOHN MADDOX
HAYAT KİTABI Eduardo Punset Lynn Margulis
BÜYÜK ÇEKİŞMELER
ELM haqqında ELM
BİLİM TARİHİ
World's Greatest Scientists
ISAAC ASIMOV
BEYOND TOP SECRET
CARPISAN DÜNYALAR
Gökyüzünü Tanıyalım
Gezegenler Kılavuzu
ASTRONOMI
ERIC CHAISSON · STEVE MCMILLAN
KEREM CANKOÇAK
CERN VE BÜYÜK
VIOLENT UNIVERSE Nigel Calder
RAKAMLARIN EVRENSEL TARİHİ
HƏNDƏSƏ MƏSƏL
GELECEGIN
Out of My Later Years
MARIE CURIE
EINSTEIN The Life and Times
TESLA
Margaret Cheney
THE DINOSAUR HERESIES
MAHMUT TOLON KUĞU ŞARKI
TEVFİK UYAR
STEPHEN W. HAWKING
ZAMANIN KISA TARİHİ
STEPHEN HAWKING
THE ILLUSTRATED
Stephen Hawking
STEPHEN HAWKING
KİMYASI

ORTADOĞU'DA BAHAR SANCISI
Dr. İSMAİL
Muhafazakâr İdeoloji - Din -
KIRMIZI CUMA Dink'in kalemini kim kırdı? NEDİM
MÜMTAZ SOYSAL • ANLINI KIRDIS LA BOZMAK
Tarihin Peşinde
Hayat, edebiyat,
İKİ TÜRK'ÜN ÖLÜMÜ
ORTADOĞU CTI
Halil Kakınç Sultangaliy
OLOF PALME
Münif P
SENDİKA.ORG SÖYLEŞİLERİ
Cahit Talas Toplumsal Politika
IMPARATORLUK • M. Hardt & A. Negri
BIG DATA AGE
DÜNYA EKONOMİSİ
RONA AYBAY • ROBERT OWEN
GÖKYÜZÜNÜ FETHETMEK
Aşk ve İmparatorluk
THE FIRST FIVE YEARS OF THE COMMUNIST INTERNATIONAL
A WAR OF NERVES
MARX ÖTESİ MARX
UFUK SÖYLEMEZ
VİCDANLI KAPİTAL YOKTUR
HUKUK FELSEFESİ
OYUN
COLLAPSE

ROBOT X-81
ROBOT X-81
ROBOT X-81
Michael Moorcock
Der schwarze Korridor
Michael Moorcock
Breakfast in th
MOORCOCK The Knight of the Swords
MOORCOCK An Alien Heat
SF
I.N.R.I. ODER: DIE REISE MIT DER ZEITMASCHINE
Thunder of Stars
JOHN KIR
MOORCOCK The Hollow Lands
MICHAEL MOORCOCK CITY OF THE BEAST
MICHAEL MOORCOCK MASTERS OF T
THE RITUALS OF
MICHAEL MOORCOCK LORD OF THE SPIDERS
MICHAEL MOORCOCK CITY OF THE BEAST
BAEN BOOKS
SCIENCE FICTION
LUNAR ACTIVITY
ELIZABETH
ELIZABETH MOON
HUNTIN
BAEN
SCIENCE FICTION
ELIZABETH MOON
SPORTING
BAEN
SCIENCE FICTION
ELIZABETH MOON
WINNING
MOON
Ref 823.13 MOO 1971
823.13 MOO 1971
823.13 MOO 1972
823.13 MOO 1973
823.13 MOO 1973 c.1
823.13 MOO 1973 c.1
823.13 MOO 1974
823.13 MOR 1974
823.13 MOO 1975 c.2
823.13 MOO 1977
823.13 MOO 1978
823.13 MOO 1978
823.13 MOO 1979
823.13 MOO 1979
823.23 MOO 1990
823.13 MOO 1993
823.13 MOO 1994
823.13 MOO 1995
Pan
DEL REY
LARRY NIVEN
RIN
The World of Ptavvs
Larry N
POCKET BOOKS SCIENCE FICTION
LARRY NIVEN POURNELLE
INFERNO
Larry Niven and Jerry Pournelle
A World Out of T
BALLANTINE BOOKS
DEL REY
Science Fiction
LARRY NIVEN
THE R
ENG
DEL REY
Science Fiction
The Integral Trees
LARR
THE PATCHWORK GIRL
LARRY
POCKET BOOKS SCIENCE FICTION
THE LEGACY OF HEROT
POCKET BOOKS SCIENCE FICTION
THE MOTE IN GOD'S
ORBIT
LARRY NIVEN R
LARRY NIVEN
THE RINGWO
BAEN SF
SCIENCE FICTION
FALLEN ANGELS
LARRY NIVEN

ELIZABETH
Janet Morris Traumwelt
823.13 MOR 1982
E. Morris/le trône de chair
823.13 MOR 1983
1531
E. MORRIS
ALPHA BUG
823.13 MOR 1988
GRAFTON
GİŞTİRİLMİŞ
RBON
RICHARD K. MOR
823.13 MOR 2018
ithaki
RENT Kate M
823.13 MOS 2006
ALTIN KITAPLAR
THE NEGATIVE ONES
JOHN E. MI
SAPTIRICILAR
823.13 MUL 2014
ithaki
ace
G-618
50¢
The Ship from Atlantis
H. WARNER MUNN
823.13 MUN 1967
NOS
823.13 NAP 1999
BILL
NAPIER NEMESI
TOWER OF DREAMS
JAMIL NASIR
823.13 NAS 1999
LARRY NIVEN
N-SPACE
LARRY NIVEN
Destiny's Road
DEL REY
Science Fiction
LARRY NIVEN
LARRY NIVEN
DÜNYA
LARRY NIVEN
DÜNYA
LARRY NIVEN
LARRY NIVEN
LARRY NIVEN

H.P. LOVECRAFT
HARRY POTTER
TERRY PRATCHETT
MONEY
GOOD OMENS
MUHAFIZLAR
PIRAMITLER
PRATCHETT & BAXTER
Terry Pratchett
Son Olimposlu
Simbek Hirbizi
Pandora
Anne Rice
Kan ve Altın
Ruhlar Kütüphanesi

RAYMOND E.FEIST
JASPER FFORDE
JOHN FLANAGAN
Yokuer
DAVID GEMMELL
HERO IN THE SHADOWS
Diana Wynne Jones
ROBERT JORDAN
THE EYE OF THE WORLD
Book Two of The Wheel of Time
THOMAS HARRIS
CADI ÖLÜ

İstanbul'da Konut: Barınma Hak mı Kriz mi?

İstanbul bir "barınma krizi"nin içinden geçmekte. Son bir yılda kiraların ortalama artış oranının yaklaşık yüzde 122 olduğu İstanbul'da merkezdeki yaşanabilir, sağlam ve sağlıklı konutlar orta ve üst gelir grubunun erişimine açık. Düşük gelir grubunun yoğunlukla deprem riskli olarak nitelendirilen veya kent dışında kalmış sağlıksız konutlarda yaşaması birçok soruna ve ayrışmalara neden oluyor. İstanbul'da konut konusu mekânsal, sosyal ve sektörel boyutlarıyla 3-7 Aralık 2021 tarihlerinde İBB bünyesinde İstanbul Planlama Ajansı ve İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı iş birliğiyle gerçekleşen İstanbul Konut Zirvesi'nde tartışıldı.

Özge Tekçe[*]

[*] Y. Şehir Plancısı, İstanbul Planlama Ajansı

> *Habitus, ürünü olduğu bir sosyal dünyayla karşılaştığında "sudaki balık gibidir":*
> *Suyun ağırlığını hissetmez ve kendisi hakkındaki dünyayı sorgulamadan kabul eder.*[1]
>
> **–Bourdieu ve Wacquant**

İnsanların barınma gereksinimlerini karşıladıkları konut, tüm dünyada ülkelerin sosyal, ekonomik ve mekânsal durumuna göre farklılaşan ve bu bağlamda tartışılan bir gündeme sahip. Geçmişten süregelen konut tartışmaları ise her geçen gün katmerlenerek karşımıza çıkıyor. Özellikle karmaşık ve heterojen şehir yapısına sahip, her metrekaresinde çeşitli sorunlarla mücadele eden metropollerinden biri olan İstanbul için konut bir "barınma krizi" olarak gündeme geliyor.

Doğal afetler, iklim krizi, pandemi gibi pek çok üst başlık kent içerisinde farklı dinamikler yaratarak, kentte yaşayan insanların yaşamına temas ederek yaşamın yeniden şekillendirilmesine neden olur. Bu çerçeveden bakıldığında, yaşadığımız konutları da yalnızca "başımızı soktuğumuz" yerden farklı olarak ona ve çevresine karşı hissettiğimiz aidiyet, kurduğumuz bağ ve - zaman zaman - çevre ile iletişimimizi şekillendiren yaşamın önemli bir parçası olarak tanımlamak mümkün. Aynı zamanda konut barınma hakkını temsil eden yaşam alanlarından, kişisel alanlardan biri. Bourdieu (1995) *habitus* kavramını, bireyin yaşam deneyimleri sonucu oluşan, bütünleşmiş, kalıcı, içselleştirilmiş yatkınlıklar olarak tanımlar ve yaptığı tanım ile bireyin vakit geçirdiği, kendisine ait olan ve kendini ait hissettiği ev, iş, okul, sokak gibi mekânlar ve ilişkilere işaret eder.[2] Bu bağlamda yaşanılan konut ve mekânla ilişkili her müdahalenin veya alınan her kararın bireyle de ilişkili olduğunun aksini düşünmek veya bu ilişkiyi görmezden gelmek mümkün değildir. Dolayısıyla konutu yalnızca fiziksel bir mekân olarak görmek onu eksik değerlendirmeye neden olacaktır.

İnsan hakkı olarak konut hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25.1. maddesine göre şu şekilde tanımlanıyor: "Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır."[3] Konut hakkı onurlu yaşam hakkının ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Bir konutun yaşamaya elverişli olabilmesi için fiziksel güvenlik, katılım, bilgi sahibi olma, toprak, su ve diğer doğal kaynaklara erişim, istimlâk, zarar ve yıkıma maruz kalmama, yasal başvuru mekanizmalarına erişim, eğitim ve sosyal haklara erişimin güçlendirilmesi gibi unsurları karşılıyor olması gerekir.[4] Bu nedenle konut sorununun "hak" temelli olarak değerlendirilmesi gerekiyor. Ancak günümüzde konut hakkına erişimin adil olmadığı, konut sorununun ölçeğinin her geçen gün arttığı görülüyor. Devletlerin inşaatı ekonomik büyümenin önemli bir ayağı olarak benimsemesi, konutları içerisindeki ve çevresindeki yaşamdan bağımsız fiziksel bir yapı olarak değerlendirmeleri neticesinde bugün konut konusunu bu denli ehemmiyetli bir noktaya taşıyor.

İstanbul'da Konut Meselesi

İstanbul'da konut tartışmaları; konut stokunun değerlendirilmesi, yaşanabilir konut bulmakta yaşanan zorluklar, konut yapım maliyetlerinin yüksekliği, artan konut fiyatları, konutların kentliler arasında adil dağıtılmaması gibi çeşitli başlıklar üzerinde temelleniyor. Türkiye'de TOKİ elinden yürütülen konut politikaları ise "Kira öder gibi ev sahibi olmak" sloganıyla konut sahipliğini öncelik olarak belirlemekte ve konut üretimleri de mülk edindirmeye yönelik gerçekleşmektedir. 2018 yılında tamamlanan ve hane bazlı mahalle ölçeğinde hazırlanan *İstanbul İli Genelinde Afetler Karşısında Sosyal Hasar Görebilirlik Araştırması* kapsamında 41.093 haneden oluşan örneklem kümesine göre, İstanbul halkının yaklaşık yüzde 30'unun kiralık konutlarda, yüzde 62,4'ünün ise mülkiyetine sahip olduğu konutlarda yaşadığı görülüyor.[5] Aynı araştırmaya göre kiralık konutlar ağırlıklı olarak kent merkezinde yer alırken ev sahipliği oranları İstanbul'un çeper mahallelerine gidildikçe artıyor. 2019 yılı TÜİK konut ve mülkiyet verisinde ev sahiplerinin oranlarının yüzde 58,8, kiracıların oranlarının ise yüzde 25,6 olduğu görülüyor.[6] Ekonomik durumu konut edinmeye yetmeyenlerin kirada yaşamak durumunda kaldığı bu sistemde, zaman zaman tekil veya düzensiz kira uygulamaları gerçekleşse de genel olarak konut politikalarının kiracıları gözetmeyen bir düzensizlik içerisinde sürdüğünü söylemek mümkün.

Fotoğraf Bekir Dindar

Kiralık konut fiyatlarının yüzde 100'e varan, satılık konutların ise ortalama yüzde 50 civarında artışla karşı karşıya kaldığı pandemi günlerinde, kiralık konut bulmak ve kira ödeyebilmek her geçen gün daha da zor bir hâle geldi.[7] Merkez Bankası'nın konut fiyat endeksi araştırması ise, ülke genelinde konut fiyatlarında 2021 yılı temmuz ayında bir önceki yılın aynı ayına kıyasla yüzde 31 oranında artışla karşı karşıya kaldığını belirtiyor.[8] Ek olarak, İstanbul'da 2019-2020 yıllarında 1541 liraya kiralanan konutların kira bedelinin 2021 yılında yaklaşık yüzde 66 oranında artışla 2561 liraya yükseldiği görülüyor.[9] Son dönemlerde kira fiyatlarında yaşanan bu artış ise önemli bir kriz ile karşı karşıya kalındığına işaret ediyor. Endeksa (2021) tarafından yapılan konut kira değişimi analizlerine göre, İstanbul'da Ocak 2022 itibarıyla son bir yıl içerisinde kiralık konutların kiraları yüzde 121,82 arttığı görülüyor.[10] Yaşanan bu artış neticesinde yalnızca düşük gelir grubu değil, orta gelir grubu dahi sağlıklı, dayanıklı ve uygun fiyatlı konut bulma konusunda zorluklarla karşılaşıyor ve bu dönemde kiralık konuta erişim oldukça güç bir hâle geliyor. 2019 yılı *Hane halkı Bütçe Araştırması*'nın sonuçlarına göre, Türkiye genelinde hanehalklarının tüketim amaçlı yaptığı harcamalar içinde en yüksek payı yüzde 24 ile konut ve kira harcamaları alıyor. Hane halkı gelirlerinin büyük bir kısmının konut harcamalarına gidiyor olması gündelik ve toplumsal yaşamı etkileyecek sonuçlara neden olmaktadır ve olmaya da devam edecektir.

İstanbul'da Ocak 2022 itibarıyla son bir yıl içerisinde kiralık konutların kiraları yüzde 121,82 arttığı görülüyor ve yalnızca düşük gelir grubunun değil, orta gelir grubunun dahi sağlıklı, dayanıklı ve uygun fiyatlı konut bulma konusunda zorluklarla karşılaşıyor.

Ekonomik sıkıntıların konut seçiminde veya hane içerisinde doğrudan karşılık bulması özellikle son dönemde toplumsal problemleri de tetikleyici etkiye sahiptir. Bu kapsamda İstanbul'da konut meselesini sosyal, fiziksel, toplumsal ve ekonomik olarak farklı çerçevelerde ele almak gerekiyor. Konut sahibi olmanın hayal olmaya başladığı bu koşullarda, uygun kiralık konut bulmak da giderek zorlaşıyor. Bu durum ise, kirada yaşayan haneler için yeni mücadele alanları yaratıyor.

Deprem riskli olarak nitelendirilen veya kent dışında kalmış sağlıksız konutlarda yoğun olarak ekonomik olarak kırılgan grupların yaşamak durumunda kalması adalet duygusunu sarsıyor.

Herkesin Yaşayamadığı Konut

Kent merkezinden uzakta ya da depreme dayanıksız, yapım yılı eski olan konutlar kent merkezlerinde yer alan, sağlıklı ve kira fiyatları yüksek olan konutlara alternatif uygun fiyatlı konut yerleşimleri olarak öne çıkıyor. Ekonomik geliri belli bir seviyenin altında kalan kişiler bu konutlarda yaşamak zorunda kalıyor. Dolayısıyla, beklenen olası İstanbul depremine rağmen sayısı oldukça fazla olan sağlıksız konut yerleşimleri de önemli bir risk ve problem olarak karşımıza çıkıyor. İstanbul Planlama Ajansı tarafından hazırlanan *Konut Sorunu Araştırması: İstanbul'da Mevcut Durum ve Öneriler Raporu*'nda aktarılan bilgilere göre, *İstanbul İli Olası Deprem Kayıp Tahminlerinin Güncellenmesi Projesi*'nde yapım yılı temel alınarak sınıflandırılan 1.107.035 adet yapının 246.047 adeti, yani yüzde 20'den fazlası, 1980 yılı öncesinde yapılmış durumda ve bu yapıların büyük çoğunluğunun yıkılma tehlikesi altında olduğu biliniyor.[11] Aynı raporda yer alan çarpıcı verilerden bir diğeri ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ile yürüttüğü *İstanbul İli Olası Deprem Kayıp Tahminlerinin Güncellenmesi Projesi*'ne göre (2019), 7,5 büyüklüğündeki senaryo depreminde 200 bin binanın orta ve üstü seviyede hasar görecek olmasıdır.[12] Bu kötü senaryolar değerlendirildiğinde, ekonomik gelir seviyesi yeni ve depreme dayanıklı konutlarda yaşayamaya yeterli olan kişilerin yeni konutlara taleplerinin artması kaçınılmazdır. Bu durum yeni konutların fiyatlarının artmasına sebep olmakta ve yalnızca orta ve üst gelir gruplarının sağlıklı ve güvenilir konutlara erişebilmesini mümkün kılmaktadır.

İstanbul'da kira artışında öne çıkan sebeplerin başında, Türkiye'de hâlihazırda yaşanan ekonomik kriz ve bu krizin hem alım gücüne hem de inşaat sektörüne etkisi geliyor. Artan inşaat maliyetleri nedeniyle konut üretici firmaların yeni konut yapım sürecine yönelik iştahının olmaması ise özellikle deprem riski taşıyan binaların iyileştirilmesini etkiliyor. *Konut Sorunu Araştırması: İstanbul'da Mevcut Durum ve Öneriler Raporu*'nda yer alan İstanbul'un mevcut konut stoku değerlendirildiğinde yeni konut üretimine ihtiyaç olmadığı, mevcut konutların toplumun her kesimine hitap edecek şekilde düzenlenmesinin elzem olduğu öne çıkıyor. Ancak bugün, kent merkezlerinde herkes için erişilebilir konut oldukça kısıtlı. Yaşanabilir, sağlıklı ve erişilebilir konutlar bugün kent merkezlerinde özellikle toplumun orta ve üst gelir grubuna sahip alım gücü görece daha yüksek kesimlere hitap ediyor. Bu durum ise ekonomik gücü merkezde yaşamaya yetmeyen bireyleri kentin çeperlerinde yaşamaya mecbur kılıyor. Deprem riskli olarak nitelendirilen veya kent dışında kalmış sağlıksız konutlarda yoğun olarak ekonomik olarak kırılgan grupların yaşamak durumunda kalması adalet duygusunu sarsıyor ve umutların her geçen gün azalmasına neden oluyor. Bu durum hem fiziki mekân hem de konum olarak herkes için yaşanabilir konutun adil dağılmasının önünde ciddi bir engel teşkil ediyor.

Hem artan kira fiyatları hem de ev sahipliğinin artık hayal olarak görülmesine ek olarak üretilen konutların nitelikleri de ayrıştırıcı bir etkiye sahip. Kullanıcı ve ihtiyaç odaklı olmaktan ziyade tek tip konutların üretilmesi o konutta yaşayacak kişilerin gündelik yaşamında önemli belirleyiciler olarak öne çıkıyor. Farklı toplumsal grupların barınabileceği konut alanlarının yaratılmaması kent içerisinde görünmez duvarları barındıran bir ayrışma ortamı sunmaya, bu hanelerin kentsel mekândan dışlanmasına neden oluyor. Dolaylı veya doğrudan yaşanan ayrıştırma ortamı ise toplumsal çözülmeyi beraberinde getiriyor. Dolayısıyla, üretilen konut politikalarının yaşama dokunduğu her noktada toplumsal karşılık bulduğu bilinciyle harmanlanarak, barınmanın toplumsal yaşamı belirleyici etkilerinin göz ardı edilmemesi önemli. Bireyin kendini ait hissettiği veya hissedeceği mekânların yalnızca fiziki bir yapıdan ibaret olmaması gerektiği, aksine daha kolektif bir çerçevede toplumsal ve sosyal ilişkileri de içerisinde barındıran yaklaşımla üretilmesi ve bu alanların yalnızca belli bir kesimin ayrıcalığından ziyade herkes için adil dağıtılması gerektiği bir kez daha ortaya çıkıyor.

Farklı toplumsal grupların barınabileceği konut alanlarının yaratılmaması kent içerisinde görünmez duvarları barındıran bir ayrışma ortamı sunmaya, bu hanelerin kentsel mekândan dışlanmasına neden oluyor.

İstanbul Konut Zirvesi'nde Konut Meselesi

Konut meselesi ekonomik, sosyal ve toplumsal olarak uzun dönemli bir sorun altyapısı oluşturması ve barınma hakkını sekteye uğratması/uğratma riskine sahip olması sebebiyle siyasetin de önemli başlıklarından birini oluşturarak hükümetlerin ve politika üreticilerin de gündeminde yer almaktadır. Bu kapsamda konut konusunu hem mekânsal hem sosyal, hem de sektörel olarak tartışmak üzere 3-7 Aralık 2021 tarihlerinde İBB bünyesinde İstanbul Planlama Ajansı ve İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı iş birliğiyle "Kent, Konut ve Gelecek" temasıyla İstanbul Konut Zirvesi gerçekleştirildi. İstanbul Konut Zirvesi'nde konut meselesi; toplumsal yaşam içerisindeki kritik konumu, konut hakkı kavramı, Türkiye ve İstanbul'da konutun geçmişi, konut sunumu ve planlama yaklaşımları, herkes için yaşanabilir konutu finanse etmenin

yolları, kentsel dönüşüm ve konut ilişkisi, konut politikalarında kira uygulamaları, konutun dönüşümü ve toplum ilişkisi, insan hakkı olarak herkes için eşit barınma hakkı ve dünyada konut mücadeleleri olmak üzere pek çok başlıkta, farklı perspektiflerden tartışıldı.

Konutu yalnızca fiziksel bir sorun olmaktan ziyade sosyal bir sorun olarak gören zirvede çok yönlü bir tartışma ortamı yaratıldı. İstanbul Konut Zirvesi'nde konutun farklı pek çok başlıkta tartışılmasına ek olarak barınma konusu da bir insan hakkı olarak değerlendirildi. İlk iki gün gerçekleşen oturumların ardından yapılan atölyelerde ise kadınlar, gençler ve misafir addedilenler, kentsel dönüşüm ve konut dolandırıcılığı mağdurları olmak üzere farklı toplumsal gruplar bir araya getirilerek barınma hakkı kapsamında güvenli ve sağlıklı konuta erişim, konut kullanımında zorluklar, bu sorunlarla mücadele etme biçim ve pratiklerine dair deneyim paylaşımları ve öneriler ortaya kondu. Çözüm önerileri ise; konut politikası ve planlama araçları (i), herkes için konut üretimi (ii), kentsel dönüşüm ve mevcut konutların üretilmesi (iii), konut veri tabanı oluşturulması (iv), finansal çözümler (v), kiralık konut ve kiracılık (vi) ve konut ve çevresine yönelik öneriler (vii) olmak üzere yedi başlık altında değerlendirildi. [13]

Yeni konut üretiminden ziyade mevcut konut stokunun herkes için erişilebilir ve adil dağılımını esas alacak şekilde sosyal konut üretimi başat önerilerden biri olarak sunuldu. Kamunun herkesin barınma hakkının karşılanması için üretmesi gereken politika önerilerini ortaya koyan zirvenin en önemli çıktılardan bir diğeri ise kamunun herkes için yalnızca mülk edindirme odaklı değil kiralık konutu da kapsayacak politikalar üretmesi gerektiğidir. Konuta erişim ve konutun niteliği konularında ise toplumun farklı kesimlerinin (kadınlar, engelliler, gençler, göçmenler, yaşlılar gibi.) ihtiyaçlarına uygun alanlar üretmenin önemi, kullanıcı deneyimleri ile bir kez daha gündeme getirildi. Konutun bu denli farklı perspektiflerden ele alınmasını ve bu kapsamda ortaya çıkan önerileri geleceğe yönelik kapsayıcı ve adil konut politikalarının üretilmesinde önemli bir adım olarak değerlendirmek mümkün.

Notlar

1 Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc. (1992). An Invitation to Reflexive Sociology. Chicago, Ill.: The University of Chicago Press.

2 Bourdieu, P. (1995). Pratik Nedenler. Çeviren H. Tufan. İstanbul: Kesit.

3 Milletler, B., & Komisyonu, T.İ.H.İ. (1949). "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"; http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/612http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/612

4 TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi (2013). "Elverişli Konut Hakkı Bir İnsan Hakkıdır!", Çeviren Mine Şengel, 29- 30 Mart 2013 Uluslararası Konut Hakkı Sempozyum Kitapçığı.

5 İBB (2018), "İstanbul İli Genelinde Afetler Karşısında Sosyal Hasar Görebilirlik Araştırması", İsta.

6 TÜİK (2020), "İstatistiklerle Aile" (37251).

7 Balaban, O. (2021), "Konut Bolluğunda Barınma Sorunu", Erişim Adresi: https://fikirturu.com/toplum/konut-bollugunda-barinma-sorunu/

8 T.C. Merkez Bankası (2021), "Konut Fiyat Endeksi", Erişim Adresi: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Konut+Fiyat+Endeksi/

9 İstanbul Planlama Ajansı (2021), "Konut Sorunu Araştırması: İstanbul'da Mevcut Durum ve Öneriler Raporu", Erişim Adresi: https://uo0hom8od0sb.merlincdn.net/wp-content/uploads/2021/09/IPA_KONUT_REHBERI-web.pdf

10 Endeksa (2021), "İstanbul'da Kiralık Konut Kira Değişimleri".

11 A.g.e.

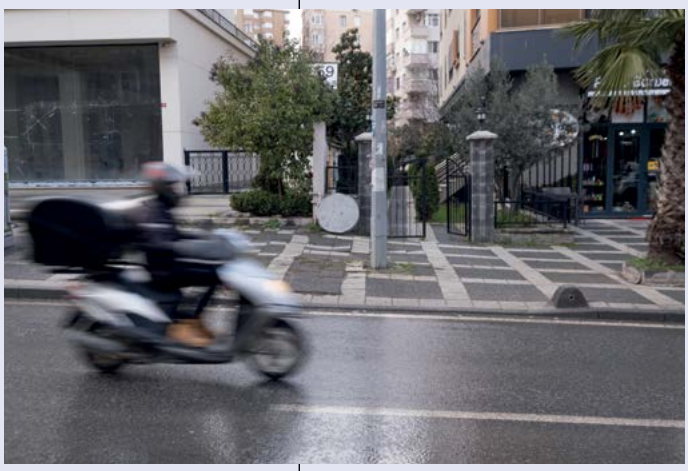
12 İBB Deprem ve Zemin İnceleme Müdürlüğü (2019), "İstanbul İli Olası Deprem Kayıp Tahminlerinin Güncellenmesi Projesi", Erişim Adresi: https://depremzemin.ibb.istanbul/calismalarimiz/tamamlanmis-calismalar/istanbul-ili-olasi-deprem-kayip-tahminlerinin-guncellenmesi-projesi/

13 Bkz. İstanbul Planlama Ajansı (2021). İstanbul Konut Zirvesi Özet Raporu ve Sonuç Bildirgesi.

İPA GÜNDEM · İPA GÜNDEM ·

“İSTANBUL PLANLAMA AJANSI POLİTİKA NOTU”NDAN KESİTLER

İKİ TEKER ÜSTÜNDE KENT İŞÇİLERİ: MOTOSİKLETLİ KURYELER GÜNCEL EMEK HAREKETLİLİĞİ VE SORUMLULUĞUN BÖLÜŞÜMÜ ÜZERİNE

KİM

Motosikletli Kuryeler

“Çin’de ve tüm dünyada, özellikle de yemek sipariş sektöründe çalışan kuryelerin grevleri ve örgütlenmeleri son birkaç yılın emek hareketliliği içerisinde öne çıktı. Bu sektörde 2017-2020 yılları arasında 36 ülkede toplam 527 işçi eylemi yaşandı. Türkiye’de ise motosikletli kuryelerin sorun ve ihtiyaçları daha çok pandemiyle birlikte görünür oldu. Tüm Anadolu Motosikletli Kuryeler Federasyonu’na göre Türkiye’de yaklaşık 900.000 motosikletli kurye bulunuyor; bunlardan yalnızca 1/9’u kayıtlı çalışıyor ve bir yılda 200’e yakın motosikletli kurye hız baskısı sebebiyle hayatını kaybediyor.”

NE

Emek piyasasında ağırlığı artan motosikletli kurye iş kolunda örgütlü hak arama mücadelesi.

NEREDE

Hizmet sektöründe günlük mal dolaşımına yoğun ihtiyaç duyulan metropoller.

NEDEN

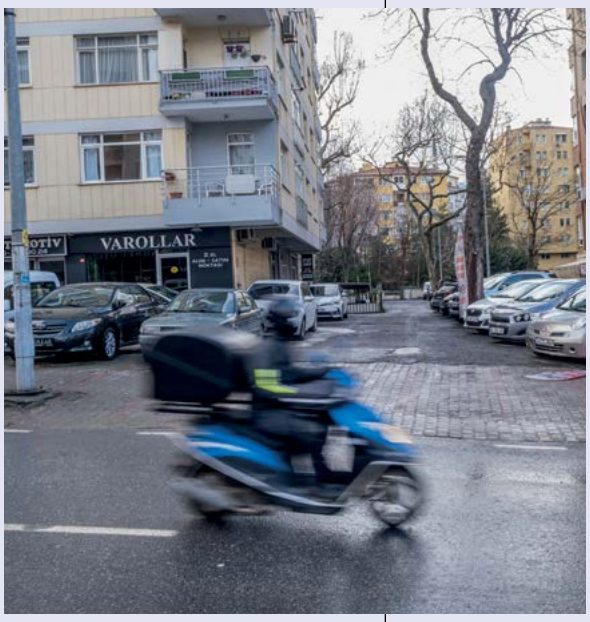
Mobil ve platform teknolojileriyle yaygınlaşan gig ekonomisi ve peşinden gelen COVID-19 pandemisinde, güvencesiz kentsel hizmetler içinde sosyal mesafelenme nedeniyle artan mal dolaşım şekilleri içinde motosikletli kuryelerin öne çıkması, çalışma koşullarının ağırlaşması ve kalıcılaşması.

"Motosikletli kuryelerin yalnızca 1/5'i daha önce başka bir işte çalışmamış; yüzde 80'i pandemide işini kaybedip kuryeliğe başlayanlardan oluşuyor. Pandemi ve online alışverişle genişleyen bu alanda tutunanların yarıya yakını (yüzde 43) 25-34 yaş aralığında ve bu kişiler büyük oranda (yüzde 70) eve en çok gelir getiren hane üyesi."

NE ZAMAN

Özellikle kentlerde yoğunlaşan güvencesiz sektörlerde çalışanların, COVID-19 pandemisiyle eş zamanlı derinleşen ekonomik kriz koşulları.

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

"Motosikletli kuryeler iki yıldan fazladır pandeminin yükünü taşırken tüm dünyada motosikletli kurye piyasasının hacmi 2020'de 455 milyar doları aştı ve 2025'te bu hacmin 736 milyar dolara ulaşması bekleniyor."

"COVID-19 krizi iş gücü piyasalarını ters yüz ettiğinde daha önce garson, aşçı, komi, fabrika işçisi, konfeksiyon işçisi, tekniker, kasiyer, büro çalışanı, satış elemanı veya güvenlik görevlisi olan sayısız genç işini kaybetti ve pandeminin genişlettiği bir geçim alanı olan motosikletli kuryeliğe tutundu."

NASIL

İş yeri temelli sendika vb. örgütlüğün ve kayıt dışı koşulların güvencesizleştirdiği koşullarla ekonomik krizin derinleştiği bir dönemde emek piyasası genelinde ve motosikletli kurye sektörü özelinde sömürünün derinleşmesine dönük şikâyetlerin, örgütlenme deneyimlerinin ve hak arama mücadelelerinin yaygınlaşması.

"Çin'de son dönemde gerçekleşen kurye grevleri ve örgütlenmeleri ile bugün Türkiye'de yaşanan emek hareketliliği benzer dinamiklerden besleniyor, motosikletli kuryelerin güvencesizliğiyle birlikte pazarlık gücü de artıyor. Dr. Alpkan Birelma henüz pandemi taşımacılık sektörünü genişletip dönüştürmeden önce, Aras Kargo ve Tüm Taşıma İşçileri Sendikası (TÜMTİS) örneği üzerinden 2018 yılında yaptığı kapsamlı araştırma ile taşımacılık sektörünün emek piyasasındaki 'yapısal' gücünü ortaya koymuştu."

İstanbul'un Deniz Kuşu Yelkovan

Yelkovanlar İstanbul'la özleşmiş deniz kuşlarından. Can damarını İstanbul Boğazı olarak belirleyebileceğimiz Karadeniz'den Akdeniz'e doğru uzanan ekosistemin ayrılmaz bir parçası ve bu ekosistemin zenginliğine önemli katkısı olan türlerden. Ancak İstanbul'un doğal hayatını tehlikeye atan projeler yelkovanları da tehdit ediyor.

Dilek Şahin[*]

[*] Boğaziçi Üniversitesi Çevre Bilimleri Enstitüsü

Editör: Esra Ergin Erdoğmuş

Gün olur, alır başımı giderim,
Denizden yeni çıkmış ağların kokusunda.
Şu ada senin, bu ada benim,
Yelkovan kuşlarının peşi sıra.

Orhan Veli yelkovanları tasvir ederek özgürlüğü ne güzel anlatmış.

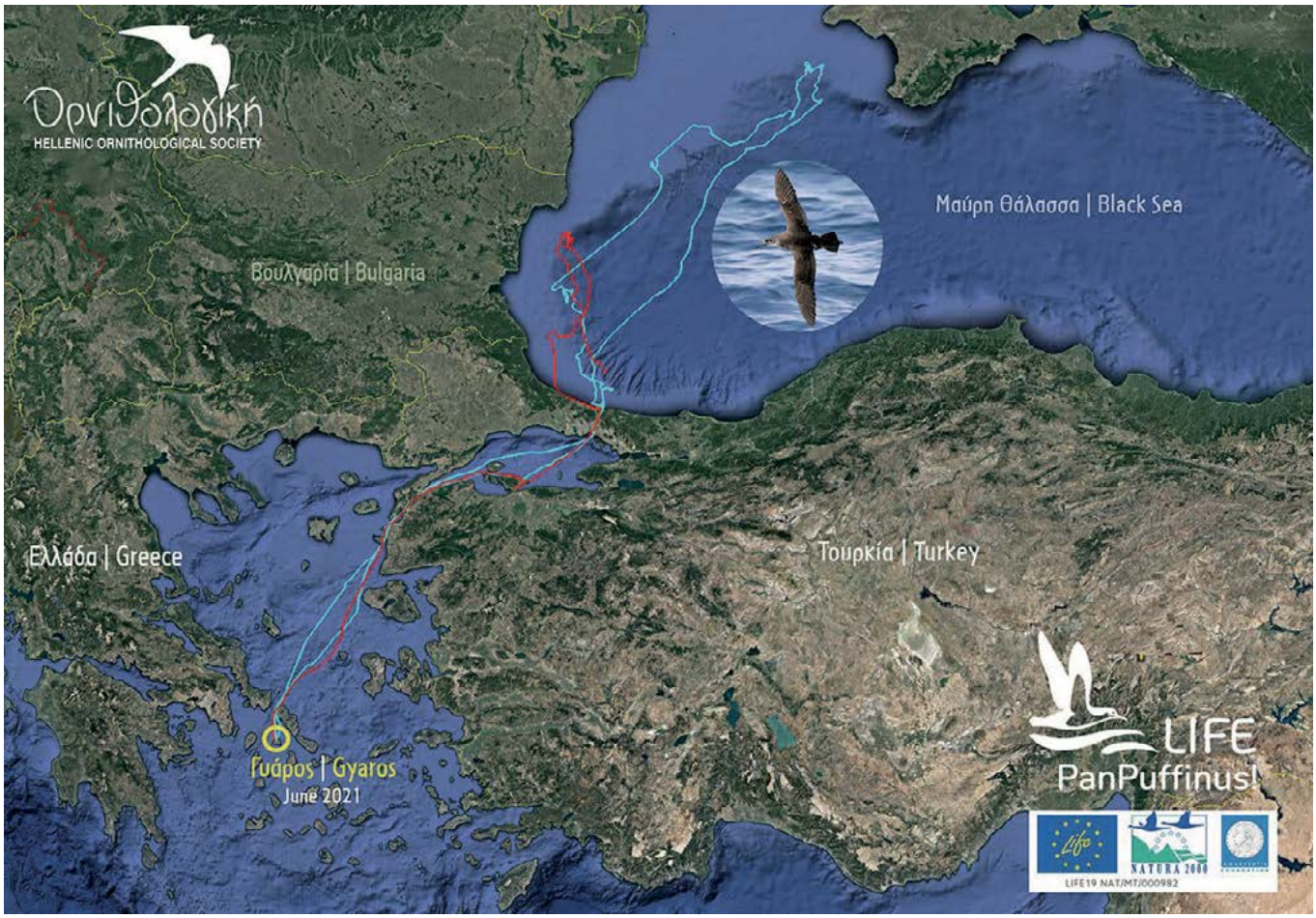
Her ne kadar bazen aksini hissetsek de İstanbul çok zengin bir ekosisteme sahip. Bu sistemin parçalarından biri de deniz kuşları. Çoğunlukla metropollerle ilişkilendirilmeyen bu grup, İstanbul'un farklı karakterde iki denize ve bu iki denizi arasında geçişi oluşturan Boğaz'a sahip olması sayesinde en az bizim kadar İstanbullular.

Peki nedir bu deniz kuşları? Deniz kuşu dendiğinde genelde aklımıza etrafımızda bolca bulunan martılar gelir. Özellikle İstanbul'da, diğer deniz kuşlarının aksine şehrin içine kadar girip uyum sağlamış martıların deniz kuşu tanımımızı oluşturması doğal. Ancak ben burada bu tanımı biraz daha detaylandırıp deniz kuşunun bir balık, bir yunus misali, yaşamını devam ettirebilmek için tamamen deniz kaynaklarına bağlı bir canlı olarak tanımlayacağım. Aslında martılarda da durum böyle ama farklı ortamlara ve koşullara uyum konusunda çok esnek ve başarılı bir tür olduklarından deniz kaynaklarının ötesini de kullanmayı öğrendiler. Fakat belgesellerde karşımıza sıkça çıkan penguenler ve albatroslar gibi deniz kuşları deniz kaynakları olmadan yaşamlarını sürdüremez.

Bu tanıma uyan, İstanbullulara en tanıdık deniz kuşu yelkovandır. Boğaz kenarında bir kez olsun yürümüş ya da iki yaka arasında vapur ile seyir etmiş herkes en az bir yelkovan sürüsü görmüştür. Orhan Veli sağ olsun, yelkovanın en yaygın davranışını çok iyi biliriz: İstanbul'un kıyılarında hiç yorulmadan, gün boyu bir o yöne bir bu yöne, sürüler hâlinde ve suya çok yakın; kanatlarının ucu suya değermişçesine yakın uçan kuşlar yelkovanlardır. İstanbul denizleri ile öyle özdeşleşmiş ki, bilimsel adı *Puffinus yelkouan*, dahi bu şehirden ve Türkçe'den gelmektedir. 1820'lerde Mısır'da Avusturya Başkonsolosu ama aslen bir doğa gözlemcisi olan Giuseppe Acerbi İstanbul'a geldiğinde yelkovanları Boğaz'ın ayrılmaz bir parçası olarak görmüş olacak ki, bilim dünyasına bu türü yereldeki ismi ile tanıtmıştır.[1] Daha da geriye, Klasik Yunan dönemine gidersek de karaya hiç ayak basmadığı düşünülen yelkovanın sakin günlerde denizin üzerine yumurta bıraktığına inanılır; bu nedenle de "denize yumurtlayan" anlamında alkuōn (İng. Halcyon) ismiyle karşılaşırız. Bu Yunan isminin Türkçe'ye yelkovan olarak geçtiği düşünülmektedir.

Fotoğraf Dilek Şahin

Harita 1 Yunanistan'ın Papazlık (Yun. Yaros) adasında üreyen iki yelkovanın yavrusuna besin bulmak için üreme döneminde gerçekleştirdiği birkaç günlük seyahati görüyoruz. Bu seyahat İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Marmara Denizi ve Karadeniz'i kapsıyor. **Kaynak** Bird Life Yunanistan

Yelkovan gerçekten denizlerimizle bu kadar özdeş bir kuş. Dünya'da yalnızca Akdeniz Havzası'nda yaşıyor, buraya endemik. Fransa, İtalya, Malta, Tunus, Hırvatistan ve Yunanistan adalarında üreyen yelkovanlar yılın büyük kısmını, Şubat ile Temmuz dönemini, üremeyle geçiriyorlar. Yuvalar yüksek falezlerde, derin oyuklara yapılıyor. Gündüz sıradan bir kayalık gibi görünen üreme alanları karanlık çöktüğünde yelkovanların –bazıları için– ürpertici ötüşleri ve kayalara iniş yaparken çarpma sesleri ile doluyor. Yalnızca gece ziyaret edilen yuvalarda her bir çift o sezonda tek bir yumurta bırakıyor ve her iki ebeveyn de yavrunun bakımına eşit katkı sunuyor. Bir de yelkovanların eşleriyle –büyük bir aksilik olmadıkça– yaşam boyu eşleştiğini de söylemeden geçmeyeyim. Ne kadar da ideal bir aile!

Yaz sonunda üreme telaşı bittiğinde ise nihayetinde Karadeniz'e uzanan bir göç yolunu izleyen yelkovanlar buradaki zengin besin kaynakları ile beslenerek altı-yedi aylık üreme yorgunluğundan arınmaya çalışıyor. Yelkovan gibi üreme döneminin uzun ve üreme yatırımının büyük ancak ürünün görece az olduğu "yavaş" türlerde erişkin bireylerin hayatta kalma oranı nüfusun devamlılığı için çok önemli bir etkendir. Dolayısıyla üreme sonrasındaki toparlama dönemi en az üreme dönemi kadar değerli. Bu evrede erişkin bireyler kendi bakımlarını yapıyor, tüylerini değiştiriyor, yeni üreme dönemine hazırlık için vücut rezervlerini yeniliyorlar. Böylesine önemli bir dönem için Akdeniz Havzası'nda bahsettiğim ülkelerde üreyen yelkovanların büyük kısmının bizim denizlerimizi kullandığının altını tekrar çizeyim.

Son birkaç yıl içinde kuşlara minyatür GPS'ler takılarak yapılan çalışmalar gösteriyor ki Akdeniz'in yelkovanları sadece üreme dönemi sonrası değil, sırasında da yavrusuna besin bulmak için sıkça İstanbul denizlerini ziyaret ediyor. Şimdilik bunu sadece Yunan adalarında üreyen kuşların yaptığını biliyoruz. Diğer daha uzak kolonilerde üreyen kuşlar genelde üredikleri adaya yakın denizleri kullanıyor çünkü yavruya optimal düzeyde besin sağlayabilmek için zaman-maliyet dengesini gözetmek zorundalar. Bu arada yakın kavramı deniz kuşlarında bizden biraz farklı; örneğin bahsettiğim Yunan kuşları yavrularına besin bulmak için 2800 km öteye, Karadeniz'e geliyorlar ve bu mesafeyi gidiş-dönüş birkaç gün içinde kat ediyorlar, bu durum Malta[2] ve İtalya'da[3] üreyen yelkovanlarda da benzer.

Yelkovanın yıl içinde sergilediği bütün hareketler aslında besinin, üretken alanların bir takibi. Akdeniz sahip olduğu yüksek biyolojik çeşitliliğe karşın denizlerin çölü olarak bilinir; burada besin oldukça kıttır. Akdeniz'de üretken alanlar hem az sayıda hem de küçüktür. Marmara ve Karadeniz ise üretkenliği Akdeniz'e göre oldukça yüksek denizlerdir. Üreme sezonu boyunca maliyeti dolayısı ile ziyaret edilmeyen Marmara ve Karadeniz, üreme sezonu

Fotoğraf Mehmet Hanay

sonunda, yani yazın, Akdeniz'de üretkenliğin daha da düşmesi ile artık yavruya bakmak için yuvaya dönmek zorunda kalmayan yelkovanlar için kurtarıcı bölgeler hâline gelir. Kara üzerinden uçmadıklarından yelkovanların Karadeniz'e bu elzem göçü yapabilmeleri için kritik öneme sahip geçiş yolları ise Çanakkale ve İstanbul Boğazı'dır.

Yani aslında bizler İstanbul'un denizlerini kullanırken, balıkçılık politikalarımızı belirlerken, tarımda kullanılan gübreleri, çılgın projeleri, Marmara Denizi'ne akıtılacak sanayi atıklarını tartışırken Dünya üzerinde sadece Akdeniz Havzası'nda barınan bir deniz kuşuna, yelkovanlara karşı büyük bir sorumluluk taşıyoruz. Sorumsuz davranmak siyasi sınırlarımızın ötesinde birçok ülkenin adasına, denizinin üretkenliğine değen bir etki oluşturabilir çünkü deniz kuşları üredikleri alanlarda aslında birer ekosistem mühendisleridir; onlar sayesinde normalde denizden karaya taşınması kolay olmayan değerli organik maddeler adaya taşıyarak oranın toprağına, bitkisine ve dolayısı ile biyolojik zenginliğine katkı sunar. Bunun yanında Akdeniz ise kapalı sayılabilecek bir sistemdir; Karadeniz'de, Marmara Denizi'nde olanlar Akdeniz'i de etkiler. Sadece bu nedenden ötürü bile İstanbul'da lokal ölçekte Boğaz'da gemi trafiğini düzenlemek için yeni bir kanal açma hakkımızı iki kez düşünmemiz gerekiyor. Gemilerin yalılara çarpma riskini azaltırken Karadeniz'in yelkovanlar da dâhil onlarca canlıyı besleyen hamsi popülasyonunu, Marmara'nın üretkenliğini, Akdeniz ve Karadeniz arasında on binlerce yıldır var olan oşinografik sistemleri kaybetmeyi, değiştirmeyi ve bunların sonuçlarını göze almalıyız. Yelkovanlar Türkiye'de üremiyor olsa da nesillerinin devamlılığı için onlara karşı sorumluluğumuz büyük!

Özellikle günümüz Türkiye'sinde biyolojik çeşitliliği, ekosistemleri tartışırken konu ister istemez problemlere, krizlere kayıyor. Ancak küreselleşmeden iklim krizine, çevre felaketlerinden tür kayıplarına bugün yaşadığımız birçok sorun aslında insanlık tarihinin özellikle sanayi devri sonrasında her noktasında varlık gösteren sorunlardı. Alexander von Humbolt, Charles Darwin gibi doğa gözlemcileri Dünya'nın en ücra köşelerinde dahi küçük insan topluluklarının yarattığı doğa tahribatına tanık oldular. Bugünkü meselemiz taşıma kapasitesini çoktan aşmış insan nüfusu ile bu sorunların her yerde herkes tarafından gözlemlenebilir olması. Buna rağmen umudu kaybetmememiz gerekiyor; bugün ilerleyen bilim çok daha fazla canlıyı ve ekosistemi yakından tanımamıza yardımcı olurken ilerleyen teknoloji hem koruma yöntemlerimizi geliştiriyor hem de bildiklerimizi herkese aktarmayı mümkün kılıyor. Korumak önce tanımak ve bağ kurmak ile mümkün. Yelkovanlar hakkındaki bu makaleyi buraya kadar okuduysanız tavsiyem en yakın zamanda Boğaz kenarında (ideali Rumeli Hisarı'nda) bir banka oturun ve yelkovanları seyredin. Mümkünse dürbün ile seyredin. Sürülerin acele hâllerini ama buna rağmen ahengini ve disiplinini, suya ne kadar yakın uçtuklarını, büyük gemilere nasıl tepki verdiklerini hepsini seyredin ve umarım kendinizi şanslı hissedin. Dünya üzerinde çok az büyük şehir vardır ki, en merkezi noktalarında gerçek bir deniz kuşunun yıl boyu geçişini seyretmek mümkün olsun.

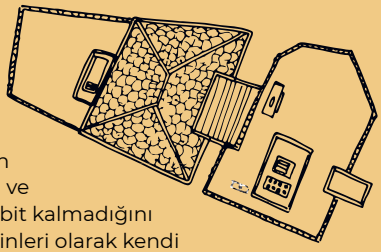
Notlar

1 BirdLife International (2022), Species factsheet: Puffinus yelkouan; http://www.birdlife.org, Son Erişim Tarihi: 16.02.2022.

2 Gatt, M.C. vd. (2019), "Pre-laying movements of Yelkouan Shearwaters (Puffinus yelkouan) in the Central Mediterranean", J Ornithol, 160: 625-632; https://doi.org/10.1007/s10336-019-01646-x

3 Pezzo, F. vd. (2021), "Productivity Changes in the Mediterranean Sea Drive Foraging Movements of Yelkouan Shearwater Puffinus Yelkouan from the Core of its Global Breeding Range", Marine Ecology, 42: 415-432; https://doi.org/10.1111/maec.12668

İstanbul'un Merkez(ler)i

Kent merkezlerinin işlevi, niceliği ve anlamının sabit kalmadığını kentlerin sakinleri olarak kendi yaşamımız içinde bile takip edebiliyoruz. Bu elbette, yüzlerce yıllık ekonomik, sosyal ve siyasi seyri ile kıyasa engel değil. Peki bu değişimin nedenlerini nerede aramalı? Merkezlerin genel kullanımındaki artış veya azalma mı değişime neden olan? Kullananların veya uzaklaşanların toplumun hangi kesiminden olduğuna mı bakmalı? Uğrayan insanların özellikleri ve sayısındaki değişim gibi zaman içinde belirli kentsel sektörlerin de merkezlerde öne çıktığını veya yavaşça ortadan kaybolduğunu gördük.

Merkezin anlamı da değişti. Kent merkezleri uzunca bir süre kamusal niteliğinden çok finansal içeriğiyle öne çıkar olmuştu. Şimdi kent merkezleri tekrar kamusal işlevini taşıyabilir, örneğin barınma ihtiyacını da karşılayan bir hüviyete bürünebilir mi? Burası kent hakkının ve kentsel protestonun de ev sahibi olacaksa tüm bunların kent merkezinden dışlanma hikâyesine de geri dönmek gerekli. Merkezlerin kamusal hayatı kullanma açısından toplumsal cinsiyet, etnisite vb. pek çok kesimi kamusal alan için makbul olanlar/olmayanlar olarak ayrıştırdığı, içerdiği ve dışladığı da bir gerçek. Kent hakkının bu anlamda en çok da kentlinin merkezi kullanma ve burada söz söyleme hakkı olduğunu akıldan çıkarmamak gerekiyor.

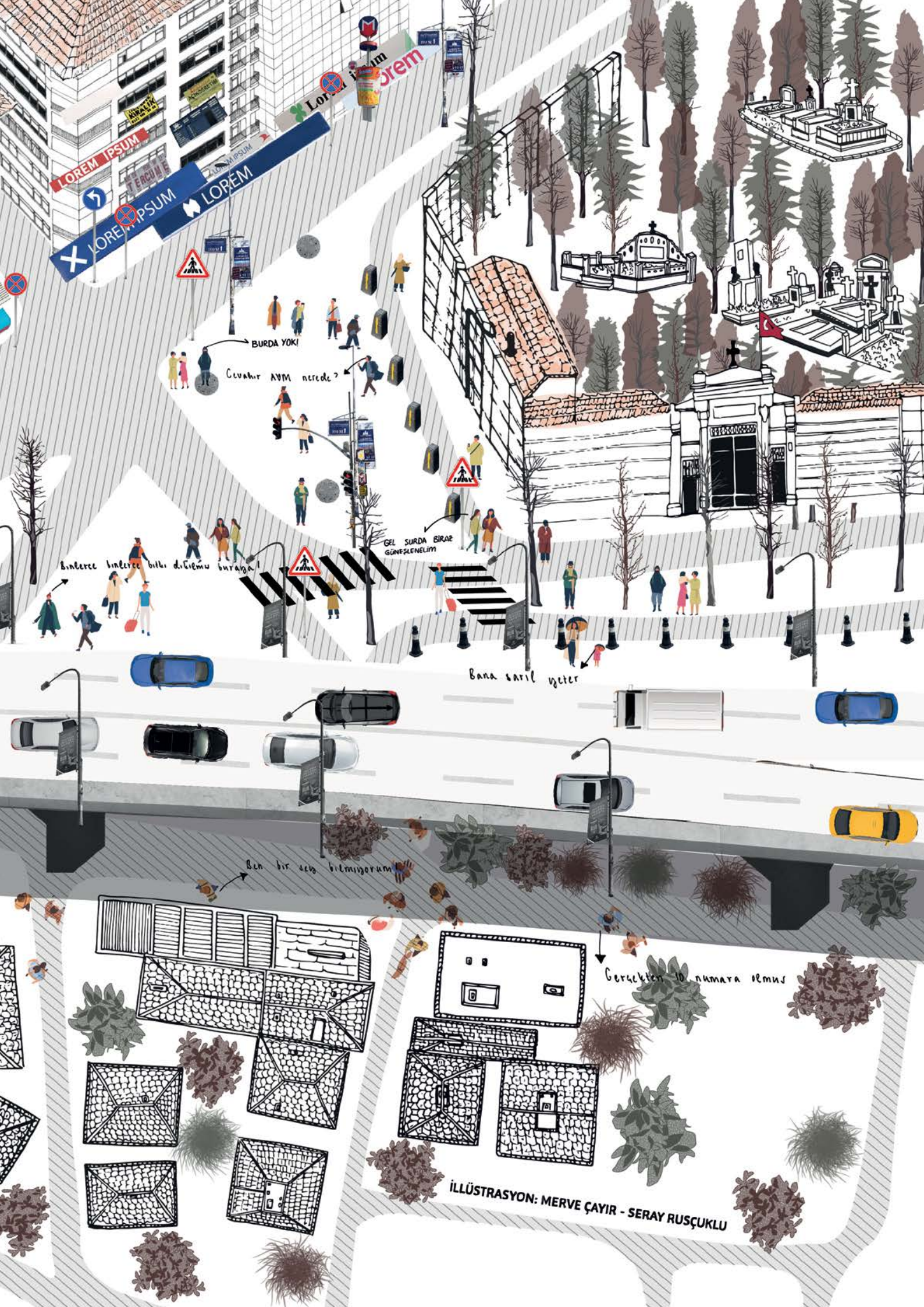
Merkezlerin geleneksel anlamları ve toplumsal yaşamda işgal ettikleri yer değişmedi sadece, fiziksel olarak çoğaldı ve yaygınlaştı da. Kent planlaması bazen kendiliğinden gelişen yeni merkezleri yaşanabilir kılacak adımlar atarak gidişata yetişmeye çalıştı, bazen de baştan geleceğin yeni alt merkezlerini oluşturacak kararlar almaya gayret etti. Peki bu kararlar ne kadar işledi, hedefler yolundan saptı mı? Bu soruya cevabı, geriye dönüp baktığımızda metropollerde çok merkezliliğin ekolojik ve toplumsal yönden olumlu ve olumsuz yanlarının bilançosunu çıkararak vermek elzem.

Türkiye kentleşmesi için bu sorgulamanın en yerinde olacağı metropol de İstanbul. Bu büyük kent çok merkezli olmalı mı, olabilir mi, oluyor mu? Daha da ötesi, çok merkezlilik savunulması gereken bir şey mi? Merkezlerin artması ve yaygınlaşması işin tabiatı gereği beklenmesi gereken bir gelişme miydi, yoksa karar alıcıların bilinçli bir tercihi mi? Dünyada geçtiğimiz yüzyılın banliyöleşme tecrübelerine, binek araç temelli hareketliliğe ve kentlerin ekolojik krizdeki paylarındaki artışa karşılık hâlihazırdaki alt merkezlerden kendini farklılaştıran denemeler de su yüzüne çıkmaya başladı. Özellikle COVID-19 salgınıyla birlikte kentsel hizmetlere yürüyüş mesafesinde erişimi artırmak iddiasıyla Paris gibi kentlerde dillendirilen "15 dakikalık kent" sloganı sorunlara çare üretebilir mi? Sorulara kamuoyunda verilen cevaplar da, cevapların netliği veya müphemliği de değişkenken, geleceğin kentsel sorunları için bu cevaplara kaldırabileceklerinden fazla sorumluluk yüklemeden kamusal ve erişilebilir kent merkezi veya merkezlerinin imkânını düşünmek belki de başlangıç için yeterlidir.

Fotoğraf Bekir Dindar

LOREM
lorem ipsum
lorem
LOREM IPSUM
LOREM
BİR HAFTADIR BURANIN MÜPTELASI OLDUM
ARTIK MIS MIS
DİNLENME VE MOLA ALANI DEDİK YAA
KENTLİ OLMANIN GEREĞİ BU!
MERKEZ ÇOĞUL
EKLER

İLLÜSTRASYON: MERVE ÇAYIR - SERAY RUSÇUKLU

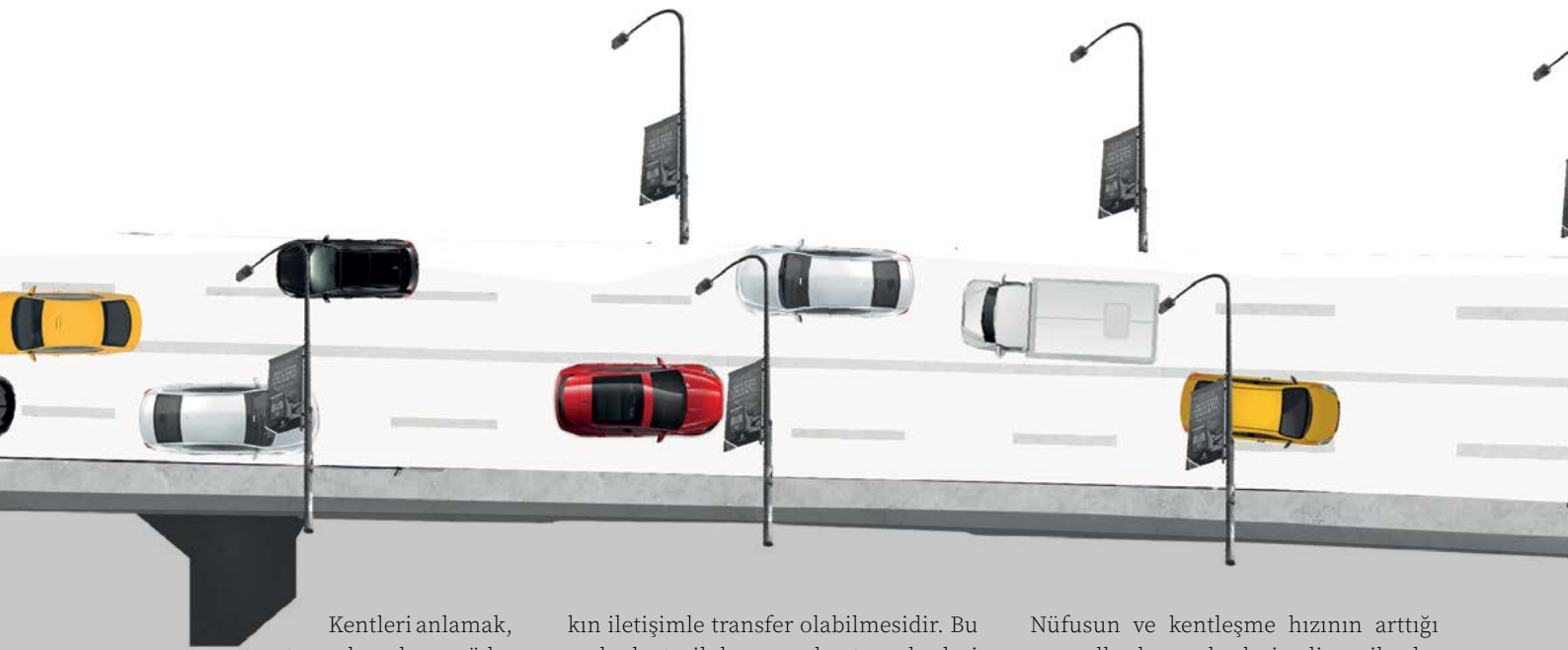
İnşaat Sektörü Kent Merkezlerini Nasıl Değiştiriyor?

Büyük ve Yeni Olan Her Zaman Daha mı İyidir?

Metropollerin çeperlerinde yaygınlaşan banliyöler, uydukentler, büyük alışveriş merkezleri ve altyapı projeleriyle el ele büyüyen inşaat sektörünün kent merkezlerine dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye kentlerinde de ayrı etkileri oldu. Detaylara indikçe ve merkezler "daha büyük ve yeni olana" kaydıkça anlamanın ve çözümün karmaşıklaştığını kabul etmemiz gereken bir meselenin yerel yönetimler için önemli bir sınav olduğu aşikâr. Ancak hem dünya hem Türkiye kentleri, ders çıkarılacak bir geçmiş kadar örnek alınacak deneyimler de biriktirdi.

Burcu Halide Özüduru*

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kentleri anlamak, tanımlamak, müdahale biçimlerini tartışmak ve kentsel sistemler hakkında araştırma yapmak, çoğunlukla kent merkezlerinin işleyişini anlamak ile ilişkili oldu. Kentlerin varlık sebebi zaman ve enerji kaybetmeden mal ve hizmetler ile bilginin yakın iletişimle transfer olabilmesidir. Bu nedenle, tarih boyunca kent merkezleri bu transferin en yoğun şekilde gerçekleştiği, en erişilebilir konumdaki yerlerdi. Sadece ticari değil dinî, endüstriyel, kültürel ve toplumsal merkezler olarak da her zaman etkileşim ve iletişim zincirlerinin odağı oldular.[1]

Nüfusun ve kentleşme hızının arttığı son yıllarda merkezlerin dinamik, devingen ve çok boyutlu yapısı, ideolojiler ve siyasalar ile sıkı ilişkisi, ekonomik, sosyal ve kültürel kalıplarla beslenmesi, ulaşım ve iletişimdeki yeni teknolojilerin yansıması ve diğer kentsel sistemlere baskın etkisi, kentsel büyü-

me kalıplarının da değişmesine neden oluyor. Bu nedenle, uydukentleşme ve yayılma (suburbanization and sprawl), kente yeniden dönme (back to the city) ve son yıllardaki terör ve pandemi gibi olaylar nedeniyle uydukentlere yeniden dönme (back to the suburb) gibi süreçleri ve etkilerini merkezler üzerinden takip edebilmek mümkün. Bu etkilerin konu olduğu çalışmalarda uydukentleşmeyle kentlerin yayılması; merkezlerin çepere kayması, alışveriş merkezlerinin ana tüketim mekânları olarak belirginleşmesi ve üretim-tüketim zincirini etkilemesi; gayrimenkul piyasalarında büyüme ile ortaya çıkan değişim ve yerel yönetimlerin özel sektör karşısındaki tutumları kent merkezlerinin mevcut ve gelecekteki durumunu belirliyor.[2]

Son yıllarda, konut, alışveriş, üretim ve sanayi aktiviteleri kent dışında yer seçmeye başladı. Ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerin daha da karmaşıklaştığı bu yer seçim tercihleriyle birlikte, kent merkezi işlevlerinin teknoloji merkezi, alışveriş merkezi, sanayi merkezi gibi kullanımlar üzerinden tekilleştiği ve mekânsal organizasyonun da kent içi sistemlerle tanımlanan merkezi yerler üzerinden ayrıştırıldığı bir döneme girildi. Fakat canlılığı ve yaya kullanımı yüksek, verimli ve etkin şekilde kullanılan bir kent merkezinin bu tip tekil kullanımlarla, yani sadece perakende ticaret, sosyokültürel aktiviteler ve çalışma alanları ile tanımlanması yeterli değil.

Merkezlerden çeşitli ölçeklerde ve farklı sosyal grupların da kullanabileceği rekreasyon alanları, açık kamusal ve yeşil alanlar sunması, kentlerin kültürel olarak en zengin, prestijli, kimlikli, özgün yerleri olması da bekleniyor. Kentler küresel ya da yerel ölçekte kent merkezlerinin özellikleriyle anılmalı, canlı kamusal mekânları ile ön plana çıkabilmeli.

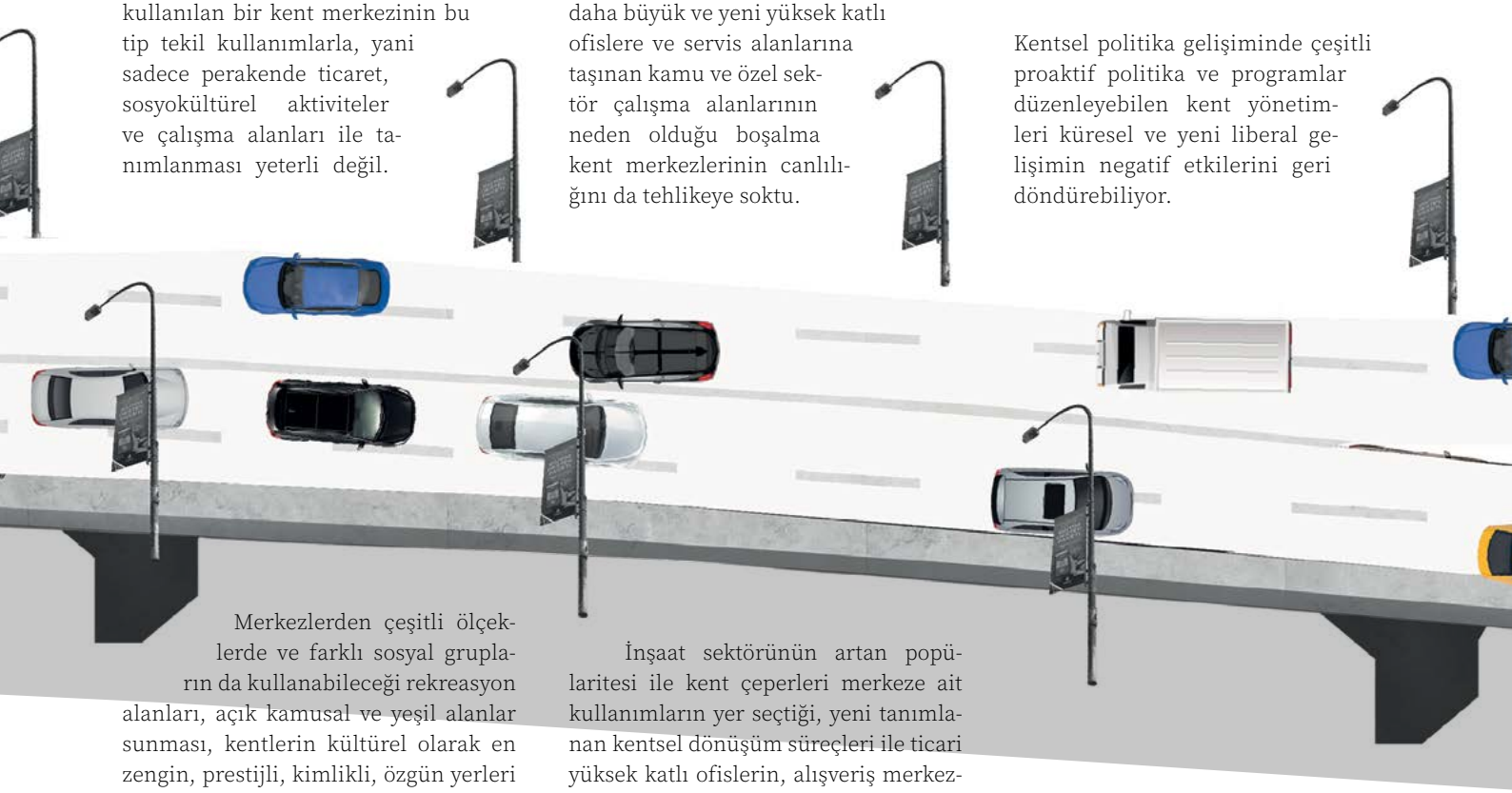
Ancak, 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de kent merkezleri ekonomik, fiziksel ve sosyal özellikleri açısından yeni bir imtihana girmektedir. 1980'li yılların sonunda önce konut alanlarının uydukentlere taşınması, dolayısıyla tüketicilerin merkezden uzaklaşması, kentsel hareketliliğin değişmesi; ardından 1990'lı yıllarda açılmaya başlayan ve 2000'lerde giderek yaygınlaşan büyük modern alışveriş merkezleri ile çoklu kullanımların aynı mekânda tüketiciye sunulması ve üretim-tüketim zincirinin yapısının farklılaşması merkezlerin canlılığını tehlikeye soktu. 2002 yılından bu yana Türkiye'de inşaat sektörünün gayri safi yurtiçi hâsıladaki payı arttı, kentler de proje odaklı inşaat aktiviteleri ile desteklenerek ve yayılarak hızlı bir büyüme eğilimine girdi. İnşaat sektörü sadece konut alanlarını değil, ticaret, ofis, kamu kurumları ve enerji tesisleri gibi büyük-ölçekli altyapı yatırımlarını da destekledi. 1990'dan 2016'ya yükselen kent nüfusunun payı da kırdan kente olan göç oranlarının artışı (yüzde 24) ile kentlerin büyümesinde etkili oldu. Tüm bu değişim ve yatırım ile kent çeperlerinde konumlanan daha büyük ve yeni yüksek katlı ofislere ve servis alanlarına taşınan kamu ve özel sektör çalışma alanlarının neden olduğu boşalma kent merkezlerinin canlılığını da tehlikeye soktu.

İnşaat sektörünün artan popülaritesi ile kent çeperleri merkeze ait kullanımların yer seçtiği, yeni tanımlanan kentsel dönüşüm süreçleri ile ticari yüksek katlı ofislerin, alışveriş merkezlerinin ve rezidansların konumlandığı alanlar oldu. Yeni merkeziliklerin tanımlanması ile kullanımları ve canlılığı kentten uzaklaştırmaya başladı. Bu durum ilkesel olarak yanlış planlama kararlarıyla da eşleştiğinde kent merkezlerinin prestijli, kimlikli, özgün özelliklerini yitirmesine, kent çeperinin de büyük, yeni ve kimliksiz "bina denizi" şeklinde büyümesine neden oldu.

Bu değişim çeşitli ölçeklerde hemen her büyükşehrin kent merkezinde yaşanmakta. Ancak, bilinçli ve hazırlıklı yerel yönetimler bu süreçlerin yavaşlamasını, çeşitli proje, program ve stratejiler ile geri dönüş imkânlarını sağlayabiliyor. Bu durum da sürekli yeniden inovasyon, yönlendirme, yaratıcılık ve tasarım geliştirme süreçleri gerektiriyor.

Türk kentlerinde de yerel ve merkezi yönetim ölçeğinde tanımlanabilen kent merkezi gelişim stratejileri örneklenebilir. Özellikle bazı kentlerdeki kentsel canlandırma proje ve programları, uzun süreli, kapsamlı ve katılımcı politika ve programlar ile başarılı örnekler oldu.[3] 1980'lerden bu yana yaşanan küreselleşme ve yeni liberal politikaların etkilerinin şekillenişi de bu örneklerin kent merkezlerinin başarı seviyelerini belirlemesinde önemli rol oynuyor.

Kentsel politika gelişiminde çeşitli proaktif politika ve programlar düzenleyebilen kent yönetimleri küresel ve yeni liberal gelişimin negatif etkilerini geri döndürebiliyor.

Örneğin, günümüzde bir ana ekonomik gelişim modeli olarak "iş geliştirme bölgeleri"ni (business improvement district programs) destekleyen modeller, ABD'deki "ana cadde programları" (main street programs), İngiltere'de sıralı yaklaşım (town-centers first)[4] ve perakende gelişimi için yapılan önerilerin bir fizibilite analizi ile ihtiyaç ve etki çerçevesinde değerlendirilmesi,[5] eski perakende gelişimlerinin açık alan konseptleriyle yeni bir tasarım anlayışına göre şekillenmesi, kamusal alanlara yapılan yatırımlar ve esnafa olan sübvansiyonlar, bazı Batı Avrupa ülkelerinde uygulamaya geçirilen yasal kontroller ile kentsel dönüşüm ve yeniden canlandırma projelerinin etkili bir şekilde yönetilmesi kent merkezleri için fırsat yaratan ve yaşanan köhneleşme/eskime sürecini geriye döndürebilen proje ve programlar oldu.[6]

Büyük kentlerde yaşanan değişim ve dönüşüm, diğer kentlere göre çok daha farklı şekilde gerçekleşmiştir. Bugüne kadar İstanbul'da geri dönüşü mümkün olmayan kent merkezi kayması kentin tüm kullanımlarını etkileyip değiştirdi.[7] Özellikle önce konut alanlarının ve ilişkili kullanımların daha sonra da Eminönü ve Tarihi Yarımada'nın Beyoğlu, Şişli ve Beşiktaş ilçeleri dışına kayması eski kent merkezinin bozulmasının en büyük nedenlerindendi. Benzer şekilde Ankara'da da izlenen kentsel politikalarla kent merkezi kullanımlarının, eskimiş alanların restorasyonu yerine boşaltılarak kent merkezi dışındaki yeni ve yüksek katlı gökdelenlerde yer seçmesi eğilimi, özellikle kamu kurum ve kuruluşlarının, başkenti başkent yapan elçiliklerin kent merkezi dışındaki gökdelenlere büyük masraflarla taşınması konut da dâhil olmak üzere başka kullanımlar ve çekici aktiviteler merkezde yer seçmediği sürece, kent merkezi için geri dönüşü mümkün olmayacak bir boşalmaya neden olacaktır. İzmir'de gerçekleşen ve birçok sivil toplum kuruluşu ve özel sektör iş birliği ile geliştirilen projeler ise, hem yeni açık ve kamusal alan kullanımları hem de erişimi kolaylaştıran kişisel ulaşım araçları ile daha sınırlı da olsa örnek olabilecek nitelikte.

Kent sakinlerinin merkezde yaşamayı tercih ettiği bir kent hem yaşanabilirliği yüksek hem de sunduğu kentsel hizmet imkânlarıyla örnek olabilir. İnşaat sektörünün kentlerin büyümesinde oynadığı rolün kent merkezleri üzerindeki baskısını azaltabilmek veya kontrol edebilmek ancak yerel yönetimlerin proaktif kentsel müdahaleleri ve stratejik yaklaşımları ile mümkün olacaktır. Bu nedenle, kent merkezi canlandırma projelerinin geliştirilmesi, merkezleri yeniden en prestijli, kimlikli, özgün yerler olarak öne çıkarabilmek ilkesel olarak öncelikli planlama hedefi olmalı. Böylece, kentlerin de markalaşma ve diğer kentlerden ayrışma kapasitesi özgün kimlikleriyle birlikte öne çıkacaktır.

Fotoğraf Bekir Dindar

Notlar

1 Leslie, T.F., Breandán, O.H. (2006) "Polycentric Phoenix", Economic Geography, 82(2), 167-192. Gruen, V. (1964) The Heart of Our Cities, The Urban Crisis: Diagnosis and Cure, Simon and Schuster, Inc., New York: NY.

2 Lang, R.E. (2003) Edgeless Cities: Exploring the Elusive Metropolis. Washington D.C.: The Brookings Institution. Guy, C.M. (1998) "Controlling new retail spaces: The impress of planning policies in Western Europe", Urban Studies, 35(5-6), 953-979. Moreno-Jimenez, A. (2001) "Interurban shopping, new town planning and local development in Madrid metropolitan area" Journal of Retailing and Consumer Services, 8(5), 291-298. Watson, S. (2009) The magic of the marketplace: Sociality in a neglected public space. Urban Studies, 46(8), 1577-1591.

3 Örneğin, İzmir için bkz. Ecemis Kilic, S., Aydogan, M. (2006) "A Public Participated Urban Conservation Project: İzmir-Kemeralti Historical City Center", Aegean Geographical Journal, 15: 61-71. Ankara için bkz. Tuncer M. (2013) "Ankara Historic City Centre Restoration Site Conservation Plan, its Characteristics, and Rationales for its Revocation". Journal of Ankara Studies 1(2): 10-34.

4 Yeni bir merkez kullanımı yatırımı (alışveriş, konaklama, konut vb.) yapıldığında öncelikli olarak kent merkezlerindeki boş alanların yatırım açısından değerlendirilmesi ve yatırımın yapılması için gerekli plan, program ve strateji çerçevelerinin kurulması.

5 Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) ya da Sağlık Etki Değerlendirmesi (SED) gibi değerlendirme süreçlerinin kapsanması.

6 Neamtu, B., Leuca, C.R. (2006) "Adapting the US main street philosophy and program to the Romanian urban context. Could it possibly work?" Transylvanian Review of Administrative Sciences, 18, 80-95. Robertson, K. A. (1997) "Downtown retail revitalization: A review of American development strategies" Planning Perspectives, 12, 383-401. Guy, C.M. (2007a) Planning for retail development. New York: Routledge. Guy, C.M. (2007b) "Is 'Demonstration of Need' necessary in retail planning policy?" Regional Studies, 41(1), 131-137. Guy, C.M. (1998). Davies, R.L. (1995) Retail planning policies in Western Europe. London: Routledge.

7 Ergun, N. (2010) "İstanbul kent merkezi yakın çevresindeki konut alanlarında kullanım ve kullanıc farklılaşması", İTÜ dergisi/a, 9(1), 167-180.

DEPREME YENİLME,
RİSK DURUMU CEBİNDE!

Depreme Yenilme Mobil Uygulaması ile evinizin ve yakınınızdaki evlerin risk durumunu kolayca ücretsiz öğrenin.

DEPREME YENİLME

HEMEN İNDİR!

Google Play 'DEN ALIN

App Store'dan İndirin

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Bimtaş

www.bimtas.istanbul

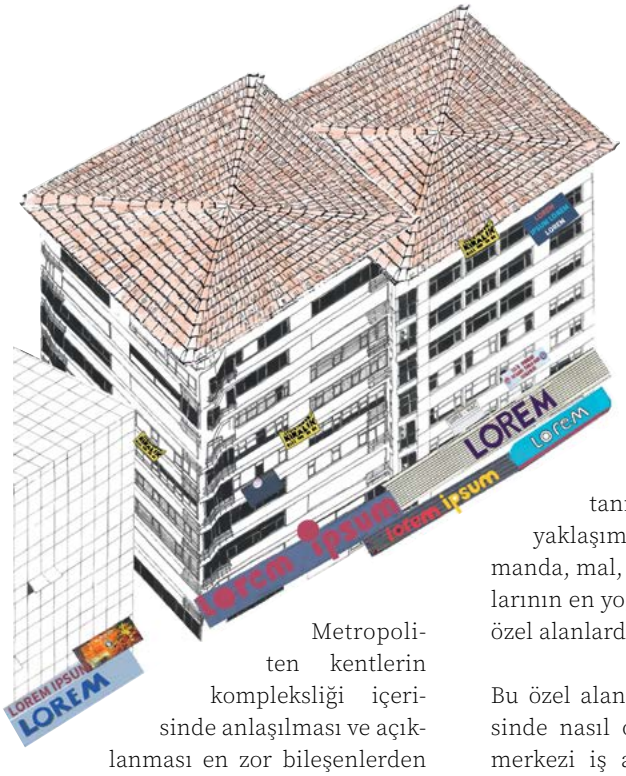
16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Merkezi İş Alanları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme*

Kent merkezlerinin nabzının attığı alanlar ilgili yazında merkezi iş alanları olarak isimlendiriliyor. Bu alanların kentsel yerleşim tarihinde kendine özgü köklü bir gelişim hikâyesi var ve Türkiye kentleşmesinin de geçmişi ve bugünü bu hikâyede azade değil. İstanbul gibi metropollerin merkezi iş alanlarındaki sorunlara hem tarihsel hem de güncel yanlarıyla bakıyoruz.

Tolga Levent ·

· Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Metropoliten kentlerin kompleksliği içerisinde anlaşılması ve açıklanması en zor bileşenlerden birisi, merkezi iş alanları. Sahip olduğu hizmet faaliyetleri ile kent ve yakın çevresindeki ekonomik süreçleri yöneten ve yönlendiren bu özelleşmiş alanlar, barındırdığı sosyal ve kültürel faaliyetlerle de kentteki gündelik yaşam örüntülerini etkilemekte.[1] Tüm bu faaliyetler, merkezi iş alanlarını, iş yeri-konut ilişkileri sistemi içerisinde en önemli varış noktalarından birisi yapmaktadır. Ancak merkezi iş alanlarını, sadece insanların yöneldiği alanlar olarak tanımlamak indirgemeci bir yaklaşım olur. Bu alanlar, aynı zamanda, mal, para, bilgi ve haber akımlarının en yoğun biçimde gerçekleştiği özel alanlardır.[2]

Bu özel alanların tarihsel süreç içerisinde nasıl oluştuğunu irdelemek de merkezi iş alanlarını anlamanın bir yolu. Kent merkezleri ile eşleşen mal ve ürünlerin değişimi gibi faaliyetler, neolitik yerleşmeler ile ortaya çıkmış olsa da, neolitik yerleşmelerde özelleşmiş bir merkez alanının varlığından bahsetmek çok olanaklı değil. Söz konusu faaliyetler, bazen dar sokaklarda bazen yerleşme dışındaki geniş alanlarda gerçekleştirildi. Yunan kentlerinin agorası, kent merkezlerinin ilk belirgin örneği. Başlangıçta agoralar, sosyal, politik, dinî ve ticari faaliyetlerin yoğunlaşma alanı olsa da, tarihsel süreç içerisinde, ticari faaliyetler ön plana çıktı ve agoralar kentte üretilen ya da kent dışından gelen malların satıldığı bir merkez hâline geldi.[3] Birden çok agoranın bulunduğu bazı önemli kentlerde, benzer ticari faaliyetlerin farklı agoralarda kümelendiği ve uzmanlaşmış agoralar üzerinden bir çeşit merkezler sisteminin oluştuğu gözlemlenir hâle geldi.[4] Yunan kentlerindeki agora, Roma kentinde foruma dönüştü. Yunan ve Roma kentini de ayıran temel farklılıklardan birisi olan ölçek farklılığı, agora ve forumu da birbirinden ayırır.[5] Roma kentlerinin birbiri ile kurduğu ticari ilişkilerin yoğunluğuna bağlı olarak ortaya çıkan bu ölçek farklılığı, sınırlı sayıda Yunan kentinde gözlemlenen uzmanlaşmayı, Roma

* Bu çalışma, Tolga Levent tarafından yazılmış "Kent Merkezi ve Planlama" isimli çalışmanın yeniden ele alınması ile oluşturulmuştur. Bkz. Levent, T. (2020). Kent Merkezi ve Planlama. S.S. Özdemir, Ö.B. Özdemir Sarı ve N. Uzun (Der.) Kent Planlama (2. Baskı) içinde (s. 193-212), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

kentleri için yaygın bir nitelik hâline getirdi; bazı Roma kentlerinde et, balık, sebze için özel forumlar ortaya çıktı.[6] Orta Çağ kentinde pazar alanı, kentin etrafında geliştiği bir odak noktasıdır. Pazar alanlarında, genellikle hane halklarının kendi ihtiyacı için ürettiklerinden arta kalan mal ve ürünler ticarete konu olmuştur. Bazı Orta Çağ kentlerinde ana eksene bağlanan ikincil uzantılarda ve kent girişlerindeki açık alanlarda ticari faaliyetler gözlemlenmiş olsa da, pazar alanı ticari faaliyetlerin temel yoğunlaşma alanıdır.[7] Olumsuz iklim koşullarından kısmen korunmayı sağlayan üst örtüler, pazar alanlarının kent içerisindeki konumunu daha da güçlendirmişti. Rönesans ve Barok kentlerinde, konut ve ticari faaliyetlerin yürütüldüğü iş yerleri belirgin bir biçimde birbirinden ayrışmaya başlar.[8] Aynı zamanda vitrinlerde cam kullanımının yaygınlaşması, dükkânların giderek modern formlara yaklaşmasına neden olur; bu vitrinleri güvenle incelemeye olanak sağlayan kaldırımlar ile birlikte alışveriş caddeleri oluşmaya başlar.[9] Bu dönemin sonlarında ortaya çıkan iki veya üç katlı alışveriş galerileri, her hava koşulunda güvenle alışveriş yapmaya olanak sağlayan yeni kentsel ortamlar olmuşlardır. Sanayi Devrimi sonrasında, hem üreticilerin hem de hızla büyüyen kentlerde artan nüfusun talepleri ile çeşitlenmeye başlayan ürün ve hizmetler, kent merkezlerinin önemli bir değişim geçirmesine neden oldu. Yeni inşaat teknolojisi ile ortaya çıkan gökdelenler, üretici hizmet faaliyetlerinin tercih ettiği birimler hâline geldi ve kent merkezlerindeki ciddi yoğunlaşmayı tetikledi.[10] Aynı dönemde bölümlü ve çok katlı mağazaların ortaya çıkması da bu yoğunlaşmaya destek olmuştur. Kent merkezleri bu dönem ile birlikte ölçek olarak büyümeye ve merkezi iş alanına doğru dönüşmeye başlar.

Merkezi iş alanları hemen hemen her türlü hizmet faaliyetini içerir. Bu özel alanlarda bir tüketici hizmet faaliyeti olarak perakende ticaretin çok yoğun bir biçimde bulunması nedeniyle, birçok çalışma bu faaliyetleri merkezi iş alanlarının en önemli bileşeni olarak ele alır.[11] Perakende ticaret kentin farklı konumlarında da gözlemlenir, ancak üretici hizmetler çok yüksek oranlarda merkezi iş alanlarında yer seçmektedir. Bu çerçevede merkezi iş alanının temel bileşeninin, üretici hizmetler olduğunu söylemek yanıltıcı olmaz. Bu hizmetler, üretim, değişim ve tüketim süreçlerine yönelik karar alma, denetim ve eşgüdüm işlevini taşıyan; iş organizasyonlarının performanslarını ve üretim çıktılarının değerini arttırmaya yönelik özel bilgi sağlayan hizmetlerdir ve hizmet sundukları ekonomik faaliyete bilginin yeniden üretimi ve yeniden organizasyona dayalı bir çeşit danışmanlık hizmeti vermektedirler. Bu sayede, iş sürecine nitel katkılar sunar ve bu faaliyetlerdeki karar verme sürecini desteklerler.[12]

Üretici hizmetleri iki alt sınıf altında incelemek mümkün. Finansal hizmetler alt sınıfı, finans, sigorta, gayrimenkulle ilgili hizmetleri ve benzerlerini içeriyor. Üretici hizmetlerin ikinci alt sınıf ve merkezi iş alanlarının tanımlanması için daha kritik olan iş hizmetleri ise, pazarlama, reklamcılık, danışmanlık, müşavirlik, araştırma-geliştirme ve benzeri hizmetleri kapsamakta.[13]

Üretici hizmetler birincil tüketicilerinin konumlarının belirsiz olması nedeniyle, kentsel mekânda en erişilebilir konumları, yani kent merkezlerini tercih etmekte.[14] Tarihsel olarak ulaşım altyapısına ve türlerine yapılan yatırımlara koşut ortaya çıkan yüksek erişilebilirliğe sahip bu merkezi konumlarda yer seçen üretici hizmetler, hizmet ve tüketici arasındaki mekânsal ilişkiler sırasında ortaya çıkan ulaşım maliyetlerini azaltma olanağı bulur. Üretici hizmetler ve bu hizmetlerin tüketicileri kent merkezlerinde bir araya geldiğinde, özellikle iş hizmetlerinin işleyişi için önemli olan stratejik tavsiyeyi birincil tüketicilere yüz yüze iletişim ve etkileşim ile kolayca aktarma olanağı ortaya çıkar. Bu iletişim ve etkileşimler, kent merkezlerini bilgi yoğun alanlar hâline getirir ve tüm benzer faaliyetlerin bu alanlarda bir arada olma ve kümelenme eğilimini arttırır.[15] Kent merkezinde birbirine benzer veya birbirini destekler nitelikteki üretici hizmet faaliyetlerinin kümelenmesi, tüketici açısından, ürün ve hizmet çeşitliliğinin elverişli hâle gelmesini sağlar.[16]

Tüm bu komplekslik, merkezi iş alanlarını, Türkiye'deki gibi metropoliten kentler için, birçok planlama problemini içeren özel alanlar hâline getiriyor. Bu problemleri beş alt başlık altında ele almak mümkün. Merkezi iş alanları ile ilgili birinci problem alanı, bu alanlarda hizmet faaliyetlerinin çok yoğun olması ve bu yoğunluğun başka kentsel kullanımların, özellikle konut kullanımlarının, bu alanlarda var olmasına genellikle izin vermemesi. Ancak bu alanlardaki sınırlı konut kullanımları, bu alanları özellikle gece saatlerinde, kullanılmayan, ıssızlaşan ve güvenlik sorunları yaşanan alanlara dönüştürmekte. Bir diğer problem alanı, merkezi iş alanlarının belirli kısımlarında ve bu alanları saran geçiş bölgelerinde niteliksiz kentsel çevreler ve düşük yaşam kalitesi. Bu alanlarda yaşayan düşük gelir gruplarının, bu alanların fiziksel niteliklerini arttırmaya yönelik yatırım yapacak koşulları olmaz. Bu, alanlarda kentsel mekânın kalitesini arttırmaya yönelik kentsel dönüşüm ve kentsel sağlıklaştırma projelerinin gündeme alınmasını gerektirir. Kentsel ulaşım ile ilgili problem alanı, merkezi iş alanları ve yakın çevrelerinin ulaşım altyapısının genellikle yetersiz olması. Bu durum, yolculuk sürelerini uzatan trafik sıkışıklıklarına yol açar ve yetersiz otopark alanları özel araç kullanıcılarının bu alanlara yönelmesini olumsuz etkiler. Üstelik ulaşım altyapısını iyileştirmek için uygun ve yeterli alanın bulunmaması, bu sorunun çözümünü zorlaştırır ve toplu taşıma güzergâhları, durak noktaları, yayalaştırma gibi konuları içeren geniş kapsamlı bir ulaşım planlamasını zorunlu kılar. Bir diğer problem alanı teknik altyapının sunumu ile ilişkili. Merkezi iş alanlarındaki yoğun ve sıkışık yapı, bir yandan teknik altyapıya yönelik talepleri arttırırken diğer yandan merkezi iş alanındaki etkinlikler için bir gereklilik olan teknik altyapı uygulamalarını gerçekleştirmeyi zorlaştırır. Ancak merkezi iş alanları ile ilgili asıl önemli planlama problemi, farklı kentsel işlevler ile çevrelenmiş bu özel alanların hangi yöne ve hangi nitelikte geliştirileceği problemidir. Tüketici hizmetlerini kent çeperine yakın noktalara doğru dağıtan alışveriş merkezlerinin ve bazı tüketici hizmetleri giderek daha az görünür hâle getiren e-ticaretin ön plana çıkmaya başladığı bir bağlam içerisinde, bu gelişmeyi sağlıklı bir biçimde bünyesine kabul edecek kentsel dokuların üretilebilmesi için merkezi iş alanlarını çevreleyen alanların planlı ve programlı bir biçimde dönüştürülmesi gerekiyor.

Fotoğraf Bekir Dindar

Tüm bu problem alanlarının çözümü ile ilgili tutarlı planlama kararları üretebilmek için, öncelikli olarak, hizmet faaliyetleri ve fiziksel yapı arasındaki ilişkileri dikkate alan bir anlayış geliştirmeli. Bu sürecin ilk adımlarından biri merkezi iş alanlarındaki işlevsel yapının ortaya konulması: İşlevsel yapının bileşenleri, farklı hizmet faaliyeti kümelerinin hâkim olduğu merkez alt-bölgelerine karşılık gelir. Bu alt-bölgelerin tespiti görece zor ancak merkezi iş alanına yönelik mekânsal düzenlemeler için de gerekli. Çünkü her faaliyet bileşeni, farklı kentsel çevreler talep edebilmekte. Söz gelimi, gastronomi hizmetlerinin yoğun olarak bulunduğu merkez bölgelerinde nitelikli yaya mekânları oluşturmak tutarlı iken; dayanıklı tüketim mallarının perakende satışının yoğunlaştığı merkez bölgeleri, güçlü ulaşım bağlantıları ve otopark alanları gerektirebilir. Ancak Türkiye'deki kentsel planlama pratiği, merkezi iş alanları için yeni mekânsal düzenlemeler önermek yerine, mevcut eğilimlerin sürdürülmesini temel strateji olarak benimsiyor. Bu eğilimlerin ötesine geçen planlama önerileri ise, genellikle, merkez gelişimini destekleyecek ulaşım kararları, yoğunluklar ve diğer arazi kullanımlarını göz ardı ettiği ve uygulama açısından kritik önemde olan yasal çerçeve, planlama araçları, katılım gibi konuları bütüncül bir biçimde dikkate almadığı için hayata geçirilemiyor. Oysa bu mekânsal düzenlemeler, sadece hizmet faaliyetlerinin yer seçtiği kentsel çevrelerin oluşturulmasını değil, farklı birey ve grupların merkezi iş alanlarındaki fiziksel varoluşunu destekleyerek kentin temel niteliği olan kamusallığın üretilmesini gündemine aldığında daha da önemli hâle gelecek ve Türkiye'deki planlama pratiğine yeni açılımlar sağlayabilecek.

Notlar

1 Mayer, H.M. ve Kohn, C.F. (Der.) (1959). Readings in Urban Geography. Chicago: University of Chicago Press. Nelson, H.J. (1969). The Form and Structure of Cities: Urban Growth Patterns. Journal of Geography, 68(4), s. 198-207.

2 Osmay, S. (1998). 1923'den Günümüze Kent Merkezlerinin Dönüşümü. Y. Sey (Der.), 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde (s. 139-154). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

3 Wycherley, R.E. (1993). Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

4 Zucker, P. (1959), Town and Square: From the Agora to the Village Green, New York: Columbia University Press.

5 Taşçı, H. (2014), Bir Hayat Tarzı Olarak Şehir, Mekân, Meydan, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

6 Morris, A.E.J. (1994), History of Urban Form, Dorchester: Pearson Education Limited.

7 Zucker, 1959.

8 Morris, 1994.

9 Girouard, M. (1985), Cities and People, New Haven: Yale University Press.

10 A.g.e.

11 Kivell, P.T. ve Shaw, G. (1980), "The Study of Retail Location", A.J. Dawson (Der.), Retail Geography içinde (s. 95-155). New York: John Wiley and Sons. Dawson, J.A. (1983). Shopping Centre Development. London: Logman. Davies, R.L. (1984), Retail and Commercial Planning. London: Croom Helm. Brown, S. (1987). An Integrated Approach to Retail Change: The Multipolarization Model. The Service Industries Journal, 7(2), 153-164. Brown, S. (1993). Retail Location Theory: Evolution and Evaluation. International Review of Retail, Distribution and Consumer Research, 3(2), 185-229.

12 Gottmann, J. (1976), Şehirsel Merkeziyetin Gelişmesi, Çeviren N. Özgüç, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2087 (Coğrafya Enstitü Yayın No 80).

13 Stein, R. (2002), Producer Services, Transaction Activities and Cities: Rethinking Occupational Categories in Economic Geography. European Planning Studies, 10(6), s. 723-743.

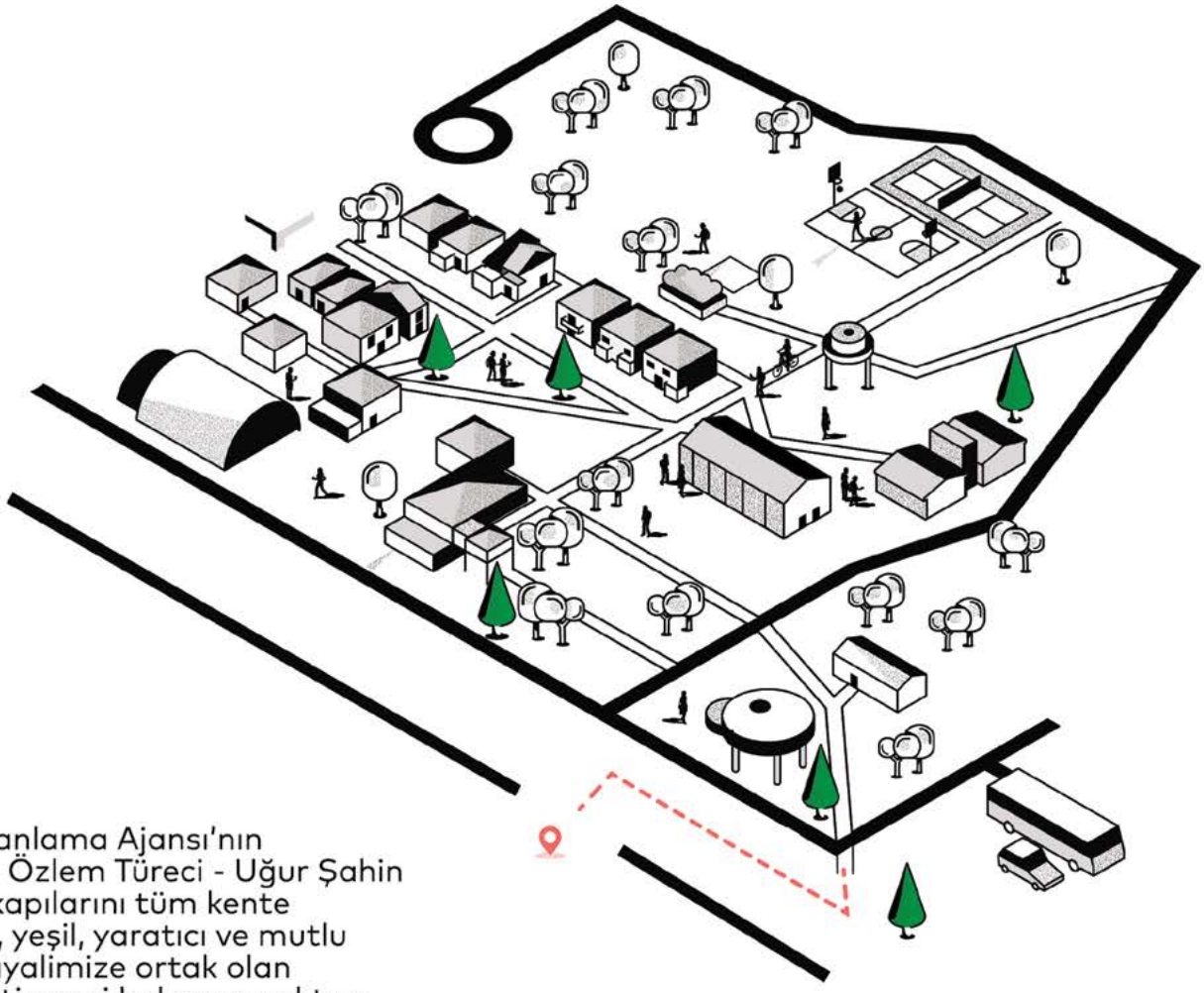
14 Airoldi, A., Janetti, G.B., Gambardella, A. ve Senn, L. (1997), The Impact of Urban Structure on the Location of Producer Services, The Service Industries Journal, 17(1), s. 91-114.

15 Bryson, J., Keeble, D. ve Wood, P. (1993), The Creation, Location and Growth of Small Business Service Firms in the United Kingdom, The Service Industries Journal, 13(2), s. 118-131.

16 Mayer ve Kohn, 1959

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

Çok yakında buluşuyoruz.

İstanbul Planlama Ajansı'nın Florya'daki Özlem Türeci - Uğur Şahin Yerleşkesi kapılarını tüm kente açıyor. Adil, yeşil, yaratıcı ve mutlu İstanbul hayalimize ortak olan herkesi kentin yeni buluşma noktası

İPA Kampüs'e bekleriz.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul
ipaistanbul
ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

YUVARLAK MASA

Transformatör, Tiyatro Sahnesi, Kaos ve Yankı Odaları

İstanbul'un Kent Merkezlerinin Ortaya Çıkışı ve Olası Gelecekleri

Çalışma alanlarıyla meskenlerin giderek örtüşmesinin pandemiyle normal hâle gelmesi, merkezdeki ofis ihtiyacının ve talebindeki dalgalanma, henüz dinecek gibi gözükmeyen konut ihtiyacındaki artış gibi gelişmelerle planlama açısından yeni yaklaşımların sürekli tartışıldığı bir süreçteyiz. Bununla birlikte kent merkezindeki işlevler ve özellikle kamunun buradaki rolü de değişmekte. Bu kapsamda gelecekte, özellikle de İstanbul'da nasıl bir kent merkezi olacağı, farklı merkezler ve birbirleriyle ilişkileri, İstanbul'da bu sürecin nasıl ilerleyeceği üzerine İBB İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanı Gürkan Akgün kolaylaştırıcılığında Prof. Dr. İclal Dinçer, Prof. Dr. Mine Eder ve Prof. Dr. Murat Güvenç ile birlikte bir tartışma yürüttük.

Fotoğraf Elif Sidar Ökdemir

Gürkan Akgün · Bu tartışmayı kent merkezinin değişen anlamı, İstanbul'da kent merkezi/merkezleri –tabii ki tek merkezli bir şehirden bahsetmiyoruz– gelişim tarihsel olarak nasıl oldu, merkezlerin bugünkü anlamı, rolleri, işlevi nedir ve gelecekte bir kentin merkezi nasıl bir işlev kazanabilir gibi bir tartışma üzerinden yürümeyi planlıyoruz. Bu nedenle İstanbulla bağını kurarak genel bir merkez tartışmasıyla başlayabiliriz.

Murat Güvenç · Tartışmaya "İstanbul yapısında bir kentte merkez ne anlama gelir?" sorusuyla başlayabiliriz. İstanbul'u merkez bakımından diğer şehirlerden ayırt edici kılan, iki önemli nokta var. İlki; üç ayrı coğrafi bileşenden oluşan İstanbul'un tipik bir Güneydoğu Avrupa kenti niteliği taşımaması. Kırılgan ekolojisine rağmen Marsilya ve Venedik-Trieste ile birlikte Avrupa'nın üç önemli geçit kentinden biridir. Tuna havzasının dünya ekonomisine çıkışını denetler. Ne var ki, Haliç ve Boğaz'ın üç büyük coğrafi bileşene ayırdığı İstanbul'un en erişilebilir kesimlerde merkez faaliyetlerinin gelişmesine elverişli düz alanı sınırlıdır. Bu nedenle merkez üç yakaya en erişilebilir konumda olan tarihi yarımada üzerinde gelişmiştir. 1950'ye kadar İstanbul'un Osmanlı Dönemi'nde şekillenen mekânsal çerçeve içinde kaldığı, 19. yüzyıldaki hızlı büyümeye rağmen kent makroformunun fazla değişmediği, doğu ve batı yönündeki banliyölere rağmen Boğaz'ın önemini koruduğu gözlenir. İstanbul'un üç yakasının birbirinden "fazla geniş ve derin" sularla ayrılması nedeniyle Anadolu ve Beyoğlu yakalarının merkezi kesimlere erişimi sınırlıdır. Bu kopukluk nedeniyle merkez faaliyetleri Beyoğlu ve Anadolu yakalarına zaman içerisinde, gecikmeli olarak yerleşmiştir. İstanbul'un merkezi problematiği sanırım genelde bu coğrafi bağlam içinde tartışılabilir. Zannediyorum plancılar da zaten İstanbul'u bu çerçevede konuşmuşlar.

Gürkan Akgün · Merkezin işlevleri, neden tarihi yarımadadan karşıya sıçrıyor? Sonra Şişli hattından Maslak'a doğru akan bir merkez gelişiyor? Tabii yüzyılın başındaki işlevleri, sonra değişen işlevleri ve alt merkezlerle birlikte nasıl değiştiğini de tartışabiliriz.

İclal Dinçer · Merkez, Beyoğlu'na geçmesinin ardından Şişli üzerinden Maslak aksına doğru devam etti. Maslak aksı bir anlamda korniş yol olarak da tanımlanan Boğaz'ın paralelinde gelişmiş olan bir akstır. Bu aslında literatürde çok yazılan bir şey. Maslak aksının gelişmesi, Şişli'nin büyümesi, ofis hizmetlerinin özellikle orada karşılanıyor olması, 1980 sonrası küreselleşme ve değişen hizmet sektörü anlamındaki hikâyesi, hep o aks üzerinden yazıldı. Ama ben daha çok şuna dikkat çekmek istiyorum: 1950'lerden sonra, özellikle de 70'lerden sonra E-5 aksının üzerindeki küçük köy merkezleri birer odak olarak gelişmeye başladı. Yani sanayinin çeperlere doğru yerleşmesiyle birlikte, bu köy merkezler de bugünün merkezleri hâline gelerek alt merkezler olarak karşımıza çıktı. Bu nasıl oldu? O köyün altyapı olanaklarından yararlanmak için çeperde gecekondu, hisseli ifrazlı parsel gelişimi ve giderek de kooperatiflerin o köyler çevresinde gelişmesiyle büyüme başladı. 2000'lere doğru geldiğimizde ise bunlar altyapısı olmadan gelişen merkezler olarak karşımıza çıktı. Tarihi yarımada, Beyoğlu ve Maslak aksı bir anlamda daha kentli bir ortamda bize merkez sunarken, köyler üzerinde gelişen merkezlerin altyapıları yoktu. Dolayısıyla böyle bir tasnif üzerinden de bugün İstanbul'un merkezlerini okumak mümkün. 1980 Planı ile merkezlerin içinden daha büyüyenleri seçilerek alt merkez olarak geliştirmek üzere ilk plan önerisi geliştirdi. Bundan sonraki plan önerileri -hem 94 Planı'nda hem de 2009 Çevre

Düzeni Planı'nda- hep İstanbul'un ana merkezinin çeperlere doğru desantralizasyonu ve alt merkezler olarak gelişmesi planlandı. Dolayısıyla Güvenç'in söylediği gibi tarihsel ve de coğrafyanın belirleyiciliğinin ötesinde, ulaşım ilişkileri, E-5'in oluşması ve onun üzerindeki köy merkezlerinin altyapısız olarak gelişmesi de İstanbul'un merkez tarihinin bir parçasıdır diye düşünüyorum.

Murat Güvenç · İstanbul'un 19. yüzyıldaki gelişme süreci merkez dinamiğini anlamak açısından önemli. 16 ve 19. yüzyıllar arasında nüfus genelde 300.000-450.000 bandında değişmiş olmalı. 1838'de İngiliz Ticaret Anlaşması ve ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun eski rejiminden yeni idari rejime geçişi, müsadere hakkının ortadan kalkması, serbest dış ticaret gibi gelişmeler ile 1832'de 330.000 olan şehir nüfusu, 1907'de 1 milyon 200 bine yükseliyor. Bu süreçte altyapı sıkıntıları yükseliyor, Terkos şirketinin katkısı sınırlı. Ve bu durum büyük bir yoğunluk artışına yol açıyor. Nitekim 1870'lerde İstanbul'a gelen bütün seyyahlar denizden İstanbul'un manzarasına hayranlıklarını ve karaya ayak bastıklarındaki karşılaştıkları karmaşa ve yoğunluğu vurgularlar. Edmondo de Amicis'in İstanbul'a varışını anlattığı metni Galata'daki yoğunluğa ilişkin çarpıcıdır. Bu metinde Tophane'den başlayıp tersaneye uzanan tek düz aks eski Galata, Cadde-i Kebir üzerinde aklınıza gelebilecek her türlü faaliyetin (otel, berber, kasap, kömür depo, hamam, bankalar, sigorta şirketleri, nakliyat şirketleri hamallar, yankesiciler, simsarlar vb.) iç içe geçtiği kaotik bir toplumsal peyzaj anlatılır. Galata'yı bu yoğunluktan kurtarmanın imkânı yoktur çünkü bu hattın uzantıları iktisadi faaliyetler açısından hiç çekici değildir. Fransız mühendis Eugene-Henri Gavand'ın bir tünelle Galata'yı Tepebaşı'nda ki su ayrım hattına bağlaması, İstanbul'un merkez dinamiğini şekillendiren bir dönüm noktasıdır. 500 metrelik Tünel, 70 kotundaki Hatt-ı Bâlâ'ya bu funiküler İstanbul'a günümüze dek tüketemediği merkez gelişme alanı kazandırmıştır. Şehir; bu hat üzerinde suya erişimi mükemmel, drenaj problemi olmayan 150-200 yıl kullanılabilecek merkez gelişim aksını kazanmıştır. Tünel'in ardından Galata da yer alması zorunlu olmayan faaliyetlerin (mesela büyük mağazalar) Galata Cadde-i Kebir'ine taşınması (bugünkü İstiklal Caddesi) Galata'daki sıkışıklık sorununu hafifletir. İstanbul'da merkezi iş alanı dönüşerek yeniden geni bir gelişim sürecine girer.

Gürkan Akgün · Merkez bir anlamda yoğunlaşmanın olduğu, ticari faaliyet ve üst düzey hizmetlerin bulunduğu alan. Buraya erişilebilirliğin de yüksek olması lazım. Buranın bir kesişim noktası olması, alternatif merkezlerle ve alt merkezlerle de eklemleniyor olması lazım. Peki, buraya anlamını veren kullanıcısı kimdir, hangi kimlikten, hangi sınıflar burayı kullanır? Bir önceki yüzyılın başından bugüne, nasıl bir kullanıcısı var?

Mine Eder · İstanbul'u klasik bir mega kentin oluşumu ve dünya ekonomisindeki merkezlerin oluşumunun bir parçası olarak görüyorum. Bu bakış, "Mega kentler nasıl oluşur?" sorusunu getiriyor. Bu da en hızlı metalaşmanın ve piyasalaşmanın olduğu yerlerde olur. O yüzden de bu merkezler ticari olarak mallarınızı en rahat getirip ekonomik aktivite kurabildiğiniz yerlerdir. Bu ekonomik aktivite burada büyüme yaratır ve nüfus patlar. Bu tabi inanılmaz bir altyapı problemi yaratır. Bir yandan şehir büyüdükçe, şehrin çeperleri de büyüyor. Daha uzaktan insanları o merkeze bağlama zorunluluğunuz oluyor ki o ucuz emeği şehrin merkezine taşıyın. Dünya bir yandan zenginleşiyor, bir yandan iş olanağı artıyor, bir yandan da kentsel yoksulluk artıyor. Merkez bu şekilde küreselleşme ve finansallaşmayla tüketim normlarının patladığı yere dönüşüyor. Peki tüketim dinamiklerini kim karşılayacak? Kentin çeperine doğru giden yoksullar. Dolayısıyla çok çelişkiler içeren bir durum.

"Merkez ne?", "Merkezi kim oluşturuyor?", "Nasıl oluşturuyor?" sorularından öte, merkezi besleyenlerle bu merkezin sefasını süren insanlar arasında o kadar büyük bir farklılık var ki –kentsel eşitsizliğin yeniden feci şekilde üretilmesinden kaygı duyduğum için aslında– çok ciddi bir çatışma alanı olduğunu düşünüyorum. Bu özellikle 2000'li yıllardan sonra inanılmaz hızlandığı için çok daha çarpıcı. Yoksa gecekondulaşma döneminde de vardı. Bu İstanbul'a özgü değil, mega kentler dediğimiz birçok yerde olan şeyler.

Murat Güvenç · Kente dışarıdan ve içeriden, iki türlü bakmak mümkün. Ben içeriden bakmaya çalışacağım Fernand Braudel'in Maddi Uygarlık ve Kapitalizm'in kentlerle ilgili bölümünde şehirler küresel yüksek gerilimi gündelik yaşamın alçak gerilimine indirgeyen transformatörlere benzetilir. Transformatör mecazı, kentin küresel ile yerel arasındaki arayüz niteliğini öne çıkarır. Bu eklemlenme işlevi ağırlıkla kent merkezlerinde düzenlenir. Örneğin İstanbul'un küresel bağlantıları Maslak'taki bankalar, sigorta şirketleri, uluslararası hukuk büroları, müşavirlik firmaları, mühendislik firmaları, danışmanlık firmaları üzerinden yönetilir. Küresel dünyanın herhangi bir noktasında gerçekleşecek projeler bu

kesimlerde tasarlanıp örgütlenir. Ama şehir merkezinin bir de gündelik hayatta, yerellikle ilgili yönü var. Çok seyrek yapılan uzmanlaşmış perakendecilik de en merkezi kesimlerinde örgütlenir. Çürüyebilir emtia değerlendirme dışı tutulursa, rutin gündelik alışveriş çeperde ikamet alanına yakın yer seçer. İstanbul'da üç yakanın ağırlık merkezinde, en erişilebilir, yol kavşaklarında yakın alt merkezler oluşmuştur. Anadolu Yakası'nda Kozyatağı-Ümraniye. Beyoğlu yakasında Şişli-Mecidiyeköy. İstanbul yakasında Topkapı Bayrampaşa bu tür alt merkezlerdir.

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

Gürkan Akgün · Buradan planlamayla ilişkisini kuracak olursak; 2009 Çevre Düzeni Planı'nda merkezler ve alt merkezler üzerine bir kurgu var. Bir Merkezi İş Alanı (MİA), MİA'nın altında birinci derece merkezler, ikinci derece merkezler ve alt merkezler var. MİA'nın yoğun bir iletişim talebi var ve bu ulaşım talebi kente çok büyük bir yoğunluk getiriyor. Bunu alt merkezlere paylaştırmak, bir anlamda da oralara kendine özgü roller vermek, hatta bazılarını daha altta tutmak gibi kararlar vardı. Ama merkezi idarenin ana kararlarıyla bu planın ana kurgusu biraz bozuldu. Biraz bunu konuşmak isteriz; bu ne kadar çalıştı, nasıl bozuldu? O plan kararları doğru muydu? Bugüne geldiğimizde nasıl bir planlama yapmak gerekir? Üst ölçekli planlama yapmak gerekirse bu merkezler kademelenmesini nasıl kurgulamak lazım?

İclal Dinçer · Planlamanın da arka planı önemli. Güvenç'in bahsettiği Bayrampaşa da benim dile getirdiğim o köy merkezinden türemiş, altyapısı olmadan büyüyen merkezlerden biri. Sadece o köy merkezleri büyümedi, aynı zamanda da lineer olarak E-5 üzerinde hem doğu yakasında hem batı yakasında gelişen bir merkez tipi de ortaya çıktı. Dolayısıyla böyle bir gerçeğimiz var. Bunlara merkez demek mümkün olmasa da şehrin kuzeyinden insanların talebini karşılayan ofis vb. gibi çeşitli sektörler yerleşti. Bu da İstanbul'un kendine özgü bir merkez modeli olarak hep planlamanın bir sorunu olarak gündeme gelmiştir. Ve denmiştir ki; lineer gelişmeyi durduracak birtakım tedbirler alalım ve merkezleştirelim. O da kendiliğinden oluyor, biraz önce dile getirilen gibi kesişim yolları odaklaşmaya, merkezileşmeye başlıyor, Ümraniye, Ataşehir gibi. Başka türlü bir tasnif de yapmak mümkün. İlki, diğer merkezlere göre yüksek teknoloji kullanan ve küresel dünyaya entegre olmaya çalışan sektörlerin bulunduğu bir aksımız var, Maslak aksı diye adlandırılan. Bu planlama açısından bize ne söylüyor? Ne yapmak gerekiyor? Oradaki altyapı eksikliği nedir? Planlama ve düzenlemeyi nasıl tarif edeceğiz? 2050 yılı için biz burayı nasıl görüyoruz? İkincisi ise altyapısı olmadan gelişen diğer merkezler nelerdir? Bu merkezler hizmet sunarken ne kadar çeşitleniyorlar? Temel sorular bunlardır. İkinci soru ise bunların ne kadar bir hinterlandı ve hizmet yarıçapı olacak ve altyapı eksiklikleri neler?

Gürkan Akgün · Altyapı şöyle değişmedi mi? Mesela Yenibosna-İkitelli aksı Atatürk Havalimanı'na endeksli bir merkezdi. Fakat şimdi bambaşka bir kurgu var. Silivri bir alt merkezdi. Silivri'ye havalimanı, lojistik ve sağlık gibi fonksiyonlar önerilmişti. Bu fonksiyonlar yok, muhtemelen de yapılmayacak. Çünkü devletin yatırımları başka yönlere kaydı. Şimdi bunu ne şekilde planlamak lazım, nasıl yönlendirmek lazım?

İclal Dinçer · Zaten kaos ortamına dönmüş bir kent var elimizde. Parçalanmış ve merkezler hiyerarşisini kaybetmiş. Dolayısıyla bunu yeniden tarif etme ihtiyacı söz konusu. 1980 Planı'ndan itibaren bir merkez kademelenmesi var planlarda, kısmen gerçekleştirilmiş, kısmen gerçekleşmemiş. Geleceğe dair iki yönlü çalışmak gerekiyor. Öncelikle mevcut durumda elimizde ne var? Üçüncü Çevre Yolu, 3. Köprü, 3. Havalimanı gibi yapılar bu kenti yeniden okumada bize neler verecek, nasıl yönlendirmeler yapacak? Bunlara ek olarak merkezi yönetimin yaptığı müdahaleler nasıl ortadan kaldırılır, nasıl hafifletilir bunun üzerine de çalışmak ve yöntemler geliştirmek gerekiyor. Hangi merkezlerde neler var, ne tür eğilimler söz konusu bunlara dair envanter çıkarmak bu işin en temel altyapısı. Bunlar kademelendirme yaparken ipuçları verecek bilgiler.

Bu yeni oluşumun yarattığı trendleri tespit etmek gerekiyor. Teknolojinin gelişmesi ve bu tespitler üzerinden merkezleri yeniden düşünmek gerekiyor. Pandemiyle hayatımıza giren başka bir yaşam biçiminin devreye girmiş olması, bunun etkisi ne kadar olacak? Tüm bu değişimleri bir müddet gözleyip analizini yapıp ondan sonra yola çıkmak gerekiyor.

Gürkan Akgün · Merkezler yoğunlaşırken bir yandan da dönüşüm içerisinde, bu nedenle çöküntü alanı hâline de dönüşebilirler. Örneğin bu şimdi ofis alanları, Maslak hattı için bu söyleniyor. Ofisler dolmuyor, artık bambaşka bir çalışma düzeni var, buralar gelecekte nasıl olacak bu bir tartışma konusu.

Mine Eder · Galataport'tan Ataşehir'deki finans merkezine kadar bütün bunlar bir küresel turizm patlaması projeksiyonu. Bunlar İstanbul'un dünyada, küresel ekonominin bir parçası oldu-

ğuyla ilgili planlamanın parçası. Böyle bir vizyona dayalı olarak var edilmeye çalışılan inanılmaz bir metalaşma mantığıyla yapılmış servis merkezi. Fakat bu şekilde işleyemiyor. Galataport küçüldü, Ataşehir yavaşladı. O yüzden yeniden bir aranjmana, düşünmeye ve tekrar bir organizasyona gerek olacağına kesin gözüyle bakıyorum. Çünkü bu ekonomik krizin ortasındayız. Kenti hep sosyalleşme alanı, farklı insanlarla birlikte olma alanı olarak hep düşünürüz fakat o kadar segmente olmuş durumda ki şimdi. Aynı sokakta sokağın bir tarafındaki emlak fiyatı bambaşka, öbür tarafında bambaşka. Beraber falan yaşamıyoruz artık. Bu kadar segmentasyon zaten çatışmaya yönelik bir şey. Bu eklenememe hâlinin getirdiği yarı bir kriz. Eşitsizliğin artmasıyla kentli olmama hâli. Kentli olamama ve bu desantralizasyon dediğimiz şey o anlamıyla da aslında hiç olumlu olmayabilir. Herkes kendi köyüne, kendi mahallesine çekilmek zorunda kalıp 15 yıllık İstanbullu olup da boğazı görmeyen insan hikâyelerini doğurur. Kendi kimliğine, kendi mahallesine hapsolma hâllerine doğru gider ve bu sosyolojik açıdan da siyasi olarak da çok tehlikeli.

Gürkan Akgün · Kentin merkezini kurgularken, sadece bir ticari hizmet işlevinden ziyade belki de kamusal yaşamı, çeşitliliği, insanların kendini ifade edebildiği bir yer olarak kurgulamak lazım. Çünkü tüm bunları konuşsak da İstanbul'un merkezi neresi diye sorulduğunda Taksim deriz. Bir şey olduğunda Taksim'e çıkar insanlar. Hem kendini ifade etmek için çıkar, hem de alışveriş alışkanlıkları nedeniyle. Kızılay Ankara'nın merkezidir hâlâ mesela veya Trabzon'da meydandır. Kentin böyle merkezleri o işlevini kaybetmiyor. O işlev de bir kamusallıktan, kamusal yaşamdan geliyor gibi düşünüyorum.

Murat Güvenç · Evet. Modern şehrin iktisadi yaşamıyla ilgili olarak, transformatör metaforunu kullandım. Kent çalışmaları alanında sosyal yaşamla ilgili olarak tiyatro sahnesi metaforu kullanılır. Şehir bu açıdan temel aktörlerin ön sıralarda, geniş kitlenin geri planda koroyu oluşturduğu bir sahne gibi düşünülebilir. Kentin kamu alanı bir sahne, dramatik topluluk gibidir. Modern kent merkezleri içi ve çevresinde toplumsal renklerin, kültürlerin iç içe geçtiği kozmopolit bir yapı oluşur. Fakat sanayi sonrası dönemde, şehirler bir "dramatik etkileşim alanı" olmaktan çıktı, yeni iletişim teknolojileri, etkisiyle bir "topolojik bir etkileşim alanına" dönüştü. Topolojik bir etkileşim alanı parçalı yapıdadır ve bütünlük taşımaz. Kentin farklı kesimleri farklı dünyalarda, farklı öncelik setleri ve gündemlerin etkisi altında farklı ritimlerde yaşar. Örneğin basının ilgisini çekmeyen gelişme ve süreçlerden çoğunluğun haberi olmaz. O yüzden bu süreçte birbirinden kopuk, parçalanmış bir gündelik yaşam topolojik bir kamusal alan şekillenir. Kamusallığın kuruluşu konsolidasyonu ve sürdürülebilirliği günümüzde planlamanın en temel sorunları arasındadır. "Yeni dönemde kamusallığı biz nasıl kuracağız?" sorusu önemli. Bazı sorunlar ve bazı imkânlar var.

İmkânlardan bir tanesi şu; benim gençliğimde İstanbul'da şehir merkezinden geçmeden hiçbir yere gitmek mümkün değildi. Şehir merkeziyle konut alanları arasındaki hareket şehir merkezinde sonlanır veya oradan başlardı. Günümüzde yeni alt merkezler sayesinde, İstanbulluların çoğunluğu eski merkeze Karaköy'e hiç uğramadan hayatlarını sürdürebiliyor. Artık merkezlerle konut alanları arasındaki etkileşimden çok, konut alanlarının kendi aralarındaki etkileşim önem kazandı. Bugün eski şehir merkezindeki sanayinin boşalttığı yerlerin ve desantralize olan faaliyetlerin yerlerinin geleceği belirsizliğini koruyor. Siyasi kararlar gerektiren büyük bir problem. Piyasaya kalsa bu alanlar yüksek gelir getirici faaliyetlere tahsis olur. Ancak pandemiyle birlikte buraların geleceği de yeniden tartışılmaya başlamasıyla piyasanın en uygun gördüğünün uzun vadede en iyi olmayabildiği görüldü. Diğer taraftan Marmaray, Avrasya Tüneli gibi yeni ulaşım sistemleri tarihi merkezi, tarihi yarımadayı 1950'li yıllarda olduğundan çok daha erişilebilir kıldı. Dolayısıyla tarihi yarımada İstanbul'un yeni kamusal alanı, kültürün, faaliyetlerin, eğlencenin dinlence etkinliklerinin bir buluşma noktasına, İstanbul yeni toplumsal yapının kamusal alanına dönüştürülebilir. Topolojik mekânın yol açtığı sosyalleşme açığı bu yeni alt kamusal alanlarda giderilebilir. Bunu plancılar ve tasarımcılar katılımcı süreçlerle gerçekleştirilebilir. Ancak bunu yapacak siyasi irade ve gücümüz var mı var mı? Sorun sanırım bu noktada.

Gürkan Akgün · Çeperi dönüştürürken işte kentle olan bağını nasıl kuracağız, o çok kritik. Yoksa getto hâline bürünebiliyor. Bir yandan da kent dışarıdan çok göç alıyor, özellikle de Ortadoğu'dan ve Suriye'den, savaşla birlikte gelen ve Afgan göçmen vs. almaya devam ediyor. Bu kentin merkezi için de önemli. Bu göç dünyanın diğer metropollerinde de yaşanıyor. Kentin geleneksel merkezleri bu göçle birlikte insanlara ucuz barınma koşulları ve ucuz ulaşım imkânı sağlıyor. Bu da "Kentin merkezinde entegrasyon nasıl olacak?", "İnsanlar nasıl istihdam edilecek ve bu kentin merkezini, dediğiniz gibi diğer kullanıcılar nasıl kullanacak?" gibi soruları doğuruyor ve önümüzdeki büyüyen bir mesele olarak duruyor.

Murat Güvenç · Küresel kent kuramcılarından Saskia Sassen'e göre çeperin merkezileşmesi ve merkezin çepere özgü niteliksel dönüşümü eş zamanlı çalışan iki sürecin sonucudur. Bu bağlamda kentin merkezindeki özellikler ve işlevler çepere taşınırken, eskiden çeperde yaşayan en yoksul kesim daha hareketli ve farklılaşmış merkezi kesimlerde yoğunlaşır. Bu sürecin izlenmesi yeni merkez tasarımları için yol gösterici olabilir.

İclal Dinçer · 18 milyonluk bir metropolden, büyük ve yönetilmesi çok zor bir şehirden bahsediyoruz. Merkezleri çalışırken kentin bütününe ilişkin kararlarla ilişkili olması önemli. Kendi içerisinde alt merkezlerin tanımını yapmak ve her birinin kendi içerisinde hizmetini nasıl üreteceği, ulaşım sisteminin nasıl kurulacağı ve ana merkezle olan ilişkisini kurmak çok önemli. Burada üç tane lineer yerleşme bandı var: Bakırköy, Bayrampaşa ve Sultangazi. Her bandın da kendine özgü merkezleri var. Bu üç merkezin ortaklaşabileceği E-5 ile TEM'in arasındaki bölgelerde bir alt merkez oluşturmak mümkün mü? Günlük ve haftalık ihtiyaçların karşılandığı ama kültür için tarihi yarımada ve Beyoğlu Kadıköy gibi kültür üçgeni de dediğimiz bölgenin içerisinde hareket eden ama oraya da kolay ulaşıp raylı sistemlerle, bir sistemi kurmak mümkün mü? Bu soruları cevaplamak için orta bölgelerdeki noktaların altyapısı ne durumdadır teşhis etmek önemli. Bir de E-5'teki lineer ofis ve hizmet gelişimi nasıl planlanır, onlara bakmak lazım.

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

Gürkan Akgün · Aslında kendiliğinden bir sıçrama da söz konusu. Örneğin Kozyatağı aksı Kartal'a doğru ofisleşme eğilimi gösteriyor. Dolayısıyla İstanbul'da bir yaygınlaşma var, belki buradan biraz geleceğin merkezini tartışabiliriz. Bir yandan da teknolojik gelişmeler, üretimin dönüşmesi ve pandemi bu durumu hızlandırdı. Evin kendisi bir üretim mekânı hâline dönüştü. Birtakım hizmetlerin evden üretildiği, paylaşımlı ofislerden daha kendi evine yakın yerden üretildiği, toplu bir merkezde olmadığı, mekânın aslında kullanımının merkezden kaçtığı bir durum yaşıyoruz. Bir yandan da dünyanın beklentisi var; iklim değişikliğiyle birlikte daha az ulaşım talebi ve daha az fosil yakıt kullanılması. Bu hareketliliği azaltmak için de bir takım uygulamalar konuşuluyor. Aslında belki 30 sene sonrasının kenti, merkezi kullanımları nasıl olabilir, planlanabilir mi bunları tartışmak lazım. Bu tartışmalar bana ilk bu anarşist kuramcıların atölyeyle barınma aynı yerde olsun ki yabancılaşmanın önüne geçelim savlarını hatırlatıyor. Sanki teknolojinin ve iletişimin imkânlarıyla artık yeniden bunu konuşuyor gibiyiz.

Murat Güvenç · Geleceğe ilişkin bir şey söylemek için kamu alanının nasıl kurulduğunu izlemek gerek. Kamu alanının erken modern şehirde iş yeri-konut ayrımı sürecinde seyretme ve seyredilme süreçlerine bağlı olarak şekillendiği bilinir. Günümüzde bu sürecin bilişsel süreçlere eklemlendiği sanal âlemde kurulan etkileşim örüntülerinin kamu alanını ikame edemeyeceği ortaya çıktı. Bu nedenle kamusallığın ve sosyalliğin yeni biçimlerini icat etmemiz lazım. Mahalle, sokak, bunlar artık günümüz dünyası için artık çok küçük birimler. Daha büyük kamusallaşma ölçekleri yolları düşünmek, komüniteyi daha büyük birimler itibarıyla kurmak gerek. Bu, tümüyle planlanabilir olmasa da katılımcı planlama bunu kolaylaştırabilir. Bu süreçte toplumsallaşmanın yeni formları ortaya çıkabilir. Sonuçta mesleklerimizi, toplumsallığı, kenti yeni baştan düşünmemizi gerektiren bir konumdayız. Hazır bir reçete olduğu kanısında değilim ama salgının ve yeni dünyanın bu süreci hızlandırabileceğini düşünüyorum.

İclal Dinçer · Bence gençlerle çalışıp bu konuda bir bilgi ve fikir sahibi olmak lazım. Çünkü bir 10 yıl, 20 yıl sonrayı yaşayacak olan onlar. Bu iletişim ve kamusallaşma meselelerini nasıl canlandırıyorlar, bunu keşfetmenin önemli olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle bir analizinin ve araştırmasının yapılmasında büyük fayda var. Bu tartışmaya eklemek istediğim bir nokta var; hep hizmet kısmını konuştuk ama işin bir de ticaret kısmı var, geleceğe dönük olarak. Orada da ikiye ayırmak lazım. Bir; insanların gidip temas ederek almak istedikleri sektörler olacak. Bir de; internetten doğrudan ısmarlayacakları ticari metalar olacak. Dolayısıyla bu da yeni bir bakış açısı getiriyor merkezlerin düzenlenmesi konusuna. Özellikle lojistik sektörünün nerede konumlanacağı meselesini gündemimize getiriyor ki o da çok zor, çözümlenmesi zor bir sektör.

Mine Eder · Herkesin evden ürettiği, herkesin atomize olarak kendi dünyasına döndüğü bir dünya benim için distopya. Herkesin kendi fanusunun içinde olduğu, sadece kendini duyduğu başkalarını duymadığı yankı odaları (echo chambers) dediğimiz durum siyasi olarak bir kâbus senaryosu. Bu durumda beraber yaşama, beraber düşünme, inovasyon, özgür ifade edebilme, sosyalizasyon olma, tartışma gibi şeylerin hiçbirini düşünemeyiz. Karşılaşmalara, farklılaşmalara, zorlayıcı ve rahatsız edici karşılaşmalara her zaman ihtiyacımız var.

Kadınların Konut Güvencesizlikleri

İPA'nın hazırladığı "Konut Sorunu Araştırması: İstanbul'da Mevcut Durum ve Öneriler"[1] raporu oldukça kapsamlı ve çarpıcı bilgiler sunuyor. İstanbul'un konut sorununa dair mevcut durumun analizi ve uygulanan politikaları, konut stoku, konuta erişim, konut alanları ve yoğunluk değerlendirmesi, uzman görüşleri ve dünyada konut sorununa yönelik uygulamaları paylaşıyor. Ne yazık ki bu başlıklar altında toplumsal cinsiyetle bağlantılı değerlendirmeler yer almıyor. Oysa kadınların konut sorunu, konuta erişim güçlüğü, konut refahı dendiğinde 1980'li yıllardan beri Batılı feminist coğrafyacı ve plancıların çalışmalarını görebiliyoruz. Bu yazı da kadınların konut ve barınmayla ilgili öne çıkan sorunlarını araştırma bulgularına dayanarak aktarıyor.

Ceren Lordoğlu *

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Kadın Yoksulluğu

Kadın yoksulluğu, kadınların erkeklerden farklı şekillerde konut sorunu yaşamalarındaki önemli nedenlerden biri. Kadınlar erkeklerle karşılaştırıldığında barınmaya, gelire, istihdama, gıdaya, eğitime ve sağlık hizmetlerine daha sınırlı erişebilirler. Bugün gelişmekte olan ülkelerin kadın ve kız çocukları mutlak yoksulluk yaşayan 1,2 milyar insanın yüzde yetmişini oluşturuyor[2]. TÜİK 2019 verilerine göre iş gücüne katılım oranı kadınlar için yüzde 34,5'ken, erkekler için ise yüzde 71,8 olmuştur.[3] Ancak rakamlar kadar büyük önem arz eden bir diğer durum Kümbetoğlu'nun da ifade ettiği gibi: "Kadınlar erkeklere göre yoksulluğu farklı biçimde yaşarlar, farklı algılar ve farklı stratejiler geliştirirler."[4] Kadınların yoksullukla ilişkisindeki nitel farklılığı anlamak için kaynak ve hizmetlere erişim imkânlarına, hane geliri ve harcamaları üzerindeki kontrollerine, tüketim farklılıklarına ve kaynak kullanımlarına bakmak gerekir.[5] Kadınların yoksulluğu farklı biçimde yaşama ve algılamaları gibi konuta erişim güçlüğü, konut yeri seçimi ve konutla ilgili sorunları da erkeklerinkinden farklılaşır.[6]

Kadınların konut ve barınma sorunu, kadın cinayetlerinin her geçen gün arttığı yaşadığımız coğrafyada, hayatta kalma meselesine dönüştü. Çünkü eşlerinden, partnerlerinden şiddet ve kötü muamele gören kadınların evlerinden çıkmalarının önündeki en büyük engellerden biri barınacak yer

sorunudur. Çoğunlukla ilk akla gelen aile yanına gitmekken, bugün ekonomik dayanışma imkânı gitgide zayıflamış aileler kadınların barınma sorunu için çözüm olmaktan çıkmakta. Dolayısıyla düzenli geliri, aile desteği ya da tek başına kira ödeme gücü olmayan kadınlar için mutsuz evliliklerden çıkma fikrinin peşi sıra akıllarına ilk gelen soru, "Nerede kalırım?" olur. Çocukları varsa cevap bulmak daha çetrefilli bir hâl alır. "Kalacak yer bulamaz, çalışma imkânım olmazsa çocuklarıma nasıl bakarım?", "Çocukları sosyal hizmetlere vermem gerekir mi?", "Sokağa düşer miyim?" gibi sorular, kadınların üstesinden gelemeyecekleri meseleler olarak karşılarında belirir. Böyle düşündüğümüzden kadınların mutsuz evliliklerden çıkamamaları, ev içi şiddete ve kötü muameleye rağmen yaşadıkları evleri terk edememeleri sistemli sosyal yardımın olmadığı bizim gibi ülkelerde barınma sorunu ile doğrudan ilişkili diyebiliriz.[7] Devletin ya da sivil toplum kurumlarının sağladığı destek hizmetlerinden haberdar olmamak; sosyal yardıma nasıl, nereden erişebileceğini bilmemek, sınırlı hukuki bilgiye sahip olmak ve danışma mekanizmalarına erişimin kısıtlı olması, kişinin mevcut durumu değiştirmek konusundaki çaresizlik hissini arttırır.[8] Bununla beraber Mor Çatı kadın sığınağında kalıp, aldığı destekleyici ve güçlendirici çalışmalarla yeni ev kurup hayatlarına devam eden pek çok kadın olduğunu, nasıl özgürleşip bağımsızlaşabildiklerini de biliyoruz.

Kadınların yoksulluğu farklı biçimde yaşama ve algılamaları gibi konuta erişim güçlüğü, konut yeri seçimi ve konutla ilgili sorunları da erkeklerinkinden farklılaşır.

Konut Yeri Seçimi

2018 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Deprem ve Zemin İnceleme Müdürlüğü tarafından yapılan *İstanbul İli Genelinde Afetler Karşısında Sosyal Hasar Görebilirlik Araştırması*'nda iş yerine yakınlık, merkezi konum, akrabalara ve tanıdıklara yakınlık konut tercihini belirleyen temel etkenler arasında sıralanıyor.[9] Kadınlar açısından konut yeri seçimini belirleyen faktörler neler olabilir? Kadınlar ayrı evde yaşasalar da ailelerinin bakım emeğini üstlenmeyi sürdürmeleri, devletin sistemli çocuk bakım hizmetinden yararlanamadıkları durumlarda ailelerinin desteğine ihtiyaç duymaları, konut seçimlerinde ailelerine yakın yerlerde yaşamaya yönlendirebiliyor. Ayrıca yalnız yaşayan kadınların güvende hissetme ve dayanışma içinde olabilmek için arkadaşlarına yakın oturmayı; yüksek kira bedellerini karşılayabiliyorlarsa rahat edeceklerini düşündükleri merkez semtlerdeki konutları tercih ettiklerini görüyoruz.[10] Her geçen gün merkez semtlerde artan kiraları, tek geliri olan hanelerin karşılayabilmeyi mümkün oluyor mu, nasıl çözümler, yer değiştirmeler gerçekleşiyor henüz bilemiyoruz.

Yalnız yaşayan kadınların güvende hissetme ve dayanışma içinde olabilmek için arkadaşlarına yakın oturmayı; yüksek kira bedellerini karşılayabiliyorlarsa rahat edeceklerini düşündükleri merkez semtlerdeki konutları tercih ettiklerini görüyoruz.

Ev İçi Şiddet

Kadınların yaşadığı erkek şiddetini, yoksulluğu ve konut sorununu sayısal verilerin açıklaması kimi zaman yeterli olmaz. *Zorunlu Nedenlerle Evinden Ayrılan Kadınların Ev Algıları Üzerine Araştırma Projesi* kapsamında görüştüğüm Leyla kocasından şiddet gördüğü evden, üç çocuğuyla kaçıp, önce bir devlet sığınma evinde kalır, ardından Mor Çatı ile bağlantıya geçer ve onlardan aldığı bilgilendirme ile sosyal yardım desteği başvurusunda bulunur. Destek alma hakkı kazanır. Merkez semtlerden birinde tutabileceği bir evi, sosyal yardımın bürokratik engeline takılıp zamanında kira kontratı yapamadığı için kaçırdıktan sonra yaşadıklarını şöyle aktarır:

Evet, kirası çok uygundu, küçük kutu gibi bir yerdi ve çok güzel bir yerdeydi, en azından orda iş fırsatım da çoktu, hemen evimin yanındaki lokantalarda bulaşık yıkayıp günde yetmiş, seksen alabilecektim. Altı yüz elli de kiram vardı, bir şekilde ayakta durabilecektim, buna inandım. Ben (eski eşimin) nafakayı da ödeyeceğini düşündüğüm için, yani öyle düşündüm, aldığım nafakayla kiramı öderim, çalıştığımla da karnımızı doyururum, her gün aldığım paradan artırıp faturalarımı yatırırım diye plan kurdum. Ben hiçbir nafakayı alamadım, icra da gitti, orda da zorluk ayrıca çektik. Sürekli para yetirmen gerekiyor hukuka ki, (...) O an çalışma imkânım da yok, oradan buradan istediğim paralarla, bir tane takım bile yok. Çünkü benim kaçma ihtimalime karşı, önceden çok tedbirler aldı, kendine ait olan evi annesinin üstüne yaptığı gibi, bakın ne altın, ne inci bıraktı, ne kredi kartı bıraktı, bütün maddi imkânlarımı çoktan kısıtlamıştı. Çünkü ben dört kere denemiştim bunu, bu beşinci ve en büyük denememizdi. Sonra babamı aradım, dedim ki benim burada bulduğum ev tutulmuş, hem de dedim hani burada daha az güvenli olurum, belki size yakın olursam, en azından çok aç kalırsam, bir tas çorba pişirirse annem bana taşırsın baba dedim.[11]

-(Leyla, 45)

Ev içi şiddet gören kadınların özellikle de çocuklu ve alt gelir grubundan olanların önce izlerini kaybettirip, ardından da düzenli yaşayacakları bir ev kurmaları zorlu bir mücadele gerektirir. Konut yeri için eski eşlerinin, partnerlerinin onları bulamayacağını düşündükleri semtlerde, karşılayabilecekleri kiraya ev bulup, ev sahiplerini hem kirayı düzenli ödeyeceklerine hem yalnız bir kadın olarak aile muhitine tehdit oluşturmayacaklarına ikna etmeleri gerekir. Tüm bunlar yalnız kadınları konuta erişimde en dezavantajlı konuma iter.

Ev içi şiddet kadınları evsizliğe sürükleyen en önemli sebeplerden görülmekte.[12] Araştırmalarda Amerika'da evsiz

kadınların dörtte birinin ev içi şiddetten ötürü evsiz kaldıkları, Avustralya'da sosyal konut arayışında olan kadınların üçte birinin ev içi şiddet nedeniyle arayışta olduğu yönünde çalışmalar var.[13] Cinsiyet, etnisite ve sınıf eşitsizliğinin birbirine kenetlenmiş ağı, ev içi şiddetin yanı sıra kadınları eşit olmayan düşük ücret, ücretsiz bakım emeği, ekonomik olarak erişilebilir konut eksikliği, ayrımcılık ve yetersiz sosyal konut gibi faktörlerle de evsizliğe sürükler.[14]

Artan yoksulluk, yetersiz sosyal konut ve sınırlı sığınma evini düşündüğümüzde yaşadığımız ülke için de bu ihtimal olasılık dışı görünmüyor. Fakat kadınların evsizliğinin erkeklerin evsizliğine kıyasla görünmezliğini akılda tutmak gerekir: Geçici sürelerle tanıdığı birinin evinde, yerde kanepede, ayrı bir odada kalmak; mekânda sınırlı kontrol ve mahremiyetlerinin olması, sokak olmamasına rağmen bu koşullar da evsizlik durumudur.[15] Kadınların evsizliğinin bir anda değil aşamalı şekilde gerçekleşmesi de görünmezliğini arttırmakta.[16] Yaşanan ekonomik kriz ve ağır pandemi koşullarının kadınların mevcut konut sorununu arttırarak evsizliğe doğru yöneltme olasılığı var.

Kriz ve Pandemi

Pandemi döneminde yürütülen araştırmaların raporlarından kadınların ekonomik kriz ve pandemi koşulları içinde giderek artan yoksullaşmalarını görebiliyoruz. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) Türkiye Ofisi'nin gerçekleştirdiği *Türkiye'de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi* araştırmasına göre ücretli çalışanlar arasında işini kaybettiğini söyleyen kadınlar yüzde 19, erkekler ise yüzde 14,4 oranında.[17] Derin Yoksulluk Ağı'nın *Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve Haklara Erişim Araştırması*[18] da kadınların işsizlikle ilgili daha dezavantajlı olduğunu destekliyor. Araştırma, görüşme yapılan hanelerin yüzde 66'sında kadınların çalışmadığını, hanelerde çalışmayan yetişkinlerin yüzde 55'inin çocuk bakımı yükümlülüğü sebebiyle çalışmadığını, kadınlardan bazılarının yaşadıkları bölgede cinsel saldırı riski sebebiyle güvende hissetmediğini, hanelerin yüzde 17'sinde kadınların evdeki tek ebeveyn olduklarını aktarmakta. Bu araştırmalar pandeminin arttırdığı yoksulluğun kadınlar tarafından nasıl daha etkili ve çok boyutlu yaşandığını özetler niteliktedir.

Değerlendirme

Kadınların yaşadığı asimetrik güç ilişkisinin bir boyutu da konutla ilgili. Konut alanında çalışmalar yapan kurum ve uzmanların çokça ifade ettiği gibi Türkiye'de konut sorununun konut sahipliği ile çözülmeye çalışılması, kiralık konutlara olan ihtiyacı ve sosyal desteği zayıflatıyor.[19] Mülk sahipliğinin merkeze alınması, kadınların konut güvencesizliğini arttırmanın yanı sıra yaşamlarını daha kırılgan bir hâle getiriyor.

Dezavantajlı konumdaki düzenli geliri ve aile desteği olmayan çocuklu yalnız kadınların yanı sıra ev içi şiddet gören ya da mutsuz evliliklerini sonlandırmak isteyen toplumun hemen her kesiminden kadın için konuta erişim artan gelir kaybı nedeniyle giderek zorlaşıyor. Bununla birlikte daha fazla iş imkânına, çeşitli sosyal olanağa erişebilmek ve evli olmadan yaşıyorsa "rahat edebilmek" için merkez semtlerde yaşamak isteyen kadınlar yüksek konut kira bedellerinden ötürü buralarda yaşama olanağı bulamazlar.

Kadınların evsizliğinin erkeklerin evsizliğine kıyasla görünmezliğini akılda tutmak gerekir: Geçici sürelerle tanıdığı birinin evinde, yerde kanepede, ayrı bir odada kalmak; mekânda sınırlı kontrol ve mahremiyetlerinin olması, sokak olmamasına rağmen bu koşullar da evsizlik durumudur.

Cinsiyetli bir bakışla ele alınıp değerlendirilmeyen her tür konut sorunu, kadınların yaşamındaki eşitsizlikleri görmezden gelmeye devam edecektir. Bu mevcut konut sorununa bir "kadın" eklemesi değil, yapısal toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini konut sorununda görünür hâle getiren kesişimsel bir bakış açısıyla değerlendirme ihtiyacıdır. Farklı, değişken ve çoklu kadın deneyimlerinin konutla ilgili ihtiyaçlarını görerek, aileci heteronormatif ideolojinin baskınlığıyla konut sorununa çizilen çerçevenin sınırlarını fark edebilmemiz ve bu yönde değişim taleplerinde bulunmamız gerekiyor.

Notlar

1 İBB İstanbul Planlama Ajansı (2021). Konut Sorunu Araştırması: İstanbul'da Mevcut Durum ve Öneriler. İstanbul.

2 International Housing Coalition and Urban Institute (2011). Gender and Property Rights: A Critical Issue in Urban Economic Development.

3 ILO Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Programı; https://www.ilo.org/ankara/projects/gender-equality/lang--tr/index.htm alındı.

4 Kümbetoğlu, B. (2002). Afet Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk. Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları (içinde), Editör Yasemin Özdek.

5 Şener, Ü. Kadın Yoksulluğu. Mülkiye Dergisi.sf. 58

6 Muñoz S. Precarious city: home-making and eviction in Buenos Aires, Argentina. cultural geographies. 2018; 25(3): 411-424.

7 Orloff, A.S., 1993. Gender and The Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States, American Sociological Review, 58(3), 303-328.

8 Lordoğlu, C. (2020), "Zorunlu Nedenlerle Evinden Ayrılan Kadınların Ev Algıları Üzerine Araştırma Projesi Raporu", MSGSÜ BAP., İstanbul.

9 IPA, a.g.e.

10 Lordoğlu, C. (2018), İstanbul'da Bekâr Kadın Olmak, İletişim Yayınları. İstanbul.

11 Lordoğlu, C. (2020), a.g.e.

12 Bullock, H.E., Reppond, H.A., Truong, S.V., ve Singh, M.R. (2020). An intersectional analysis of the feminization of homelessness and mothers' housing precarity. Journal of Social Issues, 76(4), 835-858.

13 Diette, Timothy M.; Ribar, David C. (2015), A Longitudinal Analysis of Violence and Housing Insecurity, IZA Discussion Papers, No. 9452, Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn. s. 5.

14 Bullock, a.g.e.

15 Bretherton, J. (2020), Women's Experiences of Homelessness: A Longitudinal Study. Social Policy and Society, 19(2), 255-270.

16 Çetinkaya Büyükbodur, A. ve D. Kayma, "Gölgede Kalan Bir Sorun Alanı: Kadın Evsizliği", Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 4. Cilt, 11. Sayı, Kasım 2021, s. 1058-76.

17 Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Vakfı (2020), "Salgında Kadın Olmak Araştırma Raporu".

18 Derin Yoksulluk Ağı (2020), "Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve Haklara Erişim Araştırması"; https://derinyoksullukagi.org/wp-content/uploads/2021/04/Gundemimiz-Kadin-Yoksullugu.pdf

19 Şen, B. (2021), "Konut Sahipliği ve Kiracılık İkileminde Politika; https://www.gazeteduvar.com.tr/konut-sahipligi-ve-kiracilik-ikileminde-politika-haber-1537124 içinde; Türkün, A. (2013), "Mevcut 'Dönüşüm ve Yenileme Politikaları', Dar Gelirli Toplumsal Kesimlerin Barınma Sorununu Çözebilir mi?", Türkün, A. (der.), Mülk, Mahal, İnsan içinde, Bilgi Üniversitesi. IPA, a.g.e.

ipaistanbul
ipaistanbul
ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
İstanbul Planlama Ajansı
ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

İstanbul'da Protesto
Kent Merkezinde Görünmek

İstanbul'un kamusal alanları, protestolarla yakın ilişki kuruyor. Ancak kent merkezindeki bazı meydanlar, toplumsal ve mekânsal hafızada sahip oldukları yerin büyüklüğüne rağmen protestoların uğrak yeri olamıyor. Bunun kentin değişen fiziksel çevresi ve eylemin aktörleri gibi birçok nedeni var. Kent merkezindeki eylemlerin görünürlüğünü İstanbul'daki üç kamusal alan ve geçmişlerinden örneklerle irdeleyen yazıda bu değişimi mercek altına alıyoruz.

Gizem Fidan[*]

[*] Doktor Adayı, İstanbul Teknik Üniversitesi

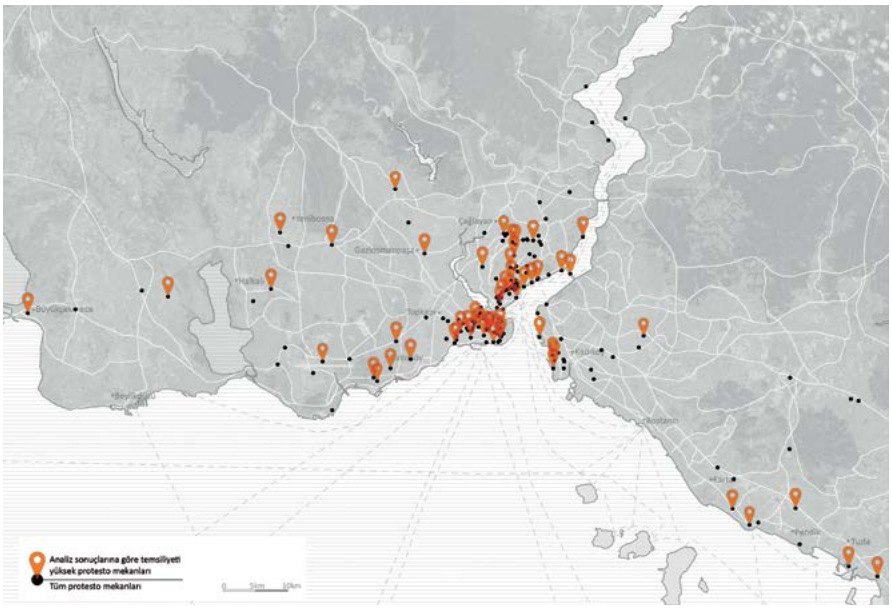
İstanbul'da kamusal alan ve protesto ilişkisi yıllardır çokça tartışılıyor. 1 Mayıs'lar, 25 Kasım'lar yaklaştıkça daha çok hatırlanıyor. Kent merkezindeki eylem hakkı, görünürlük ve bu alanların geçmişi hakkında tartışmalar artıyor. Oysaki İstanbul'un ne merkezi ne de merkezde görünürlüğü kuvvetlenen aktörleri sabit kalıyor. Eylemlerin karakteri yıllar içinde, tıpkı kentin yapılı çevresi gibi değişiyor. Bu yazıda protesto eğilimlerini, kent merkezinde protestonun görünürlüğünü ve tüm bunların değişimini İstanbul'dan örnekler ile tartışmaya çalışacağım.

Protesto Veri Seti

İstanbul'da kamusal alan ve protesto ilişkisini çalışabilmek için birçok yöntem var. Kent merkezindeki protestoları incelerken ise öncelikle çalışmanın konusu olan kamusal alanların hangileri olduğunu anlamak gerekiyor. Protestolar ile ilgili bir veri seti bu noktada önemli bir kaynak hâline geliyor. Ancak böyle bir veri tabanı ne yazık ki mevcut değil.[1] Bu da detaylı bir arşiv taramasını gerekli kılıyor. Ben de çalışma kapsamında gazeteler ve diğer süreli yayınlardan bulduğum protesto haberlerini derleyip bir veri seti hâline getirdim.[2]

1961-2010 yılları arasında 806 mitingin neredeyse yüzde 70'inin kent merkezinde yapılmış olması merkezlerin protestolar için önemini gösteriyor.

Toplanan veri seti, işçi hareketinin yükseldiği dönemde olduğu kabul edilen 1961 ile Taksim'de 1 Mayıs'ın kutlanabildiği ve buna bağlı olarak sokak hareketlerinin yükseldiği 2010 yılları arasında İstanbul'un açık kamusal alanlarında gerçekleşen ve kullanılan kaynaklarda haberi bulunan tüm eylemleri kapsıyor. Verinin tüm grupların eylemlerini kapsaması protestonun aktörlerinin değişimi hakkında bilgi veriyor. Ayrıca bu aktörlerin yer ile kurdukları ilişkiyi anlamayı kolaylaştırıyor. Ancak tüm grupların eylemlerinin veri setine dâhil edilmesi veriyi okumayı da zorlaştırıyor. Bu da araştırma kapsamında eylemin yeri ile kurulan ilişkiyi anlamak için farklı analiz yöntemlerine başvurma gerekliliğini ortaya çıkardı. Toplam 989 satırlık ve 167 farklı protesto mekânını içeren veriden yer ve aktörler ile özel olarak ilişkilenen protesto mekânlarına analiz sayesinde ulaşıldı.

Görsel 1 Veri setine göre 1961-2010 arası protesto mekânları ve analiz sonuçlarına göre temsiliyeti yüksek olanlar

Protesto mekânları analiz sayesinde aktöre ya da döneme göre sınıflandırılabiliyor. Ancak İstanbul'un protesto mekânlarını incelerken en önemli kriterlerden biri kamusal alanın yeri. Veri setine göre İstanbul'un hem merkezindeki hem de çeperindeki kamusal alanlar çok sayıda protestoya tanık oluyor. Bununla beraber 1961-2010 yılları arasında 806 mitingin neredeyse yüzde 70'inin kent merkezinde yapılmış olması merkezlerin protestolar için önemini gösteriyor.[3] Yazının devamında İstanbul'un üç bölgesinden; Tarihi Yarımada, Pera ve Anadolu Yakası'ndan veri seti ve analizinde öne çıkan üç farklı protesto mekânını anlatacağım ve bu merkezî kamusal alanların eylem ile ilişkisinin değişiminden bahsedeceğim.

Saraçhanebaşı mitingine
100,000 işçi iştirak etti
Türk işçisi olgunluk imtihanını başarı ile verdi ve endişeleri haksız çıkardı

Görsel 2 31 Aralık Saraçhane Mitingi, Cumhuriyet Gazete Arşivi, 1.1.1962

Saraçhane Meydanı

Saraçhane Meydanı kent merkezindeki önemli protesto mekânlarından biri. Meydanda protestoların artışı, 1961 yılının son gününde yapılan büyük Saraçhane Mitingi ile başladı. 1961 anayasası ile tanımlanan gösteri ve yürüyüş hakkı, sendika üyeliklerindeki yükseliş ve yaşanan ekonomik durgunluk işçilerin taleplerini ve tepkilerini meydanlarda göstermeye yönelik isteklerini artırdı. Ancak planlanan büyük miting için seçilen öncelikli yer Saraçhane değil, Taksim Meydanı'ydı.[4] Taksim mitingi için yapılan başvurular valilik tarafından "sakıncalı" bulununca eylem için grupların Saraçhane'de toplanması kararlaştırıldı.

Aynı dönemde Saraçhane'nin Tarihi Yarımada'da süren hızlı yıkım ve yapım faaliyetlerinin bir parçası olduğunu söylemekte fayda var. Prost Planı ile genişletilen ana arterler arasında bulunan bu meydanda 1953 yılında Nevzat Erol tarafından tasarlanan İstanbul Büyükşehir Belediye Binası inşaatı başladı.[5] Bu da hem meydana erişimi kolaylaştırdı hem de protestonun muhatabı olabilecek kurumlardan birini kamusal alanda cisimleştirdi. Tüm bunlar meydandaki protestoların görünürlük alanını genişletti. 1961 mitinginden sonra Saraçhane çok sayıda işçi eylemine tanık oldu.

1980'lerin durgunluğunun atıldığı 80'lerin sonu, 90'ların başı dönemde eylemlerin baskın aktörü işçiler değil, memurlar ve belediye çalışanları oldu. Saraçhane'deki eylemler de benzer şekilde dönüştü. Meydandaki belediye binasının bu grupların Saraçhane'de toplanmalarının önemli bir nedeni olduğunu kabul etmek gerekir.

Aynı dönemde Saraçhane'de eylem yapan bir grup daha var. Konuları gereği kadın eylemleri kategorisinde değerlendiremesek de İstanbul'un çeşitli mahallelerinden kadınların belediye binası önünde yaptıkları protestolara rastlamak mümkün. Gerekli altyapı hizmetlerine erişmek için yapılan bu eylemler 1961 mitinginden oldukça farklı olarak planlı değil, bir anda ortaya çıkıyor. Örneğin 1990'da, Beyoğlu Kulaksız Mahallesi'nden bir grup kadın ve çocukları evlerinden ellerinde su bidonları ile çıkıyor.[6] Mahalle meydanında toplanan bu grubun derdi bir türlü ulaşamadıkları su. Grup Tarlabaşı'ndan Haliç'e doğru yürüyor ve Saraçhane binasına ulaşıyor. Su bidonları dövizlerin, pankartların işlevini alıyor. Baş aktörlerin kadınlar olduğu su eylemlerinin ilerleyen yıllarında kadınlar çocuklarını bina önündeki havuzda yıkamaya başlıyor. Böylece bu kamusal alanın baskın ögelerinden biri eylemin nesnesi hâline geliyor ve kadınların eylemin görünürlük alanını genişletmesine yardım ediyor.[7]

İstanbul Büyükşehir Belediye Binası inşaatıyla erişimi kolaylaşan ve protestoların muhatabı kurumlardan birinin cisimleştiği Saraçhane Meydanı'nda protestoların artışı, 1961 yılının son gününde yapılan büyük Saraçhane Mitingi ile başladı.

2000'li yıllarda da Saraçhane memur ve genel katılım eylemlerine tanık oluyor.[8] Hatta bu eylemlerin bir kısmında, kadınların başlattığı bir protesto yöntemi olarak havuz bile kullanılıyor. Genel katılımlı mitinglerde havuzda pankart açan grupları görmek mümkün. Saraçhane Meydanı bugün hâlâ çoğu grup tarafından bir protesto mekânı olarak kullanılmaya devam ediyor.

Taksim Meydanı

Taksim Meydanı veri setinin ortaya çıkardığı, protestonun aktörleriyle önemli ilişkiler kuran ancak belki de pek şaşırtıcı olmayan sonuçlardan biri. Geçmişi sıkça tartışılan bu meydan, mekânsal hafızası nedeniyle bugün İstanbul'un en önemli protesto mekânlarından kabul ediliyor.

Taksim'in protesto karakteri Saraçhane gibi 1960'larda başlamıyor, ancak bu dönemdeki politik atmosfer burada eylem yapmak isteyen grupların sayısını artırıyor. Taksim'de 1960'lı yıllarda, çoğu zaman olduğu gibi, eyleme izin verilmiyor.[9] Ancak meydan, 1960'tan sonra 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı kutlamalarına açılıyor.[10] Bu da sendika ve örgütlerin meydanda eylem yapmak yönündeki baskısını artırıyor, İstanbul Valiliği'nin ret cevabı vermesini zorlaştırıyor. Taksim 1976'da ilk resmî 1 Mayıs kutlamasına sahne oluyor. Kanlı biten 1977 1 Mayıs'ından sonra 1978 yılında kalabalıklar meydana ulaşsa da ertesi yıl Taksim kutlama ve gösteriye kapatılıyor. Bu durum tam 32 yıl sürer.

Taksim Meydanı'nın 32 yıl boyunca eyleme kapatılması burada yapılmak istenen eylem taleplerini azaltmadığı gibi çevresinde yeni protesto mekânlarının doğmasına neden oldu.

Taksim Meydanı'nın eyleme kapatılması burada yapılmak istenen eylem taleplerini azaltmadığı gibi çevresinde yeni protesto mekânlarının doğmasına neden oldu. Meydanda toplanamayan kalabalıklar, kendilerine önce İstiklal Caddesi üzerinde yeni duraklar buldu. Fransız Kültür Merkezi, konsolosluk önleri bu duraklara örnek olarak verilebilir. 1990'lı yıllarda, Cumartesi Anneleri Eylemleri ile Galatasaray Meydanı bu duraklara katıldı. Her hafta toplanan anneler ve destek eylemleri, beraberinde LGBTİ+ grupların protestolarını da bu meydana taşıdı. Taksim Meydanı'na yakınlık, Galatasaray Lisesi'nin yarattığı açık alan ve postanenin varlığının buradaki eylemlerin görünürlüğünü artırdığı kabul edilebilir. Aynı dönemde Taksim, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramları için resmî bir kutlama alanı oldu. 1994'te başlayan kutlamalar Taksim'in, Galatasaray Meydanı'ndan farklı olarak, bu dönemde yükselen seküler gruplar için de önemli bir protesto alanı olduğuna işaret ediyor.[11]

Gezi hareketi yalnızca Taksim'de ya da İstanbul'da değil, tüm Türkiye'de eylemliliği artırdı ve yeni protesto mekânlarının ortaya çıkmasını sağladı.

Taksim'den başlayan ve Büyükdere'ye uzanan hattın hızla gelişmesi, 1990'lı yılların sonundan başlayarak yeni protesto mekânlarının ortaya çıkmasına neden oldu. Metrobüs ve metro bağlantısı bu bölgelerdeki açık kamusal alanlarda yapılan eylemlerin görünürlük alanlarının büyümesine yardım etti. Özellikle Çağlayan Meydanı, valilik tarafından gösteri ve kutlamalara izin verilen yerlerden biri olarak, Cumhuriyet Mitingleri de dâhil olmak üzere çok sayıda eyleme ev sahipliği yaptı.

Taksim Meydanı ve çevresindeki eylemlilik, meydanın değiştirilmesi planlanan fiziksel çevresi nedeni ile 2013'te tekrar arttı.[12] Gezi hareketi yalnızca Taksim'de ya da İstanbul'da değil, tüm Türkiye'de eylemliliği artırdı ve yeni protesto mekânlarının ortaya çıkmasını sağladı. Kent merkezindeki kamusal yeşil alanlar protesto mekânlarına evrilmeye başladı ve bu alanların günlük kullanımı bile yeni bir karakter kazandı.

2011 ve 2012'de valilik izniyle 1 Mayıs Taksim Meydanı'nda kutlanırken 2013 yılında, tam da Gezi hareketinin hızla ülke çapına yayılmasından önce meydan eyleme kapatıldı. Bugün Taksim Meydanı, kent merkezinde görünürlük alanı oldukça büyük bir protesto mekânı olarak, hâlâ eyleme kapalı.

Kadıköy Meydanı

Kadıköy Meydanı'ndaki eylemlerin artışı, veri tabanına göre 1970 sonrasına denk geliyor. Bunun en önemli nedeninin 15-16 Haziran olayları ve bu olayların Kadıköy'deki etkileri olduğu söylenebilir. Sendikal haklardaki değişim planlarının itici gücü ile harekete geçen işçiler 15 ve 16 Haziran'da genel boykot ve işgal hareketine girişti. Bu tarihlerde İstanbul'un üç bölgesinde, Tarihi Yarımada, Pera ve Anadolu Yakası'nda, üretim mekânlarından harekete geçen işçiler kent merkezlerinde buluşmak için ana arterler üzerinde ilerlemeye başladı. Birbirine erişimi kopan bu üç yakadan gelen işçilerin çoğu ancak ayrı ayrı alanlarda buluşabildi.[13]

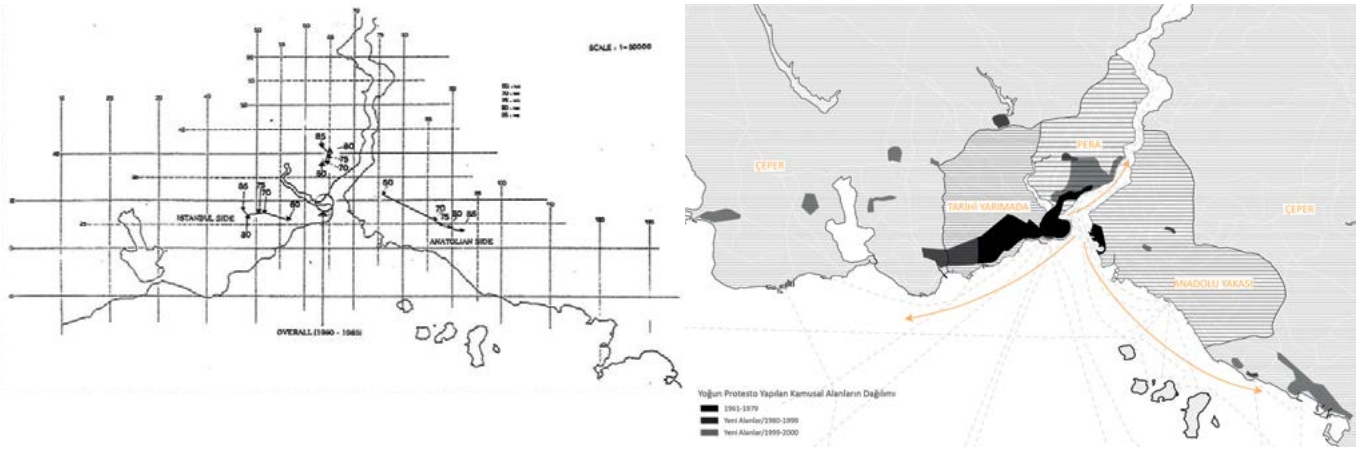
16 Haziran günü Anadolu Yakası'nda, özellikle Kartal ve Sancaktepe'den harekete geçen işçiler İstanbul'un ana ulaşım akslarından olan D-100 Karayolu'nu kapatarak ilerledi. Bu işgal sonrasında Kadıköy'e ulaşan işçiler sert polis müdahalesi ile karşılaştı. Çatışma sonucunda hayatını kaybedenlerin olması, Kadıköy Meydanı'nın sonraki yıllarda anma eylemlerine ev sahipliği yapmasına yol açtı.

Kadıköy Meydanı, elbette sadece işçi eylemlerinin yapıldığı bir kamusal alan değil. İlerleyen yıllarda genel katılım mitingleri ve öğrenci eylemleri de bu alanda yapıldı. Meydanın ve Kadıköy'ün demografik özellikleri, erişilebilir olması (özellikle metro, metrobüs ve Marmaray ile ilçeye ulaşımın kolaylaşması) ve Anadolu Yakası'nın artan nüfusu meydandaki eylemlerin görünürlük alanını artırdı. Kadıköy İskelesi ve çevresi hala çok sayıda eylemin yapıldığı bir protesto mekânı olma özelliğini koruyor.

Merkez ve Protesto

Kent merkezindeki protestolar birçok değişkene bağlı. Merkezdeki eylemlilik Saraçhane'deki gibi yapım faaliyetlerine ve eylemin odağı olan kurumların görünürlüğünün bu alanlardaki artışına bağlı olabiliyor. Taksim Meydanı'nda olduğu gibi otoritenin kararlarından ve dönemin eylemliliği yüksek olan aktörlerinden ya da Kadıköy'deki gibi kentteki coğrafi bariyerlerden etkilenebiliyor. Kent merkezinin, yeni ulaşım ağları ve artan nüfusla görünürlüğü değişiyor. Bu da talepleri artırıyor. Ayrıca kent büyüdükçe merkez yer değiştiriyor ve çeperlerde yeni protesto mekânları ortaya çıkıyor.

Nüfus ve emek mekânları yer değiştirdikçe, İstanbul'un protesto mekânları da yer değiştirebiliyor; özellikle 1990'lı

Görsel 3 Toplam metropol nüfusunun ve coğrafi bileşenlerinin ağırlık merkezlerinin konumsal kayması[14]
Görsel 4 Veri setine göre protesto alanları dağılımının değişimi

yıllardan itibaren Küçükçekmece, Büyükçekmece ya da Kartal gibi çeper ilçelerde eylemlilik artıyor, ancak kent merkezinde eylem talebi azalmıyor.

Yukarıdaki harita 1960-1985 yılları arasında nüfusa göre ağırlıklandırılmış kent merkezinin değişimini gösteriyor. Haritaya göre bu kayma Pera'da kuzeye, Tarihi Yarımada'da batıya ve Anadolu Yakası'nda doğuya doğru gerçekleşiyor. Çeperlerde gelişen sanayi bölgeleri ve artan nüfus bunun nedenleri arasında sayılabilir. Bu hareket 15-16 Haziran olaylarındaki fabrikalardan meydanlara akışta net olarak görülebiliyor. Kaymanın gerçekleştiği akslarda bulunan ana ulaşım arterleri işçilerin kent içindeki hareketleri ile örtüşüyor. Örneğin Kartal'dan çıkan işçiler Sancaktepe'den çıkanlarla buluşuyor ya da Kadıköy'e doğru ilerliyor. Nüfus ve emek mekânları yer değiştirdikçe, İstanbul'un protesto mekânları da yer değiştirebiliyor. Bu durum veri setindeki mekânların dağılımda da açıkça görülebiliyor. Veri tabanına göre, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Küçükçekmece, Büyükçekmece ya da Kartal gibi çeper ilçelerde eylemlilik artıyor. Ancak kent merkezinde eylem talebi azalmıyor.

Günümüzde İstanbul'da gösteri ve yürüyüş yapabilmek için valilik izni gerekiyor. Çoğu kamusal alana ise gösterilerin kentlilerin günlük hayatında yaratabileceği olumsuz etkiler gerekçesiyle izin verilmiyor. Oysaki protestonun amaçlarından biri kendini belki de bu yöntemle tüm kente gösterebilmek. Protestoya izin verilmeyen merkezler yerine yeni kamusal alanlar öneriliyor. Yakın zamanda yapılan bu alanlar ise oldukça kontrollü ve toplumsal hafızada şimdilik işgal ettikleri yer epey küçük. Ayrıca sosyal medyanın protesto için kullanımı, pandeminin getirdiği yeni eylem şartları hem otoritenin işaret ettiği hem de bu yazıda örneklendirmeye çalıştığım kent merkezindeki kamusal alanların protesto için kullanımını etkileyen diğer etmenlerden sayılabilir. Eylemin görünürlüğünün fiziksel ya da dijital olmasının neler değiştirdiği ve değiştirebileceği tartışmaları devam ederken, bugün kentsel hafızada yer eden kent merkezindeki çoğu meydanda protesto için toplanmak gittikçe zorlaşıyor.

Notlar

1 Konuyla ilgili çalışmalar son yıllarda hız kazandı. Ancak İstanbul'un protestoları için aranan detayda açık veri tabanına araştırma sürecinde ulaşılamadı.

2 Arşiv taramasında Cumhuriyet ve Milliyet gibi gazeteler, Sendikacılık Ansiklopedisi ile TÜSTAV arşivlerinden ulaşılabilen birçok yayına başvuruldu. Toplanan veri seti çoklu mütekabiliyet analizi ile kümelendi. Bu analiz yöntemi protesto mekânları, tarihleri ve aktörleri arasında çıplak gözle görülemeyen bağlantıların anlaşılmasını sağladı. Kaynaklar ve metodoloji hakkında detaylı bilgi için 2019 yılında Kadir Has Üniversitesi Mimarlık ve Kent Çalışmaları Yüksek Lisans Bölümünde tamamladığım teze bakabilirsiniz.

3 Burada merkez- çeper karşılaştırmasının döneme ve İstanbul'un kentleşmesine göre yapıldığını söylemekte fayda var. Örneğin Mecidiyeköy'deki bir protesto, 1960'lı yıllarda çeperde yapılmış kabul edilirken, 2000'li yıllarda kent merkezindeki eylem grubuna dâhil edildi. Kent merkezindeki kamusal alanlar ise tüm veride Taksim, Beşiktaş, Eminönü, Saraçhane, Beyazıt, Samatya ve Kadıköy gibi yoğun yerleşime ve erişime sahip bölgeleri işaret ediyor.

4 Koçak, H.M. ve A. Çelik (2016). "Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi", Çalışma ve Toplum, 2: 647-678.

5 Binanın belediyenin kullanımına ne zaman açıldığı bilgisine ulaşılamadı, ancak 1953-1959 yılları arasında Milliyet Gazete Arşivi'nde inşaat sürecine ilişkin haberlere rastlamak mümkün.

6 Milliyet Gazete Arşivi, "Susuzluğa Protesto" (18.05.1990); http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/

7 Milliyet Gazete Arşivi, "Yağmur Bombası Eylül'de" (31.07.1990); http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/

8 Analiz sonuçlarına göre Saraçhane 1960'lı yıllarda işçi eylemleri, 1990'larda kamu binaları çevresinde formlaşan eylemler, 2000'li yıllarda ise genel katılım ve hak arama eylemleriyle aynı grupta yer alıyor.

9 Bu durum Taksim'de hiç eylem yapılmadığı anlamına gelmiyor. 1960'larda yapılan anma eylemlerinin yerini 2000'li yıllarda genel katılım mitingleri alıyor.

10 Cumhuriyet Gazete Arşivi, "Devrim Yürüyecek" (27.05.1968); https://egazete.cumhuriyet.com.tr/

11 Aynı dönemde Beyazıt Meydanı üniversitede türban izni; Sultanahmet Meydanı ise Ayasofya Camisi, 8 yıllık eğitim eylemleri gibi konulardaki protestolara sahne oluyor. Kent merkezindeki eylemlerin konusu ve aktörleri, bulundukları yere göre keskin farklılıklar gösteriyor.

12 Gezi hareketi ve Taksim ile ilgili çok sayıda çalışma bulunduğu için bu yazı konuyla ilgili detaylı bilgi içermiyor. Detaylı bilgi için: Örs, I.R. (2014). "Genie in the bottle: Gezi Park, Taksim Square, and the realignment of democracy and space in Turkey". Philosophy and Social Criticism, Vol. 40(4-5), s. 489-498; https://doi.org/10.1177/0191453714525390. ve Baykan, A.; Hatuka, T. (2010). "Politics and culture in the making of public space: Taksim Square, 1 May 1977, Istanbul". Planning Perspectives, Vol. 25(1), s. 49-68; https://doi.org/10.1080/02665430903421734

13 Aydın, Z. (2020). İşçilerin Haziranı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

14 Güvenç, M. (1992). "General Industrial Geography of Greater İstanbul Metropolitan Area: An Exploratoy Study" içinde İ. Tekeli, T. Şenyapılı, A. Türel, M. Güvenç, E. Acar (Ed.), Development of İstanbul Metropolitan Area and Low Cost Housing, Turkish Social Science Association, p. 112–159.

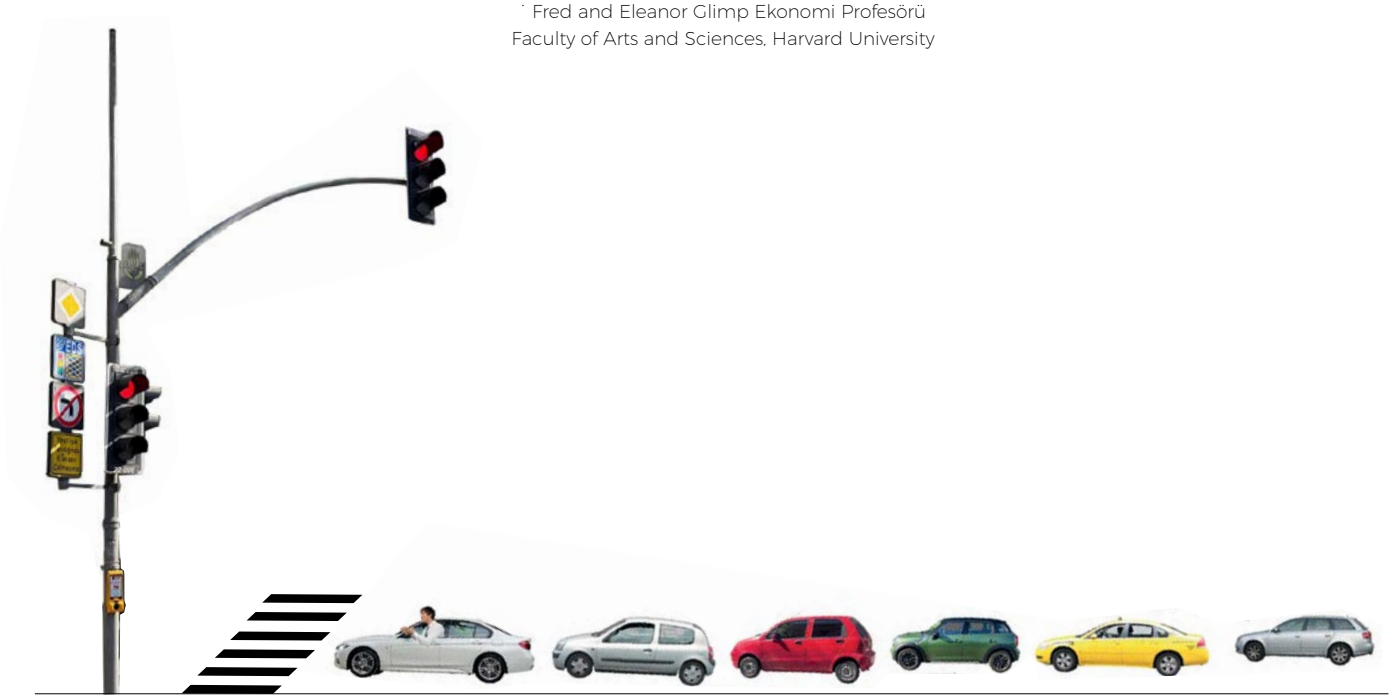
15 Dakikalık Kent Tam Bir Çıkmaz

Şehirler Herkes İçin Fırsat Kaynağı Olmalı*

15 dakikalık kent, son dönemlerde oldukça revaçta olan bir kentsel planlama kavramı. Aslında oldukça temel bir yaklaşıma dayanıyor: Kentleri kompakt hâle getirmek. Kavram kısaca bir kentin mahallelerinde yaşayanların tüm temel ürün ve hizmetlere, iş yerlerine erişiminin 15 dakikalık mesafede mümkün kılınması olarak tanımlanabilir. Amaç, kent genelinden motorlu taşıt trafiğini azaltmak ve dijital kullanımı artırmak, hareketliliği ağırlıklı olarak bisiklet kullanımı ve yürümek üzerinden sağlamak ve böylelikle hava kirliliği, trafik, karbon salımı gibi olumsuzlukları azaltarak kentleri sağlıklı, iklim dostu ve iyi yaşama elverişli mekânlar hâline getirmek. Paris-1 Sorbonne Üniversitesi'nden Carlos Moreno tarafından ortaya atılan ve Paris Belediye Başkanı Hidalgo'nun Paris'te uygulamaya koyma planının ilanıyla popüler hâle gelen 15 dakikalık kent, dünya genelinde Bogota, Milan, New York gibi birçok kentte farklı biçimlerde –bazı yerlerde kısmî de olsa– uygulamaya konuluyor ya da uygulamaya konulması düşünülüyor. Öte yandan her ne kadar kentlerde birçok sorunun çözümüne katkı verecek olumlu etkileri olsa da 15 dakikalık kent uygulamasının tartışmaya açık bazı olumsuz sonuçları da olabilir.

Edward Glaeser[·]

[·] Fred and Eleanor Glimp Ekonomi Profesörü
Faculty of Arts and Sciences, Harvard University

* Bu makale Edward Glaeser'in LSE Cities, Alfred Herrhausen Gesellschaft ve LSE School of Public Policy ev sahipliğinde ve SAP SE ile bilgi ortağı Teralytics desteğiyle gerçekleşen "Ulaşımı Yerelleştirme: 15 Dakikalık Şehre mi Yoksa Bir Saatlik Metropole mi?" adlı etkinlikteki tebliğinden yazıya dönüştürülerek LSE COVID-19 Bloğunda paylaşılmıştır. Blog editörünün ve tebliğ sahibinin izniyle çevrilip yayınlanmıştır.

15 dakikalık şehrin özellikleri övgüyü hak ediyor. Yaya odaklı kentlerin (pedestrian city) benimsenmesini herkesten çok savunurum. Uzun zamandır yürümenin, mevcut tüm ulaşım biçimlerinin en iyisi olduğuna inanıyorum.

Ayrıca şehirlerin, yerleşim bölgelerinde küçük dükkânlar ve şirin kafelerin açılmasını zorlaştıran işletme düzenlemelerinden kurtulması gerektiğine de inanıyorum. Heyecan verici karma kullanımlı bir mahalle, kentsel girişimciliğin en iyi armağanlarından olabilir. ABD'de yoksulların girişimciliğine getirilen düzenlemeler, zenginlerin girişimciliğine getirilenlerden çok daha fazla. Zenginler büyük ölçüde düzenlemeden muaf bir alan olan siber âlemde yenilik yapıyor. Yoksullar ise yeniliklerini gerçek alanda, gerçek şeylerde yaparken, yerel yönetimlerin kuralları da fiziksel olanı en ufak ayrıntısına kadar kontrol ediyor.

Ancak 15 dakikalık şehir dediğimiz kavramın temeli aslında pek de bir şehir değil; bir yerleşim bölgesi, bir getto, bir alt bölge. Tüm şehirler mahalle takımadalarından oluşmalı, ama bu mahalleler de birbiriyle bağlı olmalı. Şehirler, zengin-fakir, siyahî-beyaz, genç-yaşlı insanları birbirine bağlayan makineler olmalı. Aksi takdirde en temel görevlerini yerine getiremez ve fırsat mekânları olamazlar.

Modern Amerikan şehirleri yetişkinler için adeta fırsat lokomotifleri gibi işlerken, çocuklar için çıkmaz sokaklardır. Şehre gelen yetişkinler -zengin de olsalar, yoksul da- şehirde zaman geçirdikçe ücretlerinin arttığını görürler. Ancak Raj Chetty'nin sınıfsal yukarı hareketlilik üzerine yaptığı çalışmanın gösterdiği gibi, şehirlerde büyüyen çocuklar, yetişkin olduklarında şehir dışında büyüyen çocuklara göre kendilerini çok daha kötü bir durumda buluyor. Bu fark, yetişkinlerin 15 dakikalık bir şehirde yaşamıyor oluşuyla açıklanabilir. Düşük gelirli bir yetişkin, yoksul bir semtteki dairesinde uyanır ama sonra başka bir yerdeki işine gider. Daha zengin ve daha iyi eğitimli insanlar arasında fırsatlar bulur. Oysa çocuğu, 15 dakikalık bir şehirde yaşıyordur. Belki düşük gelirlilere yönelik sosyal konutlarda güne uyanacak, sonra da tecrit edilmiş bir okula gidecektir. İşte bu çocuğun yaşadığı yer, yoksul bir kırsal köyden daha karma sayılmayacak 15 dakikalık bir şehirdir. Bu dünyada zenginler kendilerini yoksullardan izole etmiş, yoksulları mahrum bırakmıştır.

Sanal hareketle gerçek hareketi çoğaltabileceğimiz görüşü, görece daha az eğitimli insanlar için bir fantezidir. 2020 Mayıs itibarıyla Amerikalıların yüzde 70'i işlerini sanal ortamda yaparken lise diploması olmayan Amerikalıların ise yalnızca yüzde 5'i evden çalışıyordu. Bu sanal dünyanın varlığını sürdürmesine izin verirsek dünyamızdaki eşitsizlik daha da feci şekilde artacak.

15 dakikalık şehrin iyi yönlerini –yani erişilebilirlik, belki daha az araç kullanımı ve "yoğun saat" ücretlendirmesi gibi fikirleri– benimseyebiliriz ancak nihayetinde, 15 dakikalık parçalara bölünmüş bir şehir fikrini kafamızdan atmalıyız. COVID-19 sonrası dönemde, metropolümüzün ve dünyanın tamamı ile bağlantılı olan bütün şehir fikrini benimsemeliyiz. Nihayetinde bu korkunç pandemiden, hepimizin bu işte beraber olduğunu öğrenmiş olmalıyız. Bunun bir daha asla yaşanmamasını sağlamalı ve özellikle hayata daha azıyla başlayan insanların şehrin geri kalanıyla bağ kurmasını sağlamalıyız.

Ulaşım Değişmeye Başlıyor

Otonom araçların ve hızyuvar (hyperloop) gibi teknolojilerin yükselişi, şehirlerde seyahat etme şeklimizde büyük bir fark yaratabilir. 54 yaşındayım ve kullandığım ulaşım araçları 50 yıl öncekinden pek de farklı değil. Çok yavaş bir değişim döneminin ardından, artık geleceğin bize yetişmesine izin verecek esnekliği korumak akla yatkın geliyor. Şehirlerimizin yeni çıkan teknolojileri benimseyebilmesi için kapımızı seçeneklere açık tutmak mantıklı. Ancak bunlar ortaya çıkarken, yeni olanı, yeni şeyleri hiç eleştirmeksizin benimsemeyin. Doğru yaklaşım, denemek, değerlendirmek ve deneyimin getirdiği bilgelikten yararlanmaktır.

Peki Bunları Kim Öder?

"Kullanan öder" ilkesi, özellikle orta gelirli veya varlıklı insanlara yönelik her şeyde genellikle doğrudur. Vergi gelirlerini, insanların JFK Havaalanı'nda uçaklara binip uçaklardan inmesi için ödenek olarak kullanmak kesinlikle korkunç bir fikir.

Ancak bazen de, ekstra yolcu için hizmet sağlamanın marjinal maliyeti (bazı tren yolculuklarında olduğu gibi) ortalama maliyetten çok daha düşük olduğu için, sistemin verimli kullanımına engel olmadan kullanıcıların bunu finanse edebilmelerinin yaratıcı yollarını bulmak anlamlı olur. En sevdiğim örnek, tren istasyonlarının üzerine büyük ölçekli gayrimenkullerin inşa edildiği Hong Kong'un MTR modeli. Gayrimenkul, raylı sistemi etkili bir şekilde sübvanse eder; bu da raylı sistem fiyatını düşük tutarken aynı zamanda kullanıcıların bir şeylerin bedelini ödemeyi sürdürmesini sağlamanın güzel bir yoludur.

Yine de bazı durumlarda kullanıcıların ödeme yapmasını beklemek gerçekçi değildir. Yoksul insanları işlerine veya ebeveynlerine bakacakları yerlere ulaştırmak için verilen hizmetleri genellikle sübvanse etmek isteriz.

Gelişmekte olan dünyada bu konuya ilişkin karşılaşılan bir zorluk da, biri zenginler, diğeri yoksullar için olan iki teknolojinin çoğunlukla aynı anda var olmasıdır. Örneğin, Johannesburg'da, hem modern ve hızlı bir raylı sistem olan Gautrain'i hem de çoğu zaman güvenli olmayan, kalabalık minibüsleri görürsünüz. İşin tuhafı, ödenek çıkarılan ulaşım şekli genellikle zenginlerin kullandığı olur. Yoksulların kullandığı ulaşım ise kendi masrafını karşılar.

İleriye dönük olarak, zenginlerin kullandığı teknolojiyi herkesin kullanımına sunmaya mı çalışmalısınız yoksa yoksulların kullandığı mevcut teknolojiyi yükseltmeye mi? Minibüslerin kendi kendini finanse ettiği ve asıl olarak hayatta daha talihsiz olan kesimlere hizmet etmeye yönelik olduğunu göz önüne alırsak, muhtemelen minibüsleri geliştirmeye odaklanmalısınız. Elbette minibüslerin daha güvenli kılınması, hareket saatlerinin net olması ve diğer ulaşım yöntemleriyle sorunsuz çalışmasını sağlamak kulağa mantıklı geliyor.

"Yoğun Saat" Ücretlendirmesi İhtiyacı

Karbonu işlevsel olarak vergilendiren bir şey yapmanın yerini hiçbir şey tutamaz. Sadece alternatif ulaşım kullanımlarını sübvanse edip bunun işe yaramasını ummak anlamlı değildir. İnsanların uçak veya özel araç kullanma dürtülerini gerçekten sınırlandıran

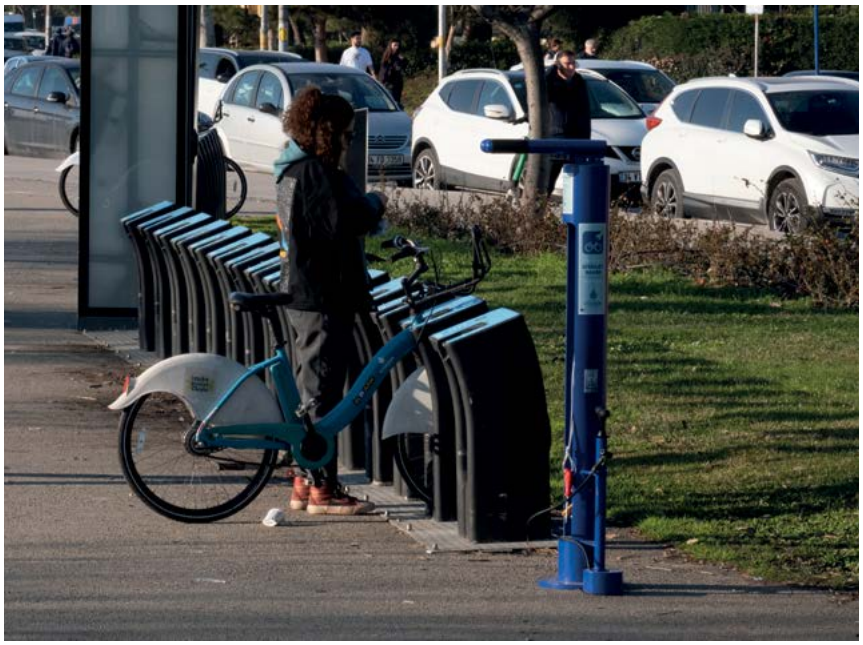
bir şeyler yapmalısınız; bunun için de yoğun saat ücretlendirmesi gibi bir yöntem gerekiyor. Otoyolların ve ücretsiz park yeri sağlamanın maliyetini genel vergi gelirleriyle karşılamanın meşrulaştırılabilir bir yanı olmadığı gibi, esasen bu yapılanla iklim değişikliği sübvanse edilmiş oluyor.

Ken Livingstone'un Londra'da uyguladığı yoğun saat tarifesi fikrinin dâhiyane yanı, daha zengin özel araç sürücülerinin ödediklerinden elde edilen gelirlerin, otobüse binen daha yoksul insanlar için kullanılmasıydı. Yoğun saat ücretlendirmesi, doğru uygulandığı takdirde, yoksulların işe gidiş gelişlerini daha hızlı ve daha rahat kılmanın maliyetini zenginlerin ödemesi anlamına geliyor. Pandemi, kimi yerlerde insanlar toplu taşıma araçlarını kullanmaktan korktuğu için trafik sıkışıklığını çok daha kötü hâle getirdi. Bu durum, yoğun saat ücretlendirmesinin mümkün olan her yerde uygulamaya geçirilmesinin aciliyetini daha da artırıyor.

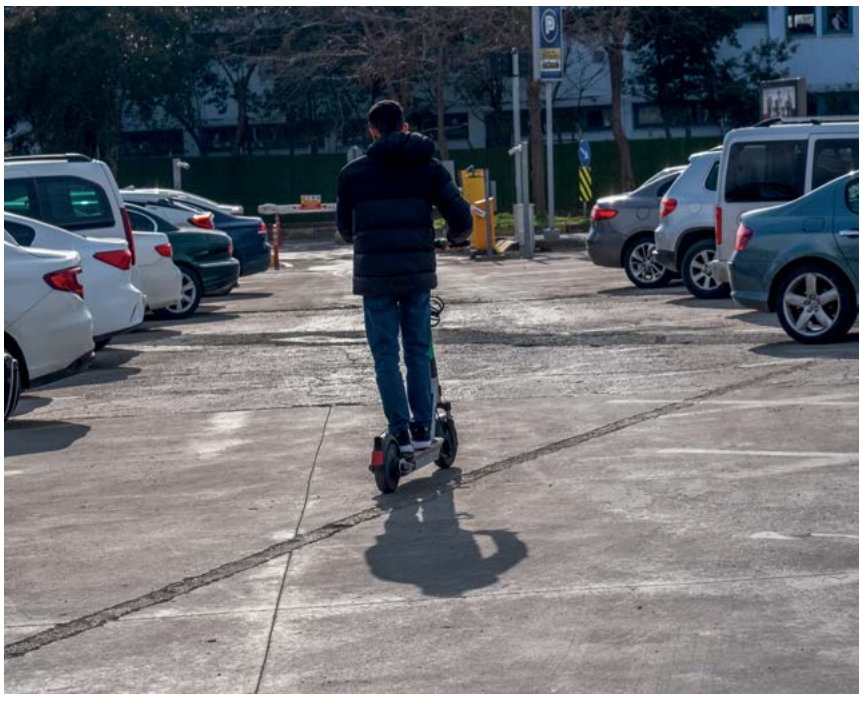
COVID-19, bir anlamda kent yaşamımıza bir saldırı oldu. Şehirlerin paylaşmamızı, ilişki kurmamızı ve birbirimizden bir şeyler öğrenmemizi sağladığını, ama nüfus yoğunluğunun aynı zamanda büyük olumsuzlukları beraberinde getirdiğini ve bunların en korkunç olanının da bulaşıcı hastalıklar olduğunu hatırlattı. 1918-19 influenza pandemisinden bu yana salgından azade bir yüzyıl geçirdik, COVID-19 ise bundan çok daha kötü de olabilirdi.

Öyleyse hükümetlerimizin bu uyarıya kulak vermesini sağlayalım. Halk sağlığına büyük yatırımlar yapmalıyız. Dünya Sağlık Örgütü'ndense (DSÖ) bir "halk sağlığı NATO'su" kurmalıyız. Bu da, sokakları geri almanın sadece ilk ve en önemli adımı. Araçlarla dolu yollarımızı düzeltmenin garantili bir reçetesi yok, ancak şurası açık ki yoğun saat ücretlendirmesini sağlıklı bir şekilde benimsemek iyi bir başlangıç olacaktır.

İnsanların sanal ortamda çalışmasını sağlayarak herkes için erişilebilirliği iyileştirdiğimiz görüşü tamamen yanlış. İnsanların işlerine erişimi sadece internet üzerinden olduğu bir durumda, internete erişimi olmayan kesimleri –yani Amerikan nüfusunun üçte birini– dışarıda bırakmış olacağız. Kentsel alanda, gerçek yüz yüze bağları ortadan kaldıran ve bu bağların yerini sanal bağlarla değiştirmeye çalışan bir dünyadan daha eşitsiz bir dünya düşünemiyorum.

Kentsel hareketlilik konusundaki tartışmalarımız ve bu alandaki harcamalarımız, şimdiye dek zenginlerin hareketliliğini fazlasıyla vurgulaya geldi. Yoksulların hareketliliğini ise, özellikle ABD'de büyük ölçüde görmezden geldik. Üst-orta gelirli insanların 15 dakikalık küçük, şirin mahallelerinde yürüyebilmelerini sağlamaya odaklanmanın, şehirlerimizin yeniden herkes için fırsat sunan yerler hâline gelmesini nasıl sağlayacağımız gibi çok daha büyük bir meselenin önüne geçmesinden oldukça endişeliyim. Şehirlerdeki muazzam eşitsizlikler, ancak yoksul insanları zengin insanlara dönüştürme konusundaki tarihî misyonlarını gerçekleştirdikleri sürece tolere edilebilir. Ben yalnızca bu sorunu temelden çözen kentsel planlama konseptleriyle ilgileniyorum ve 15 dakikalık şehir bu sorunu daha da derinleştirecek gibi görünüyor.

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

İstanbul Barometresi aylık olarak İstanbul'un nabzını tutuyor.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul
ipaistanbul
ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

“Kültürü Toplum ve Yaptığımız Planlı Çalışmalar Üretir!”

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

Karabey Aydoğan, 1993'te Şehir Tiyatroları Müdürü olarak adım attığı İstanbul Büyükşehir Belediyesi kapısından bu sene emekli olarak çıkıyor. Ruhi Su'nun öğrencisi Aydoğan köy enstitüleri, eğitim ve müzik konularında uzun süredir araştırmalar yapıp yayınlar hazırlıyor. İBB'nin kültür sanat çalışmalarında uzun bir dönem rol alan Aydoğan kurumların, kent kültür politikalarındaki önemine dikkat çekiyor.

Nilay Özger

Sivas Zara'da yoksul bir köy çocuğu olarak dünyaya geldim. Yedi yaşında İstanbul'a geldim ve ilköğrenimimin ardından, eskiden bir köy enstitüsü olan Sakarya'daki Arifiye İlköğretmen Okulu'nda eğitimime devam ettim. Ardından yine eski bir köy enstitüsü olan Van Ernis İlköğretmen Okulu'ndan 1975'te mezun oldum. Arifiye, aynı zamanda yaşamımın geri kalanına biçim veren, hakkında araştırmalar yaptığım ve kitaplar yazdığım bir okuldu. Sonrasında Şişli Siyasal Bilimler Yüksek Okulu'na girdim. Yaşamımın şanslarından ilki öğretmen okulu ise, ikincisi de üniversite öğrencisiyken Dostlar Tiyatrosu'na abone olmaktı. Burada hayranı olduğum Ruhi Su'yu görme ve Dostlar Korosu'na katılma şansım oldu. Bu müthiş dönem, 12 Eylül Darbesi ile birlikte son buldu.

Sekiz yıllık öğretmenlikten sonra, Şişli ve Kâğıthane belediyelerinde yedi yıl kadar görev yaptım. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne, 1993 yılı sonunda, Şehir Tiyatroları'nda müdür olarak geçtim. Ülkenin sanat açısından ilk kurumlarından ve göz bebeklerinden olan, birçok sanatçının yetiştiği, sanata açılan ilk kapılardan biridir Darülbedayi.[1] Tiyatro tüm zorluklarına karşı çok sevdiğim bir yer oldu. Görev dönemimde, Gürcü bir sanatçı olan Sandro Mrevlishvili'nin, Çetin İpekkaya ile birlikte önerdiği Altın Post projesi vardı. Oyunun metnini, değerli sanatçımız Tarık Günersel ve Sandro Mrevlishvili birlikte, Gürcüce ve Türkçe olarak iki dille yazdılar. Şehir Tiyatrosu tarihinde bir ilktir bu iki dilli oyun. Aynı sıralarda Şehir Tiyatroları'nın 80. yılı kutlanmaktaydı.

Tiyatrodaki görevim üç yılı doldurmadan iktidar değişikliğinin de etkisi ile oradan Kent Orkestrası'na geçtim. Kent Orkestrası'nda iki müzik topluluğu vardı o zaman: Kent Orkestrası ve Belediye Bandosu. Belediye Bandosu'nun pek bilinmeyen bir yanı vardır. 1927'de Darülelhan'ın bünyesinde 40 yetim çocukla kurulur ilk belediye bandosu.[2] 29 yetim Darülaceze'den ve 11 kişi de Balmumcu yatılı yurdundan alınır.

Bandomuz şu anda bu şehrin büyüklüğüyle karşılaştırılamayacak kadar küçüktür. Oysa bando, sokaktaki çok sesli müziktir. Salonlarda yapılan ve belli bir kesimce izlenebilen müziğin tersine, çok sesli müziğe halkın kulağının en yakın durduğu yerdir bando. Göreve başladığımda, elimizde bando notalarının bulunmadığını gördük. Yaptığımız araştırmalar sonucunda, topladığımız marşlardan sekiz cilt kadar eseri, bando için yeniden yazdırdık. Sanatçımız Ferhat Dalyancı bütün bunların notalama işlerini yapan emektarımızdır. Böylece bandonun bir konser vermek için repertuar sıkıntısı çekmemesini amaçladık. Bunlar içinde; Osmanlı marşları, Cumhuriyet dönemi marşları, bazı Türk müziği eserleri, halk müziğinden seçmeler ve çocuk şarkıları vardır.

Kent Orkestrası ise o dönemde 40 kişilik kadrosuyla, daha çok nefesli sazların egemen olduğu, popüler eserler çalan bir orkestraydı. Cemal Reşit Rey'deki "Cumhuriyet Konserleri"ni dokuz yıl boyunca Kent Orkestrası gerçekleştirdi. Bir kurum kimliği oluşturmaya çalıştık. Giysisini yeniden düzenlemeye çalıştık. Onlara bir kitap yaptık belediyede, Çok Sesli Müzik Tarihimiz Işığında Kent Orkestrası ve Belediye Bandosu adıyla.

Bu görevi yaparken, İstanbul'da –ne yazık ki hâlâ yok bildiğim kadarıyla– bir müzik müzesi olmadığını fark ettik ve yer arayışına girdik. Sultanahmet'in altında Küçük Ayasofya Camii'nin yanında, eski Fransız Hapishanesi vardır. Burada orkestra ve bandoya bir çalışma yeri ve de bir İstanbul Müzik Müzesi kurma projemiz vardı. Ne yazık ki onarım bittiği zaman, o günkü belediye burayı başka bir belediyeye lokanta olarak verdi. Bizim müzik müzesi de tarih oldu. Bu da gösteriyor ki kamu kurumları, yani kamu parası kullanan kurumlar; kendilerini ciddiye almalı, ciddi planları programları olmalı.

Belediyeler kadro değiştirdiğinde genellikle bellek kaybı yaşayan kurumlardır. Oysa kent kültürünü oluşturmakta bu bellek çok önemlidir. Binalar kültür üretemez. Kültürü toplum üretir, yaptığımız planlı çalışmalar üretir. Kültürün getirdiği kazanç başka bir şeye benzemez. Daha kalıcıdır ve kentimizin ve insanımızın buna gereksinimi var.

Özellikle büyükşehir belediyeleri; kültürün halka yayılması, halkın kültüre erişimi, kültürün yaygınlaştırılması ve kentlerin her mahallesinin, her kesiminin şenlendirilmesinde büyük işler yapabilir. Kuşkusuz bunları yapmanın yolu kültür-sanat politikaları oluşturmaktan geçecektir.

İBB'de çalıştığım süre içerisinde yaşam da, iş de bana çok şeyler kattı. 2005 yılından günümüze dek, aktif görevden ayrı tutuldum. Bu süre içinde kütüphanede basın taramaları yaptım, özellikle köy enstitüleri ve müzik alanında çalıştım. Cemal Reşit Rey Konser Salonu etkinlikleri hakkında değerlendirme raporları yazdım. Bazı kültür projelerini raporladım.

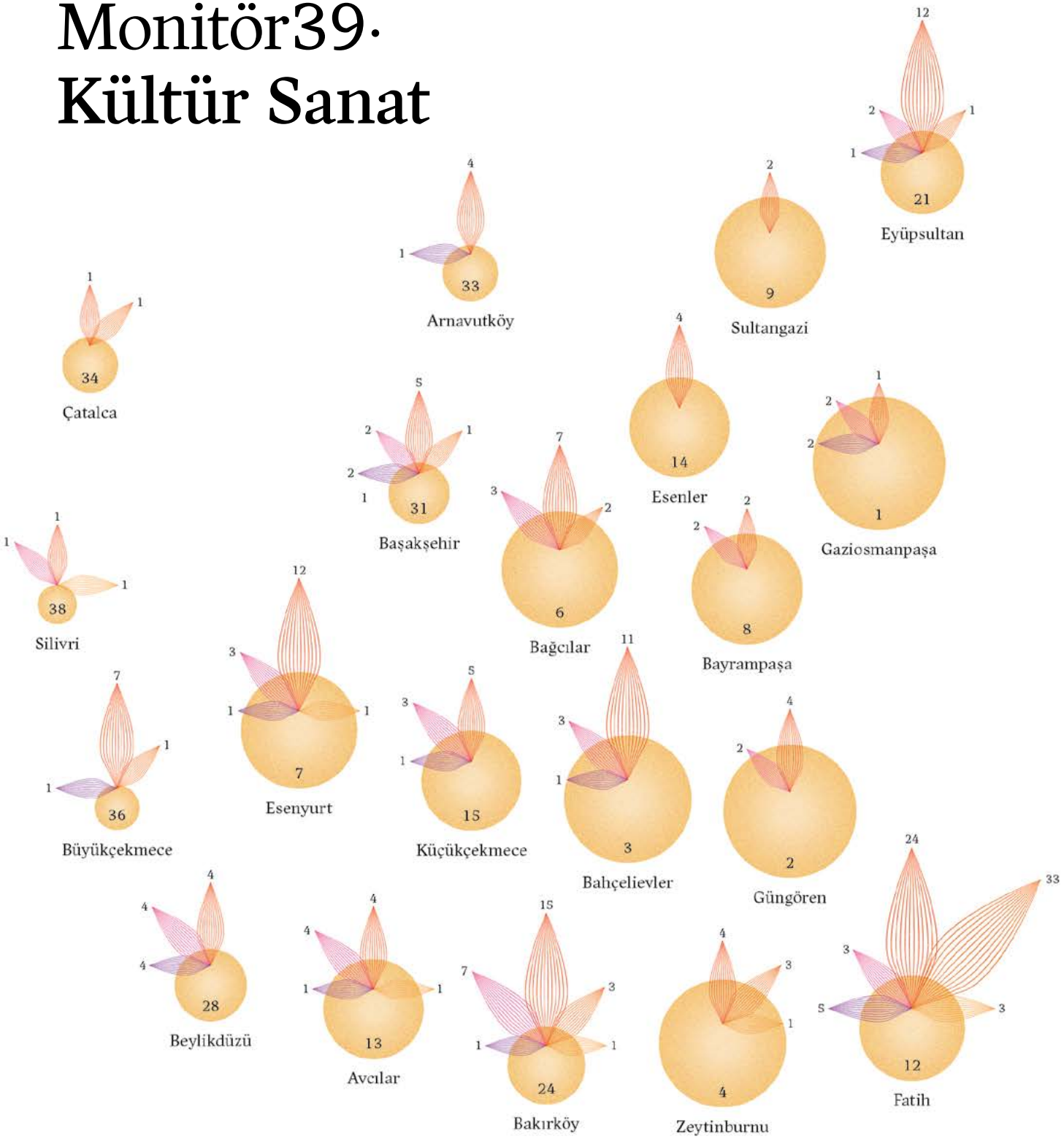
Ben köy enstitülerini araştırırken, uğradığım enstitülerden birer tuğla almaya çalıştım. Belgelerini, objelerini, yayınlarını, fotoğraf, diploma ve benzer belge ve eşyalarını toplamaya çalıştım. Sergiler açtım. Bir köy enstitüleri müzesi kurulursa, müzenin başyapıtı o köylü çocuklarının yaptığı her biri ortalama 2-3 kilo olan bu tuğlalar olmalıdır diye düşünmekteyim.

Notlar

1 Dârülbedâyi (Güzellikler Evi) 1914'te İstanbul'da belediye desteği ile konservatuar olarak planlanarak açıldı. Açılması sorunlu olan kurum, okul niteliğinden çok, tiyatro gösterileri ile adını duyurdu. 1931 yılında resmen İstanbul Belediyesi'ne bağlandı. Şehir Operası topluluğunu da içinden çıkaran kurum, bugün de İstanbul Şehir Tiyatroları adıyla varlığını sürdürmektedir.

2 Dârülelhan, Osmanlı Devleti'nin ilk resmî müzik okulu olarak İstanbul'da 1917-1927 arasında faaliyet göstermiştir. 1926'dan itibaren de Belediye Konservatuarı adını alan kurum, içinden Belediye Bandosu, Şehir Orkestrası, Şehir Armonisi gibi sanat topluluklarını sanat topluluklarını da çıkarmıştır. 1985 yılından sonra İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Devlet Konservatuarı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Monitör39· Kültür Sanat

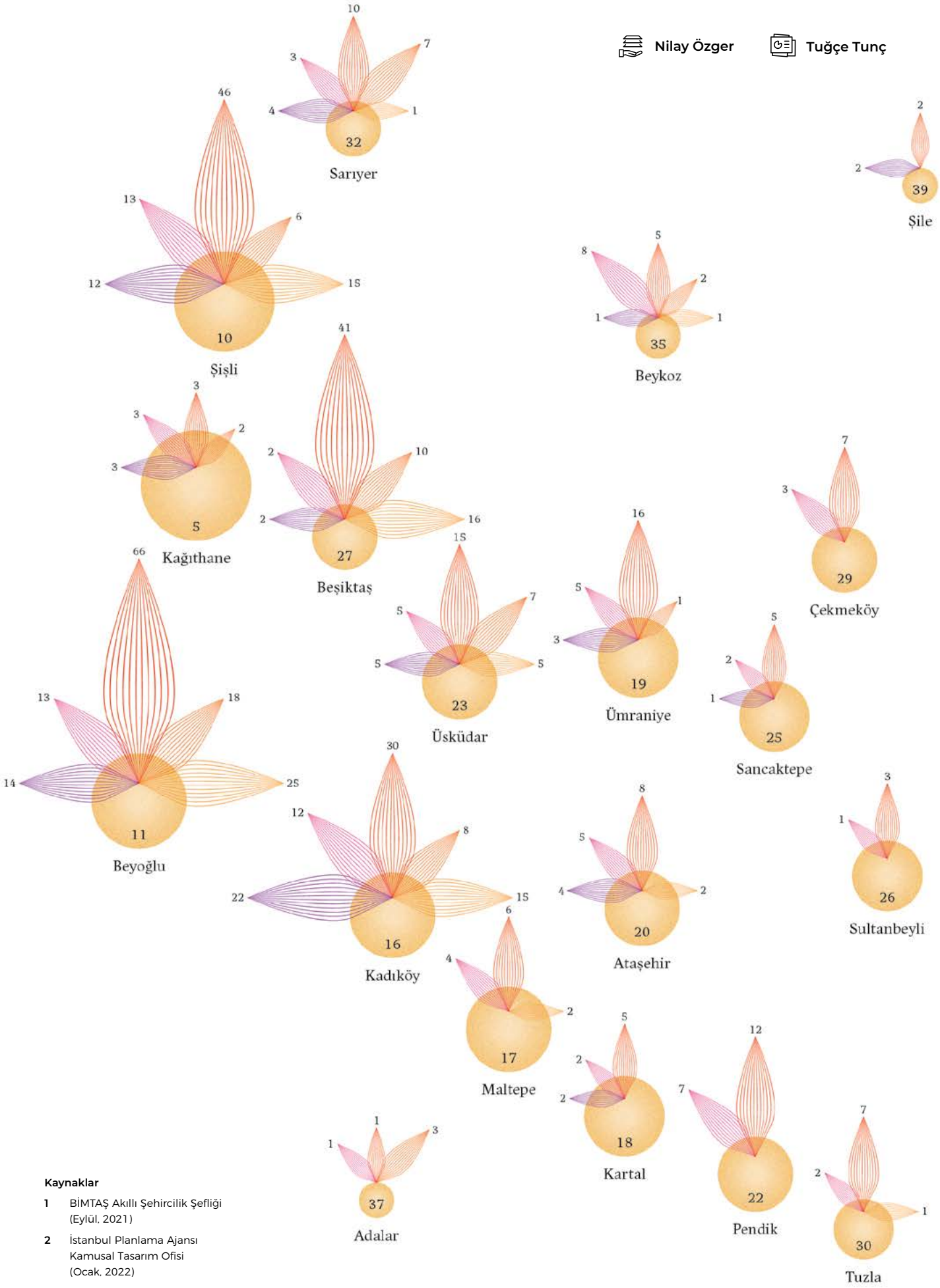

İstanbul'un kültür sanat mekânlarını ele alan Monitör39· kentsel alandaki nüfus yoğunluğu ve kültür sanat noktalarının verisini birleştirerek karşılaştırmalı bir ilişki oyunu başlatıyor.

1'den 39'a kadar sıralanan ilçelerin kentsel nüfus yoğunluğu her bir merkez daireyi oluşturuyor. Yoğunluk artışıyla birlikte daireler büyüyor. Dairelerle birleşen semboller aracılığıyla tiyatro, sinema, kültür merkezi, müze ve sanat galerilerinin 39 ilçedeki sayıları ve dağılımlarını çalışma üzerinden keşfetmek mümkün.

Nilay Özger Tuğçe Tunç

Kaynaklar

1 BİMTAŞ Akıllı Şehircilik Şefliği (Eylül, 2021)

2 İstanbul Planlama Ajansı Kamusal Tasarım Ofisi (Ocak, 2022)

Hibritleşen Kamusal Alanda Değişen Paradigmalar ve Kamusal Sanat

Dijitalleşmeyle hibritleşen kamusal alanda sanatın ve sanatçının –geniş bir izleyici kesimine– "kamu"ya erişiminin olanakları da arttı. Kamusal alanın bağlı olduğu ağın birçok düğümünde sanat var. Peki kentin kamusal alanlarında sanat nasıl sergilenmeli, hangi sanat sergilenmeli, sergileme dışında –ötesinde– kamusal alanla –kamuyla– sanat ilişkisi nasıl kurulabilir? Kamusal alanın hibritleşmesinin özgül yanları neler ve neyi mümkün kılıyor?

Ekmel Ertan

Son otuz yılda şehre dair çok şey değişti. Kamusal alanın fiili olarak yeniden tanımlanmakta olduğu bir dönemdeyiz. Bu dönüşüm hissettirmeden son otuz yılda alttan alta sürüp gitmekte. Önce toplu taşıma araçlarına para yerine –aşamalarla– kartlarla binmeye başladık, sonra araçların içindeki ekranlar hangi durakta olduğumuzu söylemeye başladı. Ardından duraklara otobüsümüzün kaçta o durakta olacağını bildiren LED ekranlar geldi, sonra daha yüksek çözünürlüklü ve daha fazla bilgi içeren ekranlarla değiştirildiler. Ceplerimizde taşıdığımız mobil uygulamalar şehir içindeki gezintimize eşlik eder oldu. Bunların hepsi dijitalleşen hayatımızın kamusal mekâna yansıyan uygulamaları idi. Hepsi bir yandan yavaş yavaş öte yandan çok hızlı oldu. Basit ve kısmî görünen bu değişimler aslında tüm yaşantımızı değiştiriyordu. Duraktaki ekrana bakıp beklediğimiz aracın kaç dakika sonra geleceğini öğrendikten sonra cep telefonumuzu çıkarıp Facebook, Twitter ya da Instagram'dan sosyal çevremizdeki son haberlere bakmaya başladık. Sonra WhatsApp'tan bir iki mesaj. Ardından gelen otobüse, kalabalığa, trafiğe vs. dair bir fotoğrafla ne yapmakta olduğumuzu sosyal medya mecralarından birinde ifşa edip otobüse bindik. Bir sinyal sesi seyahatimizin problemsiz ödendiğini belirtti. Güvenli bir nokta bulup çoğu diğer yolcu gibi telefonumuza döndük...

Kamusal alanda var olma ve onu kullanma biçimimiz değişiyor. Meydanda, parkta, otobüste ya da bir sergide iken artık hibrit alandayız; kamusal alan hibritleşti –melezleşti, 'karma'laştı– ve evet karmaşıklaştı. Bu hibrit alanlarda mekân deneyimimiz de farklılaştı. Yerin, bir yerde olmanın anlamı, duygusu değişti. Dijitalleşme kamusal alanı genişletiyor, büyütüyor ve ağın bir parçası hâline getiriyor. Taksim Meydanı kentin başka bir meydanına, başka bir kentin başka bir meydanına bağlanıyor, hatta sanal bir meydana ya da, iş yerimize, evimize, odamıza. Taksim Meydanı'nda olma deneyimimiz artık eskisi gibi değil. Eskiden de Taksim'den geçerken diyelim Time Square'de olmayı düşünebilirdik elbet. Ama bu o değil, artık sadece düşünmüyoruz, görsel ya da diğer uyaranlarla Taksim Meydanı deneyimimiz parçalanıyor. Üstelik bu parçalanma herkes için farklı. Sevgilisine Taksim fotoğrafı yollayan, iş yerinden gelen telefona cevap veren, yürürken podcast dinleyen, bir yandan Google arama sonuçlarına bakan, Twitter'da haberleri takip eden, Instagram'a "story" koymaya çalışan... Hepsi ayrı bir Taksim Meydanı'nda ya da hepsinin Taksim Meydanı başka bir ağın parçası, başka bir çoğul deneyimin uzantısı.

Sosyal medyanın da parçası olduğumuz –üstelik bir kez dâhil olduğumuzda kolaylıkla da uzaklaşamadığımız, içinden çıkamadığımız– bir kamusal alan olduğunu kabul edersek, kentin tüm kamusal alanları bizim oradaki varlığımızla hibritleşiyor, çoğullaşıyor. Biz olmasak da öyle ya, meydan elektronik billboardlarla zaten ağa bağlanmış, genişlemiş durumda. Hatta meydan değil, Beyoğlu'nda Solakzade Sokak'la Balo Sokak'ın kesişimindeki o orantısız heyula ekranla olduğu gibi, şehrin daracık sokakları bile ağa bağlı. Dijitalleşme öncesi eski şehrin sokakları ya da

Sultanahmet Meydanı'nda iken "o an, orada"ydınız; kimse sizi görmeden pek bir iz bırakmadan geçip gitmeniz mümkündü. Şimdi her an her yerde! Karşınızdaki dev ekran sizi Balo Sokak'tan alıp başka yerlere götürüyor; o anla, o üç yol ağzıyla ilgisi olmayan şeyler gösteriyor, düşündürüyor size. Güvenlik kameraları görüntünüzü çalıp, bir süreliğine hapsediyor. Gerekirse dönülüp bakılacak, görüleceksiniz.

Bir yanda güvenlik kamerası kayıtları, İstanbulkart vs. ile bıraktığımız izler öte yandan sosyal medya mecralarındaki izlerimiz ya da kendimizi ifşa edişlerimizle hibritleşen kamusal alanın bu değişimi özel alanla kamusal alan arasındaki ilişkiyi de, bizim "mahremiyet" anlayışımızı da değiştirdi. Artık özel alanın gizliliği, mahremiyetimiz kalmadı, pek de umursamıyoruz bunu. Artık evde, işte, sokakta değil sürekli olarak kamusal alandayız.

Bu dijitalleşme ile hibritleşen kamusal alanda sanatın ve sanatçının –geniş bir izleyici kesimine– "kamuya" erişiminin olanakları da arttı. Kamusal alanın bağlı olduğu ağın birçok düğümünde sanat var. Peki kentin kamusal alanlarında sanat nasıl sergilenmeli, hangi sanat sergilenmeli, sergileme dışında –ötesinde– kamusal alanla –kamuyla– sanat ilişkisi nasıl kurulabilir? Kamusal alanın hibritleşmesinin özgül yanları neler, neyi mümkün kılıyor?

Yerin, bir yerde olmanın anlamı, duygusu değişti. Dijitalleşme kamusal alanı genişletiyor, büyütüyor ve ağın bir parçası hâline getiriyor. Taksim Meydanı kentin başka bir meydanına, başka bir kentin başka bir meydanına bağlanıyor, hatta sanal bir meydana ya da iş yerimize, evimize, odamıza.

Sanat kültürün başat bir parçası olarak bireyin hayatında, kültürlenmesinde önemli –olmazsa olmaz– bir araç. Daha özgür bireyler için sanata ihtiyacımız var. Şehir açısından bakınca, daha iyi –daha özgür– yurttaşlar için şehrin sanata ihtiyacı var.

Fotoğraf https://nohlab.com/work/yekpare

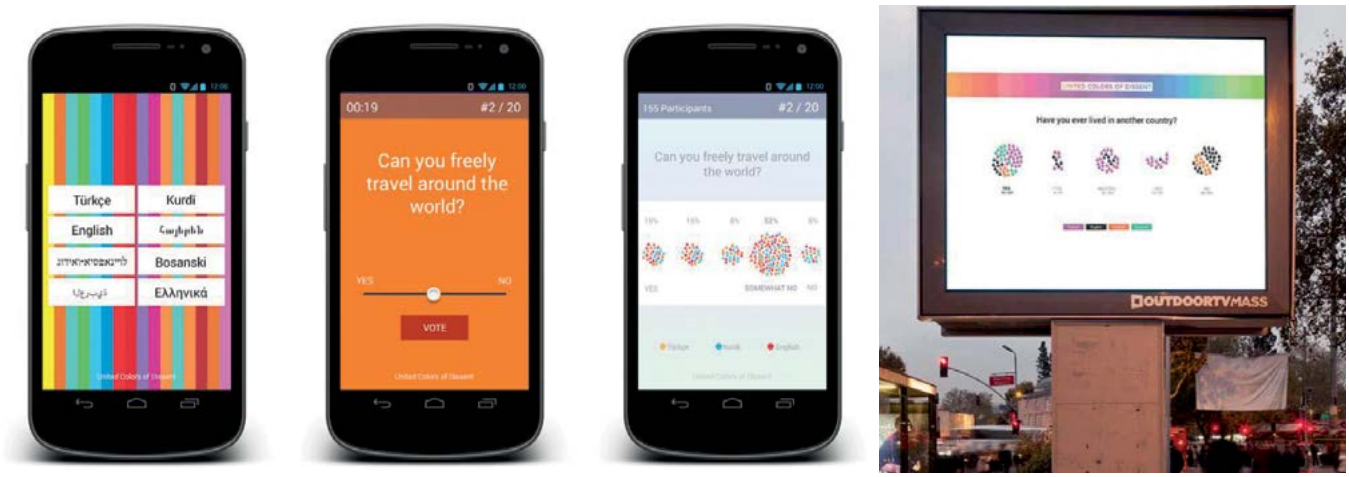
Dijital Sanatın Dönüşümü

Neoliberal döngüde hedeflediği ya da umduğu payı alması için içi boş bir temsil aracı olarak sanat değil. Gösterinin gerçeğin önüne geçtiği zamanımızda, gösteri sadece "arzuya", teşne olma hâline işaret ediyor. Bir tür "kullanılabilirlik" ima ediyor. Sadece göstereni olan sanat yeni tür bir anıtlaştırmaya dönüşüyor. İktidarın –yerel de olabilir– politik gündemini nesneleştiriyor. Eser tabiatı itibarıyla bunu yapıyor veya katkıda bulunuyor olabilir ama olmasa da gösteri dünyasında bu aracılıktan kurtulamıyor. Demeye çalıştığım anıtsal dijital sanat eserleri mi göstermeli şehirde, yoksa –dijitalde de– anıtsallıktan kaçınmalı mı? Böyle bir çerçevede dijital sanat neyi anıtsallaştırır? Neoliberalizmi, tekno-çözümcülüğü ("Teknoloji her şeyi hâlleder!"), gerçek ötesini (post truth), kontrol toplumunu, platform kapitalizmini, tekno-faşizmi? Bizi hayran bıraktırdığı estetiğin ardında ne var? Ya da neyi, ne pahasına eleştiriyor?

Dijital kamusal sanat söz konusu olduğunda pek çok hassasiyet ortaya çıkıyor. Bir kısmı teknolojinin doğası gereği masum ve tarafsız olmaması ile ilgili, bir kısmı ise sahipliği ile. Son otuz yılda dünyayı baş döndürücü bir hızla dönüştüren dijital teknolojilere ya da değiştirdiği dünyaya eleştirel bir perspektiften, teknolojiinin cazibesine kapılmadan sanatın penceresinden bakabilmek gerekiyor.

Şehirde –kamusal mekânda– dijital sanatı en çok ekranlar ve projeksiyonlar aracılığıyla görüyoruz. Işık yerleştirmeleri veya mimari-heykelsi formlarda da karşımıza çıkıyor. Etkileşimli yerleştirmeler daha az. Diğer potansiyel alanlarsa oyun ve performans; özellikle arttırılmış gerçeklik –AR– teknolojileri ve teknoloji destekli performans kamusal mekânda etkin işler üretmek için çok zengin potansiyeller sunuyorsa da bu tür örnekler çok az.[1]

Türkiye'de ilk kamusal video mapping uygulaması 2010'da İstanbul Avrupa Kültür Başkenti Ajansı tarafından ısmarlanan ve Nohlab tarafından gerçekleştirilen "Yekpare"ydi. İstanbul'un 8500 yıllık tarihini konu alan ve yaklaşık 15 dakika süren video Haydarpaşa Garı'nın dış cephesine yansıtılıyor ve Kadıköy'den seyrediliyordu. Grafik olarak çok başarılı olan iş bir dijital kamusal sanat uygulaması idi ve yukarıda sözünü ettiğim anıtsal işlerden biri idi. Türünün ilk uygulaması ve bugün de uluslararası ölçekte başarılı işler yapmaya devam eden sanatçılar tarafından üretilmiş olduğu için başarılı bir örnekti. Ama bu tür işler her gün yapılamaz; ne prodüksiyon açısından, ne de hedef kitlesine yönelik sanatsal içerik üretimi itibarıyla. Zaten aynı mekândaki sonraki uygulamalar, 15 Temmuz anısına yapılan video mapping gibi, "gösteri" olarak anıldı. Dijital teknolojiler de tüm diğer teknolojiler gibi, hatta daha fazlasıyla pek çok şeye kadir. Bu örnekler de "dijital kamusal sanat"tan söz ettiğimizde sanatın dijitale değil dijitalin sanata aracılık ettiğini, medyumu olduğunu gösteriyor.

Görseller Mahir Yavuz ve Orkan Telhan'ın 2013 yılında amberFestival kapsamında Beşiktaş Meydanı'ndaki LED ekranda sergilenen gösterilen "United Colors of Dissent" isimli işi.
Fotoğraflar Engin Gerçek ve Emre Veryeri.

Ekrandaki Sanat

Dünyada özellikle 90'lardan, yani dijital teknolojilerin yaygınlaşmasından ve internetin erişilebilir hâle gelmesinden bu yana kamusal mekânda da çok farklı sanatsal uygulamalar yapıldı. Bunların bir kısmı ekran bazlı uygulamalardı. Bu tür uygulamalar 90'lardan bu yana teknolojinin ilerlemesi ve ucuzlamasıyla daha büyük fiziksel boyutlara ulaştı ve sayıca arttı. Gerçi ekranların sayısı arttı ama sanatsal uygulamalar aynı oranda artmadı. Türkiye'de de yeni yüksek binalar medya cepheleri –media facade– denilen bu teknolojileri -çoğunlukla kontrol edilebilir ışık şeritleri veya ekranlar- kullanıyor ama çoğu ekranda ticarî reklamların dışında bir içerik görmek mümkün değil. Dünyada az da olsa sanata ayrılmış büyük kamusal ekranlar var, bunların çoğu özel şirketlerin prestij sağlamaya yönelik sanat yatırımları olsa da bazıları kamu yatırımları. Kamu veya özel girişim sahipliğinde olsun, Connecting Cities[2] projesi hibrit kamusal mekânda kültürel içerik sunulmasını sağlamanın kamunun yükümlülüklerinden birisi olduğu fikriyle yola çıkıp bu alanı tartışmaya açmaya çalışan bir araştırma projesiydi.

Connecting Cities projesi bağlamında, kamusal mekânda sergilenen sosyal odaklı ve katılımcı sanat örneklerinden biri 2013 yılında amberPlatform yapımcılığında amberFestival kapsamında gösterilen Mahir Yavuz ve Orkan Telhan'ın "United Colors of Dissent" isimli işi, Beşiktaş Meydanı'ndaki LED ekranda sergilenmişti. Cep telefonlarını ve kamusal ekranları kullanarak gerçek zamanlı etkileşimle çalışan iş, katılımcıların tercih ettikleri dilde bir dizi soruya verdikleri cevapla topladığı verileri görselleştiriyordu. Performans, birbirimiz hakkında sahip olabileceğimiz varsayımları ve önyargıları haritalayan gerçek zamanlı görselleştirmeler yaratarak, kentsel ortamlardaki farklı toplulukların dilsel ve sosyokültürel profillerini yakalamayı amaçlıyordu.

Türkiye'de ilk ve sürekliliği bakımından tek dijital kamusal sanat uygulaması 2006-2016 yılları arasında Marmara Pera'nın çatısındaki dev ekranda faaliyet gösteren YAMA idi. 2006 yılında, Rodeo Galeri'nin kurucusu Sylvia Kouvali'nin girişimiyle faaliyete geçen YAMA, İstanbul'da (ve elbette Türkiye'de) kamusal -çağdaş- sanatın pek de şaşırtıcı olmayan serüvenini yaşamıştı. Yayına başladığı 2006 yılında, Tepebaşı'nda bulunan polis ekipleri, özünde savaş karşıtı bir fikri barındıran, görüntüde ise taşlanan bir zırhlı aracı yansıtan Ahmet Öğüt'ün 'Light Armoured' isimli video yerleştirmesini görüp, otel yönetimine uyarıda bulunmuş; baskılar sonucunda, videonun gösterimi planlanandan daha erken bir tarihte durdurulmuştu. YAMA'nın 2016 yılında sona ermesi ise Işıl Eğrikavuk'un "Yeni Bir Şarkı Söylemek Lazım" başlıklı işindeki "Havva, elmanı bitir kızım" cümlesi yüzünden bir kez daha sansüre uğruyor ve bu sefer kapatılıyordu. Otelin gerekçesi ise eski teknoloji ekranın çok fazla enerji harcıyor olması idi. Dolayısıyla kamusal alanda dijital sanattan söz ediyorsak, dünyadaki en önemli ve hâlâ tekil uygulamalarından birinin İstanbul'da ve göreli olarak erken bir dönemde gerçekleştiğini de hatırlayalım.

Sanat İçin Hazır Altyapı

90'larda dijital teknolojilerin yaygınlaşmasından söz ediyor olmamıza rağmen elbette durum bugünden, yazının başında çizmeye çalıştığım tablodan çok farklıydı. Bugün hibritleşen kamusal alanda sanata çok daha fazla zemin var. Bu zemin büyük yatırımlar da gerektirmiyor; altyapı büyük ölçüde hazır zaten. Ekranları ele alalım, şehrin her yanındalar,

Fotoğraf http://www.list-e.info/liste-istanbul-yama.php?l=tr

her boyda ekran; meydanlar, sokaklar, otobüs durakları, metro durakları ve vagonları, marketler, alışveriş merkezleri. Bu ekranlar yeni melez kamusal alanın bütünleşik parçaları. Dolayısıyla içerik yönetimi bu algı ve bilinçle yapılmalı. Kamusal ekranlar sanat için hazır ve çok değerli bir altyapı sunuyorlar. Şehirdeki tüm ekranlarda –günde bir dakika falan değil, çok daha fazla– sanata ve sanat eğitimine yer verilmeli. Her türlü cihazın birbiriyle konuşabildiği bugünün teknolojisi ile bu ekranlar ve seyir hâlindeki insanların ellerindeki mobil cihazlar, kamusal mekânı etkileşimli ve kolektif bir sanat –ve sanat eğitimi– ortamına çevirebilir. Dijital teknolojiler sosyal odaklı katılımcı sanat için altyapı ve yeni imkânlar sunuyor.

Sanatı bir tehdit olarak görmek yerine toplumu birleştiren ve çağdaşlaştıran yegâne araç olduğunu anlamalı. Sanat içsel bir yaşantıdır; sanat aracılığıyla öğrenilen uçup gitmez, dönüştürür. Kamu, kamusal alanın özelleştirilmesine izin vermemeli; kamusal alan kamuya ait kalmalı ve sorumluluklarını yerine getirecek şekilde düzenlenmeli. Sanata yer ve zaman vermek de bunlar arasında. Bu bir ikramiye değil, bir hak!

Bir yandan hazır bir altyapı var, diğer taraftan da teknoloji maliyetleri sürekli olarak düşüyor. Öte yandan dijital teknolojiler sanata yeni alanlar açıyor, sanat eserine ve izleyiciye erişimi kolaylaştırıyor. Belediyeler kamuya karşı yükümlülüklerinin bir parçası olarak bu imkânları kullanmalı. Özelleştirilerek kaybedilmiş kamusal alanların geri alınması bir pazarlık meselesi değil, bir anlayış, belki bir paradigma değişikliğimeselesi. Bu ölçekte geriye sanatçılara yönelik davetler ve fonlarla alanın aktive edilmesi ve yönetilmesi kalıyor. Bu da kaynak yaratmayı gerektiriyor. İstanbul ölçeğinde ve belediye yapısı etrafında birlikte çalışan kurumların karmaşıklığını düşününce bu tür bir operasyonun yürütülmesi ve süreklilik sağlanması finansal kaynağın yanı sıra insan kaynağı gerektiriyor. Belki kamu kurumları kendi içlerinde de sanata zaman ayırarak paradigmayı değiştirmeye çalışmakla işe başlamalı; sanata talep her ölçekte toplumsallaştırılmalı.

Hazırdaki dijital ekranların yanı sıra oyun kamusal mekânda sanata yer açmanın etkin yöntemlerinden bir tanesi. Özellikle İstanbul'da gelişmiş bir dijital oyun sektörü olduğunu biliyoruz. İstanbul imgesi hem tema hem de mekân olarak birçok oyunda kullanılıyor, öne çıkarılıyor. Ama oyun tekniklerini ve teknolojilerini kullanarak İstanbul'un kamusal mekânlarına çıkan sanat eseri –ya yok ya da– çok az. Oyun teknolojileri performansa da alan açıyor, izleyiciyi de performansçıya –katılımcıya– dönüştürüyor. Katılımcı sanat açısından kaçırılmaz fırsatlar yaratıyor.

Kamusal ekranlar sanat için hazır ve çok değerli bir altyapıyı sunuyorlar. Şehirdeki tüm ekranlarda – günde bir dakika falan değil, çok daha fazla– sanata ve sanat eğitimine yer verilmeli. Her türlü cihazın birbiriyle konuşabildiği bugünün teknolojisi ile bu ekranlar ve seyir hâlindeki insanların ellerindeki mobil cihazlar, kamusal mekânı etkileşimli ve kolektif bir sanat –ve sanat eğitimi –ortamına çevirebilir.

Etki Yaratmak mı Diyalog Arayışı mı?

90'lar ve 2000'lerde dijital teknolojiler ilginçliğini koruyordu. İzleyici için şaşkınlık yaratıcı ve heyecan verici olabiliyordu. Bugünse herkesin kullandığı gündelik teknoloji uygulamaları sanatçının kullandıklarının çoğu zaman önüne geçmiş durumda. Yeni bir teknoloji ile izleyiciyi şaşırtmak artık o kadar kolay değil. Dijital teknolojinin sıradanlaşması teknoloji marifetine yaslanan işleri de izleyici açısından sıradanlaştırdı. Etkileyici olmak için teknikten ziyade prodüksiyon önemli hâle geldi. İşin ve prodüksiyonun büyüklüğü, ilişkilerinin kalabalık oluşu, sponsor sayısı vs. ile o şaşkınlık ve heyecanı ikamet edecek bir etki yaratılmaya çalışılıyor. Dijital teknolojilere dair bu şaşkınlık ve heyecanın ortadan kalkmış olması çok iyi zira artık sıradanlaşan teknolojiyi herkes kullanabiliyor yani gerçek bir içerik üretmek için artık zemin var. Sanatçı için de "etki" yaratmaya çalışmaktan vazgeçip diyaloga girmenin zamanı çoktan geldi. Dijital sanat toplumun ihtiyaç duyduğu dönüşümün aracısı olabilir. Bunun için reklam etkisinden ziyade gündelik hayata sızıp onun parçası olmayı başarması lazım.

Kamusal alanın sanatla ilişkisini sadece sergileme üzerinden kurulmamalı. Sergileme bir sonuç, kamuya düşen sorumluluk aslında süreci yönetmek değil mi? Dijital teknolojilerin içine doğan kuşaklar özgür bireyler olarak şehir hayatına katıldı, katılıyor. Şehrin genç bireyleri bir yandan kamusal alanda sanatın kullanıcısı, katılımcısı olurken bir yandan da yaratıcısı, üreticisi olmaya teşvik edilmeli. Yaşadığımız dönemin önemli paradigma değişikliklerinden birisi sınırların ortadan kalkması, disiplinlerin birbiri içinde erimesi. Teknoloji giderek karmaşıklaşırken teknoloji okuryazarlığını arttırmak ve teknoloji konusundaki "cehaleti" aşmak için de kamusal alanda teknolojiyi kullanan ve konu edinen sanat işleri önemli bir araç. Yerel yönetimler bu noktada önemli bir rol alabilir, teknoloji ve sanat kesişiminde eğitim ve üretimlerle kamusal alanı ve dijital kuşağı hedefleyen dijital donanımlı atölyelerde (Fab Lab ve benzer) yürütülecek uygulamalı programlar şehrin sanatla bağını etkin bir biçimde dönüştürebilir. Kendisi yaratıcıya dönüşmeyen izleyici, pasif bir tüketici olabilir. Sanat izleyeni dönüştürür ama bu dönüşümün daha etkin bir yolu, artık kolaylıkla erişilebilen dijital teknoloji bilgisi ve araçlarını genç kuşaklara sunmak yaratıcı dönüşümü sanat ve teknoloji birlikteliği ile pratik adımlar atarak başlatmak olacaktır.

Sanatın kamusal alanın olağan bir parçası olması dileğiyle...

Notlar

1 Bu yazı kapsamı ve çerçevesi itibari ile dünyadan dijital kamusal iş örnekleri vermek çok keyfi bir seçkiye sebep olacağı için sadece Türkiye'den az sayıdaki örneği anıyorum. Dijital kamusal sanatın örnekleriyle sınıflanması ayrı bir yazının konusu.

2 "Connecting Cities", Public Art Lab Berlin tarafından koordine edilen, İstanbul'dan amberPlatform/BIS'in (Beden İşlemsel Sanatlar Derneği) de ortaklarından biri olduğu, Creative Europe tarafından desteklenen çok ortaklı bir Avrupa Topluluğu projesiydi. Daha fazla bilgi ve bu yazının konusu ile de ilgili pek çok örnek http://connectingcities.net/ adresinde bulunabilir.

Rögar, Araba Motoru, Tekne, Ağaç Kovuğu

Şehrin İnsan-Harici Özgür Bireyleri

Kedilerle denk gelebilmek için açılan "cat cafe"ler, köpeklerin tasmasız gezebileceği tek mekân olarak kurulan köpek parklar. Kapitalist modernleşmeyi ve bunun kentsel mekânın yeniden düzenlenmesine etkilerini birinci dalgada yaşamış ülkelerde, insan dışındaki canlılara ayrılabilen alanlar bazen bundan ibaret olabiliyor. Çünkü merkeze insanı yerleştirmek zorundayız sanki. Oysa bin yıllardır sürmekte olan birlikte yaşamı unutmuş gibiyiz.

Ayten Alkan[*]

[*] Doç. Dr., İzmir Dayanışma Akademisi, İzmir Kent Hakkı Merkezi

2016 yılında gösterime giren, yönetmenliğini Ceyda Torun'un yaptığı *Kedi* belgesel filmini öyle sanıyorum ki pek çoğunuz görmüşsünüzdür. Kısa bir süre içinde yaklaşık olarak 2,5 milyon dolar gişe hâsılatı elde etmiş ve ABD'de bütün zamanların en çok izlenen yabancı belgeselleri arasına girmişti. Şimdi girip baktığımda bu hâsılatın ikiye katlandığını görüyorum.

Kedi bir yaşam alanı edinebilmek ve edindiği yaşam alanını koruyabilmek için mücadele veren ve bu mücadelede başarılı olan, ustalıkla sosyal ve ekonomik ağlar kuran, İstanbul şehrinin vazgeçilmez unsuru hâline gelmiş "sokak kedileri" ve onların hayatlarını kolaylaştıran sevecen ve paylaşımcı insanlar hakkında, yüzünü iyicil olana dönen bir anlatıya sahipti. Kedi ve insanın birlikte yaşadığı bir şehir olarak İstanbul'un, bu iki grup hemşehri arasındaki müşfik ilişkinin hikâyesini anlatıyordu. Nezaket ve merhamet sahibi insanların ve türler arası ilişkilerin hayatın acısını aldığını bize söyleyen, iyimser bir filmdi. İstanbul'u ve ülkeyi kaplayan kasvetli sosyal ve politik atmosferle pek işi yoktu. Madalyonun diğer yüzünde hukuksuzluk, korku, gaddarlık ve yıkımın bulunduğuna dair pek bir şey söylemiyordu. İstanbul'un kentsel dokusunun durmaksızın ve vahşice dönüşmesi, gerek geçmişteki gayrimüslimlerin gerekse 21. yüzyılın yoksulları, politik olarak tehdit altında olanları ve "başıboşlar"ının, yaşayageldikleri yerleri kaybetmelerine sebep olagelmiş politikalar hakkında güçlü bir cümle kurmaya çalışmıyordu. Yüzyıllardır şehirde insanlarla birlikte yaşamış "sokak hayvanları"nın sistematik olarak yer değiştirmesi, tehciri ya da kapatılması hakkında da. (Filmin "iyileştirici karakteri"nin bu seçimi gerektirdiğini biliyorum, o sebeple bu bir tenkit değil.)

Kedi'yi Türkiye'de gösterime girmesinin ikinci haftasında izlemiştim. Bütün hayatımın, yüzlerce meslektaşımın hayatı gibi dağıldığı zamanlara denk düşen günlerde. Şehrin, insan ya da insan-harici özgür bireylerinin var olduğu, dolaştığı, gezindiği ve karşılaştığı kamusal mekânları giderek kesifleşen bir tehdit altındaydı. Bu; fikirlerin, görüşlerin ve bilginin özgürce serpildiği ve karşılaştığı kamusal alana yönelik tehdit ve baskıya koşut olarak ilerliyordu.

Fotoğraflar Bekir Dindar

Pek azı istisna olmak üzere ne Avrupa'nın ileri-modern ülkelerinde ne de Kuzey Amerika'da, şehrin kamusallığında kedi ve köpeklere yer vardır. Bu ülkeler, aşağı yukarı 200 yıl önce bu "sorun"larını çözdüler. Sokakları insan olmayan hayvanlardan "temizlemek", sözün doğrusu, kitlesel olarak katletmek suretiyle.

Belgeseli ikinci izleyişim, çalışmalarımı mütevazı bir hibeyle destekleyen Culture and Animals Foundation'ın (Kültür ve Hayvanlar Vakfı) davetiyle Compassion Arts Festival'de (Şefkat Sanatları Festivali) New York'ta oldu. Artık Türkiye'den ayrılmıştım. Birlikte yaşadığım üç kediyi eski eşime emanet edip bir kedinin de sonradan bir mega-proje (Tuzla sebze-meyve hali) için yerle yeksan edilecek mezarını ardımda bırakarak.[1]

"Sorun" Nasıl Çözüldü?

Dönelim *Kedi*'nin ABD'de mazhar olduğu olağanüstü ilgiye... Kapitalist modernleşmeyi ve bunun kentsel mekânın yeniden düzenlenmesine etkilerini birinci dalgada yaşamış ülkelerde Kedi'ye yoğun merakın, reklam teknikleriyle açıklanamayacak sebepleri de olsa gerekti. Pek azı istisna olmak üzere ne Avrupa'nın ileri-modern ülkelerinde ne de Kuzey Amerika'da, şehrin kamusallığında kedi ve köpeklere yer vardır. Bu ülkeler, aşağı yukarı 200 yıl önce bu "sorun"larını çözdüler. Sokakları insan olmayan hayvanlardan "temizlemek", sözün doğrusu, kitlesel olarak katletmek suretiyle.[2] Aşağı yukarı aynı zaman dilimi, "pet"lerin doğuşuna tanıklık etti: Ancak evin özel alanında ve bir "sahip"in muvafakatinde varolabilen "eşlikçi (companion) hayvanlar". Böylece, binlerce yıl boyunca insanlarla birlikte aynı yaşam alanlarını özgürce paylaşmış köpekler ve kediler (başka birçok hayvanın yanı sıra) insanın kamusal yaşam alanından türlü yöntemlerle silindi, kapatıldı ve sınırlandı.[3] ABD'de hâlâ yılda yaklaşık olarak 920 bin kedi ve köpeğe, belli bir süre geçici barınaklarda barındırıldıktan sonra "ötenazi" uygulanıyor.[4] Bunların 390 bini köpek, 530 bini kedi.[5] "Bakın bakalım, hiç o medeni Batı ülkelerinin sokaklarında kedi-köpek görebilir misiniz?" Bu sayede işte...

Bununla birlikte *Kedi*'nin onlarca gösterim salonuna binlerce ABD vatandaşını çektiği dönem, insanların binlerce yıl birlikte evrimleştikleri bu yaşam alanı ortaklarının (kediler ve köpekler) şehrin kamusallığını yeniden zorladıkları, insan olmayan hayvanlardan arıtılmış bu sözüm ona hijyenik ve güvenli, ama kati surette sekter mekânsallıkta çatlaklar açmaya başladıkları pratik

ve oluşumlara tanıklık ediyordu. "Cat Café"yi Google arama motorunda şöyle bir tarattığınızda, sadece ABD'den ya da merkez Avrupa'dan değil, Güney Amerika'dan, Japonya'dan, Tayvan, Singapur ya da Malezya'dan da örneklerle karşılaşmanız mümkün. Şüphesiz tüketim endüstrisinin gözü açık icatlarından biri daha; lakin insanlar bu kafelere, sokakta ya da avlularında, parkta ya da çatılarında tesadüf edemedikleri kedilerle karşılaşmak, onları seyretmek, sevmek ve onlarla oynamak için gidiyorlar. Evcil hayvanların bir şehirde yerinin ne olduğuna ilişkin tartışma, ABD'de bir süredir "köpek parkları"nın giderek artan sayısıyla ve bu parklar üzerinden süren çekişmeyle de yeni bir boyut kazanmakta. ABD'nin hemen hemen bütün şehir ve banliyölerinde köpeklerin "sahip"lerince tasmasız olarak dolaştırılmasına yasal düzenlemeler müsaade etmiyor. Bu, hiç şüphesiz köpeklerin özgürce koşamaması, oynayamaması, türdeşleriyle sosyalleşememesi, özetle en doğal ihtiyaçlarını rahatça karşılayamaması demek. Bu soruna şimdilik çözüm, "özel mekân" düzenlemeleriyle getirilmiş görünüyor. ABD'de köpeklerin tasmasız olarak sınırları dâhilinde serbestçe dolaşabildiği köpek parklarının sayısı iki bini geçmiş durumda.

"Bırak Sokakta Yaşasınlar"

Kedi'nin, yaklaşık olarak üç ayda tamamlanmış olan çekimleri sırasında, yönetmenin aktardığına göre, film ekibi bizzat kayıplara tanıklık etmişti. "35 kedi filmin ortaya çıkış sürecinde 19'a indi. Bir gün yerinde bulabildiğimiz bir kediyi ertesi gün bulamadık. Başlarına bir şey gelmiş ya da sahiplenilmiş olabiliyorlardı" diyordu Torun.[6] Ben bu "buharlaşıp kaybolan kediler gerçeği"yle ilk kez bundan 20 yıl önce, ilk kedi-kızım Leyla'yı Ankara Demirlibahçe sokaklarında ararken fark etmiştim. Onu bulmam daha kolay olur diye sabah çok erken saatlerde evden çıkıyordum. Yan bahçenin tripod erkek kedisinin ölüsünü bir sabah çöpçünün kaldırdığına öylece tanık oldum. İkinci kedi-kızım Nazlı'yı da Leyla'yı ararken buldum; bebekti, muhtemelen bir köpek tarafından parçalanmıştı, her yanı iltihap içindeydi ve yağmurun altında bir bahçe duvarında yumulmuş öylece ölmeyi bekliyordu. Belediye veterineri, onu götürdüğümde "uyutma"yı teklif etti, hatta bundan ısrar etti. Nazlı çok hızla iyileşip 14 yıl benimle kalacaktı. Türünüze ait olmayan bir canlıyla özel bir ilişki kurabildiğinizde, hiç kimsenin özel bir ilişki kurmadığı "dışarı"daki canlıları ve onların yaşam mücadelesinin sertliğini de daha fazla fark ediyorsunuz. Bunu ben, önce Leyla'ya, sonra Nazlı'ya borçluyum. Ardından Mutti'ye, Sındır'a ve Tosur'a... Ve artık sayısını bilemediğim, çetelesini tutamadığım onlarca başka kediye.

Bin yıllardır bizimle yaşayan bu yoldaşların sağlığıyla ilgili araştırmalara kaynak ayırmayı lüks sayıyoruz. Türkiye'nin üçüncü büyük metropolünde bir Veteriner Fakültesi bile yok. Ama dokuz tane deney merkezi var. Çünkü insana faydaları mühim olan.

Haziran 2019'da Türkiye'ye döndüm ve İzmir-Karşıyaka'da, sokakta yaşam mücadelesi veren hayvanların göreli olarak –altını çizmek isterim, ancak göreli olarak– en iyi bakıldığı yerlerden birinde, bir bahçe katına yerleştim. *Kedi*'nin bir çekim tekniği olarak benimsediği yöntem, benim yaşam pratiğim oldu: "Kedi zaviyesi"ne indim. Ve köpek ve fındık faresi ve solucan ve karınca. 2,5 yıldır onlarla aramda bir mekân mücadelesi yaşanıyor. Bu mücadeleyi her zaman onlar kazanıyor. Gelip dolabın içine doğurdular, balkona doğup ayaklandıklarında zorla içeri girdiler, sınırları tanımadılar, kışın uyumaya ve bazen de ölmeye geldiler, karıncalar ve salyangozlar kediler için koyduğum mamalara ortak oldu. Bu ev, olması gerektiği gibi, onların da evi oldu.

Geçenlerde bir arkadaşım, hem de bütün varlığıyla kentsel hak ve adalet mücadelelerinin içinde olan biri, "Bırak artık kedileri" dedi. "Bırak, sokakta yaşasınlar." Bunun tamamen benim tercihim olmadığını, onlardan mekânı paylaşmayı öğrenmeye çalıştığımı pek az insana anlatabiliyorum. Yaşamaları önerilen sokakta rögardan kedi yavrusu çıkardım. Anneleri güvenli bir yer arayışında bula bula o rögarı bulmuş, yavrularını zorla delikten içeri sokmuştu. Şimdi 1,5 yaşında olan ve benimle yaşayan Börek başını oradan çıkarıp olanca gücüyle bağırmasaydı ne olacaktı hâlleri bilmiyorum. Sokakta araba motorundan kuyruğu ve kalçası kırılmış kedi çıkardım. Çünkü motor sıcak bir yerdi ve bir yere sığınmak lazımdı. Pırtık, kuyruğu ampute olduktan ve kalçası iyileştikten çok sonra kayboldu. Kayıplara karışan Patiska, Teko, Boncuk, İpek, Brunella, Şehla'nın beş yavrusu, rögardan çıkan yavruların annesi Arap ve diğerleri gibi.

Benden istenen bu yazıyı yazamayacağımı düşünmüş, hatta maalesef yazamayacağımı iletmiştim. Çünkü Despina öldü. Oturduğum apartmanın arka tarafında park hâlindeki bir teknede dört kardeşiyle birlikte doğmuştu. Nerede doğursun kadın? Annemle babamın oturduğu evin karşısındaki parkta doğuran kedi gibi ağaç kavuğuna mı? Sonra teknenin sahibi olacak bir evim bir

Fotoğraflar Bekir Dindar

yazlığım bir teknem bir evim daha olsun kafalı adam, bay teknekafa, anneyi de bebeleri de ortalığa atıverdi. İki kardeş kayboldu. Bir kardeşin durumu iyi diye, en zayıfları, Despina'yı ve kardeşi Musti'yi evime aldım. Musti'ye bir arkadaşım yuvasını açtı. Ama Musti yaşayamadı. Öldü. Despina bir kar küresinden bile küçüktü. Küçük. Minicik. "Yaşayamaz bu" dedi pek çok kişi. Ben de yaşayabileceğinden şüpheliydim. Ama o da ben de inat ettik. 8 ay geçti aradan. Despina'nın cüssesi 3 aylık kedi kadar. Bir hafta önce eve geldiğimde kıvranır hâlde buldum onu. Arkası, giderek sıklaşan nöbetler. Veterinerlerin verdiği ilaçlar maalesef bir işe yaramadı. Çünkü veterinerlerin de eli kolu bağlı. 2,5 yılda bunu öğrendim, bakımım altında hayatını kaybeden, hayatını kaybedişine çaresizce tanıklık ettiğim Güneş'te, Ponpon'da, Ponpon'un kardeşinde, Küçük Kara Üzüm'de, Bücür'de, Zümrüt'te, Kar Meleği'nde ve İnci'de... Çünkü anladım ki biz insanlar, örneğin "hayvan deneyleri"ne dünyanın parasını akıtıyor, ama bin yıllardır bizimle yaşayan bu yoldaşların sağlığıyla ilgili araştırmalara kaynak ayırmayı lüks sayıyoruz. Türkiye'nin üçüncü büyük metropolünde bir Veteriner Fakültesi bile yok. Ama dokuz tane deney merkezi var.[7] Çünkü insana faydaları mühim olan. "Kediler koşulsuz sevgiyi insana öğretmek için hayatımıza girermiş, belki de sizin hayatınızdaki görevini tamamladı" dedi sözüm ona beni teselli etmeye çalışan biri, Despina'nın ölümünün ardından. Çünkü onların hayatlarının kendi başına, kendi olarak kıymetli olduğunu düşünmemiz çok zor, illâ merkeze insanı yerleştirmek zorundayız. İnsan sağlığı, insan güvenliği, insanın koşulsuz sevgiyi öğrenmesi... Şehirlerimizi düzenlediğimiz gibi... Yakın zamanda Türkçeye tercüme edilen o kitap demiyor mu: İnsan İçin Kentler.[8] İsmini öyle koymuyor muyuz: İnsan Yerleşimleri.

Çöpten çıkarıp balkona diktiğim büyük bitkinin dibine gömdüm Despina'yı. Saksısını almış, bitkiyi çöpe atıvermiş her kimse. "Aşkın gözyaşları"ymış adı.

Notlar

1 Burası, İstanbul'un tek 2014 yılına kadar da Türkiye'nin tek "evcil hayvan mezarlığı"ydı. "Mezar taşları sadece insanlar içindir" diye tepki gösteren kimi İstanbullu insanların tepkisi dolayısıyla aile mensupları olan bu hayvanlar için mezar taşları dikmek 2008 yılında yasaklanmıştı. 14 yıl boyunca sakat ama sanıyorum mutlu bir kedi olarak yaşayan Nazlı'nın başına kendi gibi narin bir limon servisi, ayakucuna da pembe bir gül dikmiştik. Mezarlık Tuzla Hayvan Bakımevi'nin yanındaydı. Her ikisi de "Dünyaya örnek olacak hal projesi" diye lanse edilen Tuzla Sebze Meyve Hali Projesi için altüst edildi. Bakımevi'ndeki hayvanlar başka yere taşındı ve mezarlıkta yatan hayvanlarla birlikte yaşamış insanların çoğunun olup bitenden haberi bile yoktu. Bu sözüm ona mega-projenin akıbeti, aradan geçen 5,5 yıla karşın hâlâ belirsiz.

2 Pinguet, Catherine (2009) "Başıboşluğu Yasaklamak: Avrupa'daki Anlayış", İstanbul'un Köpekleri, Çeviren Saadet Özen, İstanbul: YKY, s. 95-100; Houser, Susan K. (2018) Prodigal Pets: A History of Animal Sheltering in America and the Origin of the No Kill Movement; https://www.wellbeingintlstudiesrepository.org/ebooks/29

3 Arkeolojik bulgular ve mitokondriyal DNA üzerinden yapılan genetik analizler; köpekler için en az yedi bin, en çok da 120 bin yıl öncesini işaret ediyor. Bundan 120 bin yıl önce, henüz Neandertallerin soyu kurumamıştı, Denisovalılar, Homo Soloensis ve Homo Floresiensis henüz yok olmamıştı ve mevcut bütün insan türleri, yerkürenin tamamında yaklaşık bir milyon'luk bir nüfusu ancak oluşturuyordu. Bundan yedi bin yıl önce, Homo Sapiens Sapiens tek insan türü olarak kalalı henüz bin yıl olmuştu. Böylesi uzun ve uzak tarihlerden bahsediyoruz. Kediler ise, yaklaşık 9.500 yıldır türümüzle yaşıyorlar. Vilà, Carles & Jennifer Leonard, (2012) Canid phylogeny and origin of the domestic dog, Genetics of the Dog, s. 1-11; Serpell, James (1995) The Domestic Dog: Its Evolution, Behaviour and Interactions with People, Cambridge University Press; Picq, Pascal, Jean-Pierre Digard, Boris Cyrulnik & Karine Lou Matignon (2003) Hayvanların En Güzel Tarihi, Çeviren Bertan Onaran, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, s. 99.

4 Kedi-köpek uyutmak, ötenazi yapmak, koyun kesmek, balık tutmak... Öldürmeye öldürmek diyemediğimiz sahtekârlığımız...

5 https://www.aspca.org/helping-people-pets/shelter-intake-and-surrender/pet-statistics

6 Hatunoğlu, Gözde. 10 Haziran 2017; http://bianet.org/biamag/sanat/187308-istanbul-un-gizli-sahiplerinin-filmi-kedi

7 https://www.deneyehayir.org/deney-merkezleri/

8 Gehl, Jan (2020) İnsan İçin Kentler, Çev. Erdem Erten, Koç Üniversitesi Yayınları.

Gözden Kaçan En Ölümcül İklim Felaketi
Sıcak Dalgaları

İklim krizinin en vahim etkilerinden biri de artan sıcaklar ve belirli bir yerde kendini kısa ama aşırı bir şekilde gösteren sıcak dalgaları. Sayısı ve şiddeti her geçen gün artan sıcak dalgalarının özellikle kentlerde kamu sağlığından ekonomiye birçok etkisi mevcut. Merkezi ve yerel yönetimler ise fark edilmeyen bu tehlikeyi gündemlerine yeterince almamakta. Oysa sıcak dalgalarına karşı alınacak önlemler ucuz ve basit.

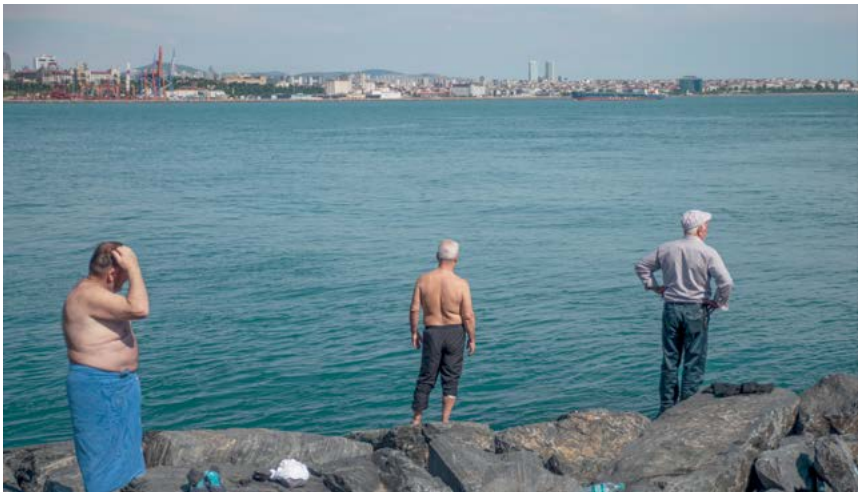
Ümit Şahin[*]

[*] Dr., Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi Kıdemli Uzmanı ve İklim Çalışmaları Koordinatörü, Tıp Doktoru, Halk Sağlığı Uzmanı

İklim krizi 2020 yılında yeni bir aşamaya girdi. Pandeminin başlamasından hemen önce Avustralya'da meydana gelen büyük orman yangınlarından bu yana, daha önce her on yılda birkaç kez gördüğümüz mega iklim felaketleri, neredeyse her yıl birkaç kez görülür hâle geldi. Son iki yılın bir solukta sayabileceğimiz büyük iklim felaketleri arasında, Avustralya'nın ardından Sibirya, Kaliforniya başta olmak üzere Kuzey Amerika'nın Batı kıyıları, Amazonlar, Pantanal ve Akdeniz havzasında (geçen yıl Türkiye'de de yaşanan) büyük orman, çalılık ve sulak alan yangınları; Almanya, Belçika, Türkiye'de Karadeniz bölgesi, Afrika'da başta Güney Sudan olmak üzere çok sayıda ülke, Çin ve Güney Amerika'da görülen aşırı yağışlar ve sellerle okyanuslara kıyı ülkelerin karşı karşıya kaldığı, şiddeti giderek artan tropikal fırtınalar (siklon, kasırga ve tayfunlar) sayılabilir. Ancak iklim değişikliğinin, kasırga, sel, orman yangını gibi şiddetli ve dramatik hava olayları kadar dikkat çekmeyen ama daha sık görülen, öldürücü olan ve hem iklimle doğrudan hem de orman yangınları, kuraklık gibi diğer felaketlerle yakından bağlantılı bir sonucu daha var: Sıklığı ve şiddeti giderek artan aşırı sıcaklar ve sıcak dalgaları.

Geçtiğimiz son 7 yıl 1950'den bu yana en sıcak yedi yıl oldu.

Küresel sıcaklık ortalaması 2021'de sanayi öncesi döneme göre 1,2 derece daha yüksekti ve 2021, aletsel ölçümlerin başladığı 1850'den bu yana en sıcak 5. yıl oldu. Geçtiğimiz son 7 yıl da 1950'den bu yana en sıcak 7 yıl oldu.[1] Bu yılların sıralamasının sonunda yer alan 2015, küresel sıcak artışının ilk kez 1 dereceyi geçtiği yıldı. Yıllar arasında görülmesi beklenen hafif değişkenliğe rağmen sıcaklık anomalisinin

Fotoğraf Bekir Dindar

2015'ten bu yana 1 derece sınırının altına inmediği görülüyor. Bu da uzun vadeli ısınma eğiliminin iyice hızlandığı ve kalıcı olduğu anlamına geliyor. Buna okyanus sıcaklıklarındaki artışın 2014'ten sonra geri dönülmez noktayı geçtiği[2] ve 2021'de yeni bir rekor kırdığı[3] bilgisini de ekleyebiliriz. Bu da yeryüzünün ortalama yüzey sıcaklığını daha hızlı artıracaktır. Paris Anlaşması'na göre aşılmaması gereken ısınma sınırı olan 1,5 dereceyi görmemize çok az, belki 10 yıldan az bir zaman kaldı.[4]

Ortalama sıcaklıklardaki artış daha çok artan uç sıcaklıklarda görünür hâle gelmektedir. Yeryüzünde karalarda bulunan 10 bin civarındaki meteoroloji istasyonundan 400'ünde sıcaklık rekorları kaydedilmiş olması 2021'de kırılan ilginç bir diğer rekordu.[5] Geçen yıl sıcaklık rekorlarının görüldüğü yerler arasında Türkiye de vardı: 49,1 dereceyle Türkiye rekorunu kıran Cizre. Ayrıca İtalya'da 48,8 derece, Kaliforniya'da (ABD) 54,4 derece, hatta Kanada gibi soğuk bir ülkede 49,6 derece gibi rekor kıran ölçümleri tek bir yılda, 2021 yılında gördük. Sıcaklık artışı bu hızla giderse yakında aynı yıl içinde her yerde sıcaklık rekorları kırıldığını görmeye başlayabiliriz. Aşırı sıcaklar, yağışların da azaldığı bölgelerde bitki örtüsünü kurutarak orman ve çalılık yangınlarının şiddetlenmesine ve geniş alanlara yayılmasına neden olur.[6] Kaliforniya, Sibirya gibi yerlerde orman yangınlarının neredeyse her yıl yeni bir rekor kıracak kadar yayılması, Türkiye, İtalya, İspanya, Yunanistan gibi Akdeniz ülkelerinde de birkaç yılda bir büyük yangınların meydana gelmesi aşırı sıcaklar ve kuraklığın etkisine, dolayısıyla iklim değişikliğine bağlıdır. Tabii tarımsal ürün kayıpları ve susuzluk da aşırı sıcaklar ve kuraklığın bir diğer doğrudan sonucudur. Ancak aşırı sıcakların bizimle olan ilgisini genellikle buraya kadar kavrayıp, burada duruyoruz. Sıcakların doğrudan doğruya öldürücü olduğu, hatta hem sağlık etkileri hem de ekonomik kayıplar anlamında, daha dramatik şekillerde ortaya çıkan diğer aşırı hava ve iklim olaylarından daha önemli olduğunu genellikle atlıyoruz. Bu ilişkiyi kavramak için sadece sıcaklıkların genel olarak ve uzun vadede arttığını, ortalama veya uç sıcaklıklarda rekorlar kırıldığını görmek yeterli değil. Başka bir kavrama daha ihtiyacımız var. Bu da "sıcak dalgası" kavramıdır.

Sıcak dalgaları genellikle diğer aşırı hava ve iklim olaylarından daha geniş alanları etkiler ve daha çok ölüme ve sağlık sorununa yol açar. Ayrıca sıcak dalgalarından ölenlerveya hastalananlar genellikle yaşlılar, kronik hastalığı olanlar ve elverişsiz koşullarda yaşayan yoksullardır.

Sıcak Dalgaları

Aşırı sıcakların belli bir yerde belli bir dönemde yoğunlaşması sıcak dalgasını oluşturur. Buradaki "dalga" kelimesi, hadisenin "gelip geçici" olduğunu ifade eder. Tanıma göre sıcak dalgası denen geçici dönem en az 3 gün sürer,[7] birkaç günü geçtiği de nadir olsa da görülür. Büyük bir ülkenin ya da bir bölgenin tamamının "sıcak dalgası" olarak tanımlanabilecek bir dönemi aynı anda yaşaması pek sık olmaz. Ancak bir mevsimde birkaç günlük birkaç sıcak dalgası birbirini izleyebilir. Daha çok bir ya da birkaç kent ya da sınırlı bir bölgede belli bir tarih için normal kabul edilenden 3-5 derece (bazı tanımlarda normal dağılım içinde 90 ya da 95. persentilin üzerinde kalan) sıcak günlerin 3 günden fazla sürdüğü bu dönemler aynı bir sel, ya da kasırga gibi o bölgeyi "vurup" geçer. Yani sıcak dalgası dediğimiz zaman, genel anlamda ve uzun vadede artan sıcaklardan değil, spesifik bir aşırı hava olayından söz ediyoruz. Bu da genel anlamda aşırı sıcaklarla karşılaştırıldığında sıcak dalgasını kolaylıkla tanımlanabilir ve meteorolojik olarak önceden tahmin edilebilir yapmaktadır. Örneğin İstanbul'da temmuz ayının başında günün ortalama en yüksek sıcaklığı yaklaşık 30 derece ise, 35 dereceyi aşan maksimum sıcaklıkların 3 gün boyunca görülmesi sıcak dalgası olarak tanımlanacaktır. Sıcak dalgalarının ne olduğunu, nasıl tanımlanabileceğini ve alınması gerek önlemleri anlamak önemlidir. Çünkü sıcak dalgaları iklim kriziyle birlikte büyük hızla artan bir aşırı hava ve iklim olayı ya da bir iklim felaketi olarak, diğer iklim felaketlerinden çoğunlukla daha geniş alanları etkiler ve daha fazla ölüme neden olur. Ayrıca yaz aylarının başlarında (mayıs ve haziran aylarında) görülen sıcak dalgaları insanlar henüz sıcağa uyum sağlamadıkları için daha öldürücüdür.[8]

Tarihte görülen en ölümcül sıcak dalgaları 2003'te Avrupa'nın orta ve batısındaki ülkelerde ve 2010'da Doğu Avrupa ve Rusya'da yaşandı. Avrupa'da bir buçuk ay içinde 16 ülkede birbiri ardınca görülen bir dizi sıcak dalgası olayı bugün 2003 Avrupa sıcak dalgası olarak anılır. Bu bir dizi sıcak dalgasında yaklaşık 70 bin kişi öldü.[9] 2010'da Rusya'da görülen sıcak dalgalarıysa yaklaşık 54 bin kişinin ölümüne neden oldu.[10] Ölümcül sıcak çarpmaları kadar kalp, akciğer ve böbrek hastalıklarının ağırlaşmasına da yol açan sıcak dalgalarında kaç kişinin öldüğü ya da kaç kişinin hastanelere başvuracak düzeyde ciddi sağlık sorunları yaşadığı, genellikle sonradan yapılan hesaplamalarla (normalden sapma yöntemleri kullanılarak) saptanır. Sağlık sistemi ve istatistik hizmetleri iyi işleyen ülkelerde bu sayılara çok kısa sürede ulaşmak mümkün. Örneğin 2021'de Kanada'nın batısında yaşanan sıcak dalgasında bir hafta içinde 595 kişinin öldüğü çok kısa bir süre sonra açıklanmıştı.[11] Literatürde tek bir bölgede, bir-iki hafta içinde yüzlerce veya binlerce kişinin öldüğü çok sayıda sıcak dalgası bildirilmiştir.

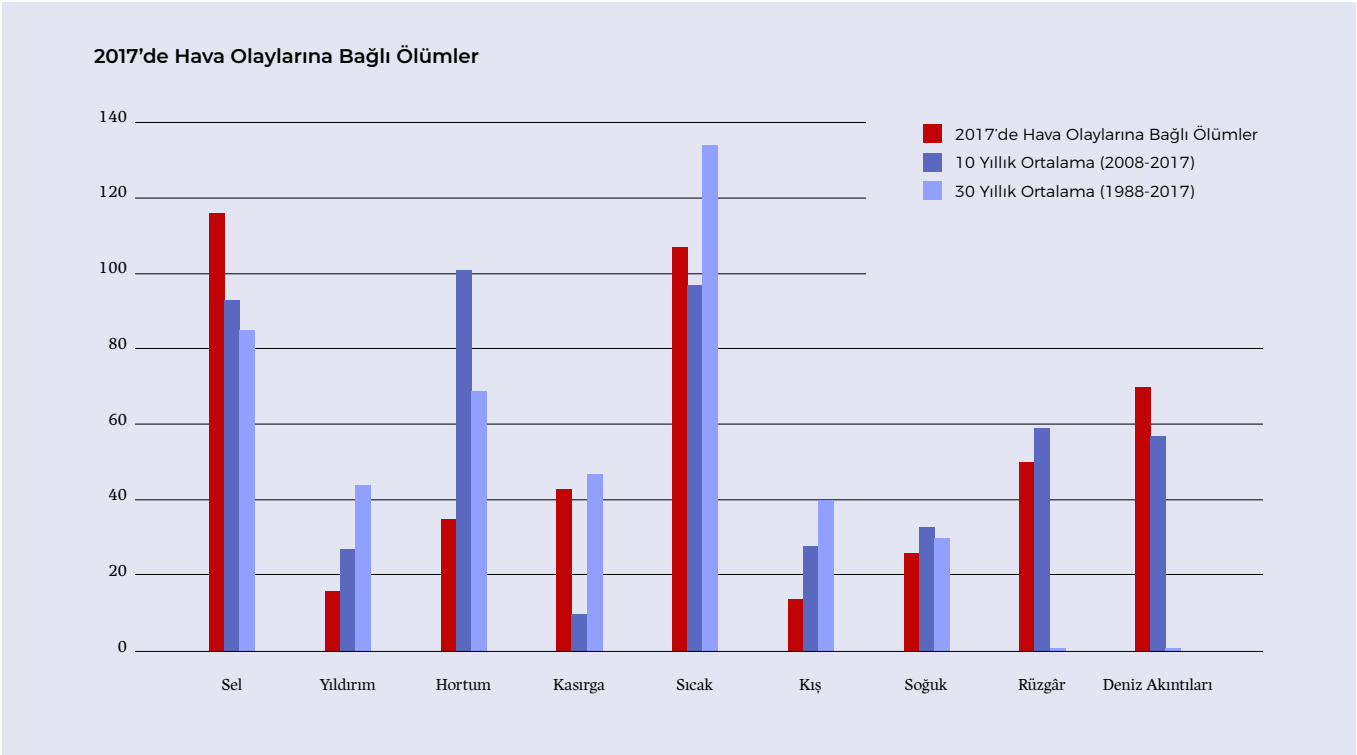
Türkiye'de yaşanan sıcak dalgalarıyla ilgili yapılmış tek çalışmaysa İstanbul üzerinedir ve 2015, 2016 ve 2017'de meydana gelen ve toplam 14 gün süren üç büyük sıcak dalgasında 419 kişinin öldüğü bulunmuştur.[12] Buradan anlamamız gereken şudur: Sıcak dalgaları genellikle diğer aşırı hava ve iklim olaylarından daha geniş alanları etkiler ve daha çok ölüme ve sağlık sorununa yol açar. Ayrıca sıcak dalgalarından ölenler veya hastalananlar genellikle yaşlılar, kronik hastalığı olanlar ve elverişsiz koşullarda yaşayan yoksullardır. Bu açıdan iklim adaletsizliğinin tipik görünümlerinden birini teşkil eder. Öte yandan sıcak dalgalarının ne kamuoyu ne de yetkililer tarafından hak ettiği ölçüde ciddiye alındığı söylenebilir. Hatta sıcak dalgalarının iklim krizinin neden olduğu felaketler arasında anılırken genellikle ikircikli bir tutum takınıldığını görüyoruz. Bunun hem bilgi eksiğiyle hem de (belki daha da çok) sorunun algılanış biçimi ile ilgili olduğunu düşünüyorum.

Görünmez Felaket

Sıcak dalgalarında, sellerdeki veya fırtınalardaki dramatik fotoğraflar ortaya çıkmaz: Çatılar uçup ağaçlar devrilmez, sokaklar ve evler sular altında kalmaz, sularda sürüklenen, devrilen ağaçların altında kalan insanlar görülmez. Daha da önemlisi, sıcak dalgalarında ölen insanların kim olduğu genellikle belli değildir. Hastanelerin acil servislerinde görevli hekimler getirilen bir hastanın sıcak çarpmasına bağlı dehidrasyon[13] veya kalp krizi nedeniyle öldüğünü saptamış olsa bile, Türkiye'de kullanılan ölüm kayıtlarında böyle bir kategori olmadığı için sıcaktan ölen kişinin kimliği belirsizdir. Her yıl sıcak dalgaları sırasında ölen kişi sayısı sellerde veya fırtınalarda ölen kişi sayısının birkaç kat üzerinde olmasına rağmen bu sayılar ancak istatistiksel yöntemlerle saptanabildiği ve ölenin kim olduğu, nasıl öldüğü, yani hikâyesi bilinmediği için bu ölümler genellikle haber olmaz. Merkezi veya yerel yönetimlerdeki kamu görevlilerinin sıcak dalgalarının önemini vurgulaması biraz da bu nedenle "toplumun pek farkında olmadığı bir sorunu görünür hâle getirmek" olarak anlaşılıyor, bunun yaratacağı ekstra siyasi kırılganlık tercih edilmiyor olabilir. Üstelik "sıcak", genellikle olumlu algılanan bir hava durumudur. Havanın sıcak olması gevşemekle, açık havayla, tatille, iyi duygularla özdeştir. Soğuğun sağlık sorunlarıyla özdeşleştirilmesindeki kesinlik sıcak için geçerli değildir. İklim krizine rağmen normalden daha sıcak günlerde, kışın ortasında bile olsa hâlâ "hava güzel" diyoruz. Kamu görevlileri olumsuzluk çağrıştırmayan bir durumu neden "sorun" olarak kodlamak istesin?

Merkezi veya yerel yönetimlerdeki kamu görevlilerinin sıcak dalgalarının önemini vurgulaması "toplumun pek farkında olmadığı bir sorunu görünür hâle getirmek" olarak anlaşılıyor; bunun yaratacağı ekstra siyasi kırılganlık tercih edilmiyor olabilir.

Oysa biliyoruz ki iklim kriziyle birlikte günümüzde artık sıcak, soğuktan daha büyük bir sağlık sorunu ve sıcak dalgaları soğuktan daha fazla ölüme neden oluyor.[14] ABD'de Ulusal Okyanus ve Atmosfer İdaresi'nin verilerine göre, 2017'de sıcağın soğuktan da diğer aşırı hava ve iklim olaylarından da daha öldürücü olduğu görülüyor (Şekil 1). Öte yandan iklim krizinin sıcak dalgalarını ne kadar büyük bir hızla artırdığına dair sayısız çalışma bulunuyor. En son 2021'de yayımlanan IPCC'nin "6. Değerlendirme Raporu"nda sanayi öncesi dönemde, yani iklim değişikliği başlamadan önce 10 yılda bir görülen bir sıcak dalgasının bugün 10 yılda 2,8 kez, yani neredeyse 3-4 yılda bir görüldüğü, sıcaklık artışı 1,5 dereceye çıktığında bunun 2,5 yılda bire yükseleceği, 4 derece ısınma hâlinde ise her yıl gerçekleşeceği belirtiliyor. Aynı şekilde eskiden 50 yılda bir görülen sıra dışı büyüklükte bir sıcak dalgasının görülme olasılığı da bugün 10 yılda bire çıkmış durumda ve 1,5 dereceyi aşarsak 5 yılda 1'e ulaşacak.[15] Türkiye'de iklim kriziyle sıcak dalgalarının nasıl arttığına dair de çok sayıda çalışma bulunuyor. Türkiye'nin batı bölgelerinde, sıcak dalgalarının sayısının ve süresinin 1965-2006 yılları

Şekil 1 ABD'de 2017'de, 10 yıllık ve 30 yıllık ortalamalarla karşılaştırmalı olarak aşırı hava ve iklim olaylarına bağlı ölümler gösterilmektedir. (Kaynak: https://www.wunderground.com/cat6/Which-Kills-More-People-Extreme-Heat-or-Extreme-Cold)

arasında artış gösterdiği, özellikle de 1998'den sonra çok arttığı biliniyor.[16] Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından yapılan bir çalışmada ise Türkiye'de 1971 ile 2016 yılları arasında toplam sıcak dalgası sayısının arttığı ve iklim değişikliği nedeniyle sıcak dalgası yaşanan gün sayısının 2013-2098 arasında orta düzeyde ısınma (RCP 4,5) senaryosu geçerli olursa yılda ortalama 42 gün, yüksek düzeyde ısınma (RCP 8,5) senaryosu geçerli olursa yılda ortalama 78 gün artacağı belirtiliyor.[17] Bu sonuncu projeksiyon, yüzyıl sonuna kadar yaz ayları boyunca neredeyse her günün sıcak dalgasına denk hâle gelebileceği anlamına geliyor.

Eskiden 50 yılda bir görülen sıra dışı büyüklükte bir sıcak dalgasının görülme olasılığı da bugün 10 yılda bire çıkmış durumda ve 1,5 dereceyi aşarsak 5 yılda 1'e ulaşacak.

Dünyanın pek çok ülkesinde sıcak dalgalarına karşı farkındalık, 2003 Avrupa sıcak dalgasıyla birlikte artmıştır. Çok sayıda insanın öldüğü büyük sıcak dalgaları artık pek çok ülkede her yıl birkaç kez görülse de, en ölümcül ve dramatik sıcak dalgalarının yaşandığı ülkelerin (Fransa, Kanada, Hindistan gibi) en başarılı önlemleri aldıklarını görüyoruz. Sıcak dalgalarının ölümcül olmasını engellemek için alınması gereken önlemler oldukça basit ve ucuzdur. Her ne kadar sıcağın daha fazla hissedildiği ve daha etkili olduğu kentsel ısı adalarını yaratan beton ve asfalt yükünü azaltmak ve kent içinde serinlemeyi sağlayacak yeşil alanları artırmak imar politikalarıyla ilgili kolay olmayan değişiklikler gerektirse de, yaşanan sıcak dalgalarından daha az insanın etkilenmesini sağlamak kolaydır. İnsanların, özellikle de risk gruplarının sıcak dalgalarından önce uyarılması, kendilerini nasıl koruyacakları konusunda bilgilendirilmesi, kalabalık bölgelere su sebilleri konması, sokaklarda ve meydanlarda gölgelik alanlar kurulması, klimalı serinletilmiş mekânlar açılması (spor salonları, okullar, kamu binaları gibi) ve sağlık personelinin uyarılması ve eğitilmesi sıcak dalgalarına bağlı ölümleri çok azaltır. Bu konuda özellikle Hindistan'ın son yıllarda attığı adımların sıcak dalgalarına bağlı ölümleri gözle görülür biçimde azalttığı bilinmektedir.[18]

Sıcak dalgalarının ölümcül olmasını engellemek için alınması gereken önlemler oldukça basit ve ucuzdur.

Türkiye'de de binlerce kişinin öldüğü büyük ve dramatik sıcak dalgalarının yaşanması beklenmeden özellikle yerel yönetimlerin ve sağlık alanı başta olmak üzere diğer kamu görevlilerinin farkındalığının artırılması son derece önemlidir. Sıcak dalgalarının etkileri yerel özelliklere göre değişiklik gösterdiği için hem tanımlamak hem de önlem almak için bölgeye, hatta kentlere özgü bilimsel araştırmaların yapılması, yerel sıcak-sağlık eylem planları hazırlanması gerekmektedir.[19] Bunun için önce bilinçli-bilinçsiz kaçınma davranışı kalıbının farkına vararak ve sıcak dalgalarını spesifik bir iklim felaketi olarak tanımlayarak işe başlayabiliriz.

Notlar

1 Copernicus (2022). "Globally, the seven hottest years on record were the last seven; carbon dioxide and methane concentrations continue to rise". Press Release, 10 Ocak.. https://climate.copernicus.eu/copernicus-globally-seven-hottest-years-record-were-last-seven

2 Tanaka, K&K Van Houtan, K. (2022). "The recent normalization of historical marine heat extremes" PLOS Climate, 1(2), e0000007.

3 Cheng, L., Abraham, J., Trenberth vd. (2022). "Another Record: Ocean Warming Continues through 2021 despite La Niña Conditions" Advances In Atmospheric Sciences, 39(3): 373-385.

4 IPCC (2021). Summary for Policymakers. In: Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [V. Masson-Delmotte, P. Zhai, A. Pirani, S.L. vd. (der. .)]. Cambridge University Press. In Press.

5 van der Zee, B. (2022). "More than 400 weather stations beat heat records in 2021", The Guardian, 7 Ocak, https://www.theguardian.com/world/2022/jan/07/heat-records-broken-all-around-the-world-in-2021-says-climatologist

6 C2ES. Wildfires and Climate Change. Center for Climate and Energy Solutions. https://www.c2es.org/content/wildfires-and-climate-change/

7 Gachon, P., L. Bussières, P. Gosselin vd. (2016). Guide to identifying alert thresholds for heat waves in Canada based on evidence. Co-edited by Université du Québec à Montréal, Environment and Climate Change Canada, Institut National de Santé Publique du Québec, and Health Canada, Montréal, Québec, Canada.

8 McGregor, G.R. (der.) (2015). Heatwaves and Health: Guidance on Warning-System Development, World Meteorological Organization and World Health Organization, Geneva, Switzerland.

9 Robine, J-M., S.L.K. Cheung, S. Le Roy, vd. (2008). "Death toll exceeded 70,000 in Europe during the summer of 2003", C. R. Biologies, 331: 171-178.

10 Revich, B.A. (2011). "Heat-wave, air quality and mortality in European Russia in summer 2010: preliminary assessment" Ekologiya Cheloveka/Human Ecology, 7:3-9.

11 Schmunk, R. (2021). "595 people were killed by heat in B.C. this summer, new figures from coroner show", CBC News. 1 Kasım. https://www.cbc.ca/news/canada/british-columbia/bc-heat-dome-sudden-deaths-revised-2021-1,6232758

12 Can, G., Ü. Şahin, U. Sayılı vd.(2019). "Excess Mortality in Istanbul during Extreme Heat Waves between 2013 and 2017" International Journal of Environmental Research And Public Health, 16(22): 43-48.

13 Yeteri kadar su içmemek ya da anormal seviyede vücut sıvısı kaybedip, vücudun susuz kalmasına sebep olabilir. Bununla beraber vücut içinde bulunan sıvıların, denge kaybını yaşamasıyla beraber dehidrasyon ortaya çıkar. Vücudun işlevini yerine getirmesi adına gereken sıvı miktarının karşılanamaması ile dehidrasyon durumu ortaya çıkar. Kaba bir şekilde; vücudun aşırı bir şekilde sıvı kaybetmesi veya yeteri kadar sıvı alamaması şeklinde tanımlanan dehidrasyon, kaybedilmiş olan sıvının oranına göre; hafif, orta ve şiddetli olmak üzere üç ayrı biçimde incelenmektedir –e.n.

14 Dixon, P., Brommer, D., Hedquist, B. vd. (2005). "Heat Mortality Versus Cold Mortality: A Study of Conflicting Databases in the United States", Bulletin of the American Meteorological Society, 86(7): 937-944.

15 IPCC. (2021). Bkz. 4.

16 Unal, Y.S., E. Tan & S.S. Mentes (2013). "Summer heat waves over western Turkey between 1965 and 2006", Theoretical and Applied Climatology, 112:339-50.

17 Gürkan, H., O. Eskioğlu & B. Yazıcı, et al. (2017). Projected trends in heat and cold waves under effect of climate change", 8th Atmospheric Sciences Symposium (ATMOS 2017), 1-4 November 2017, İstanbul, Türkiye.

18 Ray, K., Giri, R., Ray, S. vd. (2021). "An assessment of long-term changes in mortalities due to extreme weather events in India: A study of 50 years' data, 1970-2019". Weather And Climate Extremes, 32, 100315.

19 Şahin, Ü. (2019). Sıcak dalgaları: İklim değişikliğiyle artan tehdit ve sıcak-sağlık eylem planları, İstanbul Politikalar Merkezi, İstanbul.

İstanbul'da Ulaşım Çözümlerine Dönük Araştırmalar

İstanbul'u odağına alan araştırmacılar, ilgilendiği konuyu veya yürüttüğü tartışmayı İstanbul'da sınayan çalışmaların ciddi bir külliyat oluşturmaya aday olacağını tahmin edebiliriz. Üniversitelerin kütüphane raflarında ve dijital veritabanlarında kamuoyunun ilgisini bekleyen araştırmalar içinde İstanbul'u konu edinen pek çok yüksek lisans ve doktora tezi mevcut. Bir başlangıç olarak, metropolün ulaşım sorunlarına çözüm getireceği iddiasındaki büyük projeler veya olası projeler için yol gösterici modellemelerin ikisini paylaşıyoruz.[1]

Caner Murat Doğançayır[*]

[*] Doktora Adayı, Araştırmacı, İstanbul Planlama Ajansı

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

İSTANBUL, MARMARA BÖLGESİ VE ÖTESİ İÇİN MARMARAY PROJESİNİN TASARIM VE İNŞA SÜRECİNDE ULAŞIM-KENTSEL TASARIM KESİTİNDE İNCELEMESİ[2]

İstanbul'un en eski raylı ulaşım hatlarından Sirkeci-Halkalı ve Haydarpaşa-Gebze banliyö hatlarını İstanbul boğazının altından tüp geçitle birleştiren Marmaray Projesi, ilk etabıyla 2013, kentin iki ucunu birleştiren son etabıyla da 2019 yılında faaliyete geçtiğinde metropolün uzun aradan sonra tekrar en önemli ulaşım koridoru hâline geldi. Şeref Gündüz'ün 2011 yılında yayımlanan yüksek lisans araştırması da projenin, henüz inşaatı sürerken, yalnızca metropoliten alanı için değil Marmara Bölgesi ve ötesindeki ölçekler için de önemini inceliyor.

Çalışmanın projeye yaklaşımı ulaşım ağlarının gelişme şekliyle kentlerin farklı ölçeklerdeki tasarımının birbirini etkilediği yönler üzerinden şekilleniyor. Yani bu metin kendini, kent parçalarından kent makroformuna, kent bölgelerinden ulusal ve ulusötesi ağlara, kentsel tasarım ve ulaşım planlaması arasında muhtelif kuvvetli ilişkilerin olduğunu gösteren yazına dayandırmakta. Araştırma Marmaray Projesi'ni yalnızca bir ulaşım değil, mahalle ölçeğinden Marmara ve ulusal ölçeklere uzanan bir kentsel tasarım meselesi olarak ele alıyor. Ancak değişik ölçekleri içeren bu araştırma çerçevesinde farklı veri türlerine başvuruyor. Bunları TUİK ve Ulaştırma Bakanlığı'nın resmî bölgesel ve ulusal istatistikleri, Devlet Planlama Teşkilatı ve bölgesel kalkınma ajanslarının ilgili planları ve bölgedeki ilgili büyükşehir belediye, belediye ve bakanlıkların ilgili müdürlüklerle yapılan görüşmelerden edinilen proje bilgileri şeklinde özetleyebiliriz.

Araştırma sonuçlarından biri, İstanbul'da ev ile iş arasında mekik dokuyan metropol sakinlerinin ulaşım türü tercihlerinin farklı düzeylerdeki karbon ayak izi değerlerinin mevcutta nasıl ağırlıklara sahip olduğu; bir diğeri de bu farklı ulaşım türlerinin farklı oranlardan birlikte kullanıldığı senaryolarda hangi kombinasyonların yüksek, hangilerinin düşük karbon ayak izine sahip olduğunu sergilemesi.

Marmara Bölgesi'nin ulaşım ağının demir, deniz ve kara yolu biçimlerine dayanan ve geçtiğimiz yüzyıla uzanan bir geçmişi var. İstanbul kentini bölgesinde ve kendi gelişiminde şekillendiren bu projelere günümüzde yenileri de eklenmekte. Marmaray Projesi de bunların içinde konumlandırılıyor. Bölgenin nüfus, mekânsal ve ulaşım gelişim projeksiyonları ikincil veriler kullanılarak haritalandırılmış ve projenin bu projeksiyon ve haritalar içindeki yeri betimlenmiş. Netice itibarıyla bölgesel ulaşım koridorlarını birbirine bağlayan niteliğinin yanında, Marmaray'ın boğaz geçişini kapsayan içeriği, muadili ulaşım projelerinden kendisini ayrıştıran bir özellik olarak vurgulanmakta. Geçmişte Haydarpaşa ve Sirkeci arası feribotlarla birbirine bağlanan iki banliyö hattının bu boğaz geçişiyle kesintisiz bağlantısının Üsküdar ve Tarihi Yarımadayı birbirine bağlayarak kent makroformu içinde tarihi çekirdeğin merkezi rolünü kuvvetlendireceğinin altı çizilmekte.

Marmaray gibi hizmete sunulması için uzun süre beklenen ve gerçek anlamda yaklaşık 3 senedir faaliyette olan bir projenin kenti uzun vadede nasıl etkilediğini görmek ve tartışmak için henüz erken sayılabilir. Ancak Marmaray'ın tasarlanmasına neden olan koşulları, eleştiri veya alternatif yaklaşımlar öne sürmekten çok geçmişiyle ve detaylarıyla kamuoyuna sunan bu çalışmanın gelecekte yapılacak tartışma ve önerilere yönelik arşiv niteliğinde bir katkı sunduğu söylenebilir.

İSTANBULLULARIN EV-İŞ MEKİK DOKUMADA ULAŞIM TERCİHLERİNİN KARBON AYAK İZİNE FARKLI ETKİLERİNİ MODELLEMEK[3]

İnsan faaliyetleriyle salımı gerçekleştirilen gazlar arasında CO2'nin küresel iklim krizinin en önemli tetikleyicilerinden biri olduğunu kabul ettiğimizde, dengeli salım ve azaltım için kaynağın yoğunlaştığı alanlara yönelik bir arayışa giriyoruz. Kentleşmenin CO2 salım kaynakları içinde liste başında gösterildiğini, ulaşımın da kentlerdeki faaliyetler arasında en yoğun salım kaynaklarından biri olduğunu sıkça duyuyor ve tekrarlıyoruz. Asilcan Özkaynak da 2020 yılında yayınlanan doktoraaraştırmasında kent içi dolaşımda ev-iş yolculuklarının içindeki ulaşım türlerinin sahip olduğu farklı seviyelerdeki karbon ayak izini ölçüyor, bu ölçümleri karşılaştırıyor ve karbon ayak izinin azaltılabileceği geleceğe yönelik farklı senaryolar sunuyor.

Çalışma sonuçlarını sunduğu izlek önce bu tür bir araştırma için önemli anahtar kavram ve kurumlar okuyucuyla paylaşılıyor. Karbon ayak izi, IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change/ Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli) ve kurumun CO2 salım hesaplama yöntemleri bunlardan en önemlileri. Kişi, sektör ve enerji kaynağı ve ulaşım türü bazlı karbon salım değer ve oranları ise araştırmadaki karbon ayak izi hesaplamalarındaki temel girdilerden. Anket çalışmasıyla ulaşılan araştırma sonuçlarından biri, İstanbul'da ev ile iş arasında mekik dokuyan metropol sakinlerinin ulaşım türü tercihlerinin farklı düzeylerdeki karbon ayak izi değerlerinin mevcutta nasıl ağırlıklara sahip olduğu; bir diğeri de bu farklı ulaşım türlerinin farklı oranlarda birlikte kullanıldığı senaryolarda hangi kombinasyonların yüksek, hangilerinin düşük

karbon ayak izine sahip olduğunu sergilemesi. 117 kişiyle gerçekleştirilen anket çalışmasında cevaplayanların çalıştığı sektörden elde ettikleri gelire, ağırlıklı kullandıkları ulaşım aracından farklı aktarma kısımları için güzergâh bilgisine, ulaşım harcamalarından konfor algı ve beklentilerine, karbon ayak izi hesabının ötesindeki konu başlıklarına da cevap olabilecek sorular yöneltilmiş.

Araştırma, modellemeleri sonucunda, konuya yabancı olmayanların savlarını destekleyecek kuvvetli çıkarımlar sunuyor. Örneğin İstanbul'daki yalnızca ev-iş yolculukları kaynaklı CO_2 salımlarının ülkedeki toplam ulaşım kaynaklı salımların yüzde 8'ini kapsadığı, bu sonucu ortaya çıkaran en önemli bileşenin özel araç kullanımı olduğunu, gelir seviyesi arttıkça ulaşımdaki konfor beklentisinin de arttığını, bu nedenle özel araç kullanımının özellikle yüksek gelir gruplarının tercihi olduğunu görüyoruz. Yine toplu taşımanın özel araç kullanımına göre karbon ayak izini düşürmede etkili bir ulaşım türü olduğu yorumunu yapabileceğimiz sonuçlar çıkarırken, ev-iş yolculuklarında servis kullanımının da –güzergâh planlaması yapılması şartıyla– özel araç kullanımına göre daha düşük karbon ayak izine sahip olabileceği görülmekte. Yani konforlu ve kapasitesi iyi planlanmış ve kamusal toplu taşıma ve servis gibi ara formda toplu taşıma hizmetlerinin, İstanbul kentinde ev-iş yolculukları kapsamında karbon ayak izini düşürücü etkisi olacağına yönelik faydalı sonuçlar sunuyor.

Türkiye'de üzerine en çok bilgi üretilen kentin İstanbul olduğunu tahmin etmek zor olmasa ve küresel bir meselenin İstanbul'da da benzer yansımaları ve çözümleri olacağını ileri sürsek de yerelin bilgisini politika yapıcılara sunacak çalışmaların önemi yadsınamaz.

Her ne kadar uluslararası yazında kent içi ulaşımda özel araç kullanımı yerine toplu taşıma seçenek çeşitliliğinin toplumsal ve ekolojik, dolayısıyla sağlıklı bir kent yaşamı için önemi vurgulansa da, benzer modellemelerin Türkiye kentleşmesine özgü sonuçlarının da kaydını tutmak yereldeki kamusal ulaşım politikaları için önem teşkil edecek. Türkiye'de üzerine en çok bilgi üretilen kentin İstanbul olduğunu tahmin etmek zor olmasa ve küresel bir meselenin İstanbul'da da benzer yansımaları ve çözümleri olacağını ileri sürsek de yerelin bilgisini politika yapıcılara sunacak çalışmaların önemi yadsınamaz. Ayrıca Türkiye ve benzeri ülkelerin kentleşme süreçlerinde dolmuş ve –neredeyse toplu taşıma yaygınlığıyla yarışacak– özel servis hizmetleri gibi toplu taşımaya alternatif ara formlar türettiğini düşünürsek, uluslararası yazından esinlenen modellemelerde bu ulaşım biçimlerinin de uyarlanarak sonuçlar üretilmesini, İstanbul ve Asilcan Özkaynak'ın araştırmasının özgünlüğü olarak yorumlayabiliriz.

Fotoğraf Bekir Dindar

Notlar

1 Bu tezlerin aktarımında Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim görevlilerinin kent odaklı lisansüstü tez ve bilimsel makalelerin arşiv çalışması ve özet niteliğindeki bilgi notlarından faydalanılmıştır.

2 Gündüz, Ş. (2011). "Ulaşım Ağları ve Kentsel Projeler Kapsamında; Marmara Bölgesi'nin Ulaşım Ağları ve Marmaray Projesi" (Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü).

3 Özkaynak, A. (2020). "Ev-İş Yolculuklarına Bağlı Karbon Ayak İzinin Lojit Modelle İncelenmesi: İstanbul İçin Bir Değerlendirme Çalışması" (Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü).

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

İPA'dan yeni bir program
İPA DERS

İPA Ders kapsamında İPA Kampüs'ün kapılarını üniversitelere açtık. Artık üniversitelerin ilgili bölümleri derslerini İPA Kampüs'te gerçekleştirebiliyor. Derste ayrıca İPA araştırmacıları da öğrencilerle dersin konusuyla ilgili bilgiler paylaşıyor. "Akademik deneyim paylaşımı" hedefiyle yola çıkan İPA Ders programına siz de katılabilirsiniz!

Detaylar: **ipa.istanbul**

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul
ipaistanbul
ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

SAYAÇ

İPA, İstanbul İstatistik Ofisi

TURİZM

2021 yılında İstanbul'a 9 milyon 25 bin turist geldi.
2021 yılında İstanbul'a gelen turist sayısı 9 milyon 25 bin iken, 2020 yılında İstanbul'a gelen turist sayısı 5 milyona ulaştı; bu sürede İstanbul'un toplam Türkiye içindeki payı %36,5 oldu. İstanbul'a gelen turistin %99,9'u hava yolu ile gelirken bu ziyaretçilerin %69,6'sı İstanbul Havalimanı ile geldi.

Dönem	İstanbul (kişi)	Türkiye (kişi)	İstanbul'un Payı (%)
2021	9.025.004	24.712.266	36,5%
2020	5.001.981	12.734.213	39,3%
2019	14.906,.663	45.058.286	33,1%

2021'de İstanbul'a Almanya'dan 824 bin, İran'dan 782 bin turist geldi.
2021 yılında İstanbul'a en fazla turist Almanya'dan geldi. Almanya'yı sırasıyla İran (782 bin kişi), Rusya (747 bin kişi), Fransa (380 bin kişi) ve Irak (341 bin kişi) takip etti.

2021 yılında İstanbul'da 7 milyon 276 bin yabancı, 4 milyon 236 bin yerli turist konakladı.
2019 yılında İstanbul'da konaklayan toplam turist sayısı 15 milyon 144 bin iken 2020 yılında pandemiyle bu sayı 6 milyon 393 bine geriledi. 2021 yılında tekrar toparlamaya başlayarak konaklama tesislerine gelen turist sayısı 11 milyon 512 bine yükseldi; geçtiğimiz yılda konaklama tesislerine gelen yerli turist sayısı 4 milyon 236 bine, yabancı turist sayısı ise 7 milyon 276 bine ulaştı. Konaklama tesislerinde toplam geceleme süresi ise bu dönemde 26 milyon 47 bine ulaştı.

İstanbul'da 2021'de konaklama tesisi doluluk oranı bir önceki yıla göre artarak %42,5'e yükseldi.
İstanbul'da 2020›de konaklama tesisleri doluluk oranı %24,2 iken 2021 yılında doluluk oranı %42,5'e yükseldi. 2021 yılında konaklama tesisi doluluğunun %29,3'ünü yabancı, %13,2'sini ise yerli ziyaretçiler oluşturdu.

Konaklama Tesislerine Geliş Sayısı ve Konaklama Süresi / İstanbul

Dönem	Tesise Geliş Sayısı*	Tesislerde Geceleme Süresi **
2021	11.511.792	26.046.993
2020	6.393.261	13.923.031
2019	14.143.640	32.188.888

*** Tesise Geliş** Konaklama tesislerine geceleme yapmak amacıyla yapılan giriş sayısıdır. Tesise giriş sayısı kişi bazlı bir değişken olmayıp, aynı turistin farklı zamanlarda yaptığı girişler ayrı girdiler olarak kaydedilmektedir.

**** Geceleme** Konaklama tesislerinde konaklayan turistlerin tesislerde geçirdikleri gecelerin sayısıdır.

2021 yılında İstanbul'a hava yolu ile gelen-giden yolcu sayısı 62 milyon 145 bin oldu.
2021 yılında İstanbul'a hava yolu ile gelen-giden yolcu sayısı 62 milyon 145 bin oldu. Yolcuların %43'ünü iç hat, %57'sini dış hat uçuşları oluşturdu. 2021 yılında İstanbul'da gerçekleşen uçuşların ise %40,8'ini iç hat, %59,2'sini dış hat uçuşları oluşturdu.

Konaklama Tesisleri Doluluk Oranı (%) / İstanbul

Dönem	Yabancı	Yerli	Toplam
2021	29,3	13,2	42,5
2020	14,5	9,7	24,2
2019	43,6	16,1	59,7

Metodoloji: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Devlet Hava Meydanları verileri derlenerek oluşturulmuştur.

KONUT

İstanbul'da 2021 yılında 276.223 konut satıldı.

İstanbul'da 2021 yılında 276.223 konut satıldı. 2021 yılında konut satışlarının %72,8'i ikinci el satışlarda gerçekleşirken %27,2'si ilk el satışlarda gerçekleşti. Türkiye'de ise 2021 yılında 1.491.856 konut satışı gerçekleşti. Türkiye›deki toplam konut satışlarının %69,1'i ikinci el, %30,9'u ise ilk el olarak gerçekleşti. 2021 yılında İstanbul'da gerçekleşen satışlar bir önceki yıla göre %4,2 artarken, Türkiye genelinde ise %0,5 azaldı.

Dönem	Toplam Satışlar	İkinci El Konut Satışları	İlk El Konut Satışları
2021	276.223	201.072	75.151
2020	265.098	187.313	77.785
2019	237.675	145.294	92.381

İstanbul'da 2021 yılında konutların %22,3'ü ipotekli olarak satıldı.

2020 yılında İstanbul'da yapılan toplam konut satışlarının %39,3'ü ipotekli olarak gerçekleşirken 2021 yılında ipotekli konut satışının payı %22,3 olarak gerçekleşti. 2021 yılında ikinci el ipotekli konut satışı bir önceki yıla göre %36,3 azalırken sıfır ipotekli konut satışı %52,9 azaldı. Türkiye genelinde 2020'de toplam satışlar içindeki payı %38,2 olan ipotekli satışının 2021'de payı %19,7'ye geriledi.

İstanbul'da 2021 yılında yapılan toplam konut alımları içinde kadınların aldığı pay %30,1 oldu.

2021 yılında toplam konut alım işlemlerinin %51,5'i erkekler, %30,1'i kadınlar tarafından gerçekleşirken %2,5'i ortak alım ve %15,9'u diğer şeklinde gerçekleşti.

Dönem	Kadın	Erkek	Ortak*	Diğer**
2021	83.226	142.120	6.962	43.915
2020	77.209	149.316	5.703	32.870
2019	66.414	126.170	5.337	39.754

*** Ortak** Bir konutun bir ya da birden fazla kadın ve erkek tarafından ortaklaşa olarak satın alındığını ifade etmektedir.

**** Diğer** Kadın, erkek ve ortak satın alanlar dışında kalan diğer (tüzel ve yabancı) konut satışlarını ifade etmektedir.

2021 yılında konut satışlarının %63,8'i Avrupa Yakası'nda gerçekleşti.

2021 yılında konut satışlarının %63,8'i Avrupa Yakası'nda, %36,2'si ise Anadolu Yakası'nda gerçekleşti. Avrupa Yakası'nda gerçekleşen konut satışları bir önceki yıla göre %6,7, Anadolu Yakası'nda %0,6 arttı. İstanbul'da ilçelere göre konut satışlarına bakıldığında 2021 yılında bir önceki yıla göre on bir ilçede konut satışları azalırken en yüksek artış %52,6 ile Beşiktaş ilçesinde gerçekleşti.

2021 yılında yabancılara yapılan konut satışlarının %45,2'si İstanbul'da gerçekleşti.

İstanbul'da yabancılara yapılan konut satışları 2021 yılında bir önceki yıla göre %38; Türkiye genelinde ise %43,5 arttı. Bu dönemde Türkiye'de yabancılara yapılan toplam konut satışlarının %45,2'si İstanbul'da gerçekleşti.

Aralık ayında yeni konut fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre İstanbul'da %72, Türkiye genelinde %67 arttı.

İstanbul'da 2021 Aralık itibarıyla yeni konut fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre %72 artarken Türkiye genelinde %67 arttı. Bu dönemde ikinci el konut fiyatları ise İstanbul'da %62 artarken Türkiye genelinde %58 arttı.

İlçelere Göre Konut Satışları

İlçe	2020	2021	Fark %
Arnavutköy	4.847	5.102	5,3%
Ataşehir	7.242	6.834	-5,6%
Avcılar	6.809	6.796	-0,2%
Bağcılar	5.482	5.530	0,9%
Bahçelievler	8.200	9.136	11,4%
Bakırköy	3.919	5.114	30,5%
Başakşehir	11.453	11.226	-2,0%
Bayrampaşa	3.037	3.127	3,0%
Beşiktaş	2.234	3.410	52,6%
Beykoz	521	639	22,6%
Beylikdüzü	13.645	13.291	-2,6%
Beyoğlu	2.521	3.007	19,3%
Büyükçekmece	7.070	7.935	12,2%
Çekmeköy	8.309	8.067	-2,9%
Esenler	2.692	2.856	6,1%
Esenyurt	36.234	37.102	2,4%
Eyüpsultan	5.892	5.918	0,4%
Fatih	4.002	5.237	30,9%
Gaziosmanpaşa	6.136	6.302	2,7%
Güngören	2.738	3.176	16,0%
Kadıköy	10.732	11.564	7,8%
Kağıthane	6.579	7.412	12,7%
Kartal	10.219	10.764	5,3%
Küçükçekmece	7.016	7.321	4,3%
Maltepe	8.069	8.348	3,5%
Pendik	13.585	13.024	-4,1%
Sancaktepe	12.143	10.980	-9,6%
Sarıyer	3.217	3.051	-5,2%
Silivri	5.426	5.646	4,1%
Şişli	3.912	5.182	32,5%
Sultanbeyli	3.732	3.695	-1,0%
Sultangazi	6.676	6.766	1,3%
Tuzla	6.931	6.607	-4,7%
Ümraniye	11.667	11.664	0,0%
Üsküdar	5.249	6.772	29,0%
Zeytinburnu	3.866	4.867	25,9%

Metodoloji: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) verilerinden derlenerek oluşturulmuştur.

MALİYE

İstanbul'da 2021 yılında tahsil edilen vergi gelirleri geçen yıla göre %35,2 arttı.

İstanbul'da 2021 yılının Aralık sonu itibarıyla 554 milyar lira Merkezi Yönetim Bütçe Geliri tahsil edilirken bu dönemde Merkezi Yönetim Bütçe Geliri'nin %93,6'sı vergi gelirlerinden tahsil edildi. İstanbul'dan tahsil edilen vergi geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre %35,2 artarak 518 milyar liraya ulaştı. Türkiye genelinde ise tahsil edilen vergi geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre %39,8 artarak 1 trilyon 165 milyar liraya ulaştı.

Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (Bin Lira) - İstanbul

	Merkezi Bütçe Gelirleri	Genel Bütçe Gelirleri	Vergi Gelirleri
2021	554.414.815	550.714.566	518.834.880
2020	409.980.848	406.960.890	383.860.588

2021 yılında dâhilde alınan Katma Değer Vergisi (KDV) tahsilâtı bir önceki yıla göre %61,3 arttı.

2021 yılında İstanbul'da gerçekleşen gelir vergisi tahsilâtı bir önceki yılın aynı dönemine göre %32,9 arttı. 2021 yılında gelir vergisi tahsilâtı 108 milyar lira, kurumlar vergisi tahsilâtı 97 milyar lira olarak gerçekleşti. Türkiye genelinde gerçekleşen gelir vergisi tahsilâtı 2020 yılının aynı dönemine göre %32,9 arttı. Dâhilde alınan Katma Değer Vergisi tahsilâtı ise bir önceki yıla göre İstanbul'da %61,3 artarken Türkiye genelinde %72,5 arttı.

Motorlu taşıtlardan alınan ÖTV gelirleri 2021 yılında bir önceki yıla göre %43,6 arttı.

2021 yılında Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) tahsilâtının %44,3'ü İstanbul'dan gerçekleşti. 2021 yılında ÖTV gelirlerinin %35,8'i motorlu taşıtlardan gerçekleşirken %18,2'si tütün mamullerinden, %16,2'si petrol ve doğalgaz ürünlerinden, %12,9'u alkollü içkilerden gerçekleşti. 2021 yılında Özel Tüketim vergileri içerisinde gerçekleşen tahsilât sadece petrol ve doğalgaz ürünlerinde azaldı. Petrol ve doğalgaz ürünlerindeki ÖTV tahsilâtındaki azalış %56,6 olurken petrol ve doğalgaz ürünlerinin tahsilâtı %35,8, alkollü içkilerin tahsilâtı ise %12,9 arttı.

2021 yılında Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) geliri bir önceki yıla göre %21,1 arttı.

2021 yılında Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) gelirinin %80,4'ü İstanbul'dan gerçekleşirken tahsilâtı bir önceki yıla göre %21,1 artarak 26,54 milyar liraya ulaştı. Aynı dönemde şans oyunlarından alınan vergi gelirleri 1,68 milyar liraya özel iletişim vergi gelirleri ise 5,33 milyar liraya yükseldi. Dijital hizmet vergi geliri ise bir önceki yıla göre artarak 2,83 milyar liraya ulaştı.

İstanbul'da gelir stopaj vergisi faal mükellef sayısı 2021 yılında 1 milyonu aştı.

2021 yılı Aralık sonu itibarıyla gelir vergisi faal mükelleflerin %26,6'sının bulunduğu İstanbul'da, mükellef sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %8,9 artarak 595 bin oldu. Aynı dönemde kurumlar vergisi faal mükellef sayısı 375 bine, Katma Değer Vergisi (KDV) faal mükellef sayısı 951 bine, gelir stopaj vergisi faal mükellef sayısı ise 1 milyon 17 bine ulaştı.

Metodoloji: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Gelir İdaresi Başkanlığı verilerinden derlenerek oluşturulmuştur.

Özel Tüketim Vergileri (Bin Lira) - İstanbul

	2021	2020
Petrol ve Doğalgaz Ürünleri	14.714.778	33.880.760
Motorlu Taşıtlar	32.612.621	22.716.228
Alkollü İçkiler	11.739.866	8.964.088
Tütün Mamulleri	16.579.069	15.239.718
Kolalı Gazozlar	1.738.380	1.183.049
Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallar	13.663.093	11.085.606

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

VERİLERLE İSTANBUL

Veri ve Veri Teknolojileri Uzmanı Akan Abdula'nın moderatörlüğünde gerçekleşen **"Verilerle İstanbul" YouTube kanalımızda!**

İstanbul'un farklı konularını verilerle ve konunun uzmanlarıyla konuştuğumuz **"Verilerle İstanbul"** programı İstanbul Planlama Ajansı'nın **Youtube** kanalında!

Ekonomi, gençlik, toplumsal değişim, İstanbul'un istatistikleri ve birbirinden farklı konular **Veri ve Veri Teknolojileri Uzmanı Akan Abdula**'nın moderatörlüğünde gerçekleşen "Verilerle İstanbul"da.

İzlemek için

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul
ipaistanbul
ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

DIŞ TİCARET

İstanbul'da 2021 yılında, bir önceki yıla göre ihracat %31,4 artış gösterdi.

İstanbul'da 2021 yılında, bir önceki yılına göre ihracat %31,4 artarak 109 milyar dolar olarak gerçekleşti. Geçtiğimiz yıl Türkiye'den yapılan toplam ihracatın %48,3'ü İstanbul'dan gerçekleşti. Türkiye'de gerçekleşen toplam ihracat bir önceki yıla ayına göre %32,8 artarak 225 milyar liraya yükseldi.

2021 yılında Almanya'ya yapılan ihracatın %46,1'i İstanbul'dan gerçekleşti.

İstanbul'da 2021 yılında ihracatın en fazla yapıldığı ülke Almanya oldu. Almanya'ya 8,9 milyar dolar ihracat gerçekleşirken bu ülkeyi sırasıyla 8,2 milyar dolar ile Birleşik Krallık, 6,2 milyar dolar ile ABD, 5,2 milyar dolar ile Fransa ve 5,1 milyar dolar ile İtalya takip etti. 2020 yılına göre Birleşik Krallık'a yapılan ihracat %15,7, Almanya'ya yapılan ihracat %16,8, Fransa'ya yapılan ihracat %21,8, İtalya'ya yapılan ihracat %38 ve ABD'ye yapılan ihracat ise %55,4 arttı.

İstanbul'da 2021 yılında ithalatın %14,7'si Çin'den gerçekleşti.

İstanbul'da geçtiğimiz yıl ithalatın en fazla gerçekleştiği ülke Çin oldu. Çin'den 20,3 milyar dolar ithalat gerçekleşirken bu ülkeyi sırasıyla 13,2 milyar dolar ile Almanya, 10,5 milyar dolar ile Rusya Federasyonu ve 7 milyar dolar ile ABD takip etti. 2020 yılına göre ABD'den yapılan ithalat %7, Çin'den yapılan ithalat %33,9, Rusya Federasyonu'ndan yapılan ithalat %49,3 artarken Almanya'dan yapılan ithalat %8 azaldı.

2021 yılında ana metal sanayii alanında yapılan ihracatın %54,9'u İstanbul'da gerçekleşti.

2021 yılında İstanbul'da hem ithalatta ve hem de ihracatta ana metal sanayi imalatı ilk sırada yer aldı. İstanbul'dan yapılan ihracata bakıldığında ana metal sanayi alanında 15,9 milyar dolar ihracat gerçekleşirken, giyim eşyalarının imalatında 14,5 milyar dolar, motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatında ise 13,7 milyar dolar ihracat gerçekleşti. İstanbul'a yapılan ithalata bakıldığında ise ana metal sanayi alanında 22,5 milyar dolar, kimyasal ürünlerin imalatında 20,1 milyar dolar, motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatında ise 14,4 ithalat gerçekleşti.

Metodoloji: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Ticaret Bakanlığı verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Bültende kullanılan dış ticaret istatistikleri Genel Ticaret Sistemi temel alınarak hazırlanmıştır.

ENFLASYON

Tüketici fiyat endeksi (TÜFE) Şubat ayında yıllık %54,4, aylık %4,8 arttı.

TÜFE'de 2022 yılı Şubat ayında bir önceki aya göre %4,8, bir önceki yılın aynı ayına göre %54,4 artış gerçekleşti. Aynı dönemde İstanbul'da bir önceki aya göre TÜFE'de %4,4 artış gerçekleşirken yıllık bazda %48,9 artış gerçekleşti.

Şubat ayında bir önceki yıla göre en yüksek artış ulaştırmada gerçekleşti.

Ana grup bazında yıllık TÜFE artışlarına bakıldığında ise Şubat ayında en yüksek artışın ulaştırma alanında olduğu görüldü. Ulaştırma alanında İstanbul'da bir önceki yılın aynı dönemine göre TÜFE %75,8 artarken Türkiye genelinde %68 arttı.

Dış Ticaret Rakamları ($) - İstanbul

Dönem	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Açığı
2021	108.865.964.144	138.221.064.525	247.087.028.669	-29.355.100.381
2020	82.853.001.209	126.926.972.664	209.779.973.873	-44.073.971.455
2019	88.493.370.425	107.333.623.579	195.826.994.004	-18.840.253.154
2018	88.203.470.805	125.175.604.235	213.379.075.040	-36.972.133.430
2017	83.448.092.342	135.791.868.999	219.239.961.341	-52.343.776.657

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
İMAR VE ŞEHİRCİLİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI
İBA İstanbul Planlama Ajansı
Bimtaş
istanbul'u koru
İstanbul'un doğal ve kırsal alanlarını iyileştirip, sürdürülebilir hâle getiriyoruz.
Sincabı, karacası, meşesi, rezenesi;
İstanbul'un tüm canlılarını yaşatmak için
KORU İstanbul
istanbulukoru
istanbulukoru
KORU — İSTANBUL
www.koru.istanbul

TEKNOLOJİ: KENT İÇİN OLANAK MI ENGEL Mİ? YOKSA YANLIŞ BİR SORU MU? “KENT EN BÜYÜK TEKNOLOJİK GERÇEKLİKTİR” UĞUR TANYELİ ● DİJİTAL GELECEK: DÖNÜŞÜMÜN KENT EKONOMİSİ VE İSTİHDAMA ETKİSİ KEMAL KILIÇ ● TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜM BİLMECESİ HAYRİ KOZANOĞLU ● AKILLI ŞEHİRDEKİ “AKIL” NEYİN, KİMİN AKLI? NAZIM AKKOYUNLU ● BİLGİ ÇAĞINDA PLANLAMA: AKILLI ŞEHİRLER, SAYISAL UÇURUM VE YENİ NESİL KENTSEL HAKLAR AYŞEGÜL ÖZBAKIR ● SIRADAN İŞLER, SINIRSIZ EĞLENCE: EVE TEKNOLOJİ GİRİNCE LEYLA BEKTAŞ ATA + DEFNE KARAOSMANOĞLU ● KENT VE TEKNOLOJİ ÜZERİNE MİNİK BİR İÇ DİYALOG FUAT ERCAN ● **GÖSTERGE** İSTANBUL’UN GELECEĞİNDE DİJİTAL YURTTAŞLIK BURCU ÖZDEMİR ● **SAHADAN** MODEL: KATILIMCILIK İLKESİNİN KOLAYLAŞTIRICISI BİR DİJİTAL ARAÇ TÜRKİYE EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER VAKFI (TESEV) ● KATILIMCI DEMOKRASİ İÇİN DİJİTAL DEMOKRASİ OY VE ÖTESİ DERNEĞİ ● DİJİTALDE SİVİL VE KAMUSAL ALAN ÖZGÜR YAZILIM DERNEĞİ ● **KOLEKSİYON** TÜRKİYE’DE BİLİMKURGUNUN HAFIZASI NAZLI BÜLAY DOĞAN ● **KENT GÜNDEMİ** İSTANBUL’DA KONUT: BARINMA HAK MI KRİZ Mİ? ÖZGE TEKÇE ● İKİ TEKER ÜSTÜNDE KENT İŞÇİLERİ: MOTOSİKLETLİ KURYELER: GÜNCEL EMEK HAREKETLİLİĞİ VE SORUMLULUĞUN BÖLÜŞÜMÜ ÜZERİNE ● **EKOSİSTEM** İSTANBUL’UN DENİZ KUŞU YELKOVAN DİLEK ŞAHİN ● **DOSYA: İSTANBUL’UN MERKEZ(LER)İ** İNŞAAT SEKTÖRÜ KENT MERKEZLERİNİ NASIL DEĞİŞTİRİYOR? BÜYÜK VE YENİ OLAN HER ZAMAN DAHA MI İYİDİR? BURCU HALİDE ÖZÜDURU ● MERKEZÎ İŞ ALANLARI ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME TOLGA LEVENT ● TRANSFORMATÖR, TİYATRO SAHNESİ, KAOS VE YANKI ODALARI: İSTANBUL’UN KENT MERKEZLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE OLASI GELECEKLERİ GÜRKAN AKGÜN + İCLAL DİNÇER + MİNE EDER + MURAT GÜVENÇ ● KADINLARIN KONUT GÜVENCESİZLİKLERİ CEREN LORDOĞLU ● İSTANBUL’DA PROTESTO: KENT MERKEZİNDE GÖRÜNMEK GİZEM FİDAN ● 15 DAKİKALIK KENT TAM BİR ÇIKMAZ: ŞEHİRLER HERKES İÇİN FIRSAT KAYNAĞI OLMALI EDWARD GLAESER ● **BÜYÜKŞEHİR HAFIZASI** “KÜLTÜRÜ TOPLUM VE YAPTIĞIMIZ PLANLI ÇALIŞMALAR ÜRETİR!” ● **MONİTÖR39** KÜLTÜR SANAT NİLAY ÖZGER + TUĞÇE TUNÇ ● **METROPOL MESELELERİ** HİBRİTLEŞEN KAMUSAL ALANDA DEĞİŞEN PARADİGMALAR VE KAMUSAL SANAT EKMEL ERTAN ● RÖGAR, ARABA MOTORU, TEKNE, AĞAÇ KOVUĞU: ŞEHRİN İNSAN-HARİCİ ÖZGÜR BİREYLERİ AYTEN ALKAN ● GÖZDEN KAÇAN EN ÖLÜMCÜL İKLİM FELAKETİ: SICAK DALGALARI ÜMİT ŞAHİN ● **AKADEMİ** İSTANBUL’DA ULAŞIM ÇÖZÜMLERİNE DÖNÜK ARAŞTIRMALAR CANER MURAT DOĞANÇAYIR ● **SAYAÇ** ●

ISSN 2757-797X
05
9 772757 797007
20 TL

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İstanbul Planlama Ajansı